

ॐ

భగవద్గీత

విచారణ

నీలకంఠీయ భగవద్గీతా భాష్యము

సదాశివ సమారంభం

గురు దక్షిణామూర్తి

గురు వేదవ్యాస మహర్షి

గురు కుంక మహర్షి

గురు నారద మహర్షి

గురు వాశీకీ మహర్షి

గురు శిక్షప్తి

శంకరాచార్య మధ్యమాం

గురు దత్తాత్రేయ

గురు బాలాజీ

గురు గోతమ బుద్ధ

గురు ఆదిశంకరాచార్య

గురు రామానుజాచార్యులు

గురు జ్ఞానేశ్వర్

గురు రవిదాస్

గురు కబీర్ దాస్

గురు చైతన్య మహా ప్రభువు

గురు నానక్

గురు రాఘవేంద్ర స్వామి

గురు వీరబ్రహ్మేంద్ర స్వామి

యోగి పేమన

అస్మదాచార్య పర్యంతం

గురు త్రైలింగ స్వామి

గురు లాహిరి మహాకవి

గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అమృత చంద్రదేవి

గురు వివేకానంద

గురు సాయి బాబా

గురు అరబింద్

గురు రమణ మహర్షి

గురు యోగానంద

గురు భక్తవేదాంత ప్రభుపాద

గురు మృణాలస్వామి

గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి

గురు చంద్రశేఖర పరమాచార్య

వందే గురుపరంపరాం..

నన్ను “నేను” తెలుసుకోవటానికి

నన్ను “నేను” మార్చుకోవటానికి

నన్ను “నేను” చేరుకోవటానికి

మరియు అత్యుత్తమ జీవన విధానానికి

కావలసిన భక్తి,జ్ఞాన,కర్మ,ధర్మ సమాచారం ఒకేచోట తెలుగులో ఉచితంగా!

సాధారణంగా వేదాంతం తెలుసుకోవాలనే కోరిక వుంటుంది, కాని గ్రంథాలు అందుబాటులో లేవు. ఇంకొకరి దగ్గర గ్రంథాలు వుంటాయి, కాని జిజ్ఞాసువులకి ఎక్కడ ఉన్నవో తెలియదు. అలాగే కొన్ని లైబ్రరీ లో కొన్ని రకాల పుస్తకాలు మాత్రమే లభ్యం అవుతున్నాయి, అంతేగాక విలువైన గ్రంథాలు సరైన సంరక్షణ లేక కనుమరుగైపోతున్నాయి, కనుక మన అందరి కోసం భారత ప్రభుత్వం పురాతన ఆధ్యాత్మిక గ్రంథాలను సంరక్షించే నిమిత్తం ఎంతో శ్రమతో కంప్యూటరీకరణ ద్వారా ఒక చోట చేర్చుతూ ఆన్ లైన్ చేయటం జరిగింది. ఇటువంటి విలువైన జ్ఞాన సంపదను మరింత సులభంగా అందుబాటులోకి తీసుకురావటానికి సాయి రామ్ సేవక బృందం ఉడతా భక్తి గా ఇప్పటివరకే దాదాపు 5000 పుస్తకాలను వివిధ వర్గాలుగా విభజించి PDF(eBOOK) రూపంలో ఆన్ లైన్ లో ఉచితంగా అందించటం జరిగింది. కనుక ప్రతి ఒక్కరు ఈ సదవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోగలరు. ఇందుకు సహాయం అందించిన భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా <http://www.new.dli.ernet.in>), ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్(<https://archive.org>), గూగుల్ వెబ్ సైట్(<https://www.google.co.in>), మైక్రోసాఫ్ట్ వెబ్ సైట్(<http://www.microsoft.com>) కు మేము ఋణపడివున్నాము.అలాగే ఇటువంటి బృహత్తర కార్యక్రమానికి పెద్ద మొత్తం లో గ్రంథాలను అందించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమునకు కూడా మనం ఋణపడివున్నాము. సాయి రామ్ సేవక బృందం కోరుకొనేది ఒక్కటి, ప్రతి ఇల్లు ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన గ్రంథాలతో నిండిపోవాలన్నదే మా కోరిక.

ఈ గ్రంథాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

- 1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: <http://www.new.dli.ernet.in> లేక <http://www.dli.ernet.in>
- 2) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్: <http://www.sairealattitudemanagement.org>
- 3) సాయి రామ్ గూగుల్ సైట్: <https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement>
- 4) ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్: <https://archive.org/details/SaiRealAttitudeManagement>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞం పై గల సలహాలు,సూచనలకు సేవక బృందాన్ని సంప్రదించుటకు: sairealattitudemgt@gmail.com

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సమాచారం: <https://www.facebook.com/SaiRealAttitudeManagement>

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సంబంధ వీడియోలు: <https://www.youtube.com/user/sairealattitudemgt>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞంలో ప్రతి ఒక్కరు పాల్గొని, ఈ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకొని,మీరు సంతృప్తులైతే మరొక సాధకునికి, జిజ్ఞాసువులకు మార్గం చూపించగలరని ఆశిస్తున్నాము. మీరు చదువుకోవటంలో ఏమైనా ఇబ్బంది కలిగితే సేవక బృందంను సంప్రదించగలరు. ఒకవేళ మా సేవలో ఏమైన పొరపాటు వస్తే మన్నించగలరు.

ఈ గ్రంథపు భారత ప్రభుత్వ డిజిటల్ లైబ్రరీ గుర్తింపు సంఖ్య: 2020120035700

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన ప్రచారార్థం ఉచితంగా eBook రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఈ గ్రంథముపై వ్యాపార,ముద్రణ హక్కులు రచయిత,పబ్లిషర్స్ కి గలవు, కనుక వారిని సంప్రదించగలరని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

SaiRealAttitudeManagement(SAI RAM) - సాయి నిజ వ్యక్తిత్వ నిర్వహణ(సాయి రామ్)

*** సర్వం శ్రీ సాయినాథ పాద సమర్పణమస్తు ***

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

<http://www.new.dli.ernet.in>

Digital Library of India: Inc x

www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India

Hosted by: Indian Institute of Science, Bangalore in co-operation with
CMU, IIT-H, NSF, ERNET and MCIT for the Govt. of India and 21 major participating centres.

HomeVisionMissionGoalsBenefitsContent SelectionCurrent StatusPeopleFundingCopyright PolicyFAQRFP

Books Journals

Newspapers

Palm-Leaves (Manuscripts)

Title

Author

Year to

Subject

Language

Scanning Centre

Presentations and Report

[Statistics Report](#)

[Status Report](#)

[Feedback](#) | [Suggestions](#) |

[Problems](#) | [Missing links or Books](#)

Click [here](#) for PDF collection

DLI MIRROR at IUCAA Data Center PUNE

For the first time in history, the Digital Library of India is digitizing all the significant works of Mankind.

Click [Here](#) to know More about DLI ^{New!}

Books	Journals	Newspapers	Manuscripts
<ul style="list-style-type: none">Rashtrapati BhavanCMU-BooksSanskritTTD TirupathiKerala Sahitya Akademi	<ul style="list-style-type: none">INSA	<ul style="list-style-type: none">Times of IndiaIndian ExpressThe HinduDeccan HeraldEenaduVaartha	<ul style="list-style-type: none">Tamil Heritage FoundationAnnaUniversity ^{New!}

Title Beginning with.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Author's Last Name

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Year

1850-1900	1901-1910	1911-1920	1921-1930	1931-1940	1941-1950	1951-
-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-------

Subject

Astrophysics	Biology	Chemistry	Education	Law	Mathematics	Mythology	Religion	For more subjects...
--------------	---------	-----------	-----------	-----	-------------	-----------	----------	----------------------

Language

Sanskrit	English	Bengali	Hindi	Kannada	Marathi	Tamil	Telugu	Urdu
----------	---------	---------	-------	---------	---------	-------	--------	------

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

“దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్టమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం” అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని జళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజూ పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్చాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నీ కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన ‘ఇచ్చ’ (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. “నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది” అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

శ్రీ నీలకంఠీయ
భగవద్గీతా భాష్యము
(గీతాసార సంగ్రహముతో)

THIS BOOK IS PUBLISHED WITH THE FINANCIAL
ASSISTANCE OF TIRUMALA TIRUPATI DEVASTANAMS
UNDER THEIR SCHEME "AID TO PUBLISH RELIGIOUS
BOOKS"

భావానువాదము - ప్రకాశనము

ఆచార్య, శివ శ్రీ॥ నిర్మల శంకరశాస్త్రి ఆరాధ్యులు

184/A, వెస్ట్ మార్కెట్, సికింద్రాబాద్-26.

శ్రీ ముదిగొండ మార్కండేయ

రిటైర్డ్ జిల్లా జడ్జి

'శివప్రియ'

ప్లాటు నెం. 43 వెస్ట్ మారేడుపల్లి
రోడ్ నెం. 2

సికింద్రాబాదు - 500026

ఫోను 802508

ప్రస్తుతి

శ్రీ మద్భగవద్గీత-ప్రస్థానత్రయములో నాకటి. రాశీభూతమైన వేదములను లోకోపకారార్థమై ఋగ్యజుస్సామాధర్వణములుగ విభజించి లోకమున కందజేసిన వేద వ్యాసులవారిచే రచింపబడిన పంచమ వేదమైన మహాభారతము లోనిదీ భగవద్గీత. ద్వాపర యుగములో వేదోద్ధరణకై సాక్షాత్తు భగవంతుడే. త్రిమూర్త్యవతారముగ నవతరించె ననుట జగద్విదితము.

శ్లో॥ అచతుర్వదనో బ్రహ్మ - ద్విబాహు రపరో హరిః

అఫాలలోచన శృంభుః - భగవాన్ బాదరాయణః ॥

భగవద్గీత యొక యపూర్వమైన యుపదేశ గ్రంథము. ఈ యుపదేశము, ఉపదేశమున కనువైన ప్రశాంత ఋష్యాశ్రమమునందుగాని, రమణీయనదీ తీరమునందు గాని జరుగలేదు. కురుక్షేత్ర యుద్ధభూమిలో సుభయసేనా మధ్యలో నష్టాదశ యక్షాహిణుల కలకల ద్వానములో జరిగినది. ఆశ పూర్తిగ నంతరించి గోయినప్పుడు, లభ్యమైన స్వల్పకాలములోనే జ్ఞానము సాధించి యాత్మను ధయవచ్చునని యనుకొన్నప్పుడు భగవద్గీత యుత్పన్నమైనదని, ఇందు కితనే గీత కంత భ్యాతి వచ్చినదని కంచి కామకోటి పీఠాధిపతులు శ్రీ చంద్ర శేఖర సరస్వతీ శంకరాచార్య స్వామివారి యనుగ్రహాభిభాషణము.

శ్రీ సీలకంఠ భగవత్పాదులు బ్రహ్మసూత్రములకు, భగవద్గీతకు నుపనిషత్తులకును బాష్యములను రచించి లోకమున కందజేసిరి. అసామాన్య పాండితీ సంపన్నులు, శాస్త్రవేత్తలు, మహాపాఠ్యాయ బిరుదాంకితులు "శివయోగి"

శ్రీ ముదిగాండ నాగలింగశాస్త్రిగారు నీలకంఠీయ బ్రహ్మసూత్ర భాష్యమునకు గీతాభాష్యమునకు నుపనిషద్భాష్యములకును సంస్కృత భాషలో వ్యాఖ్యానములను రచించుటయేగాక, అనేక శైవసిద్ధాంత గ్రంథములను గూడ రచించి శైవమతానుయాయులకు ప్రమాణ గ్రంథముల కొఱత దీర్చిన ధన్యజీవులు. శ్రీ నాగలింగశాస్త్రి గారిచే రచింపబడిన నీలకంఠీయ బ్రహ్మసూత్రభాష్య చింతామణి ప్రభా వ్యాఖ్యానమును శైవమహా పీఠాధిపతి శ్రీ నిర్మల శంకరశాస్త్రి గారు ఆంధ్రభాషలోని కనువదించినారు. ప్రస్తుతము వీరు గీతాభాష్య వ్యాఖ్యానమునకు గూడ మనోరంజనంబను ఆంధ్రానువాదము గావించి పాఠకలోకమున కందించినారు. మఱియు కఠోపనిషత్తునకు, వ్యాసప్రోక్త శివమహా పురాణమునకు నాంధ్రానువాదము గావించి బహుజనోపయుక్తములైన యనేక గ్రంథములను గూడ రచించినారు. ముఖ్యములైన ఇతర ఉపనిషత్తులకు గూడ శ్రీ శాస్త్రిగారు ఆంధ్రానువాదము చేయుచుండుట గర్వకారణము. నిస్సార్థముగ లోకకల్యాణమునకై వీరు చేయుచున్న కృషి మిక్కిలి యభినందనీయము.

ఇన్ని యుత్కృష్ట గ్రంథములను వ్రాయుటకు వలసిన వివిధ విషయాభిజ్ఞత ఒకే ఒక వ్యక్తిలో నిక్షిప్తము కావడము అసదృశము, అపూర్వమున్ను; బహుగ్రంథ ప్రతిపాద్యమానమైన వైదిక తత్త్వమును ముఖ్యముగ శివతత్త్వమును నిశితముగ పరిశీలనమొనర్చి ప్రవచనముచేసి ఇన్ని యుద్గ్రంథములను ఆంధ్రభాషలో నింతమనోజ్ఞముగ నావిష్కరించిన శ్రీ నిర్మల శంకరశాస్త్రిగారు తమ జన్మను సార్థకము చేసుకొన్నారు. అతిగహన మైన శాస్త్ర విషయములను ఆధ్యాత్మిక విషయములను సరళముగ సుబోధకముగ హృదయరంజకముగ పండితులకు మాత్రమే గాక జనసామాన్యులకుగూడ నర్థమగు రీతిని చెప్పటలో శ్రీ శాస్త్రిగారు సిద్ధహస్తులనుటలో నతిశయోక్తి లేదు. వీరి యనువాదములు యథోచితములైనను మౌలిక గ్రంథములవలె నుండుట శ్రీ శాస్త్రిగారికి గల రచనా కౌశలమును ప్రత్యేకముగ చాటుచున్నది.

గీతా వాక్యములకు శ్రుతి స్మృతి వచన సమర్పయము గావించి శివ పారమ్యమును సహేతుకముగ వివరించుచు శ్రీ శాస్త్రిగారు చేసిన రచన ప్రశంసనీయము. మచ్చునకు 14 పుటలో “నకర్మణా నప్రజయా న ధనేన త్యాగేనైకేన” ఇత్యాది శ్రుతిని, కర్మత్యాగరూపమైన సన్యాసము నిరూపింపబడినది గదా యను ప్రశ్నకు త్యాగము కర్మఫల త్యాగరూపమైనదని నిశ్చయించి, కర్మత్యాగమును

భగవానుడు నిరాకరించెనని యుత్తరువునిచ్చుట శ్రీ శాస్త్రిగారి కూలంకష శాస్త్ర విజ్ఞానమునకు నిదర్శనము.

శ్లో॥ విద్యాసు శ్రుతి రుత్కృష్టా రుద్రైకాదశినీ శ్రుతో ।

తత్ర పంచాక్షరీ తస్యాం “శివ” ఇత్యక్షరద్వయమ్ ॥

ఇత్యాది ప్రమాణముల ననుసరించి భగవద్గీతను-సర్వవేదశాస్త్ర సమ్మతమైన శివపారమ్యమును వివరించి - యనువదించిన శ్రీ శంకరశాస్త్రిగారికి శత సహస్ర నమోవాకములు, ఈ యుద్గ్రంథము శివతత్వ జిజ్ఞాసువులకు కరదీపికయై యాచంద్రార్కము ప్రకాశింప గలదని నా దృఢవిశ్వాసము. శైవ జనోపయోగము గల గ్రంథములింకను వీరిచే రచియింపబడు నవకాశమును కల్పించుటకై సదాశివుని ప్రార్థించుచున్నాను.

యువ కా రీక పౌర్ణమి

7-11-1995

ముదిగొండ మార్కండేయ

వీరు పితృత్వమగు శైవశాస్త్ర విజ్ఞానమును బాగుగా ఆకళింపు జేసికొని ఆంగ్లేయభాషా విశారదులై విశ్రాంత న్యాయాలయాధ్యక్ష పదవీకులైనను స్వసంపదాయము నాచరించుచు సహృదయులు శాంతస్వభావులు సత్కుటుంబ సంపన్నులు నగుటచే వీరిని సర్వాత్మనా అభినందించుచున్నాను.

నిర్మల శంకరశాస్త్రి

శ్రీ మహాగణాధిపతయే నమః

శ్రీ మేధా దక్షిణామూర్తయే నమః.

భగవద్గీతాసార సం గ్రహము

ముందుమాట

ఒకానొక మహామంత్రమును జపించుటకు ముందు అంగన్యాసమును కరన్యాసమును చేసినచో తన శరీరము మంత్రమయంబగును. అటులే భగవద్గీత గూడ నొక సుదీర్ఘమైన మహామంత్రము కావున గీతను చదువుటకు ముందు- ఇందు వ్రాయబడిన విధముగా అంగకరన్యాసముఁ గావించిన యెడల తాను గీతామయుఁడు కావచ్చును.

గీతను చదువువానికి, ప్రాణాయామముజేయువానికిని పూర్వజన్మ కృత పాపములు గూడ అంటవని గీతామహాత్మ్యమునందు చెప్పబడినది. గీతార్థమును బాగుగా గ్రహించి గీతాపఠనముఁజేయుట శ్రేయస్కరమగునని తెలియవలెను.

గీతను చదువుటయే గాక గీతలో చెప్పబడిన కర్మజ్ఞానయోగమును యథాశక్తి ఆచరింపవలెను. సోమవార వ్రతాదులను అభిషేక పూజనాదులను పరమేశ్వర ప్రీత్యర్థము గావించుటయే కర్మయోగమనియు, నియమిత సమయములయందు భగవంతు నారాధించుటయే జ్ఞానయోగమనియు గీతారహస్యమై యున్నది

క్రీస్తునకు పూర్వము మూడవ శతాబ్దమున గీతారచన జరిగినదని తిలక్ మహాశయుఁడు నిర్వచించెను. నాలుగవ శతాబ్దమున గీతాప్రారంభమైనదని భండార్కరు మహాదయుఁడు వక్కాణించెను. ఐదవ శతాబ్దమున గీతా నిర్మాణంబని శాస్త్రజ్ఞుల యభిప్రాయము. కాని కౌరవులు పాండవులు పోరాడినపుడు

కురుక్షేత్రమున భగవద్గీతా ప్రబోధము శ్రీకృష్ణభగవానునిచే చేయఁబడినది కావున నదియే గీతాకాలమని గురైరుగవలెను.

ఇట్టి గీతకు జగద్గురు శ్రీ నీలకంఠాచార్యులవారు వ్రాసిన బాష్యము ననుసరించి శివయోగి, మహాపాధ్యాయ, శ్రీ ముదిగొండ నాగలింగశాస్త్రిగారి వ్యాఖ్యానముఁబట్టియు తెలిసికొనవలసిన గీతా యథార్థాభిప్రాయముఁదగు స్వరూపమే ఈ “మనోరంజన” శాంకరీయ ఆంధ్రానువాదంబని పాఠకులు గ్రహింతురుగాక !

భగవద్గీతను చదువుటకు ముందు చేయవలసిన ప్రార్థనక్రమము.

గణపతిస్తుతి

శ్లో॥ శుక్లాంబరధరం విష్ణుం-శశివర్ణం చతుర్భుజమ్ ।
ప్రసన్నవదనం ధ్యాయే-సర్వ విఘ్నోపశాంతయే ॥

దక్షిణామూర్తి స్తుతి

శ్లో॥ ఓం నమః ప్రణవార్థాయ-శుద్ధ జ్ఞానైకమూర్తయే ।
నిర్మలాయ ప్రశాంతాయ-దక్షిణామూర్తయే నమః ॥

గురుస్తుతి

శ్లో॥ గురుర్బ్రహ్మ గురుర్విష్ణుః-గురుర్దేవో మహేశ్వరః ।
గురుః సాక్షాత్ పరంబ్రహ్మ-తస్మైశ్రీ గురవే నమః ॥

,, ఈశాన మీశ్వరీం స్కందం-కేశవం పద్మ సంభవమ్ ।
నందీశ్వరం కుంభయోనిం-భరద్వాజం చ గౌతమమ్ ॥

,, దధీచి ముపమన్యుంచ-మార్కండేయం పరాశరమ్ ।
అపాలలోచనం శంభుం-వేదవ్యాస మహం భజే ॥

,, శ్వేతాచార్యం చ తచ్ఛిష్యం-నీలకంఠ శివాభిధమ్ ।
తచ్ఛిష్యం హరదత్తం చ-భవదేవ సమాహ్వయమ్ ॥

- ,, సోమశేఖర భీమేశా-శ్రీ శివాద్వైత బోధకౌ ।
మహా పాశుపతజ్ఞాన-సంప్రదాయ ప్రవర్తకాన్ ॥
- ,, అంశావతారా నీశస్య-యోగాచార్యా నుపాస్మహే ।
శ్వేతాది నకులీశాన్తా-ద్వాదశారాధ్య సద్గురూన్ ॥
- ,, సమ్యజ్ఞాన్యకలాపేన-మహతా బారతేన చ ।
ఉపబృంహిత వేదాయ-వేదవ్యాసాయ వై నమః ॥
- ,, యః పాశుపత విజ్ఞానం-దదౌ గీతామృతం మహత్ ।
కుర్వన్ పార్థాయ సారథ్యం-తస్మై కృష్ణాత్మనే నమః ॥

గీతా మాహాత్మ్యము

- శ్లో॥ గీతాశాస్త్ర మిదం పుణ్యం-యః పఠేత్ ప్రయతః పుమాన్ ।
కైవల్యం సమవాప్నోతి-భయశోకాదివర్జితః ॥
- ,, గీతావ్యయరశీలస్య-ప్రపాణాయామపరస్య చ ।
నైవ సంతి హి పాపాని-పూర్వజన్మ కృతాని చ ॥
- ,, మలనిర్మోచనం పుంసాం-జలస్నానం దినే దినే ।
సకృద్గీతాంభసి స్నానం-సంసారమలనాశనమ్ ॥
- ,, గీతా సుగీతా కర్తవ్యా-కి మన్యైః శాస్త్రవిస్తరైః ।
యా స్వయం పద్మనాభస్య-ముఖపద్మా ద్వినిస్సృతా ॥
- ,, భారతామృత సర్వస్వం-విష్ణో ర్వక్త్రా ద్వినిస్సృతమ్ ।
గీతా గంగోదకం పీత్వా-పునర్జన్మ న విందతే ॥
- ,, సర్వోపనిషదో గావః-దోగ్ధా గోపాల నందనః ।
పార్థో వత్సః సుధీ ర్బోక్తా-దుగ్ధం గీతామృతం మహత్ ॥

గీతాస్తోత్ర మహామంత్ర పఠన ప్రారంభము

ఓం అస్య శ్రీ భగవద్గీతా స్తోత్ర మహామంత్రస్య వాసుదేవ ఋషిః, అనుష్టుప్ ఛందః, శ్రీ సాంబసదాశివో దేవతా; “ఈశ్వరః సర్వ భూతానాం హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతి” ఇతి బీజమ్; “సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య-మామేకం శరణం వ్రజ” ఇతి శక్తిః; “తమేవ చాద్యం పురుషం ప్రపద్యే - యతః ప్రవృత్తా ప్రసృతా పురాణీ” ఇతి కీలకమ్; మమ సాంబసదాశివ ప్రపాద సిద్ధ్యర్థే పఠనే ప్రవచనే వా వినియోగః.

కరన్యాసము

“తేషాం జ్ఞానీ నిత్యయుక్త-ఏకభక్తి ర్విశిష్యతే”

ఇత్యంగుష్ఠాభ్యాం నమః.

“మయ్యర్పిత మనోబుద్ధి-ర్మామే వైష్య స్యసంశయః”

ఇతి తర్జనీభ్యాం నమః

“మా ముపేత్య తు కౌంటేయ-పునర్జన్మ న విద్యతే”

ఇతి మధ్యమాభ్యాం నమః

“యత్త పస్యసి కౌంటేయ-తత్కురుష్వ మదర్పణమ్”

ఇత్యనామికాభ్యాం నమః

మన్మనా భవ మద్భక్తో-మద్యాజీ మాం నమస్కరు”

ఇతి కనిష్ఠికాభ్యాం నమః

“మచ్ఛిత్రః సర్వదుర్గాణి-మత్రప్రసాదా త్తరిష్యసి”

ఇతి కరతల కరపృష్ఠాభ్యాం నమః

హృదయాదిన్యాసము

“తేషాం జ్ఞానీ నిత్యయుక్త-ఏకభక్తి ర్విశిష్యతే”

ఇతి హృదయాయ నమః

“మయ్యర్పిత మనోబుద్ధి-ర్మామే వైష్య న్యసంశయః”

ఇతి శిరసే స్వాహా

“మా ముపేత్య తు కౌంతేయ-పునర్జన్మ న విద్యతే”

ఇతి శిఖాయై వషట్

“యత్తపస్యసి కౌంతేయ-తత్కురుష్వ మదర్పణమ్”

ఇతి కవచాయ హుమ్

“మన్మనా భవ మద్భక్తో-మద్యాజీ మాం నమస్కరు”

ఇతి నేత్రత్రయాయ వౌషట్

“మచ్చితః సర్వదుర్గాణి-మత్ప్రసాదా త్తరిష్యసి”

ఇతి అస్త్రియ ఫట్

భూర్భువః సువరో మితి దిగ్బంధః.

ధ్యానము

శ్లో॥ ఋతం సత్యం పరంబ్రహ్మ-పురుషం కృష్ణపింగళమ్ ।

ఊర్ధ్వరేతం విరూపాక్షం-ద్యాయే హృది మహేశ్వరమ్ ॥

లం పృథివీ తత్త్వాత్మనే సాంబసదాశివాయ నమః గంధం

పరికల్పయామి

హం ఆకాశ తత్త్వాత్మనే సాంబసదాశివాయ నమః పుష్పం

పరికల్పయామి

యం వాయు తత్త్వాత్మనే సాంబసదాశివాయ నమః ధూపం

పరికల్పయామి

రం తేజస్తత్త్వాత్మనే సాంబసదాశివాయ నమః దీపం

పరికల్పయామి

వం అమృత తత్త్వాత్మనే సాంబసదాశివాయ నమః అమృత

నై వేద్యం పరికల్పయామి

సం సర్వతత్త్వాత్మనే సాంబసదాశివాయ నమః సర్వోప

చారార్థే అక్షతాన్ సమర్పయామి

అని భగవద్గీతను పూజించి పారాయణమును ప్రవచనమునైనను గావింప వలెను.

నివేదన

గీతను చదువు వారు గీతకు గల అనేకార్థముల వలన చిత్త విభ్రాంతి కలవారై నిశ్చితార్థమును తెలియఁజాలక తల్లడిల్లుచుండుటను గమనించి జగద్గురు శ్రీ నీలకంఠ భగవత్పాదుల వారు రచించిన గీతా భాష్యమునకు వ్యాఖ్యానమును వ్రాసినట్టి శివయోగి, మహాపాథ్యాయ, శ్రీముదిగొండ నాగలింగశాస్త్రి ఆరాధ్యుల వారి గీతా తాత్పర్య నిర్ణయము ననుసరించి ఈ గీతాసార సంగ్రహమును వ్రాసితిని.

జగద్గురు శ్రీ నీలకంఠ శివాచార్యులవారు కాశేశ్వర క్షేత్రమున గౌరీ విశ్వేశ్వరులను బ్రాహ్మణ మాహేశ్వర దంపతులకు నీలలోహిత రుద్రాంశమున స్వభాను సం॥ చైత్రశుద్ధ దశమి సోమవారము పుష్య నక్షత్రయుక్త శుభ ముహూర్తమున జన్మించి వర్ధిలుచుండగా బోధాయన మహర్షి యాతనిని కాశీ క్షేత్రమునకు తీసికొని వెడలి శ్వేతాచార్యులవారి యొద్ద నుపనయనము చేయించి విద్యల నభ్యసింపఁజేసినందున నీలకంఠాచార్యులు శ్వేతాచార్యులవారి యనుగ్రహమున వేదవేదాంత శాస్త్రములయందు నిష్ణాతుఁడయ్యెను. మరియు శ్వేతాచార్యుల నుండి శాంభవదీక్షఁ బరిగ్రహించెను.

పిదప శ్రీవారు శైవమత ప్రచారము చేయనెంచి ప్రస్థానత్రయమును రచించిరి. అందు భగవద్గీతలకును శివాద్వైతపరముగా భాష్యమును వ్రాయుతఁజే హరదత్తాచార్యులు ఏతెంచి "స్వామీ! గీతను గురించి కొన్ని సందేహములు పొడముచున్నవి కావున నవ్వానిని తొలగించి నన్ను ధన్యుఁజేయుడ"ని ప్రార్థించెను.

అంత హరదత్తాచార్యులు ప్రశ్నించుటయు మన నీలకంఠాచార్యులు నుత్తరించుటయే ఈ గీతాసార సంగ్రహముగా వెలసినది.

ప్రశ్న: ఆచార్యా! అభివాదయే.

భగవద్గీతలు “నత్వేవాహం జాతు నాసం” ఇత్యాది శ్లోకములతో ఆత్మజ్ఞానము ముక్తిఫలకంబని నిరూపించుచున్నవి గదా!

ఉత్తరము: గీతలయందు గల నొక్కొక్క శ్లోకమును విడిగా విచారింపక సమగ్ర శ్లోకములను పరామర్శించినచో శ్రీకృష్ణ భగవానుడు అర్జునునకు పశుపాశ పతి జ్ఞానమును బోధించెనని తేటపడును. పశుపనఁగా జీవుడు, పాశమనఁగా సంసారము. పతి యనఁగా పరమేశ్వరుడునని తెలియుము! పతిని తెలిసికొనుటకు పశువైన జీవుడు. తన రూపమెట్టిదో మొదట కనుగొనవలెనని యుద్దేశించి రెండవ యధ్యాయమున ఆత్మ (జీవ) స్వరూపము ప్రతిపాదించఁబడినది. అంత మాత్రమున ఆత్మజ్ఞానమే ముక్తిఫలకంబని భావింపరాదు.

శ్లో॥ యతః ప్రవృత్తి ర్భూతానాం-యేన సర్వ మిదం తతమ్ ।

స్వకర్మణా త మభ్యర్చ్య-సిద్ధిం విందతి మానవః ॥

ఇత్యాది శ్లోకములతో-సాధకుడు తన వర్ణాశ్రమములకు అనువైన కర్మతో పరమేశ్వరు నారాధించి ముక్తుడు కావలెననియు, కర్మ యోగము ముక్తిసాధనంబనియు, “జ్ఞానం తేఽహం సవిజ్ఞానం” ఇత్యాది సందర్భమున పాశము సంసార రూపమనియు, పతి పాశమును విడిపించువాడనియు బాగుగా పేర్కొనఁబడినది.

ప్రశ్న : ఆత్మజ్ఞానము-భేదమును తొలగించునదగుటదే మోక్షము నాపాధించును. ఏకమునందు అనేక బ్రాంతి యున్నంతవరకు సంసారము ప్రవర్తించుననియు, ఏకమైన బ్రహ్మము తానేయని భావించి తన రూపమును గుర్తెరుగుట వలన సంసారము తొలగుననియు చెప్పట సమంజసము కాదా?

ఉత్తరము: ఆత్మజ్ఞానమువలననే సంసారనివృత్తి యని చెప్పట భగవద్గీత లకే గాక శ్రుతి సూత్రములకును విరుద్ధము ఎట్లనగా? ప్రజ్ఞానమనము అద్వితీయంబు నగు బ్రహ్మమునందు బ్రాంతి యేర్పడినదని చెప్పటయు కూడదు. “ప్రకృతికన్న వేరు ఆత్మయని మాత్రము తెలిసికొనుట మోక్షహేతు”వని బాదరి, కపిల మహర్షియు తమ మతమును ప్రతిపాదించిరి. కాని వేదాచార్యుడగు వ్యాస మహర్షికి బాదరికపిల మతము సమ్మతము కాకుండుటచే పరిహరింపఁబడినది. జీవుడు. తనకు గల సత్యసంకల్పత్వాది గుణములను-అనాది కాలమునుండి జేయఁబడు అవచారముల ననుసరించి యేర్పడు ఈశ్వరసంకల్పము వలన-

మఱుగుపరచుకొని సంసారమున ప్రవర్తించునని వేదవ్యాసుడు “పరాభిధ్యానాత్తు
తిరోహితం, తతో హ్యస్య బంధవిపర్యయో” అను బ్రహ్మ సూత్రమున బాగుగా
నిరూపించినవాడు. అటులే మోక్షంబును ఈశ్వరానుగ్రహ లభ్యంబని వక్కాణిం
చినవాడు. ఇందువలన బంధమోక్షములు రెండును ఈశ్వరాదీనములే గాని జీవా
దీనములు కావని విశదమైనది. ఇవ్విషయమునే “సంసార మోక్ష స్థితి బంధ
హేతుః” అను శ్రుతివాక్యము సమర్థించినది

గీతాశాస్త్రము గూడ “తత్ప్రసాదా త్పరాం శాంతిం-స్థానం ప్రాప్స్యసి
శాశ్వతమ్” సంసార బంధవిముక్తిని శాశ్వతమైన శివసాయుజ్యమును పరమేశ్వ
రానుగ్రహమున జీవుడు పొందునని ప్రతిపాదించినది.

మరియు -

శ్లో॥ ప్రశాంతాత్మా విగతభీః-బ్రహ్మచారివ్రతే స్థితః ।

మనః సంయమ్య మచ్ఛితో-యుక్త ఆసీత మత్పరః ॥

6 అ. 14 శ్లో.

పరమేశ్వరుని పూజించువాడు చిత్తమును శాంతపఱచి ఎట్టి భయము లేని
వాడై ఇంద్రియములను నిగ్రహించి బ్రహ్మచర్యవ్రతము నవలంబించి మనస్సు
నేకాగ్రము గావించి యంతఃకరణమును పరమేశ్వరునియందు నెలకొలిపి శ్రద్ధా
భక్తి సమన్వితుడై శివధ్యానము నాచరింపవలెను.

శ్లో॥ అగ్నిర్జ్యోతి రహః శుక్లః-షణ్మాసా ఉత్తరాయణమ్ ।

తత్ర ప్రయాతా గచ్ఛంతి-బ్రహ్మ బ్రహ్మవిదో జనాః ॥ గీత .

బ్రహ్మోపాసకులు-ఉత్తరాయణము శుక్లపక్షము పగలు మొదలగు సమయ
మున మరణించినచో-వారు ఈ లోకమునుండి బయలుదేరి పరమపదము నొందు
దురు. అని చెప్పటవలన జీవుడు ఇచటనే ముక్తుడగునని చెప్పవాదము గీతా
శాస్త్రమునకు సమ్మతము కాదని తెలియుచున్నది.

యుద్ధములో శత్రువులను చంపుటను గురించి కర్తృత్వ కర్మత్వాదులు
అజ్ఞానకృతములని మాత్రము భగవానుడు గీతలయందు నిరూపించెను కాని
తదితర కర్మలను గురించి యటుల చెప్పలేదు. ఒకవేళ సర్వకర్మలును కూడవని

భగవానుడు చెప్పియుండినచో "శరీర యాత్రాపి చ తే నప్రసిద్ధ్యేదకర్మణః" అను శ్లోకమున సర్వకర్మ త్యాగమును కంఠరవముతో నిషేధించుట వ్యర్థమగును గదా!

"సర్వకర్మాణి మనసా-సన్న్యస్యాస్తే సుఖం వశీ" అనుచో గల సర్వ పదమునకు నిత్యనైమిత్తికాది కర్మలని యర్థముజెప్పగూడదు. మనసా అని చెప్పినందున కర్మత్యాగము మానసికమనియే బోధపడును. అందువలననే "కామ్యానాం కర్మణాం న్యాసం-సన్న్యాసం కపయో విదుః" అనుచో కామ్యకర్మలను విడచుటయే సన్న్యాసమగుననియు కర్మలన్నిటిఁదగు ఫలముల నపేక్షింపకుండుటయే కర్మత్యాగమనియు భగవానుడు ప్రబోధించినవాడు.

మరియు కర్మత్యాగమును గురించి భగవానుడు ఇట్లు వక్కాణించెను.

శ్లో॥ యజ్ఞ దాన తపః కర్మ-న త్యాజ్యం కార్యమేవ తత్ ॥

సంధ్యావందనాది పంచయజ్ఞములు, దానము, రుద్రాధ్యాయ శివపంచాక్షరీ జపాది తపస్సు, వీనిని విడువక చేయవలెను.

శ్లో॥ మోహో తస్య పరిత్యాగ-స్తామసః పరికీర్తితః ॥

నిత్యనైమిత్తిక కర్మ నవివేకమున చేయకుండుట తామసత్యాగమగును.

శ్లో॥ యస్తు కర్మఫలత్యాగీ-స త్యాగీ త్యభిధీయతే ॥

పుణ్యకర్మల నాచరించుచు యవ్వాని నీశ్వరార్పణము గావించుట-నిజమైన త్యాగమగును.

ప్రశ్న: దేహాభిమానమును విడచినచో కర్మత్యాగము వలన దోషము సంభవింపదు గదా?

ఉత్తరము: దేహాభిమానము లేనట్టి మహాపురుషుని "ఓయీ! నీవు సర్వ కర్మత్యాగమును చేయఁగలుగుదువేని ఇందుకు నిదర్శనముగా వస్తుధారణమును భోజన పానీయాదులనుగూడ విడనాడుదువా? అని ప్రశ్నింపవలసియుండును.

"నర్త్యేవాహం జాతు నాసం" ఇత్యాది శ్లోకములతో భగవానుడు ఆత్మలు అనేకములు అని నిరూపించెను కాని కేవలద్వైతమును నిరూపింపలేదు.

ప్రశ్న : పురుషోత్తమఁడను పదమునకు-నిర్వచనము నెట్లు చెప్పవలెను?

ఉత్తరము: 'ప్రథితః పురుషోత్తమః" అను గీతాశ్లోకమున క్షరమనఁగా ప్రకృతి (పాశ) యనియు అక్షరుఁడనఁగా జీవుఁ (పశు) డనియు క్షరాక్షరముల రెంటి నతిక్రమించియుండు పరమాత్మ-పురుషోత్తమఁడనఁబఱగుననియు తెలియవలెను.

“పురుషాణాం = ఉత్తమః” అని సామాన్య నిర్వచనము. “పురుషాత్ = ఉత్తమః” అను విశేష నిర్వచనమును పై గీతాశ్లోకము సమర్థించినది

మరియు గీతను ముగించు సందర్భమున

శ్లో॥ ఈశ్వరః సర్వభూతానాం-హృద్దేశేఽర్జున! తిష్ఠతి ।

బ్రాహ్మయన్ సర్వభూతాని-యంత్రారూఢాని మాయయా॥

ప్రాణులందరి హృదయ గుహయందు ఈశ్వరుఁడు నివసించుచు ప్రకృతి వికారమైన శరీరయంత్రము నధిష్ఠించియుండు ప్రాణులను తన శక్తిచే జనన మరణాదిరూపమగు సంసారమున త్రిప్పుచున్నవాడు.

శ్లో॥ తమేవ శరణం గచ్ఛ-సర్వభావేన భారత ।

అట్టి పరమేశ్వరునే మనోవాక్కాయ భావములతో శరణము నొందుము ! అనఁగా హృదయ గుహయందు జ్యోతిర్లింగముగా విరాజిల్లు పరమాత్మను బాహ్యమునందు నెడబాయక నారాధింతునని నిశ్చయించుకొని సర్వాంగలింగ సాహిత్యముతో ఇష్ట ప్రాణ భావ లింగదారణము నొనర్చి భస్మరుద్రాక్షదారణముతో శివ పంచాక్షరీ మంత్రజపముతోడను శివాగమప్రోక్త విధానమున శివుని సేవింపుమని భావము.

ఐతే కేవలము ఆత్మజ్ఞానము ముక్తిఫలము గలది కాదనియు పరమభక్తి (ఏకేశ్వరోపాసనము) వలన ప్రసరించు పరమేశ్వరానుగ్రహము వలననే మోక్షము చేకూరుననియు అందుకొరకు మానవుడు గీతలలోనిసారమును బాగుగా గ్రహించి లోకమునకందరాని భావములు గీతలో చెప్పఁబడినవని బ్రాంతిఁజెందక తా నాచరించుచున్న ఉపవాస వ్రత పూజన జపాది కర్మయోగమునే గీతయందు భగవానుఁడు ప్రతిపాదించెననియు విశ్వసించి తరింపవలెనని శ్రీ నీలకంఠాచార్యులవారు

హరదత్తాచార్యులకు వక్కాణించి మాధ్యాహ్నిక శివారాధన సమయమైనందున విరమించినారు.

ఇయ్యది గీతాసార సంగ్రహమున శాంకరీయ ఆంధ్రానువాద ప్రవచనములగు పూర్వార్థము.

గీతాసార సంగ్రహము-ఉత్తరార్థము.

మాధ్యాహ్నిక శివారాధనమును నెరవేర్చి విశ్రాంతిగా కూర్చుండిన శ్రీ శ్రీ నీలకంఠ భగవత్పాదుల వారిని వినయ విధేయతలతో ప్రణమిల్లి హరదత్తాచార్యులు దిగువ విధము ప్రశ్నించెను.

ప్రశ్న : భగవద్గీత సగుణ తత్త్వమును ప్రాతిపదించుచు కర్మసముచ్చిత జ్ఞాన (ఉపాసన) యోగము వలననే మోక్షము చేకూరునని నిరూపించినట్లు తమ ప్రసంగ ప్రబోధము వలన తెలిసికొంటిని. ఇతే అట్టి సగుణ తత్త్వము గీతాచార్యుడైన నారాయణుడే నని బోధపడుచున్నది.

ఎట్లనఁగా ? శ్రీకృష్ణుడు గీతను చెప్పినందున కృష్ణగీత యను వ్యవహారము లేక-భగవద్గీత యని పేర్కొనుటతో భగవచ్ఛబ్దము వాసుదేవుని యందు ఎట్టి యాక్షేపము లేనిదై వర్తించునను విశేషము పొడగట్టును గదా !

ఉత్తరము : ఇంత మాత్రమున “భగవాన్” అను పదము నారాయణుని యందే ముఖ్యముగా వర్తించునని చెప్పరాదు ఎందుకనగా ? “యో వై రుద్రః స భగవాన్” “సమస్తేస్తు భగవన్” ఇత్యాది శ్రుతి వాక్యములు - భగవత్పదము పరమేశ్వరునియందే రూఢిగా వర్తించునని తెలుపుచున్నవి. పురాణ రూఢి-వేద రూఢికన్న దుర్బలము గదా ! నిజము విచారింప “యా ఉమా సా మహావిష్ణుః” “పార్వతీదేవి-తన రెండవ రూపముగా విష్ణువయ్యెను” ఇత్యాది ప్రమాణములఁబట్టి భగవతియొక్క యంశమును విశదపరచుటకే వ్యాసులవారు నారాయణునియందు భగవత్పదము నుపయోగించెను.

శ్లో॥ ఉత్తమః పురుష స్త్వన్యః-పరమాత్మేతి కీర్తితః ॥

“ప్రకృతి పురుషులను మించిన మరియుక ఉత్తమ పురుషుడు (శివుడు).

పరమాత్మయని చెప్పబడును" ఇత్యాది గీతాచార్య సూక్తులు - ఈశ్వరుడే విశ్వాధికుడనియు సర్వేశ్వరుడనియు గీతా ప్రతిపాద్యుండనియు నిర్ణయించినవి.

ప్రశ్న : "అహం సర్వస్య ప్రభవః" "నేను సమస్తమునకు కారణుడను" ఇత్యాది వాక్యములు - గీత మొత్తము నారాయణపర మగునని తెలుపుచుండుటచే మధ్య గతములైన ఈశ్వరాది పదములు యోగశక్తిని నారాయణపరములగునని సమర్థింపవలసి యుండును గదా ?

ఉత్తరము : ఈశ్వరాది పదములు—ఇతరులను బోధింపక శివునినే బోధించునవిగా వేదమునందు లోకమునందు ప్రసిద్ధములై యున్నవి. యోగశక్తియు రూఢిశక్తియు పరమేశ్వరునియందు వర్తించుచుండగా యోగశక్తి మాత్రమున నారాయణ పరములుగా సమర్థింపరాదు.

ఇక "నేను" "నేను" అని శ్రీకృష్ణుడు చెప్పిన "అహం" శబ్దమును సమర్థించుట యెట్లనఁగా ?

"అహం మను రభవం సూర్యశ్చ" అని తానే సర్వాత్మభావమును పొందినట్లు వామదేవుడు గావించిన యుపదేశమువలె వాసుదేవుడు "శాస్త్రదృష్ట్యా తూపదేశో వామదేవవత్" అను బ్రహ్మసూత్ర న్యాయము ననుసరించి తన అంతర్యామియగు ఈశ్వరుని బావించుచు ఆబేద దృష్టితో "నేను" "నేను" అని అర్జునునకు గీతలలో బోధింపవలసి వచ్చెను.

ప్రశ్న : "సర్వస్య చాహం హృది సన్నివిష్టః" "అందరి హృదయములలో నేను నెలకొని యున్నాను" అను పంచదశాధ్యాయ గత వచనముబట్టి "ఈశ్వరః సర్వభూతానాం" ఇత్యాది గీతా వాక్యములు విష్ణుపరములగునని చెప్పవలెను గదా ?

ఉత్తరము : "తమేవ శరణం గచ్ఛ" "తమేవ చాద్యం పురుషంప్రపద్యే" "ఈశ్వరః సర్వభూతానాం" ఇత్యాది వాక్యములు శివునినే బోధించుచున్నందునను "మా ముపాస్య" "నన్ను ఉపాసింపుము" అని దేవేంద్రుడు ప్రతర్దనునకు బోధించిన సందర్భమున అంతర్యామియగు పరమాత్మ ముపాసింపుమని చెప్పినట్లు పరమార్థమును గ్రహింపవలెనని పెద్దలు నిర్ణయించినందునను "సర్వస్య చాహం

హృది సన్నివిష్టః" ఇత్యాది వాక్యములలో గల "అహం" శబ్దమును ఈశ్వర పరముగా నిర్ణయించుట న్యాయ్య మగుచున్నది.

ప్రశ్న : దేవేంద్రుఁడు పరమాత్మ కాకుండుటచే శాస్త్రీయమగు వామదేవ న్యాయమును చెప్పవలెను గాని వాసుదేవునియందు అట్టి న్యాయము చెప్పరాదు గదా !

ఉత్తరము : "శివ ఏకో ద్యేయః, శివంకరః సర్వమన్య త్పరిత్యజ్య" అను శ్రుతివాక్యము - మోక్షమునకై శివునొకనినే పూజింపవలెనని తెలుపుచుండుటయే. గాక "తమేవ చాద్యం పురుషం ప్రపద్యే" "అందరికంటె మొదటివాడగు పురుషు (శివుని)నే నేను శరణము నొందుచున్నా" నని వాసుదేవుఁడు భగవద్గీతలయందు విశదముగా చెప్పట వలన గీతా శ్లోకములన్నియు శివునినే ప్రతిపాదించునని నిస్సంశయముగా గుర్తెరుగవలెను.

ప్రశ్న : శాస్త్రదృష్టి న్యాయము ఉపనిషత్తుల యందు సరిపడినను మహాభారతములో చేరిన భగవద్గీతలయందు వర్తింపదు గదా !

ఉత్తరము : మహాభారతము పంచమవేదమగుటచేతను "భగవద్గీతాను ఉపనిషత్సు" అని గీతా వాక్యములన్నియు ఉపనిషత్ (వేదాంత) వాక్యములుగా చెప్పఁబడినందునను శాస్త్రదృష్టి న్యాయము గీతలయందును ప్రవర్తించును.

ఇంతియేగాక భగవద్గీత-కూర్మపురాణములో ఉత్తరార్ధమునందలి ఈశ్వర గీతకు ననువాదమగుటచే "అహంసర్వస్య ప్రభవః" ఇత్యాది వాక్యములు-ఈశ్వర గీతయందు నుండుటచేతను భగవద్గీతకన్న ముందు చెప్పఁబడిన కూర్మపురాణమునందలి ఈశ్వర గీతయందు "నేను" అను శబ్దము పరమేశ్వరుని బోధించుట వలనను భగవద్గీత గూడా శివపరమగునని నిర్భయముగా చెప్పవచ్చును.

ఈశ్వరగీతను సనత్కుమారుఁడు శివునివలన విని సంవర్తన కుపదేశించెను. సంవర్తుఁడు సత్యవ్రతునకు : సత్యవ్రతుఁడు పులస్త్యునకు; పులస్త్యుఁడు గౌతమ మహర్షికి, (ఇదే గీత) నుపదేశించిరి. మరియు అంగిరుఁడు భరద్వాజునకు; కపిల మహర్షి-జైగీష్యునకు పంచశిఖునకు నీశ్వరగీతను ప్రబోధించిరి. వేదవ్యాసుని తండ్రియగు పరాశరమహర్షి-సనకునివలన పరిగ్రహించి వాల్మీకి మహర్షికి నీశ్వరగీత నుపదేశించినవాడు.

సతీదేహమునుండి పుట్టిన వామదేవుడను యోగీంద్రుడు-వ్యాసునకు, నుపదేశించెను. దేవకీనందనుడగు శ్రీకృష్ణుడు విష్ణురూపమున శివప్రబోధితుడై అర్జునునకు నిదే ఈశ్వరగీతను వక్కాణించెను.

వామదేవునివలన ఈశ్వరగీతా ప్రబోధముఁ బడిసిననాటినుండి వేదవ్యాసునకు పరమేశ్వరునిపై పరాభక్తి కలిగినది. అని కూర్మపురాణమున కలదు.

మరియు “అర్జునా : వాసుదేవుడు నీకు ఈశ్వరజ్ఞానమును బాగుగా భగవద్గీతారూపమున నుపదేశించినవాడు గాన నిజనివాసమునకుఁజని శరణాగత రక్షకుడగు శంకరు నేకాంతభక్తి నారాధింపుము !” అని వ్యాసులవారు చెప్పినట్లు కూర్మపురాణమునందే వ్రాయఁబడినది. అందువలన భగవద్గీత. ఈశ్వరగీత కనువాదమై ఈశ్వరగీతార్థమునే విపులీకరించినదని తెలియవలెను.

ప్రశ్న : వాసుదేవు విశ్వరూపమును చూపెను గదా ! అట్టి విశ్వరూపము తనదై యుండవలెను. ఈశ్వరునిదైనచో తానెట్లు విశ్వరూపమును ప్రదర్శించును ? విశ్వరూప ప్రదర్శన కారణమున శ్రీకృష్ణుడే గీతాప్రతపాద్యుడగు పరమాత్మ యగునని చెప్పట సమంజసము గదా ?

ఉత్తరము : దదీచి మహర్షి, ఆంజనేయస్వామియు పూర్వము విశ్వరూపమును చూపినారని పురాణములయందు వ్రాయఁబడినది. అటులే వాసుదేవుడును విశ్వరూపమును ప్రదర్శించినాడు.

“దర్శయామాస పార్థాయ-పరమం రూప మైశ్వరమ్”

“పశ్య మే యోగ మైశ్వరమ్”

గీతావాక్యములు.

“ద్రష్టు మిచ్ఛామి తే రూప-మైశ్వరం పురుషోత్తమ”

ఇచట ఐశ్వర పదము - విశ్వరూపము ఈశ్వరునిదే నని తేటపరచుచున్నది.

ప్రశ్న : “ఐశ్వరమ్” అనఁగా జ్ఞానవీర్యాది సహితము అను నర్థముఁజెప్పి అట్టి విశ్వరూపమును శ్రీకృష్ణభగవానుడు చూపెట్టెనని సమర్థింపవచ్చు గదా ?

ఉత్తరము : “ఐశ్వరమ్” అనుదానికి రూఢ్యర్థము “ఈశ్వరసంబంధమైన” అని యగును. అట్టి యర్థమును విడనాడి యోగికార్థమును పరిగ్రహించుట న్యాయము కాదు. ఇంతియే గాక “ఇత్యర్థునం వాసుదేవ స్తతోక్త్యా-స్వకం రూపం

దర్శయామాస భూయః" వాసుదేవుఁడు విశ్వరూపమును గురించి విశదముగాచెప్పి తనదైన శ్రీకృష్ణ రూపమును అనంతరము చూపెట్టెనని గీత యందు వ్రాయఁ బడుటచే విశ్వరూపము పరమేశ్వరునిదే నని బోధపడును.

ప్రశ్న : "కృష్ణా ! నీ వైష్ణవ రూపమును చూడఁగోరుచున్నా" నని ఉదంకుఁడు ప్రార్థింపగా పూర్వము ధనంజయునకు చూపిన విశ్వరూపమునే ఉదంకునకు చూపెట్టెనని మహా భారతమున ఆశ్వమేధికపర్వము నందు కలదు గానగీతా ప్రతిపాదిత విశ్వరూపము శ్రీకృష్ణునిదే నని బావింపవచ్చును గదా !

ఉత్తరము : మహా భారతమున భగవద్గీత తరువాత నశ్వమేధపర్వము కలదు. గావున ముందు చెప్పబడిన గీతలోని ఐశ్వర పదము ననుసరించి వైష్ణవ పదమునకు "వ్యాపించు శక్తిగల పరమేశ్వరుని విశ్వరూపము" అని నిర్వచనము జేయవలసియుండును. ఒకవేళ 'వైష్ణవమ్' అనుదానికి "విష్ణుమూర్తిజెందిన" అను నర్థమే సమంజసంబనినచో త్రివిక్రము నుపాసించు హనుమంతుఁడు చూపిన విశ్వరూపము-ఉపాస్య సంబంధముఁబట్టి త్రివిక్రమ మనియు, ఉపాసక సంబంధముచే హానూమతం బనియు పేర్కొనఁబడినట్లు ప్రకృత విశ్వరూపంబు ఐశ్వరమనియు వైష్ణవ మనియు చెప్పుటలో విరోధ మెద్దియు గానరాదు.

ప్రశ్న : "బ్రహ్మణ మీశం కమలాసనస్థం" అనుచో ఈశ్వరుఁడు విశ్వరూపములో చేరినవాడని తెలియుచున్నందున విశ్వరూపము వైష్ణవమనియే తేలుచున్నది గదా !

ఉత్తరము : ఈ వాక్యము నందు గల ఈశ పదము బ్రహ్మపదమునకు విశేషణము కావున కమలమునందాసీనుడైయున్న చరాచరమును శాసించు బ్రహ్మదేవుని కౌంటేయుఁడు విశ్వరూపములో చూచెనని చెప్పవలెను. సృష్టిజేయు బ్రహ్మదేవుఁడు తాత్కాలికముగా జగమును శాసించు వాడు కావచ్చును. ఒకవేళ ఈశ పదమునకు శంకరుఁడనియర్థముఁ జెప్పుదు మనినచో విశేషణమైన కమలాసన పదమునకు విశేష్యమైన బ్రహ్మ పదమునకు మధ్య ఈశపదము ఇంకొక వ్యక్తిఁ జెప్పు విశేష్యముగా నుండరాదు. కావున ఈశ పదమును గూడ బ్రహ్మపదమునకు విశేషణముఁజేయుట శాస్త్రవిహితంబగును.

మరియు భారతమున ద్రోణపర్వమునందు—

“యుద్ధమున శత్రువులను బాణములతో కొట్టుచుండగా ముందుచున్న త్రిశూలమును చేతఁబట్టుకొని యగ్నిసన్నిభుఁడగు మహాపురుషుఁడు నారథముముందు భూమ్యాకాశముల నంటకుండ నడిచెడువాడు ఆతని త్రిశూలముచే వధింపఁబడిన తరువాతనే నా బాణములు శత్రువులను తాకుచుండెడివి. ఆ మహాపురుషుఁడెవరు?” అని యర్జునుఁడు ప్రశ్నింపగా వేదవ్యాసుఁడు ఆతడే మహాదేవుఁడనియు గీతా విజ్ఞానముఁ బడసితివి కావున వరదుండగు శంకరుని సేవించి కృతార్థుఁడ వగుమనియు ప్రబోధించెను.

శ్రీకృష్ణుఁడు సౌమ్యమూర్తి యగుటచే విశ్వరూపము ఉగ్రముగా నుండ కూడదని బావించి యర్జునుఁడు “ఆఖ్యాహి! మే కో భవా నుగ్రరూపః” అని ప్రశ్నింపగా “కాలోఽస్మి లోకక్షయకృత్ ప్రవృద్ధః” “లోకమును నశింపఁజేయు మృత్యుంజయుడను. ఉగ్రమైన విశ్వరూపము కాలాగ్నిరుద్రునిదే” నని శ్రీకృష్ణుడు విశదీకరింపవలసివచ్చెను. మరియు మోక్ష ధర్మ పర్వమునందు—శంకరుఁడు ముందు చంపిన వారినే నీవు తరువాత వధించితివి. నీ విజయమునకు ముఖ్యకారకుఁడు పరమేశ్వరుఁడే గావున నాతనినే సర్వాత్మనా బావింపు మని శ్రీకృష్ణ భగవానుఁడు పాండవ మధ్యమునకు ప్రబోధించినట్లు కలదు.

పూర్వము కైలాసమున పంచేంద్రులను గురించి “మీరు మానవులుగా జన్మించి యుద్ధమున శత్రువులను సంహరించి మరల నీ యత్యుత్తమ స్థానమునకు రండు” అని పరమేశ్వరుఁడు చెప్పిన యంశమే మహాభారతమున విపులముగా వర్ణింపఁబడియున్నది.

సామాన్యులైన ఋషుల వాక్యముల నర్థ మనుసరించుచుండగా లోకాతీతుఁడు మహర్షియు నగు సదాశివుని వాక్యము వ్యర్థంబగునా?

ప్రశ : “దివ్యం దదామి తే చక్షుః” అను గీతా వాక్యమున “దివ్య నేత్రమును నీ కొసగుచున్నా”నని చెప్పటచే వాసుదేవుఁడే పరమాత్మయని బోధపడును గదా?

ఉత్తరము : వేదవ్యాసుఁడును సంజయునకు దివ్య నేత్రమును ప్రసాదించుటఁజేసి దివ్యనేత్రప్రదానము యోగసిద్ధిమూలమగుటఁజేసియు నీవనుకొనినయట్లు బావించుటకు వీలులేదు. శ్రీకృష్ణుఁడును శివయోగ నిష్ఠాబలమున దివ్యనేత్రము నొసగుటయు విశ్వరూపమును చూపెట్టుటయు పొసగుచున్నవి. మరియు భగవా

నుఁడు పరమాత్మను నిర్దేశించుతఱి తఱచుగా ఈశ్వర పదమునే గీతల యందు వాడెను.

“క్షరం ప్రధానం అమృతాక్షరం హరః” క్షరాత్మానా వీశతే దేవఏకః”
 “ప్రకృతి-క్షరమనియు, పురుషుఁడు అమృతాక్షరుఁడనియు, ప్రకృతి పురుషులను
 శాసించు దేవుఁడొక్కడే ననియు” చెప్ప ఉపనిషన్మంత్రమును “యస్మాత్
 క్షరమతీతోఽహమ్” ఇత్యాది గీతా శ్లోకము సమర్థించుచుండుటచే ఇందు గల
 “ఆస్మి” అను పదము అంతర్యామియగు శివునిఁ జెందినదని తెలియుచున్నది.

ఇంతియేగాక “స్థితోఽస్మి గతసందేహః-కరిష్యే వచనం తవ”

“సంశయము లేనివాడనైతిని. నీమాట పాటింతు”నని ప్రతిజ్ఞ నొనర్చిన
 పార్థుఁడు యావజ్జీవము శివారాధనమునే గావించెను. మరియు శివపూజనమునకై
 సేకరించుకొనిన గంధాక్షత పుష్పబిల్వాదులను శ్రీకృష్ణునకు సమర్పించి తరువాత
 కృష్ణార్జునులు కైలాసమునకు వెళ్ళినపుడు శంకరుని దివ్య విగ్రహముపై నా యువ
 చారములను గాంచిరను సందర్భము అర్జునుఁడు నిత్య శివారాధకుఁడు అనుటకు
 ప్రబల నిదర్శన మగుచున్నది.

“కరిష్యే వచనం తవ” అను వాక్యము యుద్ధవిషయమై ఉపయోగించున
 దైనను “అనన్యా శ్చింతయంతః” ఇత్యాది భగవద్వాక్యములను వినిన అర్జునుఁడు
 శివారాధనమునే తన ముఖ్యకర్తవ్యముగా నిశ్చయించుకొని శ్రీకృష్ణుని ప్రబోధ
 మును సార్థకముఁ జేసెను.

సౌప్తిక పర్వము నందు-జగత్కల్యాణము నొనఁగూర్చు శ్రీకృష్ణుఁడు
 నన్ను సర్వోత్తమునిగా గుర్తించి యారాధించుచున్నవాడు గాన నాతని కన్న
 ప్రియుఁడు మరి యొకఁడు లేడు అని శంకరుఁడు వాక్రచిప్పినట్లు మహాభారత
 మున వర్ణింపఁబడినది.

మరియు శ్రీకృష్ణుఁడు ఉపమన్యు మహర్షి గారి యుపదేశము నొంది భస్మ
 రుద్రాక్షధారియై శివ మంత్రమును జపించుచుండెననియు కైలాసయాత్ర యందు
 తదితర సమయముల యందును శివ పూజా స్తోత్రాదుల నొనర్చెననియు హరివం
 శాది గ్రంథములలో విస్తారముగా చెప్పఁబడినది.

మహాభారతాంతర్గత ద్రోణ పర్వమున

శ్లో॥ ఊర్ధ్వ బాహు ర్మహాతేజాః జ్వలనాదిత్య సన్నిభః !

షష్టివర్ష సహస్రాణి తపత్యేవ శతాని తు ॥

వ్యశోషయతదాఽఽత్మానం వాయుభక్షోఽంబుజేక్షణః॥

అగ్ని సూర్యులవలె ప్రకాశించువాడు, గొప్ప సామర్థ్యము గలవాడు, నగు పుండరీకాక్షుడు - గాలి మాత్రము పీల్చుచు ఊర్ధ్వ బాహువునై ఆరువదియారు వేల వత్సరములు తపించి తన శరీరమును శుష్కింపజేసెను.

అట్టి తపంబున శివుడు ప్రసన్నుడు కాగా "మహేశ్వరా! చరాచర ప్రపంచ మంతయు నీ వలన నావిర్భవించును. నీ భక్తుడనైన నన్ననుగ్రహింపుము!" అని నారాయణుడు ప్రార్థించెను. అంత శివుడు నారాయణునకు ననేక వరముల నొసగినవాడని వ్రాయఁబడినది. మరియు శ్రీకృష్ణుడు తనకు శివ ప్రసాదమున లభించిన పుత్రునకు "సాంబు"డను నామదేయముఁబెట్టుటకు కారణము "నిరంతరము శివనామస్మరణము ఘటింపవలె"నని యుద్దేశించుటయే గదా!

మహా భారతము భగవద్గీతయేగాక వేదాంతములన్నియు శివుడే సర్వాధికుండని ప్రతిపాదించుచున్నవి. వేదాంతము (ఉపనిషత్తు)లు గీతలును సమానార్థకములైనపుడే "భగవద్గీతాను - ఉపనిషత్సు" అను వాక్యము ఉపయోగించును కావున నించుకంత నుపనిషత్తుల సమన్వయార్థమును వ్రాసి యీగీతా సార సంగ్రహమును ముగింతును

పాఠకులు శ్రద్ధాసక్తులు గలవారై విసుగుఁజెందక సమగ్రముగా చదివి గీతార్థసారమున నిశ్చయబుద్ధి గలవారగుదురు గాక!

విస్తరభీతిచే ప్రమాణబాహుళ్యమును ఉపపత్తిసమగ్రత నుల్లేఖింపలేదు. అందువలన స్థాలీపులాకన్యాయముగా సరసహృదయులు ఇందలి విషయ సామంజస్యమును గ్రహింపగలరని మనవి.

వేదాంత ప్రముఖ స్థానీయమగు ఈశావాస్యోపనిషత్తు "ఈశావాస్య మిదగ్ం సర్వం యత్కించి జ్ఞగతాం జగత్" "స్థిరప్రాణులగు వృక్షలతాదులను చర ప్రాణులగు దేహమానవ పశుపక్ష్యాదుల నీశ్వరుడు నధిష్ఠించియున్నవాడు" అని ప్రారంభించి పరమేశ్వరుడు - సమస్త జగదంతర్యామి యని నిరూపించినది.

మాండాక్యోపనిషత్తు “శివ మద్వైతం చతుర్థం” ఇత్యాది వాక్యములతో పరమేశ్వరుడు-బ్రహ్మవిష్ణురుద్రులను మించిన నాలుగవ తత్త్వమని సమర్థించినది.

చాందోగ్యమున-శివుడు - సూక్ష్మాంతర్వర్తియగు మహాపురుషుడనియు, కఱుగఁబడిన బంగారపు వన్నెవంటి కాంతిగల శరీరముగల వాడనియు వర్ణింపఁబడినందున “శివరూపము-ఇనుమువలె నలుపైన” దని భావించువారి దుష్టచింత నము దూరాపాస్తమగుచున్నది.

మరియు నదే చాందోగ్యమున తృతీయ ప్రపాఠకమున పదునేడవ ఖండమునందు “తదైతత్ ఘోర ఆంగీరసః కృష్ణాయ దేవకీపుత్రా యోక్తోవాచ, అపిపాస ఏవ స బభూవ” అనుచో దేవకీతనయుడగు శ్రీకృష్ణుడు ఆంగీరస మహర్షి వలన ప్రబోధముఁబడసి స్థితప్రజ్ఞుడై పార్థునకు భగవద్గీత నుపదేశించెనని చెప్పఁబడినందున శ్రీకృష్ణుడు గీతాచార్యుడు మాత్రమని తెలియుచున్నది.

బృహవారణ్యకమున అంతర్యామి బ్రాహ్మణమునందు “యస్య పృథివీ శరీరం” “యస్యాదిత్యః శరీరం” మొదలగు వాక్యములతో అష్టమూర్తియగు శంకరుడు-భూమి శరీరముగా గలవాడనియు సూర్యునిలో నుండువాడనియు సర్వాంత ఛాయామిగా ప్రత్యక్ష స్వరూపము గలవాడనియు చెప్పఁబడినందున నట్టి శివుని దర్శింప నిచ్చగింపని వారికి వివేకము పొడమునని గ్రహింపవలెను.

ఇక నధర్వ శిఖోపనిషత్తు “ధ్యాయితేశానం ప్రధ్యాయితవ్యం బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రేంద్రాః సంప్రసూయంతే, సర్వాణి చేంద్రియాణి సహభూతై, ర్నకారణం కారణానాం ధ్యాతా, కారణం తుద్యేయః, సర్వైశ్వర్యసంపన్నః సర్వైశ్వరః శంభు రాకాశమద్యే” “ధ్యానింపవలెననినచో - శివుని బ్రహ్మవిష్ణు రుద్ర దేవేంద్రులను పుట్టించినవానిగాను, కర్మ జ్ఞానేంద్రియములను పంచ భూతములను సృష్టించినవానిగాను ధ్యానింపవలెను. కారణ కారణుడైన శివుడు మాత్రము అనాదిముక్తుడు కావున నెవరివలనను జన్మించినవాడు కాడు. సృష్టి ప్రారంభమున బాగుగా ఆలోచించి జగమును నిర్మించువాడు శివుడేను. జగత్కారణంబగు శివుని సర్వైశ్వర్య సంపన్నునిగాను సర్వైశ్వరునిగాను హృదయములో ప్రకాశించు ఆకాశమున భావింపవలెను. ఇత్యాది వాక్యములతో ప్రకృతిని పురుషుని ధ్యానింపక పురుషోత్తముడైన శివునినే ముముక్షువులు ధ్యానింపవలెనని విశదీకరించినది.

మంత్రోపనిషత్తు “మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యా-న్మాయినంతు మహేశ్వరమ్” “శివ ఏవ కేవలః” “తమీశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరమ్” “ఏకో హి రుద్రో న ద్వితీయాయ తస్మః” విశ్వాధికో రుద్రో మహర్షిః” ఇత్యాది వాక్యములతో జగదుపాదానకారణమగు మాయను మహేశ్వరుఁడు తన వశమున నుంచుకొనుననియు, శివుఁడొకఁడే సూక్ష్మచిదచిచ్ఛక్తి విశిష్టుండనియు, బ్రహ్మ విష్ణాది ప్రభువులను మించిన సర్వేశ్వరుఁడు శివుఁడేననియు, సృష్టికి పూర్వము రుద్రుఁడొకఁడే యుండెను. రెండవవాడు లేకుండెననియు, సర్వజ్ఞ శిఖామణియగు శివుఁడు విశ్వము నతిక్రమించి యుండువాడనియు, సిద్ధాంతీకరించినది.

నారాయణోపనిషత్తు “ఋతగ్ం సత్యం పరంబ్రహ్మ” ఇత్యాది వాక్యమున మూడు కన్సులుగల శివస్వరూపమే సాక్షాత్ పరబ్రహ్మంబని విశదీకరించినది.

మఱియు ద్విజత్వమును కాపాడుటకు కంకణముఁ గట్టుకొనిన గాయత్రీ మంత్రంబు - వామాంగమున పార్వతీదేవి గల శివునినే ప్రాణుల బుద్ధులను సన్మార్గమువైపు ప్రేరేపించు పరమాత్మగా నుపాసింపవలెనని భర్గశబ్దముతో ధృవపరచినది.

ఇక వేదసంహితలయందు “విష్ణు రిత్థా పరమః స విద్వాన్ విష్ణో దేవ త్వం పరమస్య విత్సే” “శ్రేష్ఠాతి శ్రేష్ఠమగు బ్రహ్మమును గురైరిగినవాడగుటచే విష్ణువు పూజనీయుఁడై స్వయంప్రకాశమానుఁడయ్యెను” “రుద్ర! యత్రే జనిమ చారు చిత్రం, పదం యద్విష్ణో రుపమం నిదాయ, తేన పాసి గుహ్యం నామ గోనామ్” “శంకరా! నీ యార్యావము మనోహరమైనది చిత్రమైనదియు; ఎందు కనఁగా? లక్ష్మీ సహితమైన స్థానమును విష్ణువునకు ప్రసాదించి యట్టి రూపముతో ప్రాణుల హృదయమును రక్షించుచున్నావు!” ఇత్యాది మంత్రములు - మహా విష్ణువు శివానుగ్రహమువలన వైకుంఠమున లక్ష్మీసహితుడై విరాజిల్లుచు భక్తులచే సేవింపఁబడునని తెలుపుచున్నవి”

ప్రశ్న : భగవద్గీతలయందు వినఁబడు అస్మచ్ఛబ్దమునకు శబ్ద శక్తి ననుసరించి శ్రీకృష్ణ భగవానుఁడని యర్థముఁ జెప్పవలెను గదా! అంతర్యామి పరముగా అస్మచ్ఛబ్దమును నిర్వచించునెడ లక్షణా వృత్తి యగును. వాచ్యార్థమును విడనాడి లక్షణావృత్తి నాశ్రయించుట ముఖ్యమగునా ?

ఉత్తరము : ఈసందర్భమున నస్మచ్ఛబ్దము అంతర్యామి పరంబగునని

పరులుగూడ సంగీకరింప వలసియున్నది. “సర్వస్య చాహం హృది సన్ని విష్టః, ఇత్యాది పాక్యములకు శబ్దశక్తిఃబట్టి శ్రీకృష్ణుడు సర్వాంతర్యామి యను నర్థమును పరులుగూడ సంగీకరింపక శ్రీకృష్ణాంతర్యామియగు మహావిష్ణువే సర్వాంతర్యామి యను లక్షణార్థమును చెప్పవలసి వచ్చినది.

ఇంతియేగాక పరిదృశ్యమాన శరీరుడగు శ్రీకృష్ణుడు సర్వాంతర్యామి యని చెప్పటయు పొసగదు. మఱియు విభూతి యోగమున “పృష్ఠీనాం వాసు దేవోఽస్మి” “యాదవులలో వసుదేవ కుమారుడను” అని తనను తన విభూతిగా వక్కాణించుటయు సంగతము కాజాలదు.

“మా మేవైష్యసి” “నన్నే పొందగల”వని యుపదేశించు సందర్భమున ప్రత్యక్షముగా కనబడు కృష్ణుని యర్జునుడు పొందుటయు సరిపడకుండును.

ఇట్టి విరోధములను పరిహరించుటకు గీతలోని “నేను” అను శబ్దమునకు “నాలోని పరమాత్మ”యను నర్థమును అనివార్యముగా సంగీకరింప వలసి యుండును.

అట్టి యంతర్యామియగు పరమాత్మ-శివుడే నని గీతలోని ఈశ్వరాది పదములు ధృవపఱచుచున్నవి.

భగవద్గీతల యందు కర్మజ్ఞాన సముచ్చయము “ఆరురుక్షో ర్మునే ర్యోగం కర్మ కారణ ముచ్యతే” శివధ్యాన యోగమును సాధించువానికి నిత్యనైమిత్తిక కర్మాచరణము అవశ్యకము” అనుచో-చెప్పబడినది. మరియు “న కర్మణా మనారంభాత్ నైష్కర్మ్యం పురుషోఽశ్నుతే”

“కర్మలను చేయనిది జ్ఞానయోగము సిద్ధింపదు”

“నియతం కురు కర్మ త్వం-కర్మ జ్ఞాయో హ్యకర్మణః”

“నిత్యమైన సంధ్యావందనాది కర్మను తప్పకుండ చేయుము! ఎందు కనగా ? కర్మలను విడచుటకంటే కర్మలను చేయుటయే శ్రేష్ఠమగును.”

ఇత్యాది శ్లోకములతో భగవానుడు కర్మయోగమును బాగుగా నిరూపించెను. కర్మాచరణము విద్వాంసు (జ్ఞాను)లకు అవసరము లేదనునెడ “కుర్యాత్ విద్వాన్ తథాఽసక్తః చికిర్షు ర్గోక సంగ్రహమ్” అనుచో “విద్వాంసుడు

(జ్ఞాని) కర్మ ఫలముల నాశింపక లోకసంగ్రహము నపేక్షించి కర్మల నాచరింపవలె" నని గీతల యందు చెప్పఁబడినందున కర్మయోగమే గీతా ప్రతిపాదితంబని తెలియవలెను.

సంధ్యావందనాది నిత్య కర్మలను వంగలేక చేయనివారికి అనేక వ్యాధులు తారసిల్లుటను మనము చూచుచునేయున్నాము.

బ్రాహ్మణాది వర్ణముల వారి సదాచారములను శివుఁడే కల్పించెను కావున శివాజ్ఞను ధిక్కరించు వారికి "రాజాజ్ఞను పాటింపని వారికి శిక్షవలె" నరకదుఃఖానుభవము తప్పదని యీ సందర్భమున చదువరులు గమనింతురు గాక!

గృహస్థునకు వేదాంతశ్రవణాధికారము లేదనునెడ "తద్విజ్ఞానార్థం స గురు మేవాభిగచ్ఛేత్, సమిత్యాజీః శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠమ్" అను శ్రుతి వాక్యమున బ్రహ్మ జ్ఞానమునకై వేదాంత శ్రవణమును చేయఁగోరు శిష్యుఁడు సమిధలు మొదలగు వానిని చేతఁబట్టుకొని శ్రోత్రియుఁడు బ్రహ్మనిష్ఠుఁడు సగుగురువు నాశ్రయింపవలెనని చెప్పుటచే గురు శిష్యులు గృహస్థులు కావలెననియే బోధపడును.

గురువు-సన్న్యాసియైనచో సమిధలు మున్నగు వానిని శిష్యుఁడు సమర్పించుట వ్యర్థం బగును గదా!

ఇట్లు అపారకరుణామయుఁడు, కుత్సిత మార్గ బలమునందు పడిన ఆర్తులను రక్షింప నుద్యుక్తుఁడు సగు శ్రీకృష్ణ భగవానుఁడు యథాశక్తి స్వాభిమతము నుపదేశించినను యథార్థమును స్వీకరించు భాగ్యము లేని వారిని గురించి యేమనవలెనో భగవానుఁడును చెప్పఁజాలడు.

అని శ్రీ శ్రీ నీలకంఠాచార్యుల వారు శ్రీ హరదత్తా చార్యులకు గీతాసార సంగ్రహము నీ విధముగా బోధించి సాయం సంధ్యావందన ప్రదోష శివ పూజ సములకై విరమించి లోకకల్యాణము నొనఁగూర్చినవారు.

హరదత్తాచార్యులును "కరిష్యే వచనం తవ" అని యర్జునుడు ఒప్పుకొనినట్లు నీలకంఠాచార్యుల ప్రబోధము నక్షరాలా పాటించి శైవ సిద్ధాంతమును ప్రచారముఁ జేయుచు శివకంచికి వెడలి ఏకామ్రేశ్వర దేవాలయముపై నెక్కుడుకు వేయఁబడిన మండుచున్న ఇనుప నిచ్చెనఁదగు నొక్కొక్క మెట్టు

నెక్కుచు "అపిచ పశుపతిః సర్వదేవ ప్రకృష్టః" "శంకరుఁడు బ్రహ్మ విష్ణాది-
దేవతలలో శ్రేష్ఠుఁడ"ని సర్వమతముల వారి ముందు నిరూపించినవాడు.

పూర్వము దక్ష ప్రజాపతి శంకరునితో విరోధముఁబెట్టుకొని వీరభద్రునిచే
శిక్షింపఁబడెను. ఇంక నెందరో శివ ద్వేషముతో బ్రహ్మలైన వారు కలరు. శివుని
ఇతర దేవతతో సమానునిగా చెప్పినను "శివుఁడు ఇతర దేవత నుపాసించు-
భక్తుఁడు" అని సభలలో ఆర్భాటముఁజేసినను శివనిందఁజేసినను శివ భక్తులను
తిరస్కరించినను శివ ధర్మములను తూలనాడినను ఇహ పర లోకములయందు
నిక్కట్టులు తప్పవని సూత సంహితాది గ్రంథములు, మాధవాచార్య అప్పయ-
దీక్షితేంద్రాది మహానుభావులును నొక్క వక్కాణించినవారు

గీతాపారాయణము ప్రతి ఆస్తికునకు అవశ్యక ర్తవ్యము. కాని యద్దానికి
సరియైన అర్థమును తెలిసికొనుట-పారాయణమునకన్న ముఖ్యము. కావున
జగద్గురు శ్రీ॥ నీలకంఠాచార్యులు చెప్పిన గీతార్థమును తేట తెలుగున వ్రాసినది.
భక్తులు ఈ సదుద్యమమును విజయవంతము చేయ గలరని కోరుచున్నాను.

ఓం తత్సత్ : హరః హరః మహాదేవః

అచార్య, శివశ్రీ ॥ నిర్మల శంకరశాస్త్రి, ఆరాధ్యులు,
(శైవమహా పీఠాధిపతి)

శ్రీ మహా గణాధిపతయే నమః

శ్రీ మేధా దక్షిణా మూర్తయే నమః

శ్రీ పార్వతీ రాజరాజేశ్వరాభ్యాం నమః

శ్రీ భద్రకాళీ వీరభద్రేశ్వరాభ్యాం నమః

శ్రీ సౌభాగ్య మహాలక్ష్మ్యే నమః

శ్రీ భగవద్గీత

ప్రథమాధ్యాయము

“మనోరంజన” శాంకరీయ ఆంధ్రానువాదసహితము

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ

శ్లో॥ ధర్మక్షేత్రే కురుక్షేత్రే-సమవేతా యుయుత్సవః ।

మామకాః పాండవాశ్చైవ-కిమకుర్వత సంజయ ? ॥

1

సంజయా !

పురుషార్థములన్నిటియొక్క మూలమగు ధర్మముఁదగు క్షేత్రమైన శ్రుతి స్మృతిప్రసిద్ధంబు నగు కురుక్షేత్రమునందు-యుద్ధకాండచే కూడినట్టి నా కుమారులు పాండవులును ఏమి చేసినారని ధృతరాష్ట్రుఁడు ప్రశ్నించెను.

వివరణ-యుద్ధముఁజేయుగోరువారైనను కురుక్షేత్రము ధర్మనిలయమగుటచే-క్షేత్రమహిమవలన యుద్ధమును విరమింతురేమో నని ధృతరాష్ట్రుఁడు సంశయించినాడని - ధర్మక్షేత్రపదము స్ఫురింపఁజేయుచున్నది. “ధర్మాత్ ప్రవర్తతే లోకో-ధర్మా తస్వర్గః ప్రవర్తతే, ధర్మాత్ కైవల్యమాప్నోతి-ధర్మ మూలా వ్యవస్థితః” “ధర్మమువలన లోకము-తన కర్తవ్యములను చేయఁగలుగును.

ధర్మము నాచరించుటచే స్వర్గాదిపుణ్యలోకములు లభించును. స్వధర్మము నవలంబించుటజేసి మోక్షము సన్నిహితమగును. ఐహిక ఆముష్మిక సంస్థితి యంతయు ధర్మమునందే ఆధారపడియున్నది." అను స్మృతివచనము-ఇందుకు తార్కాణము.

"బృహస్పతిరువాచ-యాజ్ఞవల్క్యం ప్రతి; యదను కురుక్షేత్రం దేవానాం దేవయజనం, సర్వేషాం భూతానాం బ్రహ్మసదనం" అను జాబాల శ్రుతివాక్యంబు "యాజ్ఞవల్క్య మహర్షికి బృహస్పతి-కురుక్షేత్రము దేవతలను సంతృప్తిపఱచుటకు వలయు యజ్ఞముల నాచరించుటకు అనువైనది. ప్రాణులందరిని బ్రహ్మలోకమును చెందించునదియు నని-వక్కాణించెను" అని కురుక్షేత్రమును ప్రశంసించినది.

మరియు "కురుక్షేత్రం దేవయజనం" అను శతపథ శ్రుతిని ప్రోద్బలకముగ గాననగును. పాండవులు యుద్ధకాములైనను క్షేత్రమహిమచే-ఇరుపక్షములవారిని హింసించుట యను అధర్మమునకు భయపడి యుద్ధమును విరమింపవచ్చును. కౌరవులును చిత్తశుద్ధిగలవారై యుద్ధ ధర్మము మంచిది కాదని భయపడిన యెడలను యుద్ధవిరామము జరుగవచ్చును. క్షేత్రమహిమచే పశ్చాత్తాపముగలవారై నా కుమారులు-కపటముచే సంపాదించిన రాజ్యమును పాండవులకు నొసఁగినచో రాజ్యము లేనివారగుదురు" అను ఆశంక ధృతరాష్ట్రమహారాజునకు కలిగిన దనియు ధర్మక్షేత్రపదము సూచించుచున్నది.

ఇవిధము అందుఁడైన ధృతరాష్ట్రుని హృదయమును గుర్రెరిగిన సంజయుఁడు-నీ కుమారులు పాండవులకు రాజ్యమును ఒప్పజెప్పుదురేమో అని చింతింపకుము! అను భావమును స్ఫురింపజేయుచు ధృతరాష్ట్రుఁడు సంతసింపవలెనని మొదట దుర్యోధనుని దుష్టప్రయత్నమును దిగువవిధము నిరూపించెను.

శ్లో॥ దృష్ట్వా తు పాండవానీకం-వ్యూఢం దుర్యోధనస్తదా ।

ఆచార్య ముపసంగమ్య-రాజా వచన మబ్రవీత్ ॥

2

రాజగు దుర్యోధనుఁడు-పాండవుల నైన్యమును గుంపులుగుంపులుగా ధృష్ట్యమ్నాదులు ఏర్పరచినట్లు గమనించి-ద్రోణాచార్యుని సమీపించి దిగువ విధము న్నవించెను.

వివరణ-దుర్యోధనుడు రాజైనను తానే ఆచార్యుని వద్దికి వెళ్ళెను కాని ఆతనిని రప్పించలేదనియు, పాండవనైన్యవ్యూహ రచనను సహింపనివాడై ఆచార్యునిజేరి ప్రోత్సహించెననియు. అందువలన నీ కుమారులు-పశ్చాత్తాపమును చెందలేదనియు ఇందు పొడగట్టుచున్నయది.

శ్లో॥ పశ్యేతాం పాండుపుత్రాణా-మాచార్య! మహతీం చమూం ।

వ్యూధాం ద్రుపదపుత్రేణ-తవ శిష్యేణ ధీమతా ॥

3

ఆచార్య! అనేక అక్షాహిణులతో నివారింపనలవిగానట్టి ఈ పాండవుల నైన్యము-నీ శిష్యుడు మేధావియు నగు ద్రుపదపుత్రునిచే యుద్ధమునకు సిద్ధముగా అమర్చబడినది. అవలోకింపుము !

నేను గూడ నీ శిష్యుడనగుటచే నిన్ను ప్రార్థించుచున్నాను.

వివరణ-పాండవులు గూడ నీ శిష్యులైనను నిన్ను అవమానించు వారేనని దుర్యోధనుని ఆశయము. “వ్యూధాం తవ శిష్యేణ” అనుచో శిష్యునికన్న గురువు గొప్పవాడగుటజేసి-నీవు శిష్యుల వలన సంభవించు చిన్నతనమును పోనాడుటకు సమర్థుడవనియు” “ద్రుపదపుత్రేణ” అనుచో ద్రోణాచార్యునకు ద్రుపదమహారాజునకు గల పూర్వవైరము జ్ఞాపకము చేయబడినదనియు; నిన్ను సంహరింప నుదయించినవాడైనను ధృష్టద్యుమ్నుడు నిన్నాశ్రయించినతఱి-పూర్వవైరమును పాటింపక వానికి ధనుర్విద్యఁ గఱపితివి. ధర్మక్షేత్రమున నడుగిడియు ఆచార్యుని యందు దుష్టబుద్ధిని మార్చుకొననట్టి ధృష్టద్యుమ్నుని కరుణింపకుమనియు; ఇందు స్ఫురించును.

శ్లో॥ అత్ర శూరా మహేష్వాసా-భీమార్జునసమా యుధి ।

యయుధానో విరాటశ్చ-ద్రుపదశ్చ మహారథః ॥

4

ధృష్టకేతుశ్చేకితానః-కాశీరాజశ్చ వీర్యవాన్ ।

పురుజిత్ కుంతిభోజశ్చ-శైబ్యశ్చ నరపుంగవః ॥

5

యుధామన్యుశ్చ విక్రాంత-ఉత్తమౌజాశ్చ వీర్యవాన్ ।

సౌభద్రో ద్రౌపదేయాశ్చ-సర్వవీవ మహారథాః ॥

6

ఈ పాండవనైన్యమున ధనుర్ధారులలో గొప్పవారు, యుద్ధమున భీమార్జు

నులతో సమానులు కలరు. యుయుధానుఁడు, విరాటుఁడు; మహారథికుఁడైన ద్రుపదుఁడు; ధృష్టకేతువు; పరాక్రమశాలియగు కాశీరాజు; పురుజిత్తు; కుంతిభోజుఁడు; మానవోత్తముఁడగు శైబ్యుఁడు; సుప్రసిద్ధుడైన యుధామన్యువు; శూరుఁడైన ఉత్తమౌజుఁడు; అభిమన్యుఁడు, ఉపపాండవులును; వీరందరు మహారథికులేను;

వివరణ-మహాధనుర్ధారులైనను యుద్ధము నొనర్చు నేర్పరులు కానిచో అట్టివారి వలన ప్రయోజనముండదని శంకించి యుద్ధమున భీమార్జునులతో సమానులని సుయోధనుఁడు వక్కాణించెను.

ఒక మహారథికుఁడనఁగా ?

“ఏకో దశసహస్రాణి-యోధయే ద్యస్త దన్వినాం, శస్త్ర శాస్త్ర ప్రవీణశ్చ-మహారథ ఇతి స్మృతః”

“ఒకఁడే పదివేల ధనుర్ధారులతో పోరాడఁజాలినవాడై ధనుర్విద్య నుపయోగింప సమర్థుఁడగువాడు మహారథుఁడనఁబడును”

“అమితాన్ యోధయే ద్యస్త-సంప్రోక్తోఽతిరథస్త సః”

“లెక్కింపనలవిగానట్టి వారితో యుద్ధముఁజేయు మహాపురుషుడు అతిరథుఁడనఁబడును”

“రథీ త్వేకేన యో యుద్ధ్యేత్-తన్నూనోఽర్ధరథఃస్మృతః”

“ఒక రథికునితో పోరాడువాడు-రథి యనియు; అంతకు తక్కువ పోరాడువాడు-అర్ధరథుఁడనియు తెలియవలెను.

వీరందరు ఉపేక్షింపఁదగినవారు కారని భావము.

ఇవిధము శత్రుసైన్యము బలవంతమగు తఱి నవ్వారితో సంధిఁజేయుటయే శ్రేయస్కర మగునని శంకించి దిగువవిధము సుయోధనుఁడు నుడువుచున్నవాడు.

శ్లో॥ అస్మాకం తు విశిష్టా యే-తాన్నిబోధ ద్విజోత్తమ !

నాయకా మమ సైన్యస్య-సంజ్ఞార్థం తాన్ బ్రవీమి తే ॥

భవాన్ భీష్మశ్చ కర్ణశ్చ-కృపశ్చ సమితింజయః ।

అశ్వత్థామా వికర్ణశ్చ-సౌమగ తి న్నధైవ చ ॥

8

అన్యేచ బహవః శూరా-మదర్థే త్యక్తజీవితాః ।

నానాశస్త్ర ప్రహరణాః-సర్వే యుద్ధవిశారదాః ॥

9

బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠా !

మన నైన్యమున గొప్పవారు నా సేనాధిపతులు నగువారిని గురించి నీ గుర్తునకై చెప్పుచున్నాను. వారిని గమనింపుము !

నీవు, భీష్ముడు, కర్ణుడు, కృపాచార్యుడు, అశ్వత్థామ, వికర్ణుడు, సౌమ దత్తియు, ఇంకను నా కొరకై జీవితమును పరిత్యజింప నుద్యుక్తులగు పెక్కు శూరులు, నానావిధఆయుధములను ప్రయోగించు యుద్ధవిశారదులందరును కలరు.

వివరణ- “అస్మాకంతు” అనుచో గల “తు” కారము సుయోధనునిలో కలిగిన శత్రునైన్య భయమును కప్పిపుచ్చుటను తెలుపుచున్నది. “ద్విజోత్తమ” అని ప్రశంసించుటచే-ఆచార్యుడు తన యుద్ధజయమునకు అభిముఖుడై యుండ వలెనని స్ఫురించును. “కౌరవులు దుష్టులు” అను అభిప్రాయము ఉన్నచో మా విషయమై యుద్ధమున అసామర్థ్యము కలిగియుండువని ద్విజోత్తమ పదము సూచించును. అట్లైనను నా పక్షమున కర్ణుడు మొదలగు క్షత్రియ శ్రేష్ఠులు కలరు గాన నా నైన్యమునకు ఎట్టి బాధయు లేదని గూడ “ద్విజోత్తమ” పదము స్ఫురింపజేయును. పాండవులు నీకు ప్రేమ శిష్యులగుటచే వారిని చూచుటతోడనే మనస్సును కలవరపఱచుకొని నీ యుద్ధనైపుణ్యమును మరతువేమో అని నా నైన్య వీరుల నుదాహరించుచున్నానని దుర్యోధనుని ఆశయము పొడగట్టును. సుయోధనుడు తన నైన్యవీరులను పేర్కొనుచు “భవాన్” “నీవు” అని మొదట చెప్పట ద్రోణాచార్యుని సంతసింపజేయుటకై ఉపయుక్తంబగుచున్నది.

“నాయందు పూజ్యభావము గలవారు” అను భావమును “మదర్థే త్యక్త జీవితాః” అను పదము స్ఫురింపజేయును.

“యుద్ధ విశారదాః” అనుటతో భీష్మాదులందరు మహాయోధులని తెలియుటచే “నాకు పాండవ నైన్యమునుండి ఎట్టి భయము లేదని దుర్యోధనుడు దైర్యమును తెచ్చుకొనినాడని వ్యక్తమగును.

శ్లో॥ అపర్యాప్తం తదస్మాకం-బలం భీష్మాభిరక్షితం ।

పర్యాప్తం త్విద మేతేషాం-బలం భీమాభిరక్షితమ్॥ 10

భీష్మాచార్యులచే రక్షింపఁబడినదై వీరవర్ములు కలదైనను మన నైన్యము పగవారితో పోరాడుటకు సమర్థము కాదని తోచెడెని. పాండవులకు చెందిన ఈ నైన్యమేతేనో భీమునిచే కాపాడఁబడునదై మనతో తలపడఁజాలునదిగ కనఁబడు చున్నయది.

ఇరువురి నైన్యములు సమానబలము కలవగుటచే అపజయము నాశంకింప రాదు గదా! అను ప్రశ్నకు పై శ్లోకము సమాధానము నొసఁగినది.

వివరణ-భీష్మాచార్యులు, కురుపాండవనైన్యములపై సమానదృష్టి గల వాడగుటచేతను, భీముఁడు స్వపక్షపాతి యగుట వలనను అపజయము ఆశంకింపఁ బడుచున్నదని భావము.

శ్లో॥ అయనేషుచ సర్వేషు-యథాభాగ మవస్థితాః ।

భీష్మ మేవాభిరక్షంతు-భవంతః సర్వ ఏవ హి ॥ 11

మీరందరును నైన్యసముదాయములోనికి చొఱఁబడు త్రోవలన్నిటియందు మీ మీ యుద్ధభూములను విడనాడక నుండువారై భీష్మాచార్యునే రక్షించుడు!

వివరణ-భీష్మాచార్యుఁడు ఇతరులతో పోరాడునపుడు వెనుకనుండి ఎవరు నాతని వధింపకుండునట్లు కాపాడుడనియు, మా జీవితము భీష్మునిపై ఆధారపడి యున్నదనియు, సుయోధనుఁడు ద్రోణాచార్యునకు విన్నవించుటయే గాక కర్తవ్య మును బోధించెనని ఇందు విదితమగును.

శ్లో॥ తస్య సంజనయన్ హర్షం-కురువృద్ధః పితామహః ।

సింహనాదం వినద్యోచ్చైః-శంఖం దద్మో ప్రతాపవాన్ ॥ 12

కురువృద్ధుఁడు, పాండవకౌరవులందరి తాతయు నగు భీష్మాచార్యుఁడు సుయోధనుని సంతసింపఁజేయుటకై సింహమునాదమువలె గొప్ప కంఠస్వరమున పౌరుషముతో శంఖమును పూరించెను.

వివరణ-దుర్యోధనుడు తనను మెచ్చుకొనినను తూలనాడినను వానికౌరకు

తన జీవితమును త్యజింపనున్నవాడు భీష్మఁడనియు, దుర్యోధననైనైనికులందరిని ప్రోత్సహింప శంఖనాదము నొనర్చెననియు, ఇందు ద్యోతకమగుచున్నది.

శ్లో॥ తతః శంఖా శ్చ భేర్య శ్చ-పణవానక గోముఖాః ।

సహనైవాభ్యహన్యంత-స శబ్ద స్తుములోఽభవత్ ॥ 13

అటుపిమ్మట శంఖములను, భేరులను, పణవములను, ఆనకములను, గోముఖములను కౌరవనైనైనికులందరు ఒక్కుమ్మడిగ మ్రోగించిరి. అట్టి వాద్యధ్వని-వేరువేరుగా వినఁబడుచు యుద్ధభూమి యంతట నిందుకొనెను.

వివరణ -

కౌరవ సేనాధిపతియగు భీష్మని యుద్ధమునకు చెందిన ఉత్సాహమును కౌరవ నైనైనికులందరు గమనించి తమ తమ యుద్ధోత్సవమును ప్రకటించిరని భావము.

శ్లో॥ తతః శ్వేతై ర్హయై ర్యుక్తే - మహతి న్యందనే స్థితా ।

మాధవః పాండవ శ్చైవ-దివ్యౌ శంఖౌ ప్రదద్మతుః ॥ 14

పాంచజన్యం హృషీ కేశో-దేవదత్తం దనంజయః ।

పౌండ్రం దధ్మౌ మహాశంఖం-భీమకర్మా వృకోదరః ॥ 15

అనంతవిజయం రాజా-కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః ।

నకులః సహదేవశ్చ-సుమోషమణిపుష్పకౌ ॥ 16

అట్టితఱి-కృష్ణార్జునులు తెల్లని గుఱ్ఱములతో కూడిన గొప్ప రథమునందు ఉన్నవారై దివ్యములైన శంఖములను పూరించిరి. శ్రీకృష్ణుఁడు పాంచజన్యశంఖమును, అర్జునుఁడు దేవదత్త శంఖమును, పగవారిని భయపెట్టు భీమసేనుఁడు పౌండ్రమును మహాశంఖమును; కుంతీపుత్రుఁడు రాజా నగు ధర్మనందనుఁడు అనంతవిజయశంఖమును, నకులుఁడు సుమోషశంఖమును, సహదేవుఁడు మణిపుష్పక శంఖమును పూరించిరి.

వివరణ -

పాండవ నైనైనికుల సమరోత్సాహమును-ప్రత్యేకనామదేయములు గల శంఖములను పూరించుట రూపముగ-చూపనైనది.

శంఖముల పేరులు చెప్పటచే కౌరవనైన్యమునందు స్వనామప్రసిద్ధములైన శంఖములు లేవనియు, అట్టి శంఖములను వూరించు పాండవులు కౌరవుల కన్న అధికమైన యుద్ధపటిమ గలవారనియు ద్యోతక మగును.

శ్లో॥ కాశ్య శ్చ పరమేషాష్వాసః-శిఖండి చ మహారథః ।

ధృష్టద్యుమ్నో విరాటశ్చ-సాత్యకి శ్చాపరాజితః ॥ 17

ద్రుపదో ద్రౌపదేయాశ్చ-సర్వశః పృథివీపతే ।

సౌభద్రశ్చ మహాబాహుః-శంఖాన్ దద్ముః పృథక్పృథక్ ॥ 18

పృథివీపతియగు ధృతరాష్ట్ర మహారాజా! సావధానుడవై వినుము! గొప్ప ధనుస్సును ధరించిన కాశీరాజు, మహారథికుడగు శిఖండియు, ధృష్టద్యుమ్నుడు, విరాటుడు, శత్రువులచే జయింపనలవిగానట్టి సాత్యకియు, ద్రుపదమహారాజు, ఉపపాండవులును, మహాబాహువైన అభిమన్యుడును వేరువేరుగా అంతట ప్రతి ధ్వనించునట్లు శంఖములను వూరించిరి.

శ్లో॥ స మోషో దార్తరాష్ట్రాణాం-హృదయాని వ్యదారయత్ ।

నభశ్చ పృథివీం చైవ-తుములో వ్యనునాదయన్ ॥ 19

అట్టి పాండవులయొక్కయు పాండవ సైనికప్రముఖులయొక్కయు శంఖముల ధ్వని ఆకాశమును భూమిని నిండి ప్రతిధ్వనించినదై నీ కుమారుల హృదయములను నొప్పించెను. అనగా? పాండవ శంఖధ్వనుల నాలకించి కౌరవులు భయపడినారని భావము.

అట్టి సమయమున అర్జునుడు వాసుదేవుని గురించి దిగువవిధము నాలుగు శ్లోకములచే విన్నవించుచున్నవాడు.

శ్లో॥ అథ వ్యవస్థితాన్ దృష్ట్వా-దార్తరాష్ట్రాన్ కపిధ్వజః ।

ప్రవృత్తే శస్త్రసంపాతే-ధను రుద్యమ్య పాండవః ॥ 20

హృషీకేశం తదా వాక్య-మిద మాహ మహిపతే ।

(అర్జున ఉవాచ)

నేనయో రుభయో ర్మద్యే-రథం సాపయ మేఽచ్యుత ॥ 21

శంఖపూరణానంతరము ఆంజనేయుఁడు ధ్వజమందు గల అర్జునుఁడు యుద్ధమునకు సిద్ధమైన కౌరవులను గాంచి శస్త్రాస్త్రములను వీరులు ఒండొరులపై ప్రయోగింపనుండగా తనగాండీవమును లేవనెత్తి- రెండు నైన్యముల నడుమ నా రథమును నిలుపుము- అని శ్రీకృష్ణునకు విన్నవించి

శ్లో॥ యావదేతాన్నిరీక్షేఽహం-యోద్ధుకామా నవస్థితాన్ ॥

యుద్ధము నపేక్షించి యేతెంచినట్టి వీరిని పరిశీలింపగలననియు

శ్లో॥ కైర్మయా సహ యోద్ధవ్య-మస్మిన్ రణసముద్యమే ॥

ఈ యుద్ధముఁ దగు సమారంభమున ఎవరితో ముందు పోరాడవలెనో యోచించుకొనెదననియు,

శ్లో॥ యోత్యమానా నవేక్షేఽహం-య ఏతేఽత్ర సమాగతాః ।

ధార్తరాష్ట్రస్య దుర్బుద్ధే-ర్యుద్ధే ప్రయచిక్కిర్షవః ॥

23

ఎవరెవరు ఈ యుద్ధమున పాలుగొని దుర్బుద్ధియగు ధృతరాష్ట్ర కుమారునకు ప్రయముఁజేయనుండిరో, అవ్వారి నందరిని పరీక్షించి చూచెదననియు వాక్కుచెప్పెను.

వివరణ

ఆంజనేయుఁడు నీ రథముపై ధ్వజరూపమున నుండునని అర్జును ననుగ్రహించుట విజయసూచకమగునది. కౌంతేయుఁడు భయపడనివాడగుటచే యుద్ధమునకై గాండీవమును లేవనెత్తెనని స్ఫురించును. యుద్ధకాములను పరిశీలించుటకై ఉభయసేనల మధ్య రథమును నెలుకొలుపు మను అర్జునవాక్యము ఉపపన్నమగుచున్నయది. యుద్ధరంగ ప్రవిష్టులందరిని పరీక్షించెదనని అర్జునుఁడు చెప్పుటలో సందికాములను, భయపడి పారిపోవువారిని కనిపెట్ట గలను అనునర్థము ఇమిడియున్నది. దుర్యోధన ప్రయకారకులై యుద్ధము నొనర్చువారందరిని పరిశీలించువరకు నా రథమును రెండు దండుల నడుమ నిలుపుమని యర్జునుని ఆశయమైనట్లు ఇందు ద్యోతకమగును.

సంజయ ఉవాచ

సంజయుఁడు పలికెను.

శ్లో॥ ఏవ ముక్తో హృషీకేశో-గుడాకేశేన భారత !

సేనయో రుభయో ర్మధ్యే-స్థాపయిత్వా రథోత్తమమ్ ॥ 24

భీష్మద్రోణప్రముఖతః-సర్వేషాం చ మహిభృతాం ।

ఉవాచ పార్థ పశ్యేతాన్-సమవేతాన్ కురూ నితి ॥ 25

ఇట్లు అర్జునుఁడు చెప్పగానే శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు అర్జునుని రథమును రెండు సేనలమధ్య భీష్మద్రోణాదులగు రాజులందరి సమక్షమున నునిచి పార్థా! ఇచ్చోట సమావేశమైన నీ కౌరవులను పరిశీలించి చూడుమని వక్కాణించెను.

శ్లో॥ తత్రాపశ్యత్ స్థితాన్ పార్థః-పితౄ నథ పితామహాన్ ।

అచార్యాన్ మాతులాన్ బ్రాతృన్-పుత్రాన్ పౌత్రాన్ సఖీం స్తథా॥

శ్వశురాన్ సుహృదశ్చైవ-సేనయో రుభయో రపి ।

అంత పార్థుఁడు కురుక్షేత్రమున రెండు నైన్యములయందు ఉన్నవారందరిని తేజీపాఱఁజూచెను. వారిలో భూరిశ్రవస్సు మొదలగువారైన పినతండ్రులు, భీష్మసోమదత్తాదులగు తాతలును, ద్రోణ కృపాద్యాచార్యులును, శల్య శకుని ప్రభృతులగు మేనమామలును, సుయోధనుఁడు మున్నగు అన్నదమ్ములును, లక్ష్మణుఁడు మొదలగు కుమారులును, మనుమలును, అశ్వత్థామాది స్నేహితులును, మామలును. సహృదయులును, అర్జునునకు కనుపడుచుండిరి.

వివరణ-

“యుద్ధమున ప్రాణులను హింసించుట అధర్మము” అను అశాస్త్రీయమగు మోహబుద్ధితోడను, మమకారమువలన కలుగు శోకముతోడను యుద్ధము శాస్త్రీయ స్వధర్మమైనను అద్దానిని చాలించవలెనను అనర్థకమైన తలంపు అర్జునునకు కలిగినదని దిగువవిధము సంజయుఁడు వక్కాణించెను.

శ్లో॥ తాన్ సమీక్ష్య స కౌంతేయః-సర్వాన్ బందూ నవస్థితాన్ ॥ 27

కృపయా పరయాఽవిష్టో-విషీదన్నిద మబ్రవీత్ ।

యుద్ధరంగమున గుమిగూడినట్టి బంధువులందరి నవలోకించిన కౌంతేయుఁడు మితిమీరిన దయ గలవారై పరితపించుచు ఇవిధము వచించెను.

ఏమి చెప్పెననఁగా?

అర్జున ఉవాచ

శ్లో॥ దృష్ట్వేమం స్వజనం కృష్ణ-యుయుత్సం సముపస్థితమ్ ॥ 28

సీదంతి మమ గాత్రాణి-ముఖం చ పరిశుష్యతి ।

వేపథుశ్చ శరీరే మే-రోమహర్షశ్చ జాయతే ॥ 29

గాండీవం స్రంసతే హస్తాత్-త్వాక్ చైవ పరిదహ్యతే ।

కృష్ణా ! పోరాడుటకు సిద్ధముగ నున్నట్టి ఈ ఆత్మీయబంధువర్ణమును చూచుచుండగా నా శరీరముయొక్క అంగములు సడలుచున్నవి. నోరు ఎండుచున్నది. వణకు పుట్టుచున్నది. గగుర్పాటు కలుగుచున్నది. చేతినుండి గాండీవ దనుస్సు జాలుచున్నది. తోలంతయు కాలినట్లగుచున్నది.

శ్లో॥ న చ శక్నోమ్యవస్థాతుం-బ్రమతీవ చ మే మనః ॥ 30

నిమిత్తాని చ పశ్యామి-విపరీతాని కేశవ ।

న చ శ్రేయోఽను పశ్యామి-హత్వా స్వజన మాహవే ॥ 31

నా మనస్సు తిరుగుచున్నట్లు తోచుచున్నందున శరీరమును నిలుపుకొనుటకు గూడ నలవిగాకున్నది. విపరీతములైన శకునములు పొడగట్టుచున్నవి. కేశవా! యుద్ధమున స్వజనమును సంహరించినచో పురుషార్థమగు పుణ్యమును మూట కట్టుకొందునని భావించుటలేదు.

అదృష్ట పరిమగు స్వర్గాదిసుఖప్రాప్తిని ఆశింపకున్నను దృష్టపరిమలగు రాజ్యసుఖములు-నీవు శత్రువులను జయించినచో-లభించునుగదా! అను ఆశంకకు సమాధానమును దిగువ చెప్పుచున్నవాడు.

శ్లో॥ న కాంక్షే విజయం కృష్ణ-న చ రాజ్యం సుఖాని చ ।

కిం నో రాజ్యేన గోవింద!-కిం భోగై ర్జీవితేన వా ॥ 32

యేషా మర్థే కాంక్షితం నో-రాజ్యం భోగాః సుఖాని చ ।

త ఇమేఽవస్థితా యుద్ధే-ప్రాణాం న్యక్త్వా ధనాని చ ॥ 33

శ్లో॥ ఆచార్యాః పితరః పుత్రా-స్తథైవ చ పితామహాః ।

మాతులాః శ్వశురాః పౌత్రాః-శ్యాలాః సంబంధినస్తథా ॥ 34

కృష్ణా! శత్రుజయమునుగాని రాజ్యమునుగాని రాజభోగములనుగాని నేను కోరుటలేదు. ఎందుకనఁగా? గోవిందా! రాజ్యముతో రాజభోగములతోడను మా జీవితముతోడ నేమి ప్రయోజనము? ఎవరికొరకు రాజ్యము, భోగములు, సుఖములును కావలెనో, అట్టి ఆత్మీయులైన వీరు ప్రాణములపై ధనములపై ప్రీతి లేనివారై యుద్ధరంగమున పోరాడుటకు సిద్ధముగ నున్నవారు.

ఆత్మీయులెట్లనఁగా? ఆచార్యులు, తండ్రులు, కుమారులు, తాతలు, మేనమామలు, మామలు, మనుమలు, బావమఱుదులు, సన్నిహిత బంధువులును వీరిలో నుండుటచే వీరితో పోరాడుటకు మనస్సు ఒప్పకున్నది.

వివరణ -

రాజభోగములను జనులందరు కోరుచుండగా నీ కీ వైరాగ్యమెందుకు? అను ఆశంకకు అర్జునుఁడు ప్రైవిధము సమాధానము నొసఁగె నని భావము.

శ్లో॥ ఏతా న్న హంతు మిచ్ఛామి-ఘ్నతోఽపి మధుసూదన ।

అపి త్రైలోక్య రాజ్యస్య-హేతోః కింను మహీకృతే ? ॥ 35

మధుసూదనా! వీరు నన్ను ఆయుధములతో వేధించినను ఈ ఆత్మీయులను నేను సంహరింపఁదలచుటలేదు. ఎందుకనఁగా? పగవారి నణచినచో లభించు లోకత్రయాధిపత్యము నాశింపను— ఒక భూమికొరకు పోరాడనని వేరు చెప్పనేల ?

శ్లో॥ నిహత్య దార్తరాష్ట్రా న్నః-కా ప్రీతిః స్యా జ్ఞనార్దన ।

పాప మేవాశ్రయే దస్మాన్-హత్వైతా నాతతాయినః ॥ 36

భీష్మద్రోణాది ప్రయతములేగాక శత్రువులగు దాయాదులైన కౌరవులు ఉన్నారు గదా! వారిని సంహరింపవలెను గదా! అనినచో ధృతరాష్ట్ర పుత్రులను గూడ చంపినయెడల మాకు ఎట్టి మేలు కలుగును? ఆతతాయులగు వీరిని సంహరించినచో "హింస" యనెడు పాపము మమ్ము పట్టుకొనును.

వివరణ -

"అగ్నిదో గరద-శ్చైవ-శస్త్రపాణి ర్థనాపహః, క్షేత్రదారాప హారిచ-షడేతే చాతతాయినః"

“నిప్పుచే నపకరించువాడు, విషముఁ బెట్టువాడు, ఆయుధమును పట్టుకొనిన వాడు, ధనము నపహరించువాడు, భూమిని కాజేయువాడు, భార్యను కైవసముఁ జేసికొనువాడు నను ఆరుగురు - ఆతతాయులనఁబడుదురు. “వీరిని సంహరించుట పాపము కాదను నూక్తిని నిరాకరించి పార్థుఁడు-ఆతతాయ సంతోషము-హింసాపాపహేతువగునని భావించెను.

శ్లో॥ తస్మాన్నార్థా వయం హంతుం-ధార్తరాష్ట్రాన్ స్వబాంధవాన్ ।
స్వజనం హి కథం హత్వా-సుఖినః స్యామ మాధవ ? ॥ 37

ఇహ పరలోక సుఖములు లభించునను ఆశలేదు గాన మా సహోదర తుల్యబంధువులైన కౌరవులను సంహరించుటకు మేము తగుదుమని చెప్పరాదు. మాధవా! నీవే చెప్పము! లోకమున తమవారిని సంహరించినవాడు సుఖపడలేడు. గాన మేమును మావారిని దునుమాడి ఎట్లు సుఖపడుదుము ?

శ్లో॥ యద్య ప్యేతే న పశ్యంతి-లోభోపహతచేతసః ।
కులక్షయకృతం దోషం-మిత్రద్రోహేచ పాతకమ్ ॥ 38

ఒక వేళ వీరు (కౌరవులు) రాజ్యముపైని మమకారముచే వివేకము లేని వారై - వంశమును నశింపఁజేయుటయు, మిత్రులను ద్వేషించుటయు పాపములని భావింపకున్నను.

శ్లో॥ కథం న జ్ఞేయ మస్మాభిః-పాపా దస్మాన్నివర్తితుం ? ।
కులక్షయకృతం దోషం-ప్రపశ్యద్భిర్జనార్తన ॥ 39

జనార్థనా! కులమును క్షిణింపఁజేయుట-దోషమని భావించు మేము-ఇట్టి పాపమునుండి తొలగవలెనని ఎందుకు గుర్తింపకూడదు ?

వివరణ - కులక్షయ మిత్రద్రోహములు పాతకములని దృఢముగా విశ్వసించు మేము యుద్ధమును విరమించుటయే శ్రేయస్కరమనియు, కౌరవులు రాజ్యకాంక్షలై పాపమును ఒడిగట్టుకొందురనియు, “కులక్షయాదులు దోషభూయిష్ఠములు” అను జ్ఞానము కౌరవులకు లేదనియు వివేకము.

శ్లో॥ కులక్షయే ప్రణశ్యంతి-కులధర్మాః సనాతనాః ।
ధర్మే నష్టే కులం కృత్స్న-మధర్మోఽభిభవత్యుత ॥ 40

అధర్మాభిభవాత్ కృష్ణ-ప్రదుష్యంతి కులస్త్రియః ।

స్త్రీషు దుష్టాసు వార్షాయ-జాయతే వర్ణసంకరః ॥

41

సంకరో నరకాయైవ-కులఘ్నానాం కులస్య చ ।

పతంతి పితరో హ్యేషాం-లుప్తపిండోదకక్రియాః ॥

42

యాదవ కులశేఖరా!

కులక్షయమున-పరంపరాగతములైన కులధర్మములు లోపించును. కులధర్మములు క్షీణించినచో అధర్మము-కులమునంతటి నావరించును. అధర్మము ధర్మమును తిరస్కరించినయెడల - కులవనితలు - దుష్టమార్గగామినులగుదురు. స్త్రీలు దుర్మార్గురాండ్రైనచో-బ్రాహ్మణాది వర్ణములు క్షీణించును. వర్ణసంకరము కులమును, కులమును నశింపఁజేయువారిని నరకములో ప్రవేశింపఁజేయునదై అవ్వారి పితరులను-శ్రాద్ధ తర్పణాదులఁజెందనీయక-పితౄలోకభ్రష్టుల నొనర్చునట్టిది.

వివరణ:-

కులక్షయాదులవలన కలుగు అనర్థమేమనఁగా ? యుద్ధమున పురుషులు మరణించుటచే నవ్వారి యువతులు కామోద్రేకముచే పరపురుషులతో వ్యభిచరింపగా-మహానర్థకరమగు వర్ణసంకరము సంభవించునని భావము.

శ్లో॥ దోషై రేతైః కులఘ్నానాం-వర్ణసంకరకారకైః ।

ఉత్సాద్యంతే జాతిధర్మాః-కులధర్మాశ్చ శాశ్వతాః ॥

43

ఉత్సన్నకులధర్మాణాం-మనుష్యాణాం జనార్దన !

నరకే నియతం వాసో-భవతీ త్యనుశుశ్రుమ ॥

44

అహో! బత మహాత్పాపం-కర్తుం వ్యవసితా వయం ।

యద్రాజ్యసుఖలోభేన-హంతుం స్వజన ముద్యతాః ॥

45

జనార్దనా!

కులఘ్నులు ఒడిగట్టుకొనునట్టి వర్ణసంకరకారకములైన దోషములవలన శాశ్వత వర్ణ ధర్మములు, వంశానుగతములైన సదాచారములున్ను ఎత్తివేయఁబడును. కులధర్మాదులు లోపించిన మానవులకు-నరకమున చిరకాలము

నివాసము సంఘటించునని వినుచున్నాము. రాజ్యసుఖపేక్షచే సన్నిహిత బంధువులనుగూడ సంహరింప నుద్యుక్తులమగు మేము గొప్ప పాపము నొనర్చుటకు కృతనిశ్చయులమైతిమి; అహో-ఆశ్చర్యము; బత-అయ్యో అని తపింపవలసినవారమగుచున్నాము.

వివరణ -

వర్ణ సంకరమైనచో బ్రాహ్మణాది వర్ణములను విభజింపరామి(జేసి బ్రాహ్మణాది వర్ణములవారి ప్రత్యేక ధర్మములు, బ్రాహ్మచారి గృహస్థాదుల ఆశ్రమధర్మములున్న నశించుటచే-మానవులకు నరకపతనము తప్పదని సారాంశము.

శ్లో॥ యది మా మప్రతీకార-మశస్త్రం శస్త్ర పాణయః ।

ధార్తరాష్ట్రా రణే హన్యు-స్తన్మే క్షేమతరం భవేత్ ॥ 46

ఆయుధములను పట్టుకొనక-ప్రతియుద్ధము నొనర్చుకుండు నన్ను కౌరవులు-సంగ్రామరంగమున సంహరించునెడల - అట్టి సంహారము నాకు మేలు కలుగజేయును.

వివరణ -

ఇవిధము అర్జునుఁడు తపించిన హృదయము గలవాడై పగతుఁజవలన తన మరణమును కోరెను గాని శత్రువులను సంహరించి హింసాపాపము నొడిగట్టుకొననని వక్కాణించెనని గుర్తింపవలెను.

ఆ పిదప ఏమి జరిగినదను ధృతరాష్ట్రుని తత్రఁజపాటును గమనించి సంజయుఁడు దిగువవిధము వాత్తుచ్చెను.

సంజయ ఉవాచ -

శ్లో॥ ఏప ముక్త్వాఽర్జునః సంఖ్యే-రథోపస్థ ఉపావిశత్ ।

విస్మయ సశరం చాపం-శోకసంవిగ్నమానసః ॥ 47

యుద్ధ స్థలమునందు కౌంతేయుఁడు పైవిధము వచించి-బాణములను ధనుస్సును విసర్జించియు మానసిక దుఃఖముచే రథమునడుమ కూర్చుండెను.

ఇతి శ్రీ మహాభారతే, శతసాహస్రస్యాం సంహితాయాం,
వైయాసిక్యాం భీష్మపర్వణి, శ్రీమద్భగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు,
బ్రహ్మవిద్యాయాం, యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే
అర్జున విషాదయోగో నామ ప్రథమోఽధ్యాయః

ఇయ్యది - శ్రీ నీలకంఠ భగవత్పాదారాధ్య విరచితంబగు శ్రీ మద్భగవత్
గీతా బాష్యమునకు, శ్రీ నాగలింగ శాస్త్రి కృతమగు
సంస్కృత వ్యాఖ్యానమునకును "మనోరంజనం" బను
శాంకరీయ ఆంధ్రానువాదమున
ప్రథమాధ్యాయము.

శ్రీ శివాద్వైత సిద్ధాంత విశదీకరణము

- శ్లో॥ శివాద్వైతం న సహతే-ద్వైతం చిదచిత్తోః పృథక్ ।
శివోఽహంభావనాద్వైతం-శివజీవాత్మనో ర్మతమ్ ॥ 1
- ముక్తావానంద భోగార్థం-మనో దివ్య మపేక్ష్యతే ।
స్వాత్మారామ మితి శ్రుత్యా-బ్రహ్మణోఽపి మనో భవేత్ ॥ 2
- కేవలాద్వైత సిద్ధాంతే-శాంకరే శివజీవయో ।
రై క్యం నిరూపితం కింతు-శివకేశవయో ర్నహి ॥ 3
- తత్సూతసంహితాయాంతు-నిషిద్ధం మునినా ఖలు ।
జీవస్థానే హరిః స్యాచ్ఛేత్-శివస్థానే హరో మతః ॥ 4
- తదావ్యైక్యం నఘటతే-జగత్సత్యత్వవాదినాం ।
హరేః పరః శివ శ్చేతి-శివసంకల్పనిశ్చితమ్ ॥ 5

భ గ వ ద్గీ త

ద్వితీయాధ్యాయము

“మనోరంజన” శాంకరీయ ఆంధ్రానువాద సహితము

సంజయ ఉవాచ -

శ్లో॥ తం తథా కృపయాఽవిష్ట-మశ్రుపూర్ణాకులేక్షణం ।

విషీదంత మిదం వాక్య-మువాచ మధుసూదనః ॥

1

దయాళువై కన్నీళ్ళు నిండిన నేత్రములతో కటకటపడుచున్నట్టి పూర్వోక్తరీతిని యుద్ధవిముఖుడైన అర్జునుని గూర్చి - శ్రీకృష్ణభగవానుడు - ఈ చెప్పబోవు రీతిని సంభాషణము నొనర్చెనని సంజయుడు పలికెను.

వివరణ -

అర్జునుడు యుక్తాయుక్త వివేకము లేనివాడై ధనుస్సు నమ్ములతో గూడ దూరమొనర్చి రథమధ్యమున నుదాసీనతఁజెందెనని ధృతరాష్ట్రుడు విని “తన కుమారులకు విజయమే లభించు” నని భావించును గాన నాతని సంతోష మూలమగు “తరువాత ఏమి జరిగిన”దను ఆశంకను నివారించుటకై సంజయుడు సమాధానము నొసఁగెనని వైశంపాయనుడు జనమేజయునకు వక్కాణించె నని సారాంశము.

శ్రీ భగవానువాచ -

శ్లో॥ కుతస్త్వా కశ్మల మిదం-విషమే సముపస్థితం ।

అనార్యజుష్ట మస్వర్గ్య-మకీర్తికర మర్జున ! ॥

2

అర్జునా ! ఈ స్వధర్మమగు యుద్ధమును విరమించు భావము-సమయము

గాని సమయమున నిన్నెందుకు ఆవహించినది ? క్షత్రియుఁడు యుద్ధమునకు వెనుకంజ వేయుట-మలినము అనఁగా-పాపహేతువగుటయే గాక సపూజ్యులచే ఆచరింపఁబడినదై పరమున స్వర్గాది పుణ్యలోక సుఖముల నొనఁగూర్చునిది. ఇహమున అపకీర్తిని కలిగించునదియు నగును.

శ్లో॥ క్లెబ్బం మాన్మగమః పార్థ-నై తత్త్వయుఃపపద్యతే ।

క్షుద్రం హృదయదౌర్బల్యం-త్యక్తోత్తిష్ట ! పరంతప ॥ ౩

కౌంటేయా ? అదైర్యము నొందకుండువు గాక ! నీ పరాక్రమము జగమున ప్రసిద్ధమైనది గాన నీ స్వధర్మవైముఖ్యము నీకు తగనిది;

పరంతపా !

తుచ్ఛమైన హృదయచాంచల్యమును విడనాడి శత్రువులను జయింప నుద్యుక్తుఁడవు కమ్ము !

అర్జునఉవాచ-

శ్లో॥ కథం భీష్మ మహం సంఖ్యే-ద్రోణం చ మధుసూదన !

ఇమభిః ప్రతియోత్యామి-పూజార్హా వరిసూదన॥ 4

మధుసూదనా ! యుద్ధమున-పితామహుఁడైన భీష్ముని, ఆచార్యుడైన ద్రోణు నెట్లు బాణములతో వేధింపవలెను ? పగతుఁడ పరిమార్చు మాధవా ! వారిద్దరు-వందనీయులు గదా !

వివరణ-అర్జునుఁడు-స్నేహము, కరుణ, ధర్మానాచరణము, అధర్మా-చరణము, అనువానివలన భయపడినవాడై “కథం ఇత్యాదినా” “ఎట్లు పోరాడ వలెను?” మున్నగు మాటలతో మధుసూదనుని ప్రశ్నించెనని భావము. మరియు భీష్మద్రోణాచార్యులు-మాటలతోనైన బాధింపఁదగనివారగుటచే వారినెట్లు బాణములతో కొట్టవలెనని పార్థుని ప్రశ్నలోని సారాంశము.

శ్లో॥ గురూ నహత్వా హి మహానుభావాన్-శ్రేయో భోక్తుం బై ష్య-

మపీహ లోకే హత్వార్థకామాంస్తు గురూ నిహైవ-భుంజీయ

భోగాన్ రుధిరప్రదిగ్ధాన్ ॥ 5

గొప్ప ఆశయము గల ద్రోణాచార్యుని గురువులను సంహరింపక-నీ మానవలోకమున భిక్షాన్నభోగమైన నుచితమని తోచెడిని. కాని అర్థమున పేక్షించు ద్రోణాదులను సంహరించినచో-ఈ లోకమునందే రక్తసిక్తములగు రాజ్యభోగములను మాత్రము అనుభవింపగలుగుదుము.

వివరణ-భిక్షాజీవనము క్షత్రియులకు విహితము కాకున్నను భిక్షాన్న స్వీకారము ప్రశస్తమైనదనియు, గురువులను వధించుట-పరలోకసుఖమును లేకుండఁజేయుననియు, రక్తసిక్తభోగానుభవమువలన పరలోకసుఖము లోపించుననియు, అర్జునుని ఆశయముఁదగు స్వరూపమని భావము.

శ్లో॥ న చైత ద్విష్మః కతర న్నో గరీయో-యద్వా జయేమ యది వా
నో జయేయుః । యానేవ హత్వా న జిజీవిషామ-స్తేఽవస్థితాః
ప్రముఖే దార్తరాష్ట్రాః ॥ 6

ఈ భిక్షాటన యుద్ధములలో ఎద్ది శ్రేయస్కరమో, అద్దానిని తెలియకున్నాము. మేము గెలుతుమో, వారు మమ్ము ఓడించెదరో, ఇదియు తెలియకున్నది. ఏ బంధువులనైతే సంహరించి జీవింపఁజాలమో, అట్టి కౌరవులు యుద్ధసన్నద్ధులై రణరంగమునందు ఎదురుపడియున్నవారు.

వివరణ-పరలోక సుఖమును లెక్కింపక నీలోకసుఖము ననుభవింపగలమని భావించు మనినను-జయము ఎవరిని వరించునో అపజయము ఎవరికి తారసిల్లునో నిర్ధారించి చెప్పలేమనియు, ఒకవేళ మాకే విజయము లభించునని నిశ్చయించుకొని సంతోషించు మనినను-సన్నిహితబంధుసంహారము-మాకు చిరకాల నిశ్చింత జీవనము నొనఁగూర్చదనియు; సంగ్రామము స్వధర్మమైనను నాకు రుచింపదనియు-కొంతేయుని అభిప్రాయము.

శ్లో॥ కార్పణ్యదోషోసహతస్వభావః-పృచ్ఛామి త్వాం ధర్మ సమ్మూఢ
చేతాః । యచ్ఛేయః స్యాన్నిశ్చితం బ్రూహి తన్నే-శిష్యస్తేఽహం
శాధి మాం త్వాం ప్రపన్నమ్ ॥ 7

“కౌరవాదులను చంపి ఎట్లు బ్రతుకగలము?” అను కృపణత్వముతో,
“స్వకులమును నశింపజేయుట” అను దోషముచేతను క్షత్రియ సహజ లక్షణమైన

శౌర్యాదికమును పోగొట్టుకొని-“యుద్ధము ధర్మమా ? భిక్షాజీవనము ధర్మమా ?” అను సంశయము గలవాడనై నిన్ను అడుగుచున్నాను. యుద్ధభైష్యములలో ఎద్ది-నా దుఃఖమును తీసివేయునో అద్దానిని నిర్దేశించుము ! నీకు శిష్యుడను, నిన్ను శరణునొందినట్టి నన్ను శాసించుము !

వివరణ-శోక మోహవిష్టుడైన శిష్యుడు-సద్గురువు నాశ్రయించు విధానము ఇందు తెలుపఁబడినది. ఆయోగ్యమైన కరుణతో పరితపించి-పాలివారిని చంపినచో మాకు జీవనమెట్లు కొనసాగునని అర్జునుడు ధర్మాధర్మవివేకము లేనివాడై-ఎద్ది శత్రుయునకు శ్రేయస్కరమో దాని నుపదేశింపుమని శ్రీకృష్ణ భగవానుని ప్రార్థించెను.

శ్లో॥ న హి ప్రపశ్యామి మమాపనుద్యా-ద్యచ్ఛోక ముచ్ఛోషణమింద్రి-
యాణాం । అవాప్యభూమా వసపత్న మృద్ధం-రాజ్యం సురాణా
మపి చాధిపత్యమ్ ॥ ౪౧

యుద్ధ భైష్యములలో ఎద్ది-ఇంద్రియములను తపింపఁజేయుశోకమును పోగొట్టునో, అద్దానిని నిశ్చయించుకొనలేకున్నాను. నేలపై శత్రువులులేనట్టి సమృద్ధమైనట్టియు రాజ్యమును సంపాదించినను, స్వర్గమున దేవతాస్వరూపమును పొందినను, దుఃఖనివృత్తి కాజాలదు.

వివరణ-“మా భగవాన్ శోకస్య పారం తారయతు” శ్రుతి. “పూజ్యుడా! నన్ను దుఃఖసముద్రమును దాటించుము” అను శ్రుత్యర్థము ఇందు చూపఁబడినది. నీవే విచారించుకొని శ్రేయస్కర విధానము నవలంబింపరాదా? అని శ్రీకృష్ణుడు వచించినట్లు ఆశంకించుకొని-అర్జునుడు సమాధానము నిడినట్లు ఇందు పొడగట్టును.

యుద్ధమున విజయము లభించినచో రాజ్యసుఖము చేకూరును. మరణము సంభవించునెడ-స్వర్గసుఖము ఆనుభవింపఁబడును. అట్టితఱి నీ దుఃఖము తొలగును గదా! అను ప్రశ్నకు-నహిప్రపశ్యామి-ఇత్యాది సమాధానము చెప్పఁబడినది.

“యథేహ కర్మచితో లోకః క్షీయతే” ఇత్యాది శ్రుతిని చూపఁబడిన స్వర్గాదుల అనిత్యత్వము; “న స పునరావర్తతే” ఇత్యాదిశ్రుతిని ప్రతిపాదించఁబడిన

ఉపాసనాఫలమగు మోక్షముఁదగు నిత్యత్వము; నిత్యాసిత్య వివేకముచే కలుగు వైరాగ్యము; ముముక్షులక్షణములుగా నిట ప్రదర్శింపఁబడినవి.

శ్లో॥ ఏవ ముక్త్యా హృషీకేశః-గుడాకేశః పరంతపః !

న యోత్యో ఇతి గోవింద-ముక్త్యా తూష్టిం బభూవ హ॥ 9

అలసుఁడు కానట్టి పగతుఁఁబరిమార్చునట్టి అర్జునుడు-గోవిందునిఁగూర్చి యుద్ధవిరామమును యుద్ధకాంక్షారాహిత్యమును వక్కాణించి-పోరాడనని యూట కుండెను.

శ్లో॥ తమువాచ హృషీకేశః-ప్రహసన్నివ భారత!

సేనయో రుభయో ర్మధ్యే-విషీదంత మిదం వచః॥ 10

భరతవంశోద్భవా !

శ్రీకృష్ణుఁడు-పరిహాసమును నటించుచు-రెండు నైన్యములనడుమ దుఃఖించు చున్నట్టి అర్జునునుద్దేశించి దిగుప విధము వక్కాణించెను.

వివరణ-నైన్యముల రెంటి నడుమ పరితపించు కౌంతేయుని గురించి-మాదవుఁడు మాటలాడవలసిన అవసరము ఏర్పడినది. ఎందుకనఁగా? యుద్ధ ప్రయత్నారంభమునకు మున్ను “యుద్ధము వలదని” అర్జునుడు కోరినచో బాగుండెడిది. ప్రస్తుతము ఉభయులు (కౌరవ పాండవులు) యుద్ధసన్నద్ధులై రణ రంగ ప్రవిష్టులైరి గాన నిప్పుడు యుద్ధము నుపేక్షించుట - పాడి గాదని సారాంశము.

పార్థుఁడు యుద్ధము వలదనినను వాసుదేవుఁడాతనిని యుద్ధమునకై ప్రోత్సహించెనని-సంజయుఁడు-ధృతరాష్ట్రుని “తన కుమారులకే రాజ్యము దక్కు” వను దురాశను తొలగించుటకై-భారతా! అని సంబోధించి-చెప్పవలసివచ్చెను.

శ్రీ భగవానువాచ-

శ్లో॥ అశోచ్యా నన్యశోచ స్త్వం-ప్రజ్ఞావాదాంశ్చ భాషసే।

గతాసూ నగతాసూంశ్చ-నానుశోచంతి పండితాః ॥ 11

దుఃఖింపఁదగనట్టి బంధువుల నుద్దేశించి నీవు పరితపించుచు “భీష్మాదుల

నెట్లు సంహరింతును? పితరులు శ్రాద్ధకర్మరహితులై సరకమునఁబడుదురు” ఇత్యాది భాషణమును ప్రాజ్ఞానివలె నొనర్చుచున్నావు; పండితులు-అనఁగా? ఆత్మనాత్మ వివేకముగలవారు-ప్రాణములు లేని శరీరములఁ గూర్చియు, ప్రాణ సంబంధము లేని ఆత్మలఁగూర్చియు దుఃఖపడువారు-కారు.

వివరణ-శోకమోహపశుఁడై స్వధర్మమగు యుద్ధమును చాలించు అర్జునునకు సాంఖ్యజ్ఞానము నుపదేశించి దేహముయొక్కయు ఆత్మయొక్కయు వివేకమును కలిగించియు పార్థుని శోకమోహములను తొలగించి స్వధర్మమునందు ప్రవర్తింపఁజేయఁదలచినవాడై శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు-నీ వాదము పిచ్చివాని కూతవలెనున్నదని-శరీరము ఎట్టిదో, ఆత్మ ఎట్టిదో అవ్వాని లక్షణములను చెప్ప నారంభించెననియు; తెలియవలెను.

శ్లో॥ న త్వేవాహం జాతు నాసం నత్వం నేమే జనాధిపాః ।

న చైవ న భవిష్యామః-సర్వే వయ మతః పరమ్ ॥

12

నేను ఒకప్పుడు లేనని కాదు. నీవు లేకుంటివని కాదు. ఈ రాజులు గూడ ఒకప్పుడు లేరని కాదు. మరల నికముందు మనమందరము ఉండమని కాదు.

వివరణ-అనఁగా? నీవు నేను రాజులు మనమందరము-ఆత్మలుగ నెల్లకాలముండువారమనియు; తాను జీవాత్మలలో ఒకఁడననియు; “తాను పరమాత్మ కానని” యీ శ్లోకమందలి “తు” శబ్దము నిరూపించుచున్నదని వివేకము.

ప్రస్తుతము మనమందరము మరణించినను మరల జన్మింపమని చెప్పరాదని శ్రీకృష్ణుఁడీ శ్లోకమున నూచించెను. “ప్రాణములు విడిపోయినను ఆత్మ మరణింపదు” ఇత్యాది వచస్సులచే జననజరామరణాదులు దేహమునకే కలపని చెప్పుచు “అహం” “త్వం” “ఇమే” “వయం” అను శబ్దముల నిట శరీరవిశిష్టలగు జీవాత్మల నుద్దేశించియే వాసుదేవుఁడు ప్రయోగించెను.

“పీరిని నేను చంపుదునని దుఃఖించుట-వివేకములేనివాని కర్తవ్యము.

1-దేహమునకన్న వేరైన ఆత్మను గురించి - తెలిసికొనినవానివలె - “ఇది క్మము, ఇది అధర్మము, అని భాషించుట కూడదనియు; దేహలక్షణమును, శరీరభిన్నమగు ఆత్మను, దేహజీవాత్మవ్యతిరిక్తమగు పరమాత్మను, పరమాత్మను

పొందుటకు సాధనమగు యుద్ధరూపమైన స్వధర్మమును గుర్తింపకున్నావు. ఆత్మకు జననమరణములు లేవు గాన ఆత్మను గురించి శోకింప నవసరములేదు. శరీరమైతే ఏనాటికైనను నశించునదేను; శరీరమునకు జననమరణసంబంధము అనివార్యమగుటచే దేహమును గురించియు దుఃఖింపకూడదు. ఇత్యాది ప్రబోధమును వాసుదేవుఁడు పై శ్లోకమున నిమిడ్చెను.

తాను ఈశ్వరుఁడుకాననుట—చెప్పఁబోవు “బహూని మే వ్యతీతాని-జన్మాని తవ చార్జున” ఇత్యాది ప్రసంగమువలన—పొసఁగుచున్నది. ఎవరైతే వాసుదేవుఁడే భగవంతుఁడని భావింతురో, వారు—కృష్ణుడు—చెప్పఁబోవుమాటలను గమనింపవలసి యుండును. మూలమున “సర్వేపయం” అనుటలో జీవాత్మనిర్దేశము, జీవాత్మలలో పరస్పర భేదంబు నిమిడియున్నవి, శరీర ఉపాధి సంబంధమువలన—ఆత్మ భేదము అనునెడ—ఆత్మలు భిన్నములు అని తత్త్వోపదేశసమయమున చెప్పుట—యథార్థ (నిజ)ము కాదని పొడగట్టును.

“శరీరములు వేరువేరగుటచే—ఆత్మలు వేరువేరనిచెప్పుట—సమంజసముకాదు. “నిత్యో నిత్యానాం—చేతన శ్చేతనానాం, ఏకో బహూనాం విదధాతికామాన్” “నిత్యులలో నిత్యుఁడు, చేతనులలో చేతనుఁడు నగు ఒకే పరమాత్మ—పెక్కు జీవాత్మల కోరికల నొసఁగుచున్నవాడు” అనుశ్రుతికి పై మాట ప్రతికూలమగును. ఇట్లు చెప్పుటచే—జీవాత్మ పరమాత్మలలో, జీవాత్మలలోను పరస్పర భేదము—యథార్థమైనదని విదితమైనది.

శ్లో॥ దేహినోఽస్మిన్ యథా దేహే-కౌమారం యౌవనం జరా ।

తథా దేహాంతరప్రాప్తి-ర్గీర సత్ర న ముహ్యతి ॥

13

శరీరమునందు నివసించు జీవాత్మకు—చిన్న తనము, తరుణత్వము, ముసలి తనము—ఎట్లు వినాశ హేతువులుకావో, అట్లు రెండవ శరీరముఁదగు ప్రవేశంబును వినాశ హేతువు కాదు. బుద్ధివికాసము గల మహానుభావుఁడు శరీరము ఆత్మ విడిపోవు విషయమై మోహ (అవివేకమూలకమగు దుఃఖ) మును పొందఁజాలడు.

శ్లో॥ మాత్రాస్పర్శాస్తు కౌంటేయ-శీతోష్ణసుఖదుఃఖదాః ।

ఆగమాపాయినోఽనిత్యా-స్తాన్తితిక్షస్య భారత ! ॥

14

భరత వంశోద్భవా! ఆకాశాది పంచమహాభూతముల గుణములైన శబ్దస్పర్శ రూపాదులు మాత్రలనెబడును. అట్టి మాత్రలు-చెవులు మొదలగు ఇంద్రియము లతో సంబంధించునెడ-శీతోష్ణములను సుఖదుఃఖములను కలుగఁజేయుచు వచ్చుచు పోవుచుండునవగుటచే నిత్యములు కాకుండును. అవ్యానిని స్వధర్మమగు యుద్ధా దికము ముగియువరకు ఓర్పుకొనుము!

వివరణ-కౌమారము మున్నగు దశలు-శరీర వినాశమునకు కారణములు గావు గాన “బాలుఁడనైయున్న నేను యువకుఁడనైతి” నను ప్రత్యభిజ్ఞానముచే - ఆత్మ-స్థిరమైనదనియు, శరీరాపస్థలు అనిత్యములనియు గుర్తించునట్లు-రెండవ దేహమును పొందినపుడు నదే జీవాత్మయుండుటఁజేసియు, దీరుఁడు జనన మరణ ముల నిషయమై మోహముఁజెందఁజాలడు. ఆత్మ-నిత్యుఁడు కావుననే జన్మించుట తోడనే తల్లిపాలుఁద్రాగుటకు నుద్యుక్తుఁడగుచున్నవాడు. అనఁగా-పునర్జన్మ నొందియు పూర్వజన్మాభ్యస్తములగు స్తన్యపానాదులను విస్మరింపనందున నిత్యుఁడైన జీవాత్మ-అనిత్యములైన అనేక శరీరములయందు ప్రవేశించి యవ్యానిని విడనాడుచుండుననియు; శరీరము నశించినను జీవాత్మనిత్యత్వము భంగపడ దనియు; ఆత్మకు జననమరణములు లేవనియు తెలియవలెను.

ఆకాశమునకు శబ్దము; వాయువునకు స్పర్శ; అగ్నికి రూపము; జలమునకు రసము; వృథివికి గంధము-గుణములై-ఇంద్రియములఁగూడుకొని శరీరధారియగు జీవాత్మకు సుఖదుఃఖాదులఁగలుగఁజేయునని సారాంశము.

శ్లో॥ యం హి న వ్యధయంత్యేతే-పురుషం పురుషర్షభ ।

సమదుఃఖసుఖం దీరం-సోఽమృతత్వాయ కల్పతే ॥

15

పురుషులలో శ్రేష్ఠుఁడా! శత్రుపాతాదులవలన కలుగు మృదుక్రూరస్పర్శలు-సుఖదుఃఖములను సమానములుగ భావించుచు ధైర్యము గలిగియున్నట్టి ఏ పురు షుని బాధింపవో-అట్టివాడు-మోక్షమును సాధింప నర్హుఁడగును.

వివరణ-ఫలము న పేక్షింపక-తన వర్జముఁదగు ధర్మ మైన యుద్ధాదికమును యు పురుషుఁడు యుద్ధాదికమందలి శత్రుపాతాదులవలన కలుగు దుఃఖమును, యుద్ధమరణానంతరము సంభవించు స్వర్ణాదిసుఖమును, లేక-యుద్ధ విజయానంత రము ఏర్పడు రాజ్యసుఖమును సమానములుగా భావించునెడు-ప్రారబ్ధ

బోగానంతరము ముక్తిసౌధసోపానముల నధిరోహించుననియు, ఆత్మలు నిత్యములగుటచే శరీరదుఃఖము సహింపదగినదనియు తెలియవలెను.

దుఃఖసహనము మోక్ష హేతువగునని సారాంశము.

శ్లో॥ నాసతో విద్యతే బావో-నాభావో విద్యతే సతః ।

ఉభయోరపి దృష్టోఽంత-స్త్వనయో స్తత్త్వదర్శిభిః ॥ 16

దేహమునకు నిత్యత్వము లేదు. ఆత్మకు వినాశము లేదు. తత్త్వవేత్తలు— ఈ దేహాత్మల రెండియొక్క లక్షణము నీవిధముగా నిర్ణయించియున్నవారు.

ఇటు సత్తు బ్రహ్మమనియు, అసత్తు జగత్తనియు నిర్వచించి కారణము నిత్యము కాగా కార్యము అనిత్యంబగునని అసత్కార్యవాదమును కొందరు ప్రతిపాదించిరి. అది సరికాదు. ఎట్లనఁగా? దేహముయొక్కయు ఆత్మయొక్కయు వివేకములేనట్టి అర్జునునకు — అట్టి అవివేకమును తొలగించుటకు మాత్రము బగవానుఁడు—దేహము అనిత్యమనియు, ఆత్మ నిత్యమనియు ప్రబోధించెను కాని జగన్నిత్యావాదమును నిరూపింపలేదని విదితమైనది.

శ్లో॥ అవినాశి తు తద్విద్ధి-యేన సర్వమిదం తతం ।

వినాశ మవ్యయస్యాస్య-న కశ్చిత్ కర్తు మర్హతి ॥ 17

అచేతనమగు దేవమానవాది శరీరజాతమును పంచమహాభూతమయమైన ప్రపంచమునంతయు వ్యాపించు జీవాత్మ — వినాశము లేనిదని గుర్తించుము! ఏ అచేతనవస్తువుగూడ ఈ ఆత్మను నశింపఁజేయఁజాలదు.

వివరణ—ఆత్మ—సమస్తమును వ్యాపించుటచే నిత్యమైనదనియు, ఆత్మ— అన్నిటికన్న చిన్నదగుటఁజేసి అచేతమునందంతటను ప్రవేశింపఁ గలుగుననియు, అతినూక్షమైన ఆత్మకంటె నచేతనమంతయు స్థూలమగుననియు, “ఆత్మ—అచేతనమును వ్యాపించు” ననుటఁబట్టి జీవాత్మ—విభువని చెప్పరాదు. ఎందుకనఁగా? “ఉత్కాంతిగత్యాగతీనాం” ఇత్యాది బ్రహ్మసూత్రమున శ్రీ నీలకంఠాచార్యులు— జీవాత్మ—శరీరమునుండి లేచుట, పరలోకమునకు గతించుట, మరల నీలోకమునకే తెంచుట యను ధర్మములచే—అణువగునని నిర్ణయించిరి. శస్త్ర జలాగ్నివాయ్వాది కము—తదితరమును వ్యాపించి నశింపఁజేయునట్లు ఆత్మ—నూక్ష్మాతిసూక్ష్మమగుట వలన వ్యాపకమై—వ్యాప్యముచే నశింపఁజేయఁబడదనియు తెలియవలెను.

శ్లో॥ అంతవంత ఇమే దేహా-నిత్యస్థోక్తాః శరీరిణః ।

అనాశిన్ోఽప్రమేయస్య-తస్మాద్మద్యద్వస్వ భారత ॥

18

నిత్యము వికారరహితము అతిసూక్ష్మంబు నగు జీవాత్మకు—జన్మపరంపర తోని శరీరములు - వినాశము గలవియేను; అందువలన నో భరతవంశోద్భవా! యుద్ధము నొనర్చుము!

వివరణ—నిత్యమైన జీవాత్మకు—కర్మఫలభోగార్థము నానావిధ శరీరములు ఏర్పడును. కర్మఫలానుభవము ముగియుటతోడనే నశించును. నీవు యుద్ధముఁ జేయకున్నను ఈ దేహములు ఉండునవి కావు. యుద్ధము నొనర్చినను ఆత్మ—మరణించునది కాదు. కావున స్వధర్మమగు యుద్ధమే—లోకకల్యాణార్థము కర్తవ్యమగును. ఒకానొకవ్యక్తి—మరణించిచాడను వ్యవహారము—దేహముఁబట్టియే సంభవించునని సారాంశము

శ్లో॥ య ఏనం వేత్తి హంతారం-యశ్చైనం మన్యతే హతం।

ఉభౌ తౌ న విజానితో-నాయం హంతి న హన్యతే॥

19

చెప్పఁబడిన నిత్యత్వాది లక్షణము గల ఆత్మ—చంపునదనియు, మరియు నీ ఆత్మ—చంపఁబడుదునదనియు భావించువారు—వివేకము లేనివారనియే చెప్పనగును. వస్తుతః—ఆత్మ చంపునది కాదు. చంపఁబడునదియు కాదు.

వివరణ—లోకమున “ఒకానొకఁడు మరియుకని హింసించుచున్నవాడు, మరియుకనిచే ఒకానొకఁడు హింసింపఁబడుచున్నవాడు” అనుట—అవివేకులు చెప్పనదగుటచే “ఆత్మ—నిత్యము” అను విషయమును కఠవచనముతో శ్రీకృష్ణ భగవానుఁడు—పై శ్లోకమున సమర్థించెను.

“న హింస్యా త్సర్వా భూతాని” “ప్రాణులందరిని హింసింపఁగూడదు” ఇత్యాది శాస్త్రము—ఆత్మకు శరీరమునకు వియోగమును కలుగనీయకూడదు—అను సర్థమునందే తాత్పర్యము కలదగుటఁజేసి—హింసయనఁగా—శరీరాత్మవియోగమే కాని ఆత్మహాసనము కాదు. హింసించువాడు శరీరముతోడనే మరియుక శరీరమునే హింసించును అని విదితమైనది.

శ్లో॥ న జాయతే మ్రియతే వా కదాచి-న్నాయం భూత్వా భవితా వా
న భూయః। అజో నిత్యః శాశ్వతోఽయం పురాణో-న హన్యతే
హన్యమానే శరీరే॥ 20

ఈ ఆత్మ-పుట్టినది కాదు. చచ్చినదియు కాదు. పూర్వకల్పమునందు
ఉండి-మరల ప్రళయమున నుండనిది కాదు. అందువలన ఆత్మ-జన్మలేనిదగుటచే
అజమనియు, మృతిలేనిదగుటచే నిత్యమనియు, మార్పులేనిదగుటచే శాశ్వత
మనియు; ఏకరూపము గలదగుటచే పురాణంబనియు, శరీరము హింసింపఁ
బడినను మరణింపదనియు, తెలియవలెను.

వివరణ—ఈ శ్లోకముఁగూడ—కరోపనిషత్తునకు చెందిన మంత్రవాక్యమేను;
ఆత్మ-హింసకు కర్త, కర్మ, యెట్లు కాదో—ఇందు చూపఁబడినది. జననమరణ
ములు అందరికి అనుభవసిద్ధములైనను ఆయ్యని ఆత్మకు సంభవించునవి కావు.
అని గుర్తింపవలెను.

శ్లో॥ వేదావినాశినం నిత్యం-య ఏన మజ మవ్యయం ।
కథం స పురుషః పార్థ!-కం మాతయతి హంతి కమ్?॥ 21

ఈ ఆత్మ — జననమరణములు లేనిదనియు; మహాప్రళయమునందును
వినాశము లేనిదై నిత్యముగ నుండుననియు; గుర్తించు పురుషుఁడు—ఎవనిని
చంపును? ఎవనిని చంపించును?

వివరణ—ఆత్మ నిత్యమగుటచే ఆత్మను సంహరించుచున్నాననియు, సంహ
రింపఁజేయుచున్నాననియు విలపించుట — అత్మజ్ఞానములేనికారణమున — సంభ
వించును. “ఇట్లు చెప్పుటచే ఆత్మకు కర్తృత్వము కారయితృత్వంబు లేవని”
వాదించుట—యుక్తము కాదు.

“యజేత” “జుహూయాత్” ఇత్యాది శ్రుతులచే, “కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్”
అను బ్రహ్మసూత్రము చేతను “తస్మా ద్యుద్ధ్వస్వ బారత” ఇత్యాది గీతా సూక్తుల
చేతను ఆత్మకు కర్తృత్వము నిర్ణయింపఁబడుటఁజేసి—ఆత్మ కర్తయే నని
విదితమగును.

శ్లో॥ వాసాంసి జీర్ణాని యథా విహాయ-నవాని గృహ్లాతి నరోఽపరాణి ।
తథా శరీరాణి విహాయ జీర్ణా-న్యన్యాని సంయాతి నవాని దేహీ॥22

ఎట్లు మానవుడు— పూరాతన వస్త్రములను విడిచి—మరియొక నూతన వస్త్రములను స్వీకరించునో, అట్లు జీవాత్మ—వయస్సుచే తపస్సుచేతను జీర్ణములైన శరీరములను పరిహరించి—తద్భిన్నములగు నూతన దేహములను పరిగ్రహించును.

వివరణ—యుద్ధము హింసాత్మకమై పరులకు శరీరములను విడిపించున దైనను ప్రస్తుత శరీరమునకన్న మిన్నయగు దేవాది శరీరము నిప్పించునదగు టచే—కొంగ్రొత్త పట్టుబట్టలు దొరికినచో చినిగిన పాతబట్టలను విడనాడుట—దుఃఖహేతువు గానట్లు పూర్వదేహత్యాగమును గురించి శోకించుట—సమంజసము కాదని భావము.

నిత్యములైన ఆత్మలకు శరీర వియోగమును మాత్రము ఆయుధములు కలుగజేయునని తెలిసినను—భోగసాధనములగు శరీరములు విడిపోవుతఱి—దుఃఖము అనివార్యముగదా! అను ప్రశ్నకు పై శ్లోకము — సమాధానమని తెలియవలెను.

“అన్య న్నవతరం కల్యాణతరం రూపం కురుతే, పితృంవా గాంధర్వం వా దైవం ప్రాజాపత్యం వా” ఇత్యాది శ్రుతి వాక్యము—శ్రేష్ఠశరీర ప్రాప్తిని సమర్థించుచున్నది.

శ్లో॥ నై నం చిందంతి శస్త్రాణి-నై నం దహతి సావకః ।

నచై నం క్షేదయంత్యాపో-న శోషయతి మారుతః॥

23

ఈ ఆత్మను ఖడ్గము మున్నగు ఆయుధములు ఖండింపజాలవు. అగ్ని ఈ ఆత్మను దహింపజాలదు. ఉదకము ఈ జీవాత్మను తడుపజాలదు. వాయువు శుష్కింపజేయజాలదు.

వివరణ—ఇట్లు కాలినచో ఇంటివారు దహించునట్లు శరీరము నశించినచో శరీరములోని ఆత్మ నశింపకుండుట ఎట్లు? అను ఆశంకకు పై శ్లోకము—సమాధానమగును.

ఆత్మ—నిత్యము నిర్వికారంబు నని భావము.

శ్లో॥ అచ్ఛేద్యోఽయ మదాహ్యోఽయ-మక్షేద్యోఽశోష్య ఏవ చ ।

నిత్యః సర్వగతః స్థాణు-రచలోఽయం సనాతనః ॥

24

ఈ ఆత్మ-నిత్యము, అతి నూక్ష్మమగుటచే దేవమానవాది సమస్త శరీరములను వ్యాపించునదియు, ఒకచో కదలక నుండునదియునై సర్వకాల సర్వావస్థలయందు శాశ్వతము నగుటఁజేసి యీ ఆత్మను నరుకరాదనియు, కల్చరాదనియు, తడుపరాదనియు, ఎండింపఁజేయరాదనియు తెలియవలెను.

వివరణ-ఆత్మ శస్త్రాదులచే నశింపదనుటకు కారణములైన నిత్యత్వాది లక్షణములు ఇందు పొందుపరుపఁబడినవి.

శ్లో॥ అవ్యక్తోఽయ మచింత్యోఽయ-మవికార్యోఽయ ముచ్యతే ।

తస్మా దేవం విదిత్వైనం-నానుశోచితు మర్హసి॥

25

ఈ ఆత్మ-ప్రత్యక్షముగ కనుపడునది కాదు. ఇద్ది అనుమానము(ఊహ)తో సాధింపఁబడునదియు కాదు. అయుధాదులచే వికారమును పొందునదియు కాదీ ఆత్మయని నిర్వచింపఁబడుచున్నది. అందువలన ఆత్మ ఇట్టిదని గుర్తించి యద్దాని నుద్దేశించి దుఃఖింప నవసరము లేదు.

వివరణ-పూర్వ శ్లోకములలో చెప్పఁబడిన యంశము ఇందు విశదీకరింపఁబడినది.

శ్లో॥ అథ చై నం నిత్యజాతం.నిత్యం వా మన్యసే మృతం ।

తథాఽపి త్వం మహాబాహో!-నై నం శోచితు మర్హసి॥

26

ఆత్మ-అనిత్యము అను పక్షమందును ఎల్లకాలము పుట్టుచు గిట్టునది ఆత్మయని భావించునెడ-మహాబాహువగు అర్జునా! అట్టి ఆత్మనుగురించి శోకింప నవసరము లేదు.

వివరణ-ఆత్మీయులను సంహరింపఁ దలపెట్టితిమని దుఃఖింపకుము! ఆత్మాధిష్ఠానమగు దేహము దినదినము పరిణామముతో జీర్ణించు స్వభావము గలదగుటచే శరీరమునకు జననమరణములు అనివార్యములగునని భావము.

శ్లో॥ జాతస్య హి ద్రువో మృత్యు-ర్ద్ధ్రవం జన్మ మృతస్య చ ।

తస్మా దపరిహార్యేఽర్థే-న త్వం శోచితు మర్హసి ॥

27

జన్మించినవానికి మరణము తప్పదు. మరణించినవానికి జననము అనివార్యము.

మైనది. నివారింప నలవిఁగానట్టి జననమరణముల విషయమై నీవు చింతింపఁ గూడదు.

వివరణ—దేహమే ఆత్మయనునది—క్షణిక బౌద్ధవాదము కాగా చార్వాకాది కుత్సితమతములవారికి గూడ నీ శరీర నిమిత్తకదుఃఖము—అపహాస్యాస్పదమగును. ఉత్పత్తియనఁగా? పూర్వకృతములగు పుణ్యపాపముల వలన నేర్పడు శరీరముఁ దగు సంబంధమనియు; వినాశమనఁగా? ప్రారబ్ధకర్మక్షయమూలకమగు శరీరము నెడబాయుట యనియు; శరీరమునకు జనన మరణములు అనివార్యములనియు తెలియవలెను.

శ్లో॥ అవ్యక్తాదీని భూతాని-వ్యక్తమద్యాని భారత ।

అవక్త నిధనాన్యేవ-తత్ర కా పరివేదనా ॥

28

భరత వంశోద్భవా !

ప్రాణులు—ప్రకృతినుండి ఆవిర్భవించి—శరీరసంబంధముగ గుర్తింపఁబడు జనన మరణ రూపమైన మధ్యావస్థయందు ఉన్నవై అవ్యక్త (ప్రధాన)మునందే లీనమగుచుండును. అట్టి ప్రాణులకై దుఃఖించుట—ఉచితము కాదు.

వివరణ—ఆత్మనుగురించి దుఃఖింపఁగూడదనియు, శరీర పరిస్థితిఁగూర్చి విచారించుకొని గూడ బాధపడగూడదనియు బావము.

శ్లో॥ ఆశ్చర్యవత్ పశ్యతి కశ్చిదేన-మాశ్చర్యవద్వదతి తథైవ చాన్యః ।

ఆశ్చర్యవచ్చైచినమన్యఃశ్రుణోతి-శ్రుత్వాఽప్యేనంవేదనచైవకశ్చిత్ ॥

పూర్వము చెప్పఁబడిన నిత్యత్వాదిలక్షణములు గల ఈ ఆత్మను—ఒకానొక పుణ్యాత్ముడు — అద్భుతమైనదానిగా చూచును. అట్టి సుకృతియగు మరియొకఁడు ఆత్మను అద్భుతమైనదానిగా వక్కాణించును. ఎవడో నొక మహనీయుఁడు ఆత్మను అద్భుతమైనదానిగా భావించును. అట్లు భావించియు ఎవఁడును ఆత్మను పూర్తిగా గుర్తింపఁజాలడు.

వివరణ—అనంతములైన ప్రాణులలో—పాపములు క్షీణించినవాడుమాత్రము ఆత్మను అన్నిటికన్న విలక్షణమైనదానిగా గుర్తించియు అద్భుతమైనదానిగా నిరూపించుచున్నను ఆత్మ అద్భుతమైనదను భావనతోమాత్రము ఆత్మను యథా—

ర్థముగ గుర్తింపలేదనియు, చూచువాడు చెప్పవాడు వినువాడును ఆత్మజ్ఞాన పరిపూర్ణులు కారనియు తెలియవలెను.

శ్లో॥ దేహీ నిత్య మవద్యోఽయం-దేహే సర్వస్య భారతః।

తస్మా త్సర్వాణి భూతాని-న త్వం శోచితు మర్హసి ॥ 30

భరతవంశోద్భవా ! ప్రాణిమాత్రుల శరీరము వధింపఁబడినను ఈ ఆత్మ—నిత్యమగుటచే వధింపనలవిగానిది. ఆత్మ నశింపనిదగుటచే శరీరము నశించునదగుటచేతను ప్రాణులందరి నుద్దేశించి నీవు దుఃఖింపరాదు.

వివరణ—భీష్మద్రోణాదులను గురించియే కాదు. ప్రపంచమున గల దేవమానవాది ప్రాణులఁగురించియు శోకింపరాదని భావము.

శ్లో॥ స్వధర్మ మపి చావేక్ష్య-న వికంపితు మర్హసి ।

ధర్మాద్ధి యుద్ధా చ్ఛ్రేయోఽన్యత్-క్షత్రియస్య న విద్యతే॥ 31

క్షత్రియధర్మమును పాటించియైనను యుద్ధమును విరమింపరాదు. ఎందుకనగా? క్షత్రియునకు స్వధర్మమగు యుద్ధమునకంటె మరియొక శ్రేయస్కరమైన ధర్మము లేదు.

వివరణ—“నా శరీరమునందు వణకు పుట్టుచున్నది” “మేమీ యుద్ధమున గొప్ప పాపము నొడిగట్టుకొందుము” “స్వక్రియులను సంహరించినచో శ్రేయస్సు కలుగునని నమ్ముఁజాలను” ఇవిధముగ బయలుపడిన అర్జునుని మాటలు విహితములు కావనియు, యుద్ధమున వెనుదీయకుండుటయే క్షత్రియధర్మమనియు, వివేకము.

ఇందుకు ప్రమాణములు “క్షత్రియోహి ప్రజా రక్షన్-శస్త్రపాణిః ప్రదండవాన్,
నిర్జిత్య పరనైశ్యాని—క్షితిం ధర్మేణ పాలయేత్.”

“క్షత్రియుఁడు-శస్త్రపాణియై దుష్టులను శిక్షించుచు శిష్టులను కాపాడుటయే గాక-శత్రునైత్యముల నోడించి, ధర్మముతో భూమిని రక్షింపవలెను” అని పరాశరమహర్షి-వచించెను.

“సంగ్రామేష్యనిర్వర్తిత్వం-ప్రజానాం చైవ పాలనం,

శుశూషా బ్రాహ్మణానాం చ-రాజ్ఞః శ్రేయస్కరం పరమ్”

“రణరంగములయందు మఱలి రాకుండుటయు, ప్రజలను రక్షించుటయు, వైదిక శ్రోత్రియ నైషిక బ్రాహ్మణులను నేవించుటయు—రాజునకు శ్రేయస్కరము లగువానిలో శ్రేష్ఠమైనవి” అని మనువు వక్కాణించెను.

యుద్ధము ప్రారంభింపఁబడినది గాన నీవేళ వెనుదీయుట పాడి కాదని భావము.

శ్లో॥ యదృచ్ఛయా చోపపన్నం-స్వర్గద్వార మపావృతం ।

సుఖినః శత్రియాః పార్థ-లభంతే యుద్ధ మీదృశమ్ ॥ 32

పార్థా! ప్రయత్నము లేకుండ తారసిల్లినదై—గెలుపునందు—కీర్తిని రాజ్యమును కలుగఁజేయునదియు; ఓటమిని—తెఱచియున్న స్వర్గద్వారమువంటిదియు. నగు యుద్ధమును పుణ్యాత్ములైన శత్రియులుమాత్రము అచరింతురు.

వివరణ -

గొప్ప శ్రేయస్సు నీ ముందు రానుండగా ఎందుకు భయపడెదవని శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు అర్జునుని పై విధముగ ప్రోత్సహించెను. శత్రియునకు యుద్ధము—జయమునందును అపజయమునందును శ్రేయస్సు నొదవఁజేయునని భావము. ఇందుకు మనువాక్యమును గమనింపుఁడు!

“అహవేషు మిథోఽన్యోన్యం జిహ్వాంసంతో మహీక్షితః,

యుద్ధ్యమానాః పరం శక్త్యా-స్వర్గం యాంత్యపరాజ్ముఖాః”

“రాజులు—యుద్ధములలో పరస్పరము వేధించుకొనుచు శక్తిలోపము లేకుండ—ధార్మికమైన పోరాటముఁగావించుచు మరలిపోనివారై మరణించునెడ—స్వర్గమును పొందుదురు.”

శ్లో॥ అథ చేత్త్వ మిమం ధర్మ్యం-సంగ్రామం న కరిష్యసి ।

తతః స్వధర్మం కీర్తిం చ-హిత్వా పాప మవాప్స్యసి ॥ 33

ఒకవేళ నీవు శత్రియకర్తవ్య ధర్మముగు ఈ యుద్ధమును చేయకుండు వేని—స్వ ధర్మమును కీర్తిని విడనాడి అపకీర్తిపాలగుదువు.

వివరణ -

స్వర్గసుఖమందపేక్ష లేకున్నను “అపకీర్తిని స్వధర్మపరిత్యాగదోషమును

పొందుదు" నను భయముతోనైన శత్రువులతో పోరాడుమనియు, వాంఛనీయములగు కీర్తి ధర్మములను పరిత్యజింపక-అవాంఛనీయమగు అపకీర్తి రూపమైన పాపమునకు గురి కావలదనియు అర్జునుఁడు గుర్తింపవలెనని శ్రీకృష్ణుఁడు ఇందు ప్రబోధించెను.

శ్లో॥ అకీర్తిం చాపి భూతాని-కథయిష్యంతి తేఽవ్యయాం ।

సంభావితస్య చాకీర్తి-ర్మరణా దతిరిచ్యతే ॥

34

"నీవు యుద్ధభీతిచే మరలినావు" అను శాశ్వతమైన అపకీర్తి-దేవముని మానవాదులవలన సంభవించును. శౌర్యవీర్యాదులచే ప్రసిద్ధిని పొందిన నీవఁటి పురుష శిఖామణికి-అపకీర్తి-మరణమునకన్న నధికమైన బాధను కలుగఁజేయును.

వివరణ -

"పోరాడువాడు రణరంగమున-నేలపై నున్నవానిని, నపుంసకుని, దోసి తొగ్గినవానిని, వెంట్రుకలు విరబోసికొనినవానిని, హాయిగా కూర్చున్నవానిని, "నీవాడ"ననిన వానిని, నిద్రించినవానిని, బాధపడువానిని, దిసమొలవానిని, ఆయుధములను పట్టనివానిని, యుద్ధమున పాలుగొననివానిని, ప్రేక్షకుని, ఇతరునితో సంప్రదించువానిని, ఆయుధములు తాకినందున వ్యధపడువానిని, జ్వరాదులచే ఆర్తిఁజెందువానిని, ఆయుధప్రహారములచే మితిమీరిన కలతఁజెందువానిని, భయపడువానిని, యుద్ధమునుండి మరలిపోవువానిని, తీక్షణములు సామాన్యములు నగు బాణఖడ్గాదులతో హింసింపఁగూడదు. ఇద్ది-యుద్ధనీతియై దార్మిక సజ్జనుల ధర్మంబు"నని మనువు వక్కాణించెను గాన క్షత్రియుఁడు యుద్ధనీతి ధర్మముల నతిక్రమింపక-పోరాడినచో కీర్తిని రాజ్యమును లేక స్వర్గమును పొందఁగలుగును.

"నాకు రాజ్యకాంక్ష లేదు" ఇత్యాది అర్జునవాక్యములకు 34వ శ్లోకమున సమాధానము చెప్పఁబడినది. పలుకుబడి గలవాడు - అపకీర్తిపాలగుటకన్న మరణించుట మేలని యిట భగవానుని నిర్వచనము.

శ్లో॥ భయా ద్రణా దుపరతం-మన్యంతే త్వాం మహారథాః ।

యేషాం చ త్వం బహుమతో-భూత్వా యాన్యసి లాఘవమ్ ॥ 35

కర్ణుఁడు మొదలగు ఖూరులకు భయపడి నీవు రణరంగమునుండి మరలి

నావని మహారథికులు బావింతురు. భీష్మద్రోణాది మహావీరులచే సత్కరింపఁ బడిన నీవు ఆనాదరమును పొందుదువు.

వివరణ - బంధువులపై గల స్నేహము వలనను కరుణచేతను యుద్ధమును విరమించుట-నా శూరత్వమునకు భంగము కాదు గాన నాకు అపకీర్తి రాదు-అని అర్జునుఁడు ప్రశ్నించునని తర్కించి శ్రీ కృష్ణుడు పై విధము నుడివెను. మహారథికులనఁగా? పదివేల యోధులతో పోరాడువారు మహారథికులనఁబఱఁగుదురు.

శ్లో॥ అవాచ్యవాదాంశ్చ బహూన్-వదిష్యంతి తవాహితాః ।

నిందంత స్తవ సామర్థ్యం-తతో దుఃఖతరం ను కిమ్ ? ॥ 36

దుర్యోధనుఁడు మొదలగు నీ శత్రువులు-శూరులమైన మనతో పాఠ్యుఁడు పోరాడఁజాలడు-ఇత్యాది కటువచనముల-నమితముగఁ బలుకుదురు. మరియు నీ యుద్ధనైపుణ్యమును కించపఱచుదురు. ఇంతకంటె నధికమగు దుఃఖమెద్ది?

వివరణ - “మహారథికులు నన్ను తిరస్కరింతురుగాక! నేను యుద్ధమును చాలించుటచే రాజ్యము తమకు లభించునని శత్రువులు సంతోషింతురు” అను అర్జునుని ఆశంకకు పై శ్లోకము సమాధానమగుచున్నది.

శ్లో॥ హతో వా ప్రాప్స్యసి స్వర్గం-జిత్యా వా భోక్ష్యసే మహిం ।

తస్మా దు త్తిష్ఠ కౌంటేయ!-యుద్ధాయ కృతనిశ్చయః ॥ 37

శత్రువులు నిన్ను సంహరించినచో మోక్షము నొందుదువు; పగతుఱఁగెలిచినయెడల రాజ్యసుఖము సనుభవింతువు, అందువలన కౌంటేయా! పోరాడుదునని నిశ్చయించుకొని సన్నద్ధుఁడవు కమ్ము!

వివరణ - యుద్ధమున గురువులు మున్నగు పెద్దలను చంపుటచే నన్ను ప్రజాప్రముఖులు నిందింతురు. యుద్ధము నొనర్పనిచో పగతుఱు-తూలనాదుదురు గాన కర్తవ్యమెద్దియో తోచుటలేదు” అను అర్జునుని ఆశంక నూహించి భగవానుఁడు పై విధము ప్రత్యుత్తరించెను. యుద్ధము ధార్మికమైనచో అందు జయమున అపజయమునను శ్రేయస్సే కలదనియు; యుద్ధము క్షత్రియ ధర్మమగుటచే మోక్షహేతువగుననియు; “యశోనా మృత్యుర్వా” అని యుద్ధమును

నిశ్చయించుకొనుమనియు; ప్రారంభముననే విరమించు నుద్దేశము హాస్యాస్పదమగుననియు, “మాలో ఎవరు గెలుతురో” అను అర్థునుని మాటకు ఇందు సమాధానము చెప్పబడినది.

శ్లో॥ సుఖదుఃఖే సమే కృత్వా-లాభాలాభౌ జయాజయౌ ।

తతో యుద్ధాయ యుజ్వస్వ-నై వం పాప మవాప్స్యసి ॥ 35

సుఖదుఃఖములను లాభనష్టములను జయావజయములను సమానములుగ భావించి చిత్తశుద్ధితో యుద్ధమునకు కడంగుము! ఇట్లు చేసినచో జనన మరణ జరాది సంపన్నమగు సంసారబంధము నొందఁజాలవు.

వివరణ - రాగ ద్వేషాది ద్వంద్వవికారములకు నిలయమగు యుద్ధమును ముముక్షు వెట్లాచరించవలెనని పార్థుఁడు ఆశంకించినట్లు భగవానుఁడు తర్కించి పైవిధము సమాధానము నొసఁగెను. పరమేశ్వరారాధనబుద్ధిని స్వధర్మము నాచరించుచు యుద్ధమున కలుగు రాగద్వేషాదులయెడ సమభావనతో పోరాడినచో శివానుగ్రహమువలన మోక్షమునే పొందుదువని భావము.

ఇట్లు ఆత్మ స్వరూపమును ఆత్మగల దేహముఁదగు లక్షణమును ఉపదేశించి-మోక్షమునకు సన్నిహిత సాధనమగు నిష్కామకర్మయోగమును భగవానుఁడు నిర్వచింపఁ బ్రారంభించుచున్నవాడు.

శ్లో॥ ఏషా తేఽభిహితా సాంఖ్యే-బుద్ధి ర్యోగే త్విమాం శృణు !

బుద్ధ్యా యుక్తో యయా పార్థ-కర్మబంధం ప్రహాస్యసి ॥ 36

సంఖ్యయనఁగా-తత్త్వములను పరిగణించు బుద్ధి; అట్టి బుద్ధితో గుర్తింపఁ దగిన ఆత్మతత్త్వము సాంఖ్యమనఁబడును. ఇట్టి ఆత్మవిషయమై బోధించితిని. ఇప్పుడు కర్మయోగమును గూర్చిన పరిజ్ఞానము నాలకింపుము! కర్మయోగాచరణమువలన కర్మబంధమును సడలించుకొనఁజాలుచువు!

వివరణ - “న త్వేవాహం” మొదలుకొని “తస్మా త్సర్వాణి భూతాని-న త్వం శోచితు మర్హసి” వరకు ఆత్మజ్ఞానము-బోధింపఁబడినది గాన నిట కర్మయోగమును గురించి చెప్పవలసివచ్చినది. ఇటు యోగమనఁగా? ఆత్మజ్ఞానముతో కూడిన నిష్కామకర్మ నాచరించుట యని తెలియవలెను. సకామ

కర్మాచరణము-మిక్కిలి నికృష్టమైనదని ఇదే అధ్యాయమున 49వ శ్లోకమున చెప్పబడుట-గమనార్హ మగుచున్నది.

శ్లో॥ నేహాభిక్రమనాశోఽస్తి-ప్రత్యవాయో న విద్యతే ।

స్వల్ప మప్యస్య ధర్మస్య-త్రాయతే మహతో భయాత్ ॥ 40

ఈ నిష్కామకర్మయోగము-సమాప్తము కానిదై భంగపడినచో దోషము లేదు. మరియు నిద్దానిని-కొద్దిగ ఆచరించినను సఫలమగును. ఈ కర్మయోగ రూపమైన ధర్మముఁదగు స్వల్పాంశమైనను-గొప్ప భయము నొదవఁజేయు సంసారదుఃఖము సంభవింపకుండునట్లు రక్షించును.

వివరణ-ముందు చెప్పబోవు కర్మయోగము యొక్క మహిమ-ఇందుఁ ప్రారంభింపఁబడినది. “పార్థ నై వేహ నాముత్ర-వినాశ స్తస్య విద్యతే” అనుచో ఈ అర్థము విశదీకరింపఁబడును. తదితరములైన కామ్యకర్మలు, లౌకికకర్మలును భంగపడినచో నిష్ఫలములగును ఈ జ్ఞానపూర్వక (నిష్కామ) కర్మయోగము అట్టిది కాదని భావము.

శ్లో॥ వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధి-రే కేహ కురునందన !

బహుశాఖా హ్యనంతాశ్చ-బుద్ధయోఽవ్యవసాయినామ్ ॥ 41.

కురునందనా ?

వ్యవసాయమనఁగా - నిశ్చయము. “పరుమేశ్వరు నారాధించుటతోడనే సంసారసాగరమును తరింతు” నను నిశ్చయము గల బుద్ధి-ఒకే పరమాత్మ నిష్ఠ గలదగును ఈ నిష్కామకర్మ విషయమై ఇట్టి నిర్ణయము లేనివారి బుద్ధులు-అనేక మనోరథముల నపేక్షించునవై అవధిలేని వగునట్టివి.

వివరణ-పరమేశ్వరారాధనబుద్ధి నాచరింపఁబడు నిష్కామకర్మయే సంసారభయమును పోగొట్టును. కామ్యకర్మలైతేనో-ఆ స్థికత్వమును దృఢ పఱచునవైనను సంసారభయమును పునః పునః కలుగఁజేయునని సారాంశము.

శ్లో॥ యా మిమాం పుష్పితాం వాచం-ప్రవదంత్యవిపశ్చితః ।

వేదవాదరతాః పార్థ!-నాన్య దస్తితి వాదినః ॥

కామాత్మానః స్వర్గపరాః-జన్మకర్మఫలప్రదాం ।

క్రియావిశేష బహుశాం-భోగైశ్వర్యగతిం ప్రతి ॥

43

భోగైశ్వర్య ప్రసక్తానాం-తయాఽపహృత చేతసాం ।

వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిః-సమాధౌ న విధీయతే ॥

44

పార్థా! వేదములలో చెప్పబడిన అర్థవాదములయందు ఆసక్తి కలిగి— స్వర్గసుఖభోగమున కన్న నితరమైన మోక్షము లేదని చెప్పనట్టివారు—మనస్సు విండ కోరికలు గలవారై స్వర్గసుఖభోగముల నాశించి జననమరణాదులను కర్మ ఫలరూపములైన సుఖదుఃఖముల నొసఁగునట్టి, అగ్ని హోత్రాది క్రియా విశేషములతో కూడినట్టియు, స్వర్గమున అమృతము నాస్వాదించు భోగము గలయట్టియు, సమున్నత పదవి నపేక్షించినవారై ఈ వేదవిహితమైన “జ్యోతిష్టోమేన స్వర్గ కామో యజేత” ఇత్యాది వాక్యమును ఆపాతరమణీయమై శ్రేష్ఠమైనదానిగాను చెప్పుచుందురు.

ఇట్టి వీరు—విద్వాంసులు (జ్ఞానులు) కారని భావింపవచ్చును. భోగముపై అధికారముపైన నాసక్తి గలిగి భోగవాంఛచే నిశ్చయాత్మకమైన బుద్ధిని పోగొట్టుకొనినవారికి నిష్కామకర్మానుష్ఠానవిషయమై మనస్సు ఏకాగ్రము కాజాలదు.

వివరణ—“అక్షయ్యగ్ం హవై చాతుర్మాస్యయాజినః సుకృతం భవతి” “చాతుర్మాస్యము అను యాగము నొనర్చువాని పుణ్యము క్షయము లేనిదగును.” “హిరణ్యదా అమృతత్వం లభంతే” “బంగారము దానముఁజేయువారు మోక్షము నొందుదురు” అనునవి-వేదములో అర్థవాదములనఁబడును. సకామకర్మాచరణమున పునర్జన్మ నొందుటయు, పునఃజన్మించి కర్మఁ జేయుటయు అనివార్యములు గాన వేదార్థవాదములను విశ్వసించి పలాభిసందితో కర్మ నాచరించువారికి మోక్షము చేకూరదని తెలియుచున్నది. పుష్పితమనఁగా? దూరమునుండి చూచినచో ఎంతో ఇంపుగా కనఁబడునది కామ్యకర్మ నాచరించువారికి చిత్తశుద్ధి కలుగదు. అందువలన వారికి నిష్కామకర్మ రుచింపదు. మోక్షకాములు భోగైశ్వర్యప్రదమగు కామ్యకర్మను విడనాడవలెనని భావము.

శ్లో॥ త్రైగుణ్యవిషయా వేదా-నిన్ద్రైగుణ్యో భవార్జున! ।

నిర్ద్వంద్వో నిత్యస త్వస్థో-నిర్మోగక్షేమ ఆత్మవాన్ ॥

45

అర్జునా! సత్త్వరజస్తమోగుణములలో వేరువేరుగా నొక్కొకగుణము ముఖ్యముగా గల పురుషులకొరకు వేదములు వ్రవర్తించినవి. గాన నీవు రజోగుణమును తమోగుణమును విడనాడి సత్త్వగుణమును మాత్రము అవలంబింపుము! సత్త్వగుణమునందే నిలచియుండుట నిస్త్రైగుణ్యమనఁబడును. మరియు సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వదోషసంబంధము లేనివాడవై కేవలము సత్త్వగుణమునే ఆశ్రయించి యోగక్షేమభారమును పరమేశ్వరునిపై నునిచి చిత్తమును వశపఱచుకొనుము!

వివరణ-అగ్నిహోత్రాది కర్మలయొక్క పలితమగు స్వర్గ సుఖాదిభోగము మోక్షప్రదము కానిచో ప్రమాణములన్నిటిలో శ్రేష్ఠమగు వేదము కర్మలనెందుకు విధించుచున్నదను ప్రశ్నకు పై శ్లోకము సమాధానమగును. యోగమనఁగా? ఒకానొక వస్తువు లభించుట; లభించినదానిని కాపాడుట క్షేమ మనఁబడును. దొరుకనిదానికై ఆరాటపడక దొరికినదానిని రక్షించుబాధ్యతను వహింపకను యోగక్షేమభారమును పరమేశ్వరునిపై పెట్టుమనియు, నీ చిత్తమును గూడ పరమేశ్వరునకు సమర్పించుమనియు: “త్త్రైగుణ్య”మనఁగా? మిశ్రములైన మూడుగుణములనియు; త్రైగుణ్యము లేనివాడవై అనఁగా? రజస్తమోగుణములు రజస్తమోమిశ్రిత సత్త్వగుణంబు లేనివాడనై అనియు; “నిత్యసత్త్వస్థః” అనఁగా? రజస్తమః సంబంధము లేని సత్త్వ గుణ నిష్ఠుడవై అనియు; సత్త్వగుణప్రధానుఁడు సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వములకు లోసు గాడనియు తెలియవలెను.

శ్లో॥ యావా నర్థ ఉదపాసే-సర్వతః సంప్లుతోదకే ।

తావాన్ సర్వేషు వేదేషు-బ్రాహ్మణస్య విజానతః॥

46

అంతట నీటితో నిండియుండు బావి చెరువు మొదలగు వానియందు-దప్పి గొనినవానికి నీటితో ఎంత యవసరమో, వైదికుఁడైన ముముక్షువునకు వేదములన్నిటిలో మోక్షసాధనమగు నిష్కామకర్మ-తనకు సాధ్యమైనంతనే పరిగ్రహ్యమగుచున్నది.

వివరణ-ఇందు ఉదకమును త్రాగుదురు గాన ఉదపానమవఁబడును, చెరువు బావి కొలను ఏరు మున్నగునవి ఉదపానములనఁబఱఁగునవి. వేదముల నభ్యసించి వేదార్థమును గుర్తించు బ్రాహ్మణుఁడు-చిత్తశుద్ధి గలవాడై మోక్షము నపేక్షించి పరముఁగోరక నిత్యనైమిత్తిక కర్మల నాచరించుచు శివారాధనము నొనర్చుట.

మాత్రము పర్యావృత్తము కాగలదని భావించి కామ్యకర్మలను విడనాడవలెనని భావము.

శో॥ కర్మజ్యేవాధికారస్తే-మా ఫలేషు కదాచన ।

మా కర్మఫలహేతు ర్భూ-ర్మా తే సంగోఽస్త్వకర్మణి॥ 47

నీకు నిత్యనైమిత్తిక రూపమగు కర్మయందే ఆసక్తి యుండవలెను. కాని కర్మఫలానుభవరూపములగు స్వర్గాదులపై ఎప్పుడును అపేక్ష యుండ కూడదు. ఫలము నాశించి యాచరింపఁబడు కామ్యకర్మలకు నీవు కర్తృత్వ కాగూడదు. నిత్యనైమిత్తిక కర్మలను గూడ విడనాడుట యందు నీకు మనస్సు కలుగకుండుగాక!

వివరణ-మోక్షపేక్ష గలవాడు ఆచరింపవలసినవి- శ్రీపరమేశ్వరారాధన ములో చేరునట్టి స్వవర్ణాశ్రమోచితములైనట్టియు నిత్యవైమిత్తిక కర్మలగును. ముముక్షువు కర్మఫలములను కోరరాదు. కర్మఫలము సంసారబంధహేతువగు ననియు, పలాపేక్ష లేనట్టి కర్మాచరణము పరమేశ్వరారాధనరూప మగుననియు వివేకము. ఫలములేని కర్మనాచరించుట ఎందుకని భావించి స్వధర్మమగు యుద్ధము నొనర్చుకుండుటయు కూడదు. అకర్మయనఁగా? సర్వకర్మసన్న్యాస మగును. భస్మరుద్రాక్షరారణసంధ్యావందన శివమంత్రజపశివారాధనాదులు నిత్యములనియు, తీర్థయాత్ర, పితృశ్రాద్ధము, వేదశాస్త్రాభ్యాసము, యుద్ధము, వేదాంతశ్రవణము మొదలగునవి నైమిత్తికములనియు తెలియవలెను. ఏతావతా స్వధర్మమగు యుద్ధమును తత్ఫలములగు రాజ్య స్వర్గముల నాశింపక నవశ్యమాచరింపుమని భగవత్ప్రబోధసారాంశము.

శో॥ యోగస్తః కురు కర్మాణి-సంగం త్యక్త్వా ధనంజయ! ।

సిద్ధ్యసిద్ధ్యోః సమో భూత్వా-సమత్వం యోగ ఉచ్యతే॥ 48

ధనంజయా !

యోగమనఁగా? ఇటు ఎట్టి వికారము లేకుండుట యని యర్థము. బంధువులపై అనురాగమును రాజ్యకాంక్షను విడనాడినవాడవై యుద్ధాది శాస్త్రవిహిత సుకృతముల నాచరింపుము! యుద్ధమున విజయము లభించినచో సంతోషింపకుము!

అపజయము తారస్థినినచో దుఃఖింపకుము! జయాపజయములను సమానములుగ బావింపుమని యర్థము.

శో॥ దూరేణ హ్యవరం కర్మ-బుద్ధియైగా ధనంజయ! ।

బుద్ధౌ శరణ మన్విచ్ఛ-కృపణాః ఫలహేతవః॥

49

ధనంజయా !

ఫలత్యాగరూపమైన జ్ఞానము నవలంబించి చేయఁబడు నిష్కామకర్మ కన్న కామ్యకర్మ మిక్కిలి నికృష్టమైనది. అందువలన నిష్కామకర్మ నిష్ఠ నంగీకరింపుము! ఫలమునుకోరి కర్మనాచరించువారు దీనులగుదురు.

వివరణ-దూరేణ అనఁగా? మిక్కిలియనియు, బుద్ధియోగ మనఁగా? జ్ఞాన సహిత కర్మాచరణమనియు, ఫలహేతవః అనఁగా? ఫలమునాశించి కర్మనొనర్చు వారనియు అర్థము.

“యో వా ఏతదక్షరం గార్గ్యవిదిత్వాఽస్మిన్లోకే జుహోతి, యజతి, తప స్తప్యతే బహూని వర్షసహస్రాణి, తదేవాస్య తర్చవతి, యదిహ అనేవంవిత్ మహత్పుణ్యం కరోతి తదా స్వాంతేఽక్షీయతే, ఏవ మాత్మానమేవ లోక ముపాసీత, స య ఆత్మానమేవ లోక ముపాస్తే, నాస్య కర్మ క్షీయతే”

శ్రుతి

“గార్గి! శాశ్వతమగు బ్రహ్మము నుపాసింపక నీ లోకమున హవనమును పూజనమును, వేలకొలది వత్సరములు తపస్సు నాచరించువానికి అంతంతమాత్రము అనిత్యమైన ఫలము లభించును. ఇట్లుగాక బ్రహ్మోపాసనాంగముగ గొప్ప సుకృ తముఁగావించువాని పరిశ్రమ క్షీణించునది కాదు. గాన పరమేశ్వరునే నిత్య నైమిత్తిక కర్మాదులతో నుపాసింపుము! ఎవఁడిట్లు పరమేశ్వరారాధనము నిష్కామకర్మకు పర్యవసానమని బావించునో అట్టివాని సుకృతము అక్షయం బగును.”

పై శ్లోకమునకి శ్రుతి వాక్యము ప్రోద్బలకమని తెలియునది.

శో॥ బుద్ధియైక్తో జహాతిహ-ఉభే సుకృత దుష్కృతే॥

తస్మా ద్యోగాయ యుజ్యస్వ-యోగః కర్మసు కౌశలమ్॥ 50

జ్ఞానపూర్వకమగు నిష్కామకర్మయందు నిష్ఠగలవాడు ఈ లోకమున పుణ్యపాపములను విడనాడును. గాన నిష్కామకర్మయోగమునకై సంసిద్ధుడవు కమ్ము! ఎందుకనఁగా? కర్తవ్య కర్మలయందు నిర్వికారభావము సమర్థులకే అబ్బునది.

వివరణ-“పుణ్యపాపే విదూయ, నిరంజనః పరమం సామ్య ముపైతి” శ్రుతి. “నిష్కామకర్మ నాచరించు ముముక్షువు పూర్వకృతములగు పుణ్యపాపములను పోగొట్టుకొని పలాస క్రిని బొత్తుగా విసర్జించియు పరమేశ్వరునితో అత్యంత మైన సమత్వమును అనగా? శివసాయజ్యము నొందును.” పరమేశ్వరారాధన భావనతో ఆచరింపఁబడు నిష్కామకర్మ మోక్ష హేతు వగుటయే గాక శోకమోహములను తీసివేయునని భావము.

శ్లో॥ కర్మజం బుద్ధియుక్తా హి-ఫలం త్యక్త్వా మనీషిణః ।

జన్మబంధ వినిర్ముక్తాః-పదం గచ్ఛంత్యనామయమ్ ॥ 51

నిష్కామకర్మనాచరించు బుద్ధి గల విద్వాంసులు-కర్మఫలమగు స్వర్గాది సుఖభోగము నాశింపనివారగుటచే జననమరణాది సంసార బంధమును సడలించు కొని-సర్వాతీతమగు ఆనందము నొదవఁజేయు బ్రహ్మమును (శివుని) పొందుచున్నవారు.

వివరణ-ఇహ పరలోక సుఖవాంఛను విడనాడి స్వకర్తవ్యములగు సుకృతముల నీశ్వరార్పణబుద్ధి నాచరించువారు-శివానుగ్రహపాత్రులై ముక్తులగుదురు. ఇటు పదశబ్దమునకు “తత్రే పదం సంగ్రహేణ బ్రవీమి” అను శ్రుతి ననుసరించి బ్రహ్మము అను నర్థము విహితమచున్నది.

శ్లో॥ యదా తే మోహకలిలం-బుద్ధి ర్వ్యతితరిష్యతి ।

తదా గంతాఽసి నిర్వేదం-శ్రోతవ్యస్య శ్రుతస్య చ ॥ 52

నీ బుద్ధి “అనిత్యములైన కర్మఫలములు నిత్యములగు” నను వ్యామోహమును పూర్తిగా విడచాడినవేళ వినినదియు వినఁదగినదియు నగు కర్మఫలము విషయమై విరక్తిని పొందఁగలుగుదువు.

వివరణ-“పరమేశ్వరు నారాధించు బుద్ధితో నిష్కామకర్మజేయువానికి మోక్షము శాశ్వత మహాఫలమని చెప్పితిరిగదా! కామ్య కర్మయందు విరక్తి కలు

గనిచో నిష్కామకర్మ నాచరించుట సాధ్యముకాదు. గాన విరక్తి సంభవించున ధైర్యము? అని అర్జునుడు అడిగినట్లు ఆశంకించుకొని భగవానుడు ప్రేవిధము సమాధానము నిడెను. కర్మఫలము నిత్యము కాదని దృఢనిశ్చయము కలిగిన యెడల అద్దానియందు వైరాగ్యము సమకూరునని బావము.

శ్లో॥ శ్రుతివిప్రతిపన్నాతే-యదా స్థాస్యతి నిశ్చలా ।

సమాధా వచలా బుద్ధి-స్తదా యోగ మపాప్యసి ॥

53

నీ బుద్ధి-శ్రవణముచే పరతత్త్వముఁడగు నిర్ణయము గలదై పరమేశ్వరు నందు స్థిరముగ నిలచియుండుతఱి-ధ్యానయోగమును పొందఁగలుఁగుదువు.

వివరణ-శ్రవణమనఁగా? "వేద వేదాంతవాక్యముల తాత్పర్యము పరమేశ్వరు నందే కలదు" అను దృఢ నిశ్చయము; "పరమేశ్వర (పర) తత్త్వము తదితర వస్తువులకన్న విలక్షణమైనది" అను బుద్ధి శ్రవణముచేతనే స్థిరపడును. ఈతని చిత్తము విశ్రాంతిఁజెందుచున్నదిగాన సమాధియనఁగా-పరమేశ్వరుఁడగును. పరమేశ్వరసాక్షాత్కారమునకు ధ్యానయోగము సన్నిహిత సాధనమగును. కర్మ ఫలము నపేక్షింపని జ్ఞాననిష్ఠ-శ్రవణమువలన సంభవించును. ధ్యానము నభ్యసించుటచే-బుద్ధి-పరమేశ్వరునే అంతట సమీక్షించును.

ఈవరకు యోగశబ్దమునకు 4రివ శ్లోకమునందు సమత్వము అను సర్థముఁ జెప్పి 50వ శ్లోకమున అదే యర్థము సమర్థింపఁబడినది. ఇటు యోగమనఁగా-ధ్యానాభ్యాసమని చెప్పవలసివచ్చినది. జయాపజయములలో లాభనష్టములయందును హర్ష విషాదములను విడనాడుట-యను సమత్వము శ్రవణముచే బరిపథగా ధ్యాన యోగము సిద్ధించునని బావము.

జ్ఞాననిష్ఠగల స్థితప్రజ్ఞాని లక్షణమును ప్రశ్నించుచున్నవాడు.

అర్జున ఉవాచ

శ్లో॥ స్థితప్రజ్ఞస్య కా బాషా-సమాధిస్థస్యకేశవ! ।

స్థితధీః కిం ప్రభాషేత-కిమాసీత వ్రజేత కిమ్?॥

54

కృష్ణా! పరమేశ్వరనిష్ఠ గల స్థితప్రజ్ఞాని లక్షణము ఎట్టిది? స్థితప్రజ్ఞుఁడు.

ఏవిధముగ సంభాషించును? ఎట్లు ఒకచో నిలుకడ కలిగియుండును? ఏవిధముగ ప్రవర్తించును?

వివరణ—పరమేశ్వరుడు నాలో ఉన్నాడను తెలివి స్థిరముగ గలవాడు స్థితప్రజ్ఞుడనబడును. స్థితప్రజ్ఞునకే జ్ఞాననిష్ఠ యలవడును. ఇటు బాషయనగా—లక్షణము (గుర్తింపు) అని యర్థము. స్థితప్రజ్ఞుని లక్షణము, ఆసనము, (ఒకచో స్థిరముగనుండుట) గమనము, (ప్రవర్తనము) ఎట్టివని కౌంతేయుడు శ్రీకాంతుని ప్రశ్నించెనని భావము.

శ్రీ భగవానువాచ

శ్లో॥ ప్రజహాతి యదా కామాన్-సర్వాన్ పార్థ మనోగతాన్ ।

ఆత్మన్యేవాత్మనా తుష్టః-స్థితప్రజ్ఞ సదోచ్యతే ॥

55

పార్థా! మనోగతములైన కోరికలను విసర్జించి పరమాత్మయందే తనంతట తాను సంతుష్టుడైందు లక్షణముచే స్థితప్రజ్ఞుడు గుర్తింపబడును.

వివరణ - శబ్దాదిప్రమాణముల చేతను శాస్త్రీయ నిషేధములబట్టియు మనస్సునందు పాదుకొనియున్న అపేక్షలను బొత్తుగా తొలగించుటకు—పరమేశ్వరు నందు స్వయముగా తృప్తిపడుచు ఆత్మారాముడై యుండుట—సాధనమగును. విష్ణుమస్మితియే స్థితప్రజ్ఞలక్షణ మగునని భావము.

శ్లో॥ దుఃఖేష్వనుద్విగ్నమనాః-సుఖేషు విగతస్సహః ।

వీతరాగభయక్రోధః-స్థితదీ ర్ముని రుచ్యతే ॥

56

దుఃఖములు సంభవించినపుడు మనస్సును వ్యాకులము గానీయక సుఖములు తారసిల్లుతఱి ఇంకను కావలెనను వాంఛలేనివాడై మనస్సులోని ఆసక్తిని, క్రోధరూపమైన ద్వేషమును, భయమును విడనాడి వరాభక్తిచే పరమేశ్వరుని చింతించు మహాపురుషుడు స్థితప్రజ్ఞుడనబడును.

వివరణ—ఆధ్యాత్మికములు (మనస్సునందు కలుగునవి) ఆధిదైవికములు (ప్రారబ్ధకర్మ ననుసరించి వచ్చునవి) ఆధిబౌతికములు (వయస్సునుబట్టి సంభవించునవి) నగు త్రివిధ దుఃఖములను సహించుచు శరీర సుఖభోగములపై ఆత్మ్యా

శను విడనాడి - శరీరపోషణ పర్యాప్తములగు ఆహార పానీయములను మాత్రము పరిగ్రహించుచు పరమేశ్వరుని పూజా జవస్తోత్రధ్యానాదులతో ఆరాధించు పురుషోత్తముని స్థితప్రజ్ఞునిగా గుర్తింపవలెనని భావము.

ఈ రెండు శ్లోకములయందు స్థితప్రజ్ఞుని లక్షణము ఎట్టిదో మొదటి ప్రశ్నకు సమాధానము చెప్పబడినది.

శ్లో॥ యః సర్వత్రానభిన్నేహ-స్తత్త్వప్రాప్య శుభాశుభం ।

నాభినందతి న ద్వేష్టి-తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా ॥

57

పుత్ర కళత్ర మిత్రాదులయందు మిక్కిలి యభినివేశములేనట్టి ముని (మనస శీలుడు) ప్రారబ్ధకర్మ ననుసరించి తారసిల్లునట్టి శుభ హేతువైన విషయమును, అశుభ హేతువైన అనుభవమును పొంది యెవడు సంతసింపడో, ద్వేషింపడో, అట్టి మహాపురుషుని పరమేశ్వరునిజెందిన ప్రజ్ఞ (నిష్ఠ) సుస్థిరమై యుండును.

వివరణ - కళత్ర పుత్ర మిత్రాదులయందు స్నేహమును విడిచినను పరమేశ్వరునిపై మాత్రము భక్తియనఁదగు అత్యంతప్రేమ గలవాడు మాత్రము కావలెనని భావము.

శ్లో॥ యదా సంహరతే చాయం-కూర్మోఽంగానీవ సర్వశః ।

ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేభ్య-స్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా ॥

58

ఈ శివధ్యానయోగరతుడు - తాజేలు తన అవయవములనన్నిటిని తోనికి లాగికొనునట్లు - ఇంద్రియములను విషయములనుండి మఱల్పఁగలిగినతఱి - అట్టి యోగియొక్క బుద్ధి - పరమేశ్వరునియందు నిలచియుండును.

వివరణ - మాటలాడుట, చూచుట, వినుట, నడచుట మున్నగునవి - విషయములనఁబడును. వాక్కు, చేతులు, కాళ్ళు మొదలగునవి ఇంద్రియములనఁబఱుగును. ఇంద్రియములనుండి విషయములను మఱల్పుటయనఁగా? సంభాషణాదులను వరిమితములఁజేయుట యగును. విషయవినివర్తనమువలన జితేంద్రియుడై స్థితప్రజ్ఞుడు కాగలుగునని భావము.

శ్లో॥ విషయా వినివర్తంతే-నిరాహారస్య దేహినః ।

రసవర్జం, రసోఽప్యస్య-పరం దృష్ట్వా నివర్తతే॥

59

ఇంద్రియములకు విషయములను దూరమొనర్చుటచే శబ్దాది విషయములు దుర్బలములగును కాని శబ్దాది విషయములందలి ఆసక్తిమాత్రము తగ్గదు. అట్టి అనురాగము పరమేశ్వరుని సాక్షాత్కరించుకొనినపిదప పూర్తిగా తొలగిపోవును.

వివరణ—ఇంద్రియములకు విషయములు ఆహారమగును. విషయములు తగ్గినచో ఇంద్రియములు పరమేశ్వరాభిముఖములగును. ఐనను అనుభవాసక్తి పరమేశ్వర దర్శనానంతరమే సమసిపోవును. చిత్తము ఇంద్రియ విషయములచే ఆకర్షింపఁబడుచున్నను నిగ్రహముతో ఇంద్రియములను వశపఱచుకొనవలసి యుండును. అట్లైనను ఆసక్తి (రసము) తగ్గుటకు పరమేశ్వరదర్శనము అవసరమగుచున్నది.

“భిద్యతే హృదయగ్రంథి-శ్చిద్యంతే సర్వసంశయాః,
క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి-తస్మిన్ దృష్టే పరావరే”

“పరమాత్మ సాక్షాత్కరించినతఱి—హృదయమునగల సంస్కారముల సంపుటి పటావంఛలగును. శాస్త్రీయ లౌకిక సంశయములన్నియు దూరములగును. ఈ శివద్యానయోగి యొక్క సుకృత దుష్కృతములన్నియు క్షీణించును” అను శ్రుతిప్రమాణము ఇందుకు తార్కాణము.

శ్లో॥ యతతో హ్యపి కౌంతేయ-పురుషస్య విపశ్చితః ।

ఇంద్రియాణి ప్రమాదీని-హరంతి ప్రసభం మనః॥

60

కౌంతేయా! ఇంద్రియములను వశపఱచుకొనుటకు విజ్ఞానము గల పురుషుఁడు యత్నించుచున్నను అట్టివానినిగూడ ఇంద్రియములు కలవరపెట్టుచు బలాత్కారముగ మనస్సును తమవైపు మఱల్చుకొనును.

వివరణ—స్థితప్రజ్ఞునకు వలయు జ్ఞాననిష్ఠ స్థిరపడుటకు ఇంద్రియ నిగ్రహము ముఖ్యకారణమగుననియు, ఇంద్రియముల నరికట్టనిచో ప్రమాదము అనఁగా? జ్ఞాననిష్ఠాభంగము సంభవించుననియు పై శ్లోకముఁదగు సారాంశము.

శ్లో॥ తాని సర్వాణి సంయమ్య-యుక్త ఆసీత మత్పరః ।

వశే హి యస్యేంద్రియాణి-తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా॥ 61

అందువలన అట్టి ఇంద్రియముల నన్నిటిని నిగ్రహించి మనస్సునుగూడ స్థిరపఱచినవాడై సర్వజీవాంతర్యామియగు పరమేశ్వరుని ధ్యానించుటలో నిష్ఠ గలిగి యుండవలెను. ఇంద్రియములు ఎవనికి స్వాధీనములగునో అట్టివాని జ్ఞాననిష్ఠ బలపడును.

వివరణ—“కిమాసీత?” అను ప్రశ్నకు సమాధానము ఇందు గలదు. ఈ శ్లోకమున “యుక్త ఆసీత మత్పరః” అనుటచే ధ్యానముచే సంభవించు శివానుగ్రహము వలననే దుష్టములైన ఇంద్రియములను నిగ్రహింపఁజాలునని వ్యక్తమగుచున్నది.

శ్లో॥ ధ్యాయతో విషయాన్ పుంసః-సంగ నైషూపజాయతే ।

సంగా త్సంజాయతే కామః-కామాత్ క్రోధోఽభిజాయతే॥ 62

క్రోధా ద్భవతి సమ్మోహః-సమ్మోహాత్ స్మృతివిభ్రమః ।

స్మృతిభ్రంశాత్ బుద్ధినాశో-బుద్ధినాశాత్ ప్రణశ్యతి ॥ 63

శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధాది విషయములను పదేపదే తలచుకొను పురుషునకు విషయములయందు ఆసక్తి-కలుగును-ఆసక్తి వలన కోరిక-ఉద్భవించును. కోరిక ఫలింపనిచో కోపము వచ్చును. కోపము వలన సమ్మోహము (ఇది చేయఁదగినది, ఇది చేయఁదగనిది అను వివేకము లేకుండుట) సంభవించును. అవివేక (సమ్మోహ)ము వలన-శాస్త్రము ఆచార్యుఁడు ఉపదేశించిన ప్రబోధమును విస్మరిం (మఱ)చుట యగును. స్మృతి భ్రంశముచే పరమేశ్వరునారాధించుటకై వలయు జ్ఞాననిష్ఠానిశ్చయము-లోపించును. అట్టి బుద్ధి లేనివాడు - జీవించినను-మృత ప్రాయుడగును.

వివరణ-ఇంద్రియములను నిగ్రహింపలేకుండుట-ప్రమాదకరమని నిరూపించి ఇంద్రియనిగ్రహమునకు వలయు మనోనిగ్రహము లేనిచో జితేంద్రియత్వము సంభవింపదని పై శ్లోకములందలి సారాంశము.

మృతప్రాయుడనఁగా? జనన మరణకైశభూయిష్ణమగు సంసారబంధము నడలనివాడగును.

శ్లో॥ రాగద్వేషవియుక్తై స్తు-విషయా నింద్రియై శ్చరన్ ।

ఆత్మవశ్యై ర్విదేయాత్మా-ప్రసాద మధిగచ్ఛతి॥

64

రాగద్వేషములు లేనట్టి మనస్సుచే ప్రేరేపింపఁబడు ఇంద్రియముల వలన శాస్త్రనిషిద్ధములు కానట్టి విషయముల ననుభవించుచున్నను-అట్టి ఇంద్రియములు స్వాధీనములుగ నున్నచో చిత్తశుద్ధిని పొందఁగలుఁగును.

వివరణ-“కథంప్రజేత” అను ప్రశ్నకు ఇందు సమాధానము కలదు-రాగ ద్వేషములు నిండియుండు మనస్సుతో విషయముల ననుభవించునెడ-చిత్తశుద్ధి లేనివాడై పరమార్థమునుండి భ్రష్టుఁడగును. రాగద్వేషములు లేకుండుటయే చిత్త శుద్ధికి నిదానమగును. జీతేంద్రియఁడై చిత్తశుద్ధి కలిగియుండువాడే స్థితప్రజ్ఞఁడు కాగలుగునని చెప్పఁబడినందున-ప్రతి ఇంద్రియమునకు రాగద్వేషములు లేకుండఁ జేసి విషయముల ననుభవించుచున్నచో ఇంద్రియములు స్వాధీనములై చిత్తశుద్ధి నొదవఁజేయునని భావము.

శ్లో॥ ప్రసాదే సర్వదుఃఖానాం-హాని రస్యోపజాయతే ।

ప్రసన్నచేతసో హ్యశు-బుద్ధిః పర్యవత్తిష్ఠతే॥

65

ప్రసాదమనఁగా? చిత్తశుద్ధి యగును. చిత్తశుద్ధి కలిగినచో-ప్రకృతి సంబంధములగు దుఃఖములన్నియు ఈ శివధ్యానయోగికి-దూరమగును. నిర్మల మైన అంతఃకరణము గల మహాపురుషుని బుద్ధి-చిదచిద్విశిష్టఁడైన పరమేశ్వరునిఁ జెందినదై సుస్థిరంబగును.

వివరణ-ప్రాకృత దుఃఖవినాశమును కలిగించు చిత్తశుద్ధి గలవానికి శివ ధ్యానము సిద్ధించునని భావము.

శ్లో॥ నా స్తి బుద్ధి రయు క్తస్య-నచాయు క్తస్య భావనా ।

న చాభావయతః శాంతి-రశాంతస్య కుతః సుఖమ్॥

66

ఇటు యుక్త శబ్దమునకు-మనోనిగ్రహముగలవాడు, శివజ్ఞానసంపన్నుఁడు అను నర్థములు; భావయన్ అనుదానికి-ధ్యానయోగి యను అర్థము, శాంతి శబ్ద మునకు-సంసారనివృత్తి యను నర్థము చెప్పఁబడుచున్నవి.

చిత్తము (మనస్సు)ను వశపఱచుకొననివానికి పరమేశ్వరు (శివు)నియందు

నిష్క-కలుగదు. శివభక్తి లేనివానికి-నిరంతర శివధ్యానము సిద్ధింపదు. శివధ్యానము లేనివానికి-జననమరణాత్మకమగు సంసార బంధము విడిపోదు. (శాంతిచేకూరదు.) సంసారబంధనివృత్తి లేనివానికి-మోక్షసుఖము ఎక్కడిది?

వివరణ-మనస్సు నణికట్టి-శివు నారాధించుచు ధ్యానించువానికే జన్మ రాహిత్యము ఒనగూరు నని భావము.

శ్లో॥ ఇంద్రియాణాం హి చరతాం-యన్మనోఽను విధీయతే ।

తదస్య హరతి ప్రజ్ఞాం-వాయు ర్నావ మివాంభసి ॥ 67

ఇంద్రియములు-విషయములయందు విచ్ఛలవిడిగా సంచరించుచుండ నవ్వానిలో ఏ ఇంద్రియమును మనస్సు అనుసరించునో ఆ ఇంద్రియ మొక్కటే మానవుని తెలివిని-పెనుగాలి-నీటిలో నావను ముంచునట్లు-అపహరించును.

వివరణ-ఇంద్రియములకు మనస్సు తొంగినయెడల-పూర్వజన్మార్జితము, ఈ జన్మలో సంపాదించినదియు నగు తెలివి-క్షీణించును. ఒక ఇంద్రియమే మితి మీరి ప్రవర్తించినచో అనర్థము నొదవజేయుచుండగా ఇంద్రియములన్నియు మానవుని ఇహపరబ్రహ్మజేయునని వేరుగా చెప్పనవసరము లేదు.

శ్లో॥ తస్మా ద్యస్య మహాబాహో-నిగృహీతాని సర్వశః ।

ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేభ్య-స్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా ॥ 68

పగతుల నోడించు భుజబలము గలవాడా! దుష్టేంద్రియములు ప్రజ్ఞను హరించునవగుటజేసి ఏ మానవుడు సమస్త ఇంద్రియములను విషయముల నుండి మఱల్చునో అట్టి మహనీయుని-పరమేశ్వరసంబంధము గల బుద్ధి-సుస్థిరంబగును.

వివరణ-"మహాబాహో" అనుటవలన-భుజబలమే గాక మనోబలము గూడ కలవాడు అర్జునుండని తేటపడుచున్నది. ముఖ్యముగ చెప్పనదేమనగా? ఇంద్రియమనోనిగ్రహము లేనివాడు-స్థితప్రజ్ఞుడు కాజాలడని సారాంశము. ఇందు స్థితప్రజ్ఞుని లక్షణము-బాగుగా నిరూపింపబడినది.

శ్లో॥ యా నిశా సర్వభూతానాం-తస్యాం జాగర్తి సంయమీ ।

యస్యాం జాగ్రతి భూతాని-సా నిశా పశ్యతో మునేః ॥ 69

పరమేశ్వరుఁజెందిన ఏ బుద్ధి- అజ్ఞానులైన ప్రాణులందరికి రాత్రివలె ప్రకాశింపదో, అట్టి బుద్ధియందు స్థితప్రజ్ఞుఁడైన శివధ్యానయోగి-మేలుకొని యుండును. ఇంద్రియ విషయములయందు ఆసక్తి గల ఏ బుద్ధి యందు ప్రాణులందరు మేలుకొనియుండురో, అట్టి బుద్ధి-జ్ఞానియగు యోగికి రాత్రివలె ప్రకాశము లేనిదగును.

వివరణ-అజ్ఞులైన ప్రాణులు శివధ్యానరహితులగుటచే జ్ఞానాందులనియు, స్థితప్రజ్ఞుఁడు శివధ్యానరతుఁడగుటచే ఇంద్రియసుఖాందుఁడనియు వివేకము.

రాత్రి గ్రుడ్డిదగు కాకికి-పగలు ప్రకాశించునట్లు, పగలుగ్రుడ్డిదగు ఉలూకమునకు రాత్రి-వెలుతురుగలదగునట్లును జ్ఞానికి అజ్ఞానికిని తారతమ్యముండునని బావము.

శ్లో॥ ఆపూర్వమాణ మచలప్రతిష్ఠం-సముద్ర మావః ప్రవిశంతి యద్వత్ ।
తద్వత్ కామా యం ప్రవిశంతి సర్వే-సశాంతి

మాప్నోతి న కామకామీ ॥70

నదీజలముచే నిండునట్టి, వృద్ధిక్షయములు లేనట్టియు నగు సముద్రమున వర్షోదకములు ఏ విధముగ చొఱఁబడునో, అదే విధముగ ఇంద్రియ సుఖభోగములు ఏ యోగిలో ప్రవేశించి వికారముఁజెందింపవో అట్టి యోగి-కైవల్య (మోక్ష)ము నొందును. శబ్దాదివిషయభోగలాలసుఁడు మాత్రము ముక్తిని పొందఁజాలడు.

వివరణ-పూర్వశ్లోకములయందు చెప్పఁబడిన లక్షణములు గల స్థితప్రజ్ఞానకు మోక్షము కరతలామలక మగునని ఇందు విశదీకరింపఁబడినది. విహిత కామ్యముల ననుభవించుచున్నను మనోనిగ్రహము - భోగాసక్తిని తగ్గించి చిత్తశుద్ధిని కలిగించి శివధ్యానయోగస్థిరత నాపాదించియు మోక్షము నొదవఁజేయుననియు; సముద్రమునందు ఉదకములెన్ని కలిసినను హెచ్చు తగ్గులు కానట్లు-కోరికలు లోలోన అణగుచున్నచో కామాసక్తి తగ్గుననియు, శబ్దాదివిషయములయందు గూడ పరమేశ్వరు సపరోకించుట తోడనే శివయోగి-సంతుష్టుఁడగుననియు విదితమైనది.

శ్లో॥ విహాయ కామాన్ యః సర్వాన్-పుమాం శ్చరతి నిస్సృహః!

నిర్మమో నిరహంకారః-స శాంతి మధిగచ్ఛతి ॥

71

ఏ పురుషుడు-ప్రాప్తములగు కామ భోగములయందు అత్యాస క్తిలేనివాడై జీవనమును కొనసాగించుచు మమకారము అహంకారము లేకుండునో, అట్టి మహా పురుషుడు మోక్షసామ్రాజ్యమున పట్టభద్రుడగును.

వివరణ-“పుత్ర కళత్ర క్షేత్రాదులు దేహేంద్రియాదులును నావి” అనునది- మమకారము, పుత్రకళత్రదేహేంద్రియాదులపై అభిమానము. అహంకారము, ఇట్టి మమకార అహంకారములను దినక్రమముగ తగ్గించుకొనవలసియుండును. మమకార అహంకారములు లేనివాడై జీవించువానికి-సర్వవిధసంసార దుఃఖములు దూరమై నిరతిశయానందప్రాప్తి రూపమైన శివసాయుజ్యము లభించునని భావము

శ్లో॥ ఏషా బ్రాహ్మీ స్థితిః పార్థ-నై నాం ప్రాప్య విముహ్యతి ।

స్థిత్యాఽస్యా మంతకాలేఽపి-బ్రహ్మనిర్వాణ మృచ్ఛతి ॥

72

ఇయ్యది-ఫలాసక్తి లేని కర్మాచరణముతో కూడినట్టి స్థితప్రజ్ఞత్వ మనఁబడు శివధ్యాననిష్ఠ యనఁబడును. పార్థా! ఈ స్థితిని పొందినవాడు-మరల సంసారములోనికి-రాజాలడు. ఈ స్థితియందు అంత్యకాలమునందైనను ఉండఁ గలుగువాడు-శివసాయుజ్యరూపమైన నిత్యనిరతినయ సుఖము ననుభవించును.

వివరణ-మరణించుతఱియైనను పరమేశ్వరునందు చిత్తమును నిలుపు వానికి-మోక్షము-అవశ్యము చేకూరును. ఇట్టి అధ్యాయమున-ఆత్మ-నిత్యము, నిర్వికారముననియు, స్వధర్మము-పరమేశ్వరుని పొందించుననియు గుర్తింపని అర్జునుని శోకమోహములను స్వధర్మనివృత్తిని గమనించి యవ్వానిని పోగొట్టుటకు-భగవానుడు-ఆత్మ-నిత్యత్వ నిర్వికారత్వములు గలిగియుండు యథార్థమును తెలుపునట్టి కర్మయోగసముచ్చితంబునైన స్థితప్రజ్ఞత యనఁబఱు జ్ఞాననిష్ఠను ప్రబోధించినవాడు.

ఇతి శ్రీ మహాభారతే, శతసాహస్రాయాం సంహితాయాం,
వైయాసిక్యాం భీష్మపర్వణి, శ్రీమద్భగవద్గీతాసు ఉపసిషత్సు,

బ్రహ్మవిద్యాయాం, యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే
సాంఖ్యయోగో నామ ద్వితీయోఽధ్యాయః

ఇయ్యది - శ్రీ నీలకంఠ భగవత్పాదారాధ్య విరచితంబగు శ్రీ మద్భగవద్గీతా
భాష్యమున "మనో రంజనం"బను శాంకరీయ ఆంధ్రానువాదమున
ద్వితీయాధ్యాయము.

* * *

శ్రీ శివాద్వైత సిద్ధాంత విశదీకరణము. 2

16వ పేజీ తరువాయి.

శ్లో॥ చతుర్థపురుషం శంభుం-త్రిమూర్తిపర మవ్యయం ।
శివశక్త్యంశసంభూతం-విష్ణుం విద్యా దనామయమ్ ॥

త్రయోదశం హరేరర్థ-మర్థనారీ చతుర్థశం ।
వాతూలాగమ సంప్రోక్త-మిత్యాచక్షు ర్విదాంవరాః ॥

7

నిర్గుణబ్రహ్మవాదో హి-భక్తిదూరశ్చ దృశ్యతే ।
ముక్తిశ్చాపి పరే లోకే-న స్యాదితి పురావిదః ॥

8

స్మారో వైష్ణవ శైవాదీన్ నిందన్ యమవశంగతః ।
పశ్చాత్తప్తఃక్షమస్వేతి-శమనం ప్రార్థయే ధృవమ్ ॥

9

శివకేశవయో రైక్యం-హరిభక్త్యా ప్రకట్యతే ।
శైవైః సగుణ సాక్షార-శివతత్త్వం హరేః వరమ్ ॥

10

శ్రీ మహాగణాధిపతయే నమః

శ్రీ భగవద్గీత

ద్వితీయాధ్యాయము

“మనోరంజన” శాంకరీయ ఆంధ్రానువాదసహితము.

మోక్షముఁగోరువారందరిచే పొందఁదగినవాడని వేదాంతములయందు ప్రతిపాదింపఁబడినవాడు. సమస్తదోషముల సంబంధము బొత్తుగా లేనివాడు, మాంగళ్యగుణములన్నిటికి సముద్రమువంటివాడు, నీలకండుఁడు నగు పరమేశ్వరుని. నాశ్రయించుటకు—ముఖ్య ఉపాయము; ధ్యానశబ్దముచేతను ఉపాసనాశబ్దముచేతను వేదమునందు నిరూపింపఁబడినదియు నగు పరాబ్రహ్మ కిని నిర్వచించుటకై—మొదటి సాధనమైన, జీవాత్మయొక్క యథార్థ రూపముఁదగు ధర్మమును ద్వితీయాధ్యాయమునందు నిరూపించి అద్దాని వెనువెంటనే స్థితప్రజ్ఞత్వమనఁబఱఁగునట్టి శివధ్యాననిష్ఠకు ఉపయోగించు చిత్తశుద్ధిని కలిగించు అసంగకర్మానుష్ఠానమును విశదీకరింపనైనది.

ఇంతియే గాక ద్వితీయాధ్యాయమునందు “ఏషా తేఽభిహితా సాంఖ్యే—బుద్ధి ర్యోగే త్విమాం శ్రుణు । బుద్ధ్యా యుక్తో యయా పార్థ—కర్మబంధం ప్రహాస్యసి” అని భగవానుఁడు—కర్మజ్ఞానముల సముచ్చయము ననుష్ఠింపవలసినదిగా నుపదేశించెను. అట్టి భగవదభిప్రాయమును తెలిసికొనలేక “ఏషా తేఽభిహితా సాంఖ్యే బుద్ధిః” అని జ్ఞానయోగమును మొదట నుపదేశించి “ఏషా బ్రాహ్మీ స్థితిః” అని జ్ఞానయోగమును విరమించినందున—కర్మయోగమునకంటె జ్ఞానయోగము శ్రేష్ఠమనుటయే—భగవానుని యభిమతము కావచ్చునని భావించి యర్జునుఁడు—శ్రేష్ఠమైన జ్ఞానయోగము సనుష్ఠింపుమని—చెప్పక—“యోగస్తః కురు కర్మాణి” అని—కనిష్ఠమైన కర్మయోగము నాచరింప నుద్యుక్తునెందుకు చేయుచున్నాడని మనస్సు వ్యాకులపడుటచే దిగువవిధము ప్రశ్నించుచున్నవాడు.

అర్జున ఉవాచ—

శ్లో॥ జ్ఞాయసీ చేత్ కర్మణ స్తే-మతా బుద్ధి ర్జనార్దన ।

తత్ కిం కర్మణి మోరే మాం-నియోజయసి కేశవ ! ॥

1

వ్యామిశ్రేణై వ వాక్యేన-బుద్ధిం మోహయసీవ మే ।

తదేకం వద నిశ్చిత్య-యేన శ్రేయోఽహ మాప్నుయామ్ ॥

2

లక్ష్మీపతి వగుటఁజేసి భోగములఁగోరు భక్తులచే ప్రార్థింపఁబడు జనార్దనా! కర్మయోగముకన్న జ్ఞానయోగము శ్రేష్ఠమని నీ యభిమతమైనచో—భయంకరము హింసాత్మకము నగు యుద్ధకర్మ నాచరించుమని నన్నెందుకు నియమించుచున్నావు? స్పష్టార్థములేనిదానిఁ బోలిన మాటతో నా బుద్ధికి బ్రాంతిని కల్పించుచున్నట్లు తోచెడిని. ఎద్దానితో శ్రేయస్సు నొందుదునో అట్టి కర్మయోగమును గాని జ్ఞానయోగమును గాని నిశ్చయించి తెలుపుము !

వివరణ—

ప్ర. ద్వితీయాధ్యాయమున—కర్మను జ్ఞానమును నీవే యవలంబింపుమని భగవానుఁడు చెప్పినయెడల—ఏదే నొక దానిని వక్కాణింపుమని అర్జునుఁడు ప్రశ్నించుట పొసగదు గదా!

ఉత్త. భగవానుని యభిప్రాయమును గుర్తింపకయే అర్జునుఁడు ప్రశ్నింప పలసి పచ్చెను.

ప్ర. అర్జునుఁడు—ఆవివేకముతో ప్రశ్నించుతఱి—భగవానుఁడు—జ్ఞానకర్మలు—వేరువేరు పురుషులచే అనుష్ఠింపఁదగినవి అని సమాధానము నొసఁగుట—సమంజసమగునా ?

ఉత్త. జ్ఞానము కర్మ—భిన్న పురుషులు ఆచరింపఁదగినవని భగవానుఁడు ఎచ్చోటను నిర్దేశింపలేదు.

ప్ర. జ్ఞాన కర్మల రెంటి నొకే పురుషుఁడు ఆచరింపవలె నని భగవదభిమతమైనచో “కురుకర్మైవ తస్మాత్త్వం” అని అర్జునునకు జ్ఞాననిష్ఠ సిద్ధింపదను ప్రవచనము—ఉపయుక్తము కాదు గదా?

ఉత్తరము “కురు కర్మైవ” అనుచో గల ఏవకారముతో—కర్మసన్న్యాసము నివారింపఁదగినదని భగవానుఁడు కంఠోక్తిగ నుడుపుటజేసి—అర్జునునకు జ్ఞాననిష్ఠ కుదురదని—చెప్పలేదని—విదితమగుచున్నయది.

ప్ర. జ్ఞాననిష్ఠార్హత—కౌంతేయునకు కలదని భగవానుఁడు బావించినచో “కర్మజ్యేవాధికారస్తే” పార్థుని గురించి జ్ఞాననిష్ఠ—సంభవింపదని చెప్పుట—పొసఁగదు గదా!

ఉ. ఇటగల ఏవకారముతో—మా పలేషు కదాచన” అని కర్మఫలాపేక్షను భగవానుఁడు—కంతరవమున నిరాకరించుటజేసి — “అర్జునునకు జ్ఞాననిష్ఠార్హత లేద”ను పరుల వివరణము—మూలవిరుద్ధమగుటయే గాక తమ సిద్ధాంతమును పోషించునదగుటచే—విమర్శదృక్పథము లేనట్టి తమ శిష్యులను మాత్రము సంతోషింపజేయునదగుచున్నయది.

ఒకవేళ—పార్థునకు జ్ఞాననిష్ఠయందు అధికారములేదని భగవానుఁడు బావించినాడని పరులు చెప్పినది యథార్థమైనచో—సప్తమాధ్యాయమున “జ్ఞానం తేఽహం స విజ్ఞాన—మిదం వజ్ఞాన్యశ్చేషతః” “చిదచిద్విజ్ఞానముతో కూడిన పరమేశ్వరజ్ఞానమును సంపూర్ణముగ నుపదేశించెదను” అనుచో పార్థునకు జ్ఞానోపదేశము నొనర్చుట—సార్థకము కాకుండును.

ప్ర. గృహస్థులు—శ్రౌతస్మార్తకర్మను విడనాడి కేవలము జ్ఞానము నవలంబించుట నిట గీతాచార్యుఁడు నిషేధించెననుట సమంజసము కాదా :

ఉత్త. “విద్యాంచావిద్యాం” “యజ్ఞేన దానేన” ఇత్యాది శ్రుతివాక్యముల చేతను, “సర్వాపేక్షా చ యజ్ఞాది శ్రుతే రశ్వవత్” “విహితత్వాచ్చాశ్రమకర్మాపి” ఇత్యాది సూత్రములచేతను అన్ని ఆశ్రమముల వారికి—స్వస్వకర్మలు జ్ఞాన సముచ్చితములుగ ఆచరింపఁదగినవని వేదాచార్యుఁడు నిర్ధారించుటజేసి—కర్మ నిషేధము శ్రుతి సూత్ర విరుద్ధంబగుచున్నయది.

ప్ర. “న కర్మణా న ప్రజయా ధనేన త్యాగేనైకేన” ఇత్యాది శ్రుతిని కర్మత్యాగ రూపమైన సన్న్యాసము నిరూపింపఁబడినది గదా! దీనికేమందురు ?

ఉత్త. “సర్వకర్మఫలత్యాగం ప్రాహు స్త్యాగం విచక్షణాః, అనుచో—త్యాగము కర్మఫలత్యాగ రూపమైనదని నిశ్చయించి కర్మత్యాగమును భగవానుఁడు నిరాకరించెను.

అందువలన భగవదభిమతమును పార్థుఁడు గుర్తింపనివాడై “జ్ఞాయసీచేత్” ఇత్యాదిని ప్రశ్నింపవలసివచ్చెను. ఇంతియే గాక “నియతస్య తు సన్న్యాసః—కర్మణో నోపపద్యతే, మోహోత్తస్య పరిత్యాగ-స్తామసః పరికీర్తితః” అనుచో భగవానుఁడు—కర్మ త్యాగమును కంఠోక్తిగా నిరాకరించి పరిత్యాగమునే సిద్ధాంతీకరించెను.

(శ్రీ) భగవా నువాచ—

శ్లో॥ లోకేఽస్మిన్ ద్వివిధా నిష్ఠా-పురా ప్రోక్తా మయాఽనఘ ! ।

జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం-కర్మయోగేన యోగినామ్ ॥

3

అనఘ !

నానా విధములైన మార్గములచే నిండియుండు నీ వాఙ్మయ ప్రపంచమున నేను సృష్ట్యాదిని—రెండు విధములు గల నిష్ఠను వక్కాణించితిని. కేవల జ్ఞాననిష్ఠ గలవారికి నభిమతమగు జ్ఞాన (ఉపాసన) విధానమును, కేవలము కర్మయందే నిష్ఠ గలవారికి నభీష్టమగు కర్మయోగమును నిరూపించితిని.

వివరణ—నేను చెప్పినదానిని బాగుగా గ్రహింపకుండివి గాన మరల విశదీకరించుచున్నానని శ్రీ కృష్ణుఁడు—పై శ్లోకమునుండి-కర్మజ్ఞానములచే రెండు విధములగునట్టి ఒకే నిష్ఠ నుపదేశించెను.

సాంఖ్యులనఁగా? కేవల జ్ఞాననిష్ఠ గలవారు.

యోగులనఁగా? కేవల కర్మనిష్ఠ గలవారు.

కేవలము జ్ఞాననిష్ఠచే గాని, కేవలము కర్మనిష్ఠచే గాని మోక్షములభింపదు గాన కర్మసముచ్చితమైన జ్ఞాననిష్ఠచే ముక్తులు కావలె ననుట—భగవదభిమతమై యున్నది.

పరమేశ్వరారాధన రూపమగు కర్మయోగము వలన జ్ఞాననిష్ఠను భంగ పఱచునట్టి దురితములను పోగొట్టుకొని శివధ్యాననిష్ఠామహిమచే అమృతుఁడవు కమ్మని భగవత్ప్రబోధమందలి సారాంశము.

ప్రశ్న : కర్మజ్ఞాన యోగముల నొకే వ్యక్తి—ఆచరింప వలనుపడదు గాన

“వేరు వేరు పురుషులచే ఆచరింపదగినవి కర్మజ్ఞాన యోగములు” అని చెప్పట సమంజసము కాదా!

ఉత్తరము : అట్లైనచో భగవానుడు రెండు నిష్ఠలఁజెప్పితినిని వాక్రుచ్చుచుండెను. అట్లు గాక - రెండువిధములగు ఒకే నిష్ఠ అని వక్కాణించెను గాన కర్మజ్ఞానములు-ఒకే వ్యక్తిచేత ఆచరింపదగినవని తేటపడుచున్నయది. ఒక వేళ అతికష్టముగా నిఁట రెండు నిష్ఠలు-భిన్నపురుషానుష్ఠేయములని సమర్థించు నెడ-పూర్వోక్తరీతిని శ్రుతి సూత్రవిరోధము అనివార్యంబగును. అట్టి విరోధ రోషమును భగవానుని శిరస్సుపై పెట్టినవారమగుదుము.

కర్మయోగము-పరమేశ్వరారాధనరూపమగునది యెట్లనఁగా ?

“యజ్ఞార్థాత్ కర్మణోఽన్యత్ర-లోకోఽయం కర్మబంధనః, తదర్థం కర్మ కౌంటేయ-ముక్తసంగః సమాచర!” “పరమేశ్వరుని కొరకైన కర్మకంటె-వేరైన కర్మ-సంసారమున బంధించును. అందువలన కౌంటేయా ? పలాసక్తిని విడనాడి పరమేశ్వరప్రీత్యర్థము కర్మనాచరింపుము!” అని భగవానుడు బోధించుటచే అసంగకర్మయోగము-పరమేశ్వరుని అనుగ్రహమును సాధించుననియు; జ్ఞాన నిష్ఠ నడ్డగించు పాపములు లేనిచో జ్ఞానము (ధ్యానము) సిద్ధించుననియు; విదితమైనది.

“అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా-విద్యయాఽమృత మశ్నుతే” అనుశ్రుతి వాక్యము ఇందుకు తార్కాణము.

వ్యాససూత్రములు జైమిని సూత్రములు నొకే శాస్త్రమని శ్రీ నీలకంఠ భగవత్పాదులు నిరూపించిన యంశము ఇఁట గమనార్హమగుచున్నయది.

“ధర్మేణ పాప మపనుదతి” “నిష్ఠామకర్మచే పాపము నశించును” అను శ్రుతివాక్యంబు ప్రోద్బలక మగునది.

శ్లో॥ న కర్మణా మనారంభా-న్నైష్కర్మ్యం పురుషోఽశ్నుతే ।

న చ సన్న్యసనాదేవ-సిద్ధిం సమధిగచ్ఛతి ॥

4

శాస్త్రమునందు చెప్పఁబడిన నిత్యనైమిత్తిక కర్మలను ఆచరింపనంత

మాత్రమున-పురుషుడు-జ్ఞాననిష్ఠును పొందఁజాలడు. జీవితమున ప్రారంభించిన కర్మను విడిచినచో ముక్తి నొందలేడు.

వివరణ - “ధర్మం చర! సత్యం వద!” ఇత్యాది సూక్తులతో విధింపఁబడిన సంధ్యావందనాది నిత్యకర్మలను శ్రాద్ధాది నైమిత్తిక కర్మలను చేయనని భీష్మించినచో జ్ఞాన (ధ్యాన) నిష్ఠ-సంభవింపదు. లేదా! కొంతవరకు కర్మల నాచరించి పరిత్యజించినను మోక్షప్రాప్తి కాజాలదు. నిష్కామ కర్మాచరణముతో పాపపంకిలమంతయు దూరమగుటచే చిత్తశుద్ధి గలవారికే శివధ్యానయోగము సిద్ధించును గాని-కర్మల నాచరింపనివారికి, ఆచరించి పరిత్యజించువారికిని చిత్త శుద్ధిద్వారా శివజ్ఞాననిష్ఠ సంభవింపదనియు, ముముక్షువులందరిచే నిష్కామకర్మ-ఆచరింపఁ దగినదనియు, అట్టివారికే ఈశ్వర సాక్షాత్కార మగుననియు భగవదాకూతము.

శ్లో॥ న హి కశ్చిత్ క్షణమపి-జాతు తిష్ఠత్యకర్మకృత్ ।

కార్యతే హ్యవశః కర్మ-సర్వః ప్రకృతిజై ర్గుణైః ॥

5

ఎవఁడైనను ఎప్పుడును కర్మలఁజేయక నుండలేడు. ప్రతివాడును మూల ప్రకృతి సంభవములగు సత్తరజస్తమోగుణములకు అదీనుఁడై ఏదే నొక కర్మను చేయుచునే యుండును.

వివరణ - ప్రతివ్యక్తియు తన వర్ణాశ్రమములకు సరిపడు కర్మను చేయవలసి వచ్చును. సత్త్వగుణ సంబంధముగా కొందరు, రజోగుణ సంబంధముగా మరికొందరు, తమోగుణ సంబంధముగా తదితరులు-కర్మలఁజేయుట-అనివార్యంబగును. ఒకవేళ మొండితనముతో విహితకర్మలఁజేయనిచో-అంతఃకరణము-నిర్మలము కాదు. చిత్తమున రాగద్వేషాది మాలిన్యము నెలకొనినయెడల-జ్ఞానయోగము సిద్ధింపమి-కర్మయోగపరిత్యాగము వలన ఉభయ బ్రహ్మత్వము దాపరించును. జ్ఞానపరిపూర్ణత లేనిది శివధ్యానము సిద్ధింపదు గాన నీశ్వర సాక్షాత్కారంబు సంభవింపదని సారాంశము.

ఒకవేళ వైదికకర్మలను విడనాడినను శరీరపోషణాది లౌకిక కర్మలను పరిత్యజించుట-సాధ్యపడదు గాన సర్వకర్మ సన్న్యాసము సంభవింపదని-పై శ్లోకముఁదగు తాత్పర్యము.

శ్లో॥ కర్మేంద్రియాణి సంయమ్య-య ఆస్తే మనసా స్మరన్ ।

ఇంద్రియార్థాన్ విమూఢాత్మా-మిథ్యాచారః స ఉచ్యతే ॥ 6

ఎవఁడు-వాక్కు మొదలగు ఇంద్రియముల నరికట్టి-ఇంద్రియవిషయములను మనస్సుతో చింతించునో, అట్టివాడు-కర్మసన్నాసముఁడగు పరిజ్ఞానము లేనివాడగుటచే-కపటప్రవర్తముఁడని గుర్తింపఁబడును

వివరణ - దురితములు నశింపమి - చిత్తశుద్ధి లేనివాడై పరమేశ్వరుని ధ్యాసింప సర్వుఁడు కానందున-జ్ఞానయోగమునందు అధికారము లేనివాడగుననియు ఇంద్రియములను నిగ్రహించినను విషయముల నఱికట్టలేనిచో చిత్తశుద్ధి కలుగ దనియు, నిష్కామకర్మయోగమున పాపనివృత్తి ద్వారా చిత్తము శుద్ధమై శివ ధ్యానాత్మకమగు జ్ఞానయోగము సిద్ధించును గాన భవ బంధ వినిర్ముక్తుండగు ననియు సారాంశము.

కేవలకర్మసన్నాసి-మిథ్యాచారుఁడనఁబడును గదా!

శ్లో॥ యస్త్వింద్రియాణి మనసా-నియమ్యారభతేఽర్జున!

కర్మేంద్రియైః కర్మయోగ-మసక్తః స విశిష్యతే ॥ 7

అర్జునా! ఏ పురుషుఁడు-కర్మఫలములయందు ఆసక్తిని విడిచి-ఇంద్రియములు-నిషిద్ధవిషయములవైపునకు పోకుండునట్లు-మనస్సుచే నియమించి-విహితకర్మలకు అభిముఖములగు వాగాది ఇంద్రియములతో-పరమేశ్వరారాధన బుద్ధిని కర్మయోగము నాచరించునో-అట్టివాడు-గొప్పవాడగును.

వివరణ - పరస్త్రివాంఛ, దుష్టాహారపాసీయ నేవనము, కఠిన సంభాషణము మొదలగు నిషిద్ధ విషయములనుండి ఇంద్రియములను మనోనిగ్రహముతో మఱల్చి-యజ్ఞదాన తపఃపూజాది సత్కర్మల నాచరించువానికి చిత్తశుద్ధి కలుగు ననియు, నిర్మలాంతఃకరణుఁడై జ్ఞానయోగాధికారి యగుననియు భావము.

శ్లో॥ నియతం కురు కర్మ త్వం-కర్మ జ్యాయో హ్యకర్మణః ।

శరీరయాత్రాపి చ తే-న ప్రసిద్ధ్యే దకర్మణః ॥ 8

నీవు-సంధ్యావందనాది నిత్యకర్మ నవశ్య మనుష్ఠింపుము! ఆకర్మ కేవల

జ్ఞాననిష్ఠ) కంటె-కర్మయోగము శ్రేయస్కరమైనది. కర్మత్యాగ పూర్వకముగ కేవలము జ్ఞాననిష్ఠ నవలంబించిన నీకు శరీరపోషణము గూడ నెరవేరదు.

వివరణ - “కర్మనంతటిని విసర్జించి జ్ఞానయోగమునే అవలంబింపగలను. కర్మయోగము నాకెందుకు?” అని అర్జునుడు ప్రశ్నించినట్లు భావించి భగవానుడు-పై శ్లోకముఁదగు ఉత్తరార్థమున సమాధానముఁజెప్పెను. “నకర్మణా మనారంభాత్-నైష్కర్మ్యం పురుషోఽశ్నుతే” అనుచో-నైష్కర్మ్య శబ్దమునకు జ్ఞానయోగమను నర్థము చెప్పఁబడినందున నిట-అకర్మశబ్దమునకు గూడ- సర్వ కర్మ సన్నాస పూర్వకముగ జ్ఞానయోగమను నర్థమునే చెప్పవలెను.

కేవలజ్ఞానికి గూడ శరీరస్థితి - ఆవశ్యకమగుటచే - శరీరపోషణమునకు వలయు లౌకికకర్మ నాచరించుచు శ్రౌతస్మార్తకర్మను మాత్రము పరిత్యజించుట విహితము కానందున-కర్మత్యాగ పూర్వకముగ జ్ఞానయోగమునకంటె నిష్కామ్య నిత్యనైమిత్తిక కర్మానుష్ఠానము శ్రేష్ఠమైనదని భావము. శరీరపోషణముగూడ- న్యాయార్జిత ధనముతో పంచమహాయజ్ఞముల నొనర్చుచు-యజ్ఞశేషమగు ఆహారము వలన-నెరవేర్చఁదగినదగుటఁజేసి యుద్ధరూపమైన స్వధర్మమును విడనాడినచో రాజ్యము లభింపమి శరీరధారణము గూడ సంభవింపదు గాన నిష్కామ కర్మయోగమునందు జ్ఞానయోగము చేరుటచే కేవల జ్ఞానయోగమునకన్న-జ్ఞాన సహిత కర్మయోగము ప్రశస్తతరమైనదని సారాంశము.

శ్లో॥ యజ్ఞార్థాత్ కర్మణోఽన్యత్ర-లోకోఽయం కర్మ బంధనః ।

తదర్థం కర్మ కౌంటేయ !-ముక్తసంగః సమాచర ॥

9

“ఆ వో రాజాన మధ్వరస్య రుద్రమ్” అను శ్రుతి ననుసరించి- పరమేశ్వరుడు - యజ్ఞమున కధిపతియనియు, యజ్ఞము శివారాధన రూపమైనదనియు తెలియుచుండుటచే- యజ్ఞార్థాత్ అనగా? పరమేశ్వరుని ఆరాధనమునకై ఉపయోగించునట్టి కర్మను విడిచి ఇతర కామ్యకర్మల నాచరించునెడల-ఈ వైదికమానవ లోకము- కర్మచే బంధింపఁబడును. అందువలన కౌంటేయా ! నిష్కాముడవై పరమేశ్వర ప్రీత్యర్థము కర్మను బాగుగా ఆచరింపుము !

వివరణ - “కర్మణా బధ్యతే జంతుః” “ప్రాణిమాత్రుఁడు కర్మచే సంసారమున బంధింపఁబడును.” “ఇత్యాది ప్రమాణములఁబట్టి - కర్మ బంధహేతువని”

విదితమగుచున్నందున— ముముక్షువునకు కర్మ యవసరము లేదు” అను ఆశంకకు పై శ్లోకము సమాధానమగుచున్నది. కర్మ—ఈశ్వరారాధనరూపమైనచో బంధమోచకంబగునని భావము.

శ్లో॥ సహాయజ్ఞాః ప్రజాః సృష్ట్యా-పురోవాచ ప్రజాపతిః ।

అనేన ప్రసవిష్యద్వ-మేష వోఽస్త్విష్టకామధుక్ ॥

10

“పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వరగ్ం శాశ్వతగ్ం శివం” ఇత్యాదిశ్రుతి ననుసరించి ప్రజాపతి యనఁబఱుగు పరమేశ్వరుడు— ప్రజలను జీవింపఁజేయునట్టి యజ్ఞముతో గూడ ప్రజలను పుట్టించి— సృష్ట్యాదిని “ఈ యజ్ఞముతో అభ్యుదయమును సాధించుడు ! ఈ యజ్ఞము — మీకు మోక్షమును భోగమునుగూడ నొసఁగును” అని వచించెను.

వివరణ :- ప్రజలనఁగా ? సంసారపాశబద్ధులైన జీవాత్మలు—పశువులనఁబడుదురు. అట్టి ప్రజలకు ప్రభువైన పరమేశ్వరుడు. పశుపతి యనఁబఱుగును. సృష్టియనఁగా ? నామరూపములను విభజింపరాని స్థితినుండి—నామరూప విభాగమునకు అనువైన స్థితిలోనికి జీవాత్మల నాకర్షించుట యగును. “మా కర్మఫలహేతుభ్యూః” అని గీతాశాస్త్రము కామ్యకర్మలను నిషేధించుటచే— స్వధర్మమగు నిత్యవైమిత్తిక కర్మయజ్ఞము కామ్యభోగముల సేచ్ఛనని చెప్పుట యెట్లు పొసఁగుననఁగా ?

“తద్యథామ్రే ఫలార్థే నిహితే ఛాయాగంధా వనూత్పద్యేతే, ఏవం ధర్మం చర్యమాణ మర్థా అనూత్పద్యంతే, న ధర్మహానిర్భవతి”

“ఫలమునకై ఆమ్రవృక్షమును పెంచినచో — చెట్టునీడ పరిమళము ఎట్లు అనుకోకుండ లభించునో, అదేవిధము నిష్కామనయా స్వధర్మము నాచరించుచున్నయెడల. శరీరకుటుంబ పోషణమునకు వలయు కామ్యములు సహజములుగ నేర్పించును” అని ఆపస్తంబమహర్షి— నిత్యకర్మలు— మోక్షప్రదములగుటయే గాక భోగప్రదములగునని నిర్వచించుటచే కర్మఫలము సమకూరినను అద్దాని నపేక్షింపనిచో నిత్యకర్మమగుననియు, అపేక్షించినచో కామ్యకర్మ మగుననియు, కామ్య నిత్యకర్మలకు ఇంతటి భేదము కలదనియు; నిత్యకర్మవలన అనుషంగికఫలము లభించినను నిత్యకర్మ— శాశ్వతమై హాని లేనిదగుననియు, స్వధర్మము— పరమే

శ్వరాజ్ఞారూప మగుటచే, భుక్తి ముక్తి సాధకమగుటఁజేసియు పరిత్యజింపఁదగినది కాదనియు సారాంశము.

శ్లో॥ దేవాన్ భావయతానేన - తే దేవా భావయంతు వః ।

పరస్పరం భావయంతః - శ్రేయః పర మవాప్స్యథ ॥ 11

స్వధర్మరూపమైన కర్మయజ్ఞముతో ఇంద్రాదిదేవతల నారాధింపుడు ! ఆ దేవతలు మిమ్ము అన్నపానాదులచే పోషింతురు గాక ! ఇవ్వధము ఒందొరులను పోషించుచున్నవారై భుక్తి ముక్తులను పొందుడు !

వివరణ :- ఇంద్రాదిదేవతలు - పరమేశ్వరుని భృత్యులగుటచే - నిత్య నైమిత్తిక కర్మయజ్ఞమున నవ్వారి నారాధించుట - విహిత మగుచున్నయది. శివునికంటె నితరులైన దేవతల నారాధించుట - శివానన్యభక్తికి భంగము గదా యనినచో - రాజుగారి ఆనతికి లోబడి రాజకుమారులను మంత్రివర్యాదులను సేవించుట - రాజు సేవను భంగపరుపనట్లు - శివాజ్ఞారూపములగు వేదములచే విధింపఁబడిన ఇంద్ర చంద్రాద్యమరుల నారాధించుట - శివాపచారమును కలుగఁజేయునది కాదు.

“శివ ఏకో ద్యేయః శివంకరః సర్వమన్యత్ పరిత్యజ్య”

“శివునికంటె నితరమైన దేవమానవాదికమును పరిత్యజించి - శివునొకనినే ధ్యానింపవలెను” అను శ్రుతియందు చెప్పఁసడిన అనన్య శివభక్తి - శివపరివార దేవతలను నిష్కామకర్మయోగమున కొలిచినంతమాత్రమున - భంగపడదని సారాంశము.

శ్లో॥ ఇష్టాన్ భోగాన్ హి వో దేవా-దాన్యంతే యజ్జబావితాః ।

తైర్దత్తా నప్రదాయైభ్యో - యో భుంక్తే నేన ఏవ సః ॥ 12

కర్మయజ్ఞముచే ఆరాధింపఁబడు దేవతలు - మీకు కావలసిన వశు అన్నాది భోగముల నొసఁగుదురు. అట్టి దేవతలచే నీయఁబడిన వశుధాన్యధనాదుల నవ్వారికి సమర్పింపక - భుజించువాడు - చోరుఁడనియే (దొంగగా) గుర్తింపఁబడును.

వివరణ :- తా ననుభవించు ఆహారమును గాని యజ్ఞములలో హవ్యాదులను గాని ఆ యా అధిష్ఠాతృదేవతలకు సమర్పింపనివాడు - దేవస్వము నపహరించిన వాడగునని సారాంశము.

దేవతా ఋణమును తీర్చక - స్వాత్మపోషణార్థము ధన దాన్యాదికము నుప
యోగించుట - నరక హేతువగునని గూడా గుర్తింపవలెను.

శ్లో॥ యజ్ఞశిష్టాశినః సంతో-ముచ్యంతే సర్వకిల్బిషైః ।

భుంజతే తే త్వమం పాపా-యే పచంత్యాత్మకారణాత్ ॥ 13

వైశ్వదేవాది యజ్ఞములతో శివనివేదనపూర్వకముగ మిగిలిన ఆహారము
సమృతముగా భుజించువారై - పరమేశ్వర భక్తికి ఆటంకములైన పూరాకృతపాప
ముల నన్నిటనుండి విడిబడఁగలుఁగుదురు ఎవరైతే కేవలము తమ పొట్టనింపు
కొనుటకు వండుకొనెదరో, అట్టి పాపాత్ములు పాపమునే భక్షించువారగుదురు.

వివరణ - శివభక్తి పెంపొందుటకు ప్రతిదినము స్నానసంధ్యాజపపూజ
నాదులనే గాక వైశ్వదేవము నాచరించి శివనివేదితమును మహాప్రసాదముగా
అమృతతుల్యముగా ననుభవించువారు. చిత్తశుద్ధి గలవారై శివానుగ్రహపాత్రులగు
దురని బావము.

శ్లో॥ అన్నాదృవంతి భూతాని-పర్జన్యా దన్ననంభవః ।

యజ్ఞా దృవతి పర్జన్యో-యజ్ఞః కర్మసముద్భవః ॥ 14

రేతోరూపముగ పరిణమించు ఆహారమువలన ప్రాణులు పుట్టుచుండునవి.
మేఘము వర్షించుటచే ధాన్యములుదయించును. వైశ్వదేవాది యజ్ఞము వలన
మేఘము వర్షించును. స్వధర్మాచరణరూపమైన యజ్ఞము కర్మమూలమగునది.

వివరణ - పరమేశ్వరుని ఆనతియే గాక జగచ్ఛక్రమును ప్రవర్తింపఁజేయు
నది. స్వధర్మానుష్ఠానమని తెలియవలెను.

అగ్నియందు విధివిధానముగ సమర్పింపఁబడిన ఆహుతి - సూర్యుని
చెందును. సూర్యునివలన వర్షము, వర్షమువలన అన్నము, అన్నమువలన ప్రజలు
ఉద్భవింతురని మనువు చెప్పిన యంశము - ఇటు ప్రోద్బలకమగుచున్నది.

శ్లో॥ కర్మ బహ్మాదృవం విద్ధి-బ్రహ్మాక్షర సముద్భవం ।

తస్మా త్సర్వగతం బ్రహ్మ-నిత్యం యజ్ఞే ప్రతిష్ఠితమ్ ॥ 15

“యజ్ఞాది రూపమగు పుణ్యకర్మము - వేదమునందు ప్రతిపాఠింపఁబడునది,

వేదము-పరమేశ్వరునివలన నావిర్భవించునది. వేదము ఈశ్వరకృతి యగుటజేసి-
జీవాత్మలందరి యంతరాత్మయగు పరమేశ్వరుఁడు-యజ్ఞాది రూపమైన కర్మ
యందు ఎల్లకాలము నెలకొనియుండును.

వివరణ-అక్షరమనఁగా-‘తదక్షరం’ “శివఏవ కేవలః” “తత్సవితుర్వ
రేణ్యం” ఇత్యాది శ్రుతి వాక్యముల ననుసరించి-పరమేశ్వరుఁడేనని చెప్పనగును.

“అస్య మహతో భూతస్య నిఃశ్వసితం, యద్భుగ్వేదో, యజుర్వేదః”
ఇత్యాది శ్రుతివలన-వేదము-పరమేశ్వరుని నిట్టూర్పునుండి బయటపడినదై
ఈశ్వరకృతంబగునని విశదమగుచున్నది. యజ్ఞాది కర్మకాండ యంతయు
వేదమునందు ప్రతిపాదించఁబడుటచే యజ్ఞాది పుణ్యకర్మయందు పరమేశ్వరుఁడు
నిలచియుండునని తెలియవలెను.

జీవాత్మలలో వేదాంతశ్రవణాధికారము గలవారికి-పరమేశ్వరుఁడు సన్ని
హితఁడై యుండువాడు. “ఆ వో రాజాన మధ్వరస్య రుద్రం” అను శ్రుతి
వాక్యము- పరమేశ్వరుఁడు యజ్ఞాధిపతియై యజ్ఞాది పుణ్య కర్మ ఫలితము
నొసఁగుటకై-యజ్ఞము నధిష్ఠించియుండు నని తెలుపుచున్నది. “సర్వవ్యాపీ చ
భగవాన్-తస్మా త్సర్వగతః శివః” అను శ్రుతియు పై యంశమును బలపఱ
చునది.

శ్లో॥ ఏవం ప్రవర్తితం చక్రం-నానువర్తయతీహ యః ।

అఘాయ రింద్రియారామో-మోఘం పార్థ! స జీవతి॥

16

పార్థా !

పై చెప్పిన విధముగా “పరమేశ్వరు నుండి వేదావిర్భావము, వేదము
నుండి కర్మ విజ్ఞానము, కర్మానుష్ఠానమువలన మేఘములు కురిపించు జలధారలు;
ఉదకము వలన నేలపై సస్యములు పలిందుట; అన్నము వలన ప్రాణులు ఉద
యించుట” అను పరమేశ్వర ప్రవర్తితంబైన చక్రమువలె నుండు జగ ద్విధాన
మును ఎవఁడు అనునరింపడో-అట్టివాడు-పాపఫలానుభవనిదానము ప్రయోజన
రహితంబు నగు జీవనము గలవాడగును.

వివరణ-యజ్ఞాది పుణ్యకర్మల నాచరించువాడు-సృష్టిక్రమమునకు ఉపక
రించువాడు కాగా-యథాశక్తి గూడా సుకృతములజేయనివాడు-వ్యర్థజీవియగు

చున్నవాడు. ఇంద్రియసుఖములయందే రమించుచు పరమేశ్వరుని శాసనము నుల్లంఘించి-తన బ్రతుకు-బరువు నొనర్చుకొనును. చక్రములోని అవయవములు ఒకదానికి మరియొకటి-కారణమైనట్లు వేదము, కర్మ, వర్షము, అన్నము, సృష్టి యనునవి-కారణములు కార్యములు నగును గాన-సృష్టిసాధన సమూహము-చక్రముఁబోలియుండునని భావము.

శ్లో॥ యస్త్యాత్మరతి రేవ స్యా-దాత్మత్వప్తశ్చ మానవః ।

ఆత్మన్యేవ చ సంతుష్ట-స్తస్య కార్యం న విద్యతే ॥ 17

పూర్వజన్మయందు చేయఁబడిన నిష్కామకర్మచే చిత్తశుద్ధి గలవాడై పరమేశ్వరునియందు ఆసక్తి గలిగి-పరమేశ్వరునికంటె వేరైన జీవప్రకృతుల రెంటి యందు మమకారమును విడనాడి-పరమేశ్వరు నుపాసించుటయందే సంతృప్తిఁ జెందుచు-పరమేశ్వరుని సాక్షాత్కరింపఁజేసికొని ఆనందము ననుభవించు శివ. యోగికి-సంధ్యావందనాది నిత్యకర్మలు దక్క-ఇతరములైన యజ్ఞాదులతో నవసరము లేదు.

వివరణ - శివద్యానామృతముఁగ్రోలు శివయోగిపుంగవునకు-శివదర్శనా నందానుభవము సిద్ధించుటచే-యజ్ఞాదికర్మలఁ జేయుటకు అవకాశములేమి-ఆతనికి కర్మ-కర్తవ్యమును వేదవిధి- వర్తింపదు. షట్కాలములయందు శివు నారాధించు మహానుభావునకు- చిత్తశుద్ధి- ఈ వరకే సంభవించినది గాన- చిత్తశుద్ధిని సంపాదించు కర్మ- ఆవశ్యకము కాదని భావము.

ఇటు కర్మజ్ఞానముచ్ఛయము- భంగపడలేదు. కర్మాచరణము, చిత్తశుద్ధి, శివజ్ఞానము అనునవి జీవగతములు, నూక్షశరీరగతంబులు నగుటచే పూర్వాపర జన్మల ననుసరించి- జ్ఞానమునకు కర్మసాహిత్యము సిద్ధించునని తెలియవలెను.

శ్లో॥ నైవ తస్యకృతేనార్థో-నాకృతేనేహ కశ్చన ।

నచాస్య సర్వభూతేషు-కశ్చి దర్థవ్యపాశ్రయః ॥ 17

శివనిష్ఠా గరిష్ఠునకు-కర్మానుష్ఠానముతో-మోక్షప్రాప్తి రూపమైన ప్రయోజనముండదు. కర్మను ఆచరింపనియెడల-బ్రహ్మమొదలుకొని గడ్డిపఱకవరకు గల ప్రాణులందరిచే నిందింపఁబడుట లేక ప్రాయశ్చిత్తరూపమైన అనర్థంబు నుండదు.

వివరణ-పూర్వజన్మ సుకృత జన్మమగు చిత్తశుద్ధిని శివనిష్ఠాగరిష్ఠుఁడు కలిగియుండుటజేసి-కర్మప్రయుక్త విధినిషేధములు ఆతనికి వర్తింపవని భావము.

ఇటు ఉపాసనాత్మక జ్ఞానమునకు -కర్మసాహిత్యమవసరము లేదని శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు-కంతరవేణ చెప్పినాడని ఇతరులు కేవలజ్ఞానము మోక్ష సాధనమని తమ వ్యాఖ్యానములందు నిరూపించిరి కాని- “విద్యాంచావిద్యాంచ యస్త ద్యేదోఽభయగ్ం సహ” అను శ్రుతి ననుసరించి కర్మజ్ఞానముల రెంటి నొకే కాలమున నొకే వ్యక్తి ఆచరింపవలెనని తెలియుటచే-జన్మాంతరార్జిత సుకృతము-జ్ఞానాంగమగునని నిర్ధారింపవలసి వచ్చినది.

శ్లో॥ తస్మా దసక్తః సతతం-కార్యం కర్మ సమాచర ।

అసక్తో హ్యచరన్ కర్మ-పర మాప్నోతి పూరుషః ॥

19

నీవు చిత్తశుద్ధిలేనివాడ వగుటచే-పలాపేక్ష లేనివాడవై-విహితమైన సంధ్యా వందనాది నిత్యకర్మను శ్రాద్ధాది నైమిత్తిక కర్మ నాచరింపుము! పలాపేక్ష లేని వాడై వర్ణాశ్రమోచితంబైన స్వధర్మము నాచరించు మహాపురుషుఁడు-పరమేశ్వరుని పొందును.

వివరణ-ఫలము నాశింపక-స్వధర్మమగు శివారాధనాదికమును త్రికరణ శుద్ధి నాచరించు శివయోగిపుంగవునకు - శివధ్యానయోగమును భంగపఱచునట్టి దురితములన్నియు ఈ జన్మయందే నశించును గాన-శివానుగ్రహము వలన “తప్య తాదదేవ చిరం, యావ న్నవిమోక్ష్యే, అథ సంపత్స్యే” “ఎంతవరకు ఈ శరీరము నుండి జీవాత్మ-విడుదల కాదో, అంతియే అవధి-శివప్రాప్తికై సంభవించును” అన్నట్లు-ఈ శరీరపాతానంతరమే శివసాయుజ్యము చేకూరునని సారాంశము.

శ్లో॥ కర్మజైవ హి సంసిద్ధి-మాస్థితా జనకాదయః ।

లోకసంగ్రహ మేవాపి-సంపశ్యన్ కర్తు మర్హసి ॥

20

జనకుఁడు అజాతశత్రువు మొదలగు జ్ఞాననిష్ఠులు-కర్మయోగము చేతనే శివధ్యానయోగ సిద్ధిని బడసినవారు. ప్రజలు స్వధర్మప్రసరతులు కావలెనను లోకసంగ్రహమునై నను గమనించువాడవై కర్మనాచరింపుము!

వివరణ-పరమేశ్వరుని ధ్యానించుట మొదలగు ఉపాసనఁదగు రూపమైన జ్ఞాననిష్ఠ గలవారు గూడ-నిత్యనైమిత్తిక కర్మల నాచరించి చిత్తశుద్ధిఁబడసినవారై ధ్యానయోగపరిపూర్ణులైనట్టి యంశము నవధరించి-సామాన్యలోక శ్రేయస్సు నాకాంక్షించియైనను కర్మ నవశ్య మాచరింపవలె ననియు, జ్ఞానయోగము-కర్మ యోగ సముచ్చితమైనచో సిద్ధించుననియు సారాంశము.

శ్లో॥ యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠః-తత్తదేవేతరో జనః ।

స యత్ ప్రమాణం కురుతే-లోక స్తదనువర్తతే ॥

21

శాస్త్రలోకమర్యాదలను యథాతథము గుర్తించి ప్రవర్తించు అభిజ్ఞుఁడని ప్రసిద్ధిఁజెందిన శ్రేష్ఠుఁడు-వైదికము తౌకికంబునగు ఏ యే కర్మనాచరించునో, అనభిజ్ఞులైన సామాన్యులు ఆ యా కర్మనే ఆచరింతురు.

అట్టి శ్రేష్ఠుఁడు ప్రమాణముగా అంగీకరించు శుభి స్మృత్యాది శాస్త్రమునే లోకము అనుసరించును.

వివరణ-శ్రేష్ఠుఁడనఁగా? వేదశాస్త్రాగ్రమాది మర్మమును గుర్తించి-సదా చార సంపన్నుఁడైన శిష్ఠుఁడగును. సామాన్యప్రజలకు శాస్త్రార్థమును విశదీకరించు శిష్ఠుఁడు-స్వధర్మము నీశ్వరార్పణ బుద్ధి నాచరించుచున్నందున లోకమంతయు శిష్టాచారము నాదర్శముగా భావించునని భావము.

శ్లో॥ స మే పార్థాస్తి కర్తవ్యం-త్రిషు లోకేషు కించన ।

నానవాప్త మవాప్తవ్యం-వర్త ఏవ చ కర్మణి ॥

22

పార్థా! వస్తుతః నాకు చేయఁదగినది లేదు. ఎందుకనఁగా? స్వర్గ మర్త్య పాతాళలోకములలో పొందఁబడనిది, పొందఁతగినదేదియు లేదు. ఐనను విహితమైన కర్మను చేయుచునే యుందును.

వివరణ-పరమేశ్వర జ్ఞానయోగ సిద్ధుఁడ నగుటచే-కర్మ చేయవలసిన అవసరము నాకు లేకున్నను, ముల్లోకములయందు ఫలానా కావలెనని గాని, ఫలానా లభించలేదని గాని నాకు ఆరాటము లేకున్నను కర్మను లోకకల్యాణార్థము ఆచరించుచునేయుందును. శివోఽహంభావనచే శివతాదాత్మ్యమును భావించు నేను ఆవాప్త సచలకాముఁడనని భావము.

శ్లో॥ యది హ్యహం న వర్తేయం-జాతు కర్మణ్యతంద్రితః ।

మమ వర్తానువర్తంతే-మనుష్యాః పార్థ! సర్వశః ॥

23

పార్థా! పరమేశ్వర ధ్యానసిద్ధుడనైన నేను ఒకప్పుడైనను అలసుడనై కర్మను చేయనియెడల-మానవులు-అన్నివిధముల నా పద్ధతి ననుసరింతురు.

వివరణ-వేదవిహితకర్మ నాచరించుటకు సోమరితనము కూడదు గాన అలసుడను గాక కర్మజేయుచుందును. ఒకవేళ నేను ఏమరిపాటున కర్మ నాచరింపనిచో-మానవులందరు కర్మశూన్యులగుదురని భావము.

శ్లో॥ ఉత్సీదేయ రిమే లోకా-న కుర్యాం కర్మ చే దహం ।

సంకరస్య చ కర్తా స్యా-ముపహన్యా మిమాః ప్రజాః ॥

24

నేను శివయోగ సిద్ధుడనైనను స్వధర్మము ననుష్ఠింపనిచో-ఈ ప్రజలు-కర్మను పరిత్యజించి-అకాలమున నశింతురు. బ్రాహ్మణాదివర్ణ విభాగమునకు మూలమైన ధర్మము నశించును గాన వర్ణసంకరము నొనగూర్చినవాడ నగుదును. వర్ణసంకరమువలన ఆధర్మము పెంపొందును గాన ప్రజలు-అభివృద్ధి నొందఁజాలరు!

వివరణ-సర్వశ్రేష్ఠుడైన శ్రీకృష్ణభగవానుడు-ఎట్టి అలసట లేనివాడై-ప్రజాక్షేమమునకై-సంధ్యావందనాది వైదికకర్మ నాచరించుచు లోకమును గూడ కర్మయందు ప్రపరింపజేయునని సారాంశము.

ఇందుకు గయోపాఖ్యానము నిదర్శనము.

యముచానదిలో శ్రీకృష్ణుడు స్నాతుడై ప్రాతఃకాలమున సూర్యాంతర్వర్తియగు శివుని ప్రీతికై సూర్యునకు వేదగాయత్రీమంత్రము నుచ్చరించుచు- గంధ పుష్పాక్షతోదకము నిండియుండు దోసిలితో సమర్పించు అర్ఘ్యమున గయుడు పై నుండి ఉమ్మివేసిన ఉచ్చిష్టము పడినందున గయుని సంహరింతునని శ్రీకృష్ణుడు ప్రతినఁబూనుటయు, నారదమహర్షి ప్రేరణచే గయుడు అర్జును నాశ్రయించుటయు, అందుకు శ్రీకృష్ణార్జునులు పోరాడగా పరమేశ్వరుడు వారిరువురిని మెప్పించి గయుని రక్షించుటయు ఇందు గమనార్హములగునవి.

శ్లో॥ సక్తాః కర్మణ్యవిద్వాంసో-యథా కుర్వంతి భారత!

కుర్యా ద్విద్వాంస్తథాఽసక్త-శ్చిక్తిర్న ర్లోక సంగ్రహమ్ ॥ 25

భరతవంశోద్భవా ! పరమేశ్వరభక్తి జ్ఞానహీనులగు (అవిద్వాంసులు) కర్మఫలము నపేక్షించి చేయు విధమున విద్వాంసుఁడు (ఆనన్య శివభక్తిచే శివ జ్ఞానముగల మహాపురుషుఁడు) గూడ-కర్మఫలవాంఛ లేనివాడై-సామాన్యలోకము ననుగ్రహించు నుద్దేశముతో-విహితకర్మ నాచరింపవలెను.

వివరణ - పామరులు కర్మఫలము నాశింతురు. కర్మాధిష్ఠాతయైన సదా శివుఁడు కర్మాచరణ సమాప్తి సమనంతరము-లేక-కాలాంతరమున కర్మఫలము నొసఁగును గాన సామాన్యజనము - ఆరోగ్యభాగ్యసత్సంతానాదులను తప్పక పొందుదుమని శాస్త్రమునందు పరలోకములయందును దృఢవిశ్వాసము గలదై ఆస్తికమగును. పామరులైన ఆస్తికులకు ఆదర్శముగ శ్రీకృష్ణుఁడు గూడ-జ్ఞాంబు వతికి-శివాంశసంభూతుఁడగు పుత్రుఁడు కావలెనని-తైలానప్రాంగణమున తపించి నట్లు హరివంశమున గలదు.

శ్రీ మహా విష్ణుపు-లక్ష్మీసమేతుడై మానస సరోవర గత సరోజ సహస్రమున శివు నర్చించి-ఉష్ణసంహార పూర్వక శిష్టరక్షణమునకై-శివానుగ్రహమున శివ పాదాంగుష్ఠ సంజనితమగు సుదర్శన చక్రముఁ బడసినట్లు-పురాణములందు-వ్యాసుఁడే గాక పుష్పదంతుఁడు-స్వవిరచిత శివమహిమ్నఃస్తోత్రమున నిరూపించెను.

భగవద్గీతకు ఆకరమగు మహాభారతమున-శ్రీకృష్ణుఁడు-ఉపమన్యు మహర్షి గారిచే భస్మరుద్రాక్షధారణపూర్వక శివమంత్రదీక్షితుడై తపించి పార్వతీ పరమేశ్వరుల వలన పరములను పొందినాడని వేదవ్యాసప్రోక్షమును గమనించినచో-లోకకల్యాణాపేక్షయందు స్వార్థము నిమిడించి కామ్యకర్మ నాచరించిన శ్రీకృష్ణుఁడు-గీతలో తఱచుగా నిష్కామకర్మను ప్రబోధించినను "దేవాన్ భావయతానేన" ఇత్యాదిని కామ్యకర్మను పూర్తిగా నిషేధింపక నవశముగా కర్మఫలాపేక్షకై మానవులను పురికొలుపవలసివచ్చెను.

"హతో వా ప్రాప్స్యసే స్వర్గం-జిత్యా వా భోక్ష్యసే మహిం" అనుచో-అర్జునునకు స్వర్గసుఖమునందు లేక రాజ్యవైభవమునందు అభిరుచిని కలిగించి పార్థుని యుద్ధోన్ముఖు నొనర్పలేదా? విబుదులు ఆలోచింతురు గాక!

శ్లో॥ న బుద్ధిభేదం జనయే-దజ్ఞానాం కర్మసంగినాం ।

జోషయే తస్యైకకర్మాణి-విద్వాన్ యుక్తః సమాచరన్ ॥ 26

పరమేశ్వరునియందు అనన్య భక్తిపూర్వక ఏకాగ్ర ధ్యానసిద్ధి (జ్ఞానము) లేనట్టి కర్మాసక్తి మాత్రము గల యట్టి వారికి—“శివధ్యానము నాచరించుడు ! కర్మతో ప్రయోజనములేదు”—అని యుపదేశించుచు కర్మనిష్ఠను భంగపరుపఁ గూడదు. గాన విద్వాంసుఁడు శ్రద్ధతో కర్మ నాచరించుచు నిత్యనైమిత్తికాది కర్మల నన్నిటిని—కర్మిష్ఠులతో చేయించవలసియుండును.

వివరణ — ప్రజలందరికిని జ్ఞానయోగము నుపదేశింపక—నెందుకు కర్మ యోగమునందు అభిరుచిని కలిగింతువు ? అను ప్రశ్నకు సమాధానము—పై శ్లోక మని తెలియవలెను.

కర్మనిష్ఠ గలవారిని ధ్యానమునకై ప్రేరేపించినచో—నవ్వారు—ధ్యానసిద్ధులు గానివారై కర్మయందు నిష్ఠ లేనివారైనయెడల—నుభయ భ్రష్టులై వెతలఁజెందుదు రని భావము.

శ్లో॥ ప్రకృతేః క్రియమాణాని-గుణైః కర్మాణి సర్వశః ।

అహంకారవిమూఢాత్మా-కర్తృఽహ మితి మన్యతే ॥ 27

ప్రకృతియొక్క సత్త్వరజస్తమో గుణములచే చేయఁబడు కర్మల నన్నిటికిని—నేనే స్వతంత్రకర్త—నను అహంకారముతో తెలివిలేని బుద్ధి గలవాడై— జీవాత్మ—నేను కర్తనని భావించును.

వివరణ — విద్వాంసులు అవిద్వాంసులు చేయుకర్మ-సమానమైన నా ఇరు వురితో గల భేదము—ఇట నిరూపింపఁబడుచున్నయది “పరాత్తు తచ్చుతేః” అను బ్రహ్మసూత్రమున—వేదవ్యాసుఁడు—జీవుని కర్తృత్వము పరమేశ్వరుని యదీన మైనదని నిర్వచించుటఁజేసి—“నేను కర్త-నను భావన—భ్రాంతిమూలకమగు వ్యావ హారిక కర్తృత్వమును చెందినదని” పరులు చెప్పెడు వాదము—(పై బ్రహ్మసూత్ర ముచే) నిరాకరింపఁబడినది. “కర్తా శాస్త్రార్థ వత్త్వాత్” “ఇది చేయుము! ఇది చేయవలదు” అను శాస్త్రోపదేశమునకు పాత్రఁడగుటచే జీవాత్మ—పరాదీనకర్తృ త్వము గలవాడనియు జీవాత్మకు వ్యావహారిక కర్తృత్వము కూడదనియు తేట పడుచున్నయది.

పరమేశ్వరునిచే ప్రేరేపింపఁబడినదై ప్రకృతి-తన గుణములను కర్మలకై పురికొలుపును గాని ప్రకృతి-జడ మగుటచే సత్త్వాది గుణములను స్వతంత్రించి. ప్రేరేపింపఁజాలదు.

“పరమేశ్వరుఁడు స్వతంత్ర కర్త” యను జ్ఞానములేనివాడు-విమూఢాధాత్మయై నేను కర్తనని అహంకరించును. ఇట్టి అజ్ఞానము-అనాది కాలము నుండి అంటుకొనియుండుటచే అహంకారము అనున్మూత మగునది. “నేను, పరమేశ్వరునకు లోబడినవాడనై - పరమేశ్వరునిచే ప్రేరేపింపఁబడిన విధముగ కర్మలఁజేయుచున్నా” నను భావన - దృఢపడినచో-నేను స్వతంత్రకర్త-నను అహంకారము ఆంతరించునని సారాంశము.

శ్లో॥ తత్త్వవిత్తు మహాబాహో! గుణకర్మ విభాగయోః ।

గుణా గుణేషు వర్తంత-ఇతి మత్వా న సజ్జతే ॥

28

మహాబాహో! అర్జునా! సత్త్వాది గుణముల విభజించుటను గుణకార్యముల వేరువేరు స్వరూపములను యథార్థముగ గుర్తించు విద్వాంసుఁడు-సత్త్వాది గుణములు-ఈశ్వరప్రేరితములై-తమ తమ పనులయందు ప్రవర్తించునని భావించుచు. గుణములయందు అవ్వాని కర్మలయందును ఆసక్తుఁడు కాజాలదు.

వివరణ — పూర్వజన్మ సంస్కారము ననుసరించి మానవుని స్వభావము: సాత్త్వికము, లేక రాజసము, లేక తామసంబుగ నేర్పడును గాన విజ్ఞానము గలవాడు-గుణములను గుణకార్యములను గమనించుచు తాను నిర్దిష్టఁడుగ నుండునని భావము.

శ్లో॥ ప్రకృతే ర్గుణసమ్మూడాః-సజ్జంతే గుణకర్మసు ।

తా నకృత్స్నవిదో మందాన్-కృత్స్నవి న్నవిచాలయేత్

29

ప్రకృతిఁజెందు గుణములచే-పరమాత్మస్వరూపమును గుర్తింపనివారై గుణములయొక్క కర్మలయందు ఆసక్తులగుచుండురు.

పరమేశ్వరు నుపాసించుటయందు మాత్రము-అవ్వారికి ఆసక్తి జనింపదు-అట్టి కర్మయోగపరులైన అజ్ఞులను-పరమేశ్వరజ్ఞాన యోగనిష్ఠుఁడు-కర్మయోగము నుండి దిగజార్చగూడదు.

వివరణ — శివద్యాసనీద్దుఁడు-చిత్తశుద్ధి లేనట్టి కర్మిష్టులను-ధ్యానయోగము నుపదేశించి-కర్మభ్రష్టులను చేయరాదని భావము.

శ్లో॥ మయి సర్వాణి కర్మాణి-సన్న్యస్యాద్యాత్మచేతసా ।

నిరాశీ ర్నిర్మమో భూత్వా-యుద్ధ్యస్వ విగతజ్వరః ॥ 30

నా యంతరాత్మయగు పరమేశ్వరునందు-వైదికములు లౌకికములు నగు సమస్త కర్మలను సద్బుద్ధిచే సమర్పించి-కర్మఫలము నపేక్షింపక-“కర్మ నాది” యను మమకారము లేనివాడవై-శోకమోహములను విడనాడియు స్వధర్మమైన యుద్ధము నొనర్చుము!

వివరణ — విద్వాంసుడు-కర్మల నాచరించు విధానము-ఇందు పొందు పరుపఁబడినది. సర్వాంతర్యామియగు పరమేశ్వరునకు లోబడినవాడ ననుబుద్ధియే-ఆధ్యాత్మ చేతస్సనఁబడును.

“యస్యాత్మా శరీరం, య ఆత్మాన మంతరో యమయతి” ఇత్యాది శ్రుతి వాక్యములు-ఇందుకు నిదర్శనములగునవి.

పరమేశ్వరుఁడే సర్వనియంత యను నిశ్చయముతో సుకృతముల సీశ్వరార్పితములఁజేయవలెను. కర్మలన్నియు ఈశ్వరారాధనరూపములైనవని నిశ్చయము కలిగియుండవలెను. శోకమోహములు-ఐహిక ఆముష్మిక సుఖ దుఃఖములను కలిగించును.

“జీవాత్మ-పరమాత్మకు శరీర మగువాడు-పరమాత్మ-జీవాత్మలో నున్న వాడై జీవాత్మను సుకృత దుష్కృతముల నొనర్పఁజేరేపించునని భావము.

శ్లో॥ యే మే మత మిదం నిత్య-మనుతిష్ఠంతి మానవాః ।

శ్రద్ధావంతోఽ నసూయంతో-ముచ్యంతే తేఽపి కర్మభిః ॥ 31

నా (నా అంతరాత్మయగు పరమేశ్వరుఁడు వేదతాత్పర్య సిద్ధముగ వక్కాణించిన) ఈ (ఫలాభిసంధిలేనిదై పరమేశ్వరారాధన బుద్ధి గలిగినట్టి కర్మాచరణరూపమైన) మతమును (శాస్త్రము మనుష్యాధికారక మగుటచే-కర్మాచరణ కర్తలుగ చెప్పబడు) ఏ మానవులు-శ్రద్ధ గలవారై అసూయలేనివారునై అవలంబింతురో, అట్టి మానవులు-బంధహేతువులైన కర్మలచే విడిబడుదురు.

వివరణ—ఇటు గల అపి శబ్దము—నిశ్చయము అను నర్థము గలదని గుర్తింపవలెను. పరమేశ్వర కృతములు నిత్యములునగు వేదవేదాంతముల సారమైన నిష్కామ కర్మయోగము—పరమేశ్వరాభిమతమగుటచే నిష్కామ కర్మయోగులు—ఈశ్వర ప్రీత్యర్థము కర్మల నాచరించుచు శుద్ధ చిత్తులై శివజ్ఞానులునై శివానుగ్రహమున బంధవిముక్తిఁ బడయుదురు.

పరమేశ్వరారాధన బుద్ధిని కర్మల నాచరించుట—వైదికమత పరమసిద్ధాంతమగును. పరమేశ్వరప్రోక్తము యథార్థమే నను విశ్వాసమే—శ్రద్ధ యనబడును. “కష్టసాధ్యమగు కర్మయందు మమ్మెందుకు బడద్రోయచున్నాడని” పరమేశ్వరుని యందు దోషదృష్టియే—అసూయ కాగా అట్టి అసూయ లేనివారు—అనసూయులగుదురు.

శ్లో॥ యే త్వేత దభ్యసూయంతో-నానుతిష్ఠంతి మే మతం !

నర్వజ్ఞానవిమూఢాం స్తాన్- విద్ధి! నష్టా నచేతసః ॥

32

ఎవరు—శ్రద్ధ లేనివారై నా (పరమేశ్వరుని) మతమును ద్వేషించుచు అవలంబింపరో, అట్టివారు—కర్మయోగము యొక్కయు జ్ఞానయోగము యొక్కయు పరిజ్ఞానము లేనివారగుటచే విపరీతార్థగ్రహణ పరులనియు, బుద్ధిబలము లేనివారనియు, కర్మజ్ఞానముల రెంటిని పొందలేని ఉభయ భ్రష్టులనియు గుర్తింపుము !

వివరణ—ఇటు “తు” శబ్దము శ్రద్ధ లేమిని సూచించును.

నాస్తికులై వైదికమత సిద్ధాంతము నంగీకరింపని విమూఢులు — కర్మ భ్రష్టులై జ్ఞానయోగదూరులునై శివానుగ్రహ పాత్రులు కాజాలరని సారాంశము.

శ్లో॥ సదృశం చేష్టతే స్వస్యాః-ప్రకృతే ర్జ్ఞానవా నపి ।

ప్రకృతిం యాంతి భూతాని-నిగ్రహాః కిం కరిష్యతి ? ॥

33

వేదశాస్త్రజ్ఞానము గల బుద్ధిమంతుఁడు గూడ—తన పూర్వజన్మ సంస్కారమునకు ఆనుకూలముగ ప్రవర్తించును. ప్రాణులందరు పూర్వజన్మ సంస్కారము (ప్రకృతి) నవలంబింతురు. ఇంద్రియముల నరికట్టుట (నిగ్రహము) ప్రకృతిని జవదాటజాలదు.

వివరణ—పూర్వజన్మయందలి అభ్యాసమే సంస్కారముగ పరిణమించును. అట్టి సంస్కారమే ప్రకృతి యనఁబడును. పరమేశ్వరావలంబనము లేనిది-ప్రకృతి ననుసరించు ఇంద్రియముల నరికట్టుట—సాధ్యముకాదు. నిష్కామకర్మజేయుటకు ప్రకృతి-ఆటంకములను కల్పించును. మహేశ్వరుని అందదండలు లేనివారు-మాయను (ప్రకృతిని) తృణీకరింపఁజాలరు. దురభ్యాసములను మనో నిగ్రహము చేతనే దూరము చేయఁజాలరు. సర్వాధారుడైన పరమేశ్వరు నుపాసించునెడల-ప్రకృతి-వశవర్తి యగునని భావము.

శ్లో॥ ఇంద్రియస్యేంద్రియస్యార్థే - రాగద్వేషౌ వ్యవస్థితౌ ।

తయో ర్న వశ మాగచ్ఛే-తౌ హ్యస్య పరిపంథినౌ ॥ 34

శ్రోత్రము (చెవి) మొదలగు ప్రతి జ్ఞానేంద్రియమును, వాక్కు మున్నగు ప్రతి కర్మేంద్రియమును రాగద్వేషములు విడువకుండును. అందువలన పురుషుడు-అట్టి రాగద్వేషములకు లొంగకూడదు. ఎందుకనఁగా? శ్రేయస్సు నభిలషించువానికి-రాగద్వేషములు పరమశత్రువులని తెలియవలెను.

వివరణ-రాగమనఁగా? ఇంద్రియసుఖము ననేక్షించు ఆసక్తి;

ద్వేషమనఁగా? ఇంద్రియసుఖానుభవమునకు ఆటంకము కలిగినచో ఏర్పడు క్రోధము;

ఇహపర శ్రేయస్సునకై పాటుబడు పురుషుని - రాగద్వేషములు - శ్రేయఃసాధన నడ్డగించునవి. కావున బుద్ధిబలమున రాగద్వేషముల నణచి వేయవలెను. ప్రాణుల పూర్వసంస్కారరూపమైన ప్రకృతి-రాగద్వేషముల దెసకు పురుషు నాకర్షించునదైనను “అవ్యానికి లొంగకు” మని శాస్త్రము నియమించుచున్నదని భావము.

ఇంద్రియ విషయములను తలచుకొనుట పలన కలుగు అనురాగమును విషయసుఖభంగమువలన ఏర్పడు ద్వేషమును ప్రకృతి కల్పించి పురుషుని మనస్సును కలవరపఱచుచు గంభీరజలప్రవాహమునందువలె అనర్థమునందు పడఁద్రోయును. శబ్దము మున్నగు విషయములఁ జెందియుండు రాగద్వేషముల నణచి వేయుచు పరమేశ్వరునారాధించుట మొదలగు వానియందు-నావయందు వలె-ప్రవేశింపఁజేయునది శాస్త్రమనియు; నావనెక్కినవాడు నీటిపారుదల నుండి విడి

బడినట్లు పరమేశ్వర భక్తుఁడు విషయసుఖాసక్తిని తగ్గించుచు అనర్థమును పొంద
డనియు; సహజమగు పశ్వాది ప్రవృత్తిని జయించి స్వధర్మము నాచరింపవలె
ననియు వివేకము.

శ్లో॥ శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః-పరధర్మా త్స్వనుష్ఠితాత్ ,

స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః-పరధర్మో భయావహః ॥

35

కొన్ని అంగములు లేనిదైనను స్వపర్యాశ్రమోచితమగు యుద్ధాది ధర్మము-
సర్వాంగ సంపూర్ణముగ బాగుగను ఆచరింపఁబడు పరధర్మమునకంటె శ్రేయ
స్కరమగునని-తెలియవలెను. ఎందుకనఁగా? స్వధర్మమగు యుద్ధాదికమునందు
మరణము సంభవించినను స్వర్గసుఖప్రాప్తిని కీర్తిని కలుగఁజేయును. పరధర్మ
మగు అహింసాదికము క్షత్రియునకు శాస్త్రనిషిద్ధమగుటచే నరక హేతువై భయ
ప్రదమగును.

వివరణ - స్వధర్మమగు యుద్ధాదికమును శాస్త్రోక్తరీతి ననుష్ఠింప వలెను.
పడదు గాన పరధర్మమైన అహింసాదికము సుకరము ధర్మంబు నగుటచే నద్దాని
నెందుకు ఆచరింపఁగూడదని అర్జునుఁడు ఆశంకించునని భగవానుఁడు పై విధ
ముగ వక్కాణించెను.

యుద్ధము క్షత్రియుఁడైన గృహస్థునకు స్వధర్మము కాగా అహింస
మున్నగునది యతియగు బ్రాహ్మణుని ధర్మమగుచున్నది. “ధర్మంచర” ఇత్యాది
వేదవాక్యమున “తన వర్ణమునకు ఆశ్రమమునకును ఉచితమైన ధర్మము నీశ్వరా
ర్పణబుద్ధి నాచరింపు” మను నర్థము ఇమిడియున్నది.

అర్జున ఉవాచ—

అర్జునుఁడు ప్రశ్నరూప వచనమును పలికెను.

శ్లో॥ అథ కేన ప్రయుక్తోఽయం-పాపం చరతి పూరుషః ? ।

అనిచ్ఛన్నపి వార్షేయ-బలాదివ నియోజితః ॥

39

వృష్టి వంశమునందవతరించిన పురుషోత్తమా! అనర్థరూపమైన పాపమును
చేయఁదలపకున్నను పురుషుఁడు బలాత్కారముగ నెద్దానితో ప్రేరేపింపఁబడి
గావించును?

వివరణ - ప్రభువుఁడగు శాసనము వలె. ఏదే నొకటి యీ మానవుని పాప పంకిలమునందు పడఁద్రోయను గాన అట్టిది ఏదై యుండునని కౌంతేయుఁడు వాఁడేయుని ప్రశ్నించెనని భావము.

శ్రీ భగవానువాచ

శ్రీ భగవానుఁడు ప్రతివచనమును పలికెను.

శ్లో॥ కామ ఏష క్రోధ ఏష-రజోగుణ సముద్భవః ।

మహాశనో మహాపాపా-విద్వేగ మిహ వైరిణమ్ ॥

37

నీవు అడిగిన ఈ కామము, మరియు ఏదే నొక ఆటంకముచే సిద్ధింపని కామముయొక్క పరిణామముగ సంభవించు ఈ క్రోధము - రజోగుణమునుండి ఉద్భవించునదై గొప్ప ఆహారము గలదియనై మహాపాపమువలె అతిభయంకరముగ నుండును.

గాన నీ కామమును, కామరూపాంతరమగు క్రోధమును సంసారమునందు శత్రువుగా భావింపుము!

వివరణ - దుఃఖమును కలుగఁజేయునదియు, ప్రకృతిధర్మంబు నగు రజోగుణము గలవారికి-కామము (క్రోధిక) సంభవించును. అట్టి కామము నెరవేరనిచో కామమే క్రోధరూపముగ పరిణమించును.

క్రోధము మారురూపముగ గల కామము-జీవాత్మను సంసారమున బంధించి కష్టపెట్టును.

కామమునకు ఎంత ఆహారము నొసఁగినను కామముయొక్క ఆకలి ఎక్కువగుచుండునని దిగువ ప్రమాణము దాటుచున్నయది.

“యత్ పృథివ్యాం బ్రీహియవం - హిరణ్యం పశవః స్త్రీయః,
నాల మేకస్య తత్సర్వం-ఇతి మత్వా శమం వ్రజేత్”

“నేలపై గల ధాన్యము బంగారము పశువులు స్త్రీలు మొదలగు సమస్తము గూడ కాముకునకు చాలదని గుర్తించి కామమును నిగ్రహింపవలెను.”

“ఈ కామమే అనర్థమువైపు నన్ను లాగుచున్న” దని తెలిసియు పురుషుఁడు పాపము నొనర్చును గాన కామము భయంకరమగుచున్నయది.

పూర్వజన్మ వాసనవలన సంభవించునది-కామము;

ఈ ప్రపంచమున నెవఁడు గూడా-అపేక్షలేనిది-ఎట్టి పనిని చేయఁజాలడు గాన-ప్రాణీమాత్రుఁడు చేయు ప్రతికార్యము-కామము వలననే నెరవేరుచున్నదని సారాంశము.

ఈ కామమే అధర్మ కార్యములయందు ప్రవర్తింపఁజేయుననియు, మరియు నిదియే క్రోధముగ పరిణమించి హింస నొదవించుచు సర్వవిధములగు అనర్థములకు మూలమగుననియు భగవానుఁడు-నిర్వచించెను.

శ్లో॥ దూమేనావ్రియతే వహ్ని-ర్యదాఽఽదర్శో మలేన చ ।

యథోల్బేనావృతో గర్భ-స్తదా తేనేద మావృతమ్ ॥ ౩౮

పొగ నిప్పును కప్పివేయునట్లు, అద్దము-ముఠికిచే మూయఁబడునట్లును. గర్భ (కడుపులోని పిండ) మును మూచి మఱుగుపఱచునట్లును, కామముచేత-నిగ్రహరూపమైన వివేకము-అణఁగియుండును.

వివరణ - నిప్పునకు పొగ-వగదైనట్లు, అద్దమునకు ముఠికి-అడ్డైనట్లు, గర్భమునకు మూచి-కప్పు ఐనట్లును-కామము-ఇంద్రియనిగ్రహమును సడలించునని భావము

“బలవా నింద్రియగ్రామో-విద్వాంసమపి కర్షతి” అను నానుడి పై విషయమును బలపఱచునట్టిది;

శ్లో॥ ఆవృతం జ్ఞాన మేతేన-జ్ఞానినో నిత్యవై రిణా ।

కామరూపేణ కౌంతేయ!- దుష్పూరేణానలేన చ ॥ ౩౯

అనాది కాలమునుండి శివావచార జన్యమైన అల్పజ్ఞానము గల జీవాత్మను నిత్యము బాధించు కామస్వరూపముగల-ఈ శత్రువు-అవధిలేనిదై అగ్నివంటిది యునై-జీవాత్మయొక్క సహజమగు శివోపాసనాత్మక జ్ఞానమును ఆవరించి యున్నది.

వివరణ - ఇంద్రియ విషయములయందు వ్యామోహమును కల్పించి-ఎడతెగని సంసార బంధరూపమైన అనర్థమునకు దారి తీయునట్టి కామము-అనంతమైనదని దిగువ ప్రమాణమున గాననగును.

“న జాతు కామః కామానా-ముపభోగేన శామ్యతి,
హవిషా కృష్ణవర్మైవ-భూయ ఏవాభివర్ధతే”

“హవిస్సుచే అగ్ని - పెంపొందునట్లు, కామము-కోరికల ననుభవించుటతో
ఒకప్పుడు గూడ-శమింపదు”.

అనఁగా ? కోరిక తీరినను తిరిగి కామవాంఛ కలుగుచునేయుండును. అగ్ని
యందు ఆహుతులు వేయుకొలది, అగ్ని-మండుచునేయుండును కాని మంట
తగ్గదు గదా! అటులే కామమని-అగ్నిసాదృశ్య మీయఁబడినది.

శ్లో॥ ఇంద్రియాణి మనోబుద్ధి-రస్యాధిష్ఠాన ముచ్యతే ।

ఏతై ర్విమోహయత్యేష-జ్ఞాన మావృత్య దేహినమ్ ॥ 40

ఈ కామము-ఇంద్రియములయందు, సంకల్పరూపమైన మనస్సునందు,
అనిశ్చితమగు బుద్ధియందును నెలకొని- ఇవాని నూతగా గొని (ఇద్ది) శరీరధారి
యగు ప్రాణిమాత్రుని జ్ఞానము నావరించి-మోహింపఁజేయును.

వివరణ - శ్రోత్రము (చెవి) వాక్కు మొదలగు ఇంద్రియములను, కోరి
కల ఇల్లగు మనస్సును, ఇది ఇంతేయని నిశ్చయింప లేనట్టి బుద్ధిని కామము.
అంటుకొని సహజ జ్ఞానమును గోలుపోయిన జీవాత్మను మోహింపఁజేయును.
కామమునకు ఆశ్రయములైన ఇంద్రియాదులను గుర్తింపనిది-కామమును అదుపు
లోనికి తేరాదని భావము.

శ్లో॥ తస్మా త్వ మింద్రియాణ్యాదౌ-నియమ్య భరతర్షభ!

పాప్మానం ప్రజహి హ్యేనం-జ్ఞానవిజ్ఞాననాశనమ్ ॥ 41

భరతవంశీయులలో శ్రేష్ఠుడా! (భరతర్షభ) కామము-ఇంద్రియముల ద్వారా
ప్రాణిని మోహింపఁజేయునదగుటఁజేసి (తస్మాత్) మోహనమునకు ముందు
(ఆదౌ) నీవు ఇంద్రియముల నరికట్టి - శాస్త్ర పరిచయముచే-లేక-శ్రవణముచే
కలిగిన-పరమేశ్వరనిష్ఠారూపమగు జ్ఞానమును మరియు పరాభక్తిచే శివు నుపా
సించు విజ్ఞానమును పోగొట్టునట్టి, నీచమైనట్టియు కామము నణఁగఁదొక్కుము!

వివరణ - జీవాత్మ-పూర్వజన్మార్జితమగు వివేకముఁదగు బలమున-కామ

మును జయింపఁదలచి-కామము మోహమును కలిగించుటకు ముందే జాగరూకుడై జ్ఞాన కర్మేంద్రియములను అదుపులోనికి తెచ్చుటకు మనస్సును నిగ్రహింపవలె ననియు, మనోనిగ్రహమునకు వలయు వివేకము— శాస్త్రాచార్యోపదేశమువలన, స్వసంప్రదాయాభిజ్ఞుల సహవాసము వలనను కలుగు జ్ఞానవిజ్ఞానముల మూలముగా సంభవించుననియు విదితమైనది.

శ్లో॥ ఇంద్రియాణి పరాఞ్ఞాహు-రింద్రియేభ్యః పరం మనః ।

మనసస్తు పరా బుద్ధి-ర్యో బుద్ధేః పరతస్తు సః ॥

42

నిగ్రహింపఁదగిన ఇంద్రియములు—విషయములకంటె గొప్పవి. ఇంద్రియములకన్న మనస్సు శ్రేష్ఠమైనది. బుద్ధి-మనస్సును మించినదగును. జీవాత్మ బుద్ధికంటె పై స్థితి గలవాడని తెలియవలెను.

వివరణ - జిహ్వో మ్రాణాది ఇంద్రియములను వశపరచుకొనుటకు మనో నిగ్రహము కావలెను. రస గంధాది విషయములు—చేరువలేకున్నను, మనస్సుతో విషయములను స్మరించునెడ — మనస్సుయొక్క ప్రభావము ఇంద్రియములపై ప్రసరించును. మనస్సును నిగ్రహించుటకు—బుద్ధిబలము అవసరము. నిశ్చయము గల బుద్ధియే—మనస్సునరికట్టును. అదుపులోని మనస్సు— ఇంద్రియములను విషయములవైపు పోసీయదు. బుద్ధి నిశ్చయమునకు ఆత్మబలము ఆవశ్యకము. జీవాత్మ—బలపడుటకు పరమాత్మయొక్క—ప్రేరణ—కావలెను.

ఇవిషయమును “ఇంద్రియేభ్యః పరాహ్ఞానాః— అర్థేభ్యశ్చ పరం మనః, మనసస్తు పరాబుద్ధిః—బుద్ధే రాత్మా మహాన్ పరః ॥ మహతః పర మవ్యక్త— మవ్యక్తాత్ పురుషః పరః । పురుషో న్న పరం కించిత్—సా కాష్ఠా సా పరా గతిః” అను కఠవల్గీ మంత్రము సమర్థించుచున్నది.

ఎట్లనఁగా ? శబ్దాది విషయములు—ఇంద్రియములకన్న బలిష్ఠములైనవి. శబ్దాది విషయములకంటె మనస్సు అధికబలము కలది కాగా—మనస్సునకంటె నిశ్చయాత్మికయగు బుద్ధి—గొప్పదగును. బుద్ధికన్న—ప్రత్యగాత్మ (జీవాత్మ, బలిష్ఠుడై యుండును. జీవాత్మను మించునది శరీరము, (అవ్యక్తము) పురుషుని ప్రవృత్తియంతయు సూక్ష్మము స్థూలంబు నగు శరీరముపై ఆధారపడియుండును.

శరీరమునకంటె-సర్వాంతర్యామి, సర్వప్రేరకుఁడు, పరిపూర్ణుఁడగుటచే పురుష శబ్దవాద్యుఁడు నగు శివుఁడు-శ్రేష్ఠుఁడగుచున్నవాడు.

ఒకదానికంటె మరియొకటి బలవత్తరమైనదని గుర్తించి శ్రేష్ఠమైనదానితో కనిష్ఠమగుదానిని వశపఱచుకొనవలెనని భావము.

అట్టి పురుషు నాశ్రయించుటయే పరమావధి, పరాగతియు నని తెలియవలెను. కఠమున-ఆత్మశబ్దమునకు “మహాన్” అను విశేషణము-ఇంద్రియములను విషయములను మనస్సును బుద్ధిని నిగ్రహించు సామర్థ్యమును సూచించుటకు ప్రయుక్తమైనది. కాని ఆత్మ విభువని “మహత్” అను పదము తెలుపునని భావింపరాదు. జీవాత్మ-అణువు కావుననే గమనాగమనములను చేయుచుండును. విభువగునెడ-పరలోకగమనాదులు సంభవింపవు.

ఈ “మహాన్” అను విశేషణమును “జ్ఞాన మాత్మని మహతి” ఇత్యాది శ్రుతివాక్యమునందు గాననగును.

శ్లో॥ ఏవం బుద్ధేః పరం బుద్ధ్యా-సంస్తభ్యాత్మాన మాత్మనా ।

జహి శత్రుం మహాబాహూ!-కామరూపం దురాసదమ్ ॥

43

హే మహాబాహూ!

చెప్పఁబడిన విధముగా- ప్రత్యగాత్మ-బుద్ధికంటె పరుఁడని గుర్తించి నిశ్చయాత్మికయగు బుద్ధితో మనస్సు నరికట్టి (పరమేశ్వరనిష్ఠతో శివారాధనము నందు నెలకొలిపి) బుద్ధిబలము పరమేశ్వరనిష్ఠయు లేనివారికి జయింపనలవి గానట్టి కామస్వరూపుడైన శత్రువును జయించుము!

వివరణ-

పరమేశ్వరనిష్ఠతో విషయాసక్తి తగ్గుచుండునని “రసోప్యస్య పరం దృష్ట్యా నివర్తతే” “రసమనఁగా? విషయాసక్తి; పరం=శివు నుపాసించి దర్శించిన యెడల-దినక్రమముగ తగ్గినదై మనోనిగ్రహమునకు తోడుపడునని సారాంశము.

పై శ్లోకమున ఆత్మనా = బుద్ధితో. ఆత్మానం = మనస్సును అను నర్థము పరిగ్రహ్యము.

ఇతి శ్రీమహాభారతే శతసాహస్ర్యాం సంహితాయాం వైయాసిక్యాం
 భీష్మపర్వణి, శ్రీమత్ భగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు,
 బ్రహ్మవిద్యాయాం, యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే
 కర్మయోగో నామ తృతీయోఽధ్యాయః

ఇయ్యది - శ్రీ నీలకంఠ భగవత్పాదారాధ్య విరచితంబగు శ్రీ మద్భగవద్గీతా
 బాష్యమున "మనో రంజనం"బను శాంకరీయ ఆంధ్రానువాదమున
 తృతీయాధ్యాయము.

శ్రీ శివాద్వైత సిద్ధాంత విశదీకరణము-3

51వ పేజీ తరువాయి.

- శ్లో॥ నిరూప్యతే, మహావాక్య-శ్రవణాత్ జ్ఞానపూర్ణతా ।
 భవేదితి బ్రువంత్యన్యే శివాద్వైతం న తద్వదేత్ ॥ 11
- శ్రుతిస్మృత్యాగమప్రోక్తః-కర్మజ్ఞానసముచ్ఛయః ।
 ముక్తికారణ మిత్యేతత్-మంతవ్యం శైవశాస్త్రతః ॥ 12
- మిథ్యాజీవస్య భావశ్చ-శశశ్చంగాయతే ఖలు ।
 ముక్తా వభావో జీవస్య-శివాద్వైతే న సంగతః ॥ 13
- భక్త్యా ముక్తో భవేజ్జీవః-పరాత్మానుగ్రహాదితి ।
 శంకరాచార్యభణితం-నీలకంఠోఽనుమోడతే ॥ 14
- శ్రవణంనామ చైకార్థ-నిశ్చయేన శివే రతిః ।
 భవేదితి తతఃశంభో-ర్ధ్యానం తస్మా చ్ఛివో భవేత్ ॥ 15

శ్రీ భగవద్గీత

చతుర్థాధ్యాయము

“మనోరంజన” శాంకరీయ ఆంధ్రానువాదసహితము

శ్రీ భగవానువాచ—

- శ్లో॥ ఇమం వివస్వతే యోగం-ప్రోక్త వానహమవ్యయం ।
వివస్వాన్ మనవే ప్రహ-మను రిక్షాక పేబ్రవీత్ ॥ 1
- ఏవం పరంపరాప్రాప్త-మిమం రాజర్షయో విదుః ।
స కాలేనేహ మహతా-యోగో నష్టః పరంతప ॥ 2
- స ఏవాయం మయా తేఽద్య-యోగః ప్రోక్తః పురాతనః ।
భక్తోఽసి మే సఖా చేతి-గహస్యం హ్యేత దుత్తమమ్ ॥ 3

పరంతపా! (శత్రువులను తపింపజేయువాడా!) నేను (పూర్వరూపమున నారాయణుడను) ఈ అవ్యయమగు కర్మయోగమును సూర్యునకు చెప్పితిని. సూర్యుడు తన కుమారుడైన వైవస్వతమనువునకు వక్కాణించెను. మనువు-స్వపుత్రుడైన ఇక్ష్వాకు మహారాజునకు వాక్యచ్చెమ.

ఇవిధము-సూర్యుడు మొదలుకొని గురుపరంపరతో సంఘటించిన నీకర్మ యోగమును రాజర్షులు-గుర్తింతురు.

అట్టి యోగము-దీర్ఘకాలమునుండి తోపించినందున పురాతనమగు ఆ ఈ కర్మయోగమును నీకు ప్రబోధించితిని. భక్తుడవు చెలికాడవునని-రహస్యమైన నీ ఉత్తమ (కర్మయోగ) జ్ఞానమును విశదపఱచితిని.

వివరణ—

కేవలము అర్జునునకు యుద్ధమును గూర్చి ప్రోత్సహించుటకు గాదీ ప్రబోధము. లోకకల్యాణహేతువు, పరమపురుషార్థ (మోక్ష) సాధనంబు నని నేను నా మూలరూపమున క్షత్రియకులమూలకందమగు సూర్యునకు ఈ కర్మయోగము నుపదేశించితి నని భగవదుక్తితో గల సారాంశము.

మనువు ఇశ్వాకునకు కర్మయోగము నుపదేశించెనని “జ్యేష్ఠపుత్రాయప్రాహ” అను శ్రుతివాన్యమున గాననగును.

రాజర్షులనఁగా- అధికారము గలిగి సూక్ష్మార్థములను గ్రహించువారు. “రాజర్షి” అను పదము-ముముక్షువులను తెలుపునది గాన రాజర్షులేగాక ముముక్షువులందరు నని తెలియవలెను.

కర్మయోగము—అనాదియగు వేదము మూలముగ గలది, అనంతఫలప్రదంబు, అనాదికాలమునుండి గురుపరంపరాప్రాప్తంబునై యున్నయది.

నారాయణ సూర్య మను ఇశ్వాకు ప్రభృతి గురుపరంపరలో-నారాయణుని మూలరూపమగు సదాశివునిచే ఈశ్వరగీతలో ప్రవర్తింపఁజేయఁబడిన నీ కర్మయోగమునకు “సదాశివసమారంభాం-వాసుదేవసుమధ్యమాం, అస్మదాచార్యపర్యంతాం-వందే గురుపరంపరామ్” అను విధమున గురుపరంపరను స్మరింపవలెనని వివేకము.

ధర్మహానిజేయుకాలము—ఈ యోగ సంప్రదాయమును భంగపఱచుటచే పూర్వజన్మప్రతిపాదితమగు కర్మయోగమును—నాయందు భక్తిన్నేహములు గల నీకు నుపదేశించితిని కాని సామాన్యులకు వక్కాణింపరానిదీ యోగమని శ్రీ భగవాదుఁడు (నారాయణుడు) నరు (అర్జుని)ని యందుగల అనురాగమును ప్రకటించుట-గమనార్హము.

అర్జున ఉవాచ—

శ్లో॥ అపరం భవతో జన్మ-పరం జన్మ వివస్వతః ।

కథమేత ద్విజానీయాం-త్వమాదౌ ప్రోక్తవా నితి ॥

4

కృష్ణా! నీ జన్మ- ఇప్పటిదగుటచే కొద్దికాలముండునది గదా! సూర్యుని ఉదయము-స్పృష్ట్యాదినుండి నీ కంటె ముందుండెను. నీవు మనుష్యమాత్రుఁడవై పూర్వము సూర్యునకీ యోగమును చెప్పితివని యెట్లు నమ్ముదును?

వివరణ-

“సూర్యాచంద్రమసౌ ధాతా యథాపూర్వ మకల్పయత్” అనుశ్రుతి సనుసరించి సృష్ట్యాదిని సూర్యుడు జన్మించెనని తెలియుచున్నందున-కృష్ణునికన్న పూర్వికుఁడని నిర్ధారింపవచ్చును. శ్రీకృష్ణుడు-మానవశరీరుఁడై సర్వజ్ఞుఁడు కానందున-సూర్యునకు గీతాజ్ఞానము నుపదేశించుట పౌసగదని బావించి అర్జునుఁడు పై విధము ప్రశ్నించెను. సూర్యుడు-పురాతనుఁడు దేవదేవుఁడు, సర్వజ్ఞుడు నగుటచే నంతటివానికి శ్రీకృష్ణుఁడు కర్మయోగమును వివరించుట ఎట్లు అని పార్థుని సందేహము.

శ్రీ భగవానువాచ -

శ్లో॥ బహూని మే వ్యతీతాని-జన్మాని తవ చార్జున .

తా న్యహం వేద సర్వాణి-న త్వం వేత్త పరంతప ॥

4

శ్రీ భగవానుఁడు పలికెను.

అర్జునా! నాకు నీకును అనేకములై న జన్మలు గడచినవి. అవ్వానిని నేను గుర్తింతును. పరంతపా! నీవా జన్మలను తెలియకున్నావు.

వివరణ-

పూర్వజన్మ జ్ఞానము గలవాడ నగుటచే పూర్వజన్మమునందు సూర్యునకు కర్మయోగము నుపదేశించితి నని శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు “ఇమం వివస్వతే” ఇత్యాదిని వక్కాణించుట-సమంజసంబగుచున్నయది.

శ్లో॥ అజోఽపి స న్నవ్యయాత్మా-భూతానా మీశ్వరోఽపి సన్ ।

ప్రకృతిం స్వా మవష్టభ్య-సంభవామ్యాత్మమాయయా ॥

6

పరమేశ్వరుని చిచ్ఛక్తియొక్క అంశము నగుటచే జన్మలేనివాడనైనను పరమేశ్వరచిచ్ఛక్త్యంశ భూమికతో తాదాత్మ్యము నొందినతఱి- ప్రాణులకు ప్రభువునైనను నా మూలాధారమగు ప్రకృతి (పరమేశ్వరచిచ్ఛక్తి) నాశ్రయించి నా సామర్థ్యమును మేళవించియు మానవమృగజంత్వాది శరీరములను లోక కళ్యాణార్థము ధరించుచుందును. అనఁగా? జన్మింతునని బావము.

వివరణ-

“యా ఉమా సా మహావిష్ణుః” అను ప్రమాణము-వాసుదేవుని మూలరూప మగు మహావిష్ణువుః ఉమయొక్క రెండవరూపమని. తేటపరచుచున్నయది. హరి వంశమునందు పారిజాతానయన సందర్భమున—స్వర్గమునుండి పారిజాతవృక్ష మును తీసికొనుటకు శ్రీకృష్ణుడు దూతగా పంపిన నారదమహర్షి. అనేక విధముల యాచింపగా నిరాకరించిన దేవేంద్రుని గురించి “య ఏకో విశ్వమధ్యాస్తే-ప్రధానం జగతో హరః, ప్రకృత్యాఽయం, పరం సర్వే-క్షేత్రజ్ఞం వైపిదుర్బుధాః । తస్యో వ్యక్తస్య యో వ్యక్తో-భాగ స్సచ భవోద్భవః, తస్మాత్మా ప్రథమోదేవో-విష్ణుః-సర్వత్ర ధీమతః । ప్రకృత్యాః ప్రథమో భాగః- ఉమాదేవీ హ శాశ్వతీ, వ్యక్తః సర్వమయో విష్ణుః- శ్రీసంజ్ఞో లోకభావనః॥” అని వక్కాణించెను.

శ్లోకార్థము- విశ్వం = కార్యమగు జగత్తును; ప్రధానం = కారణమగు, ప్రకృతిని; య ఏకో అధ్యాస్తే = ఏ ఒక్కడు అధిష్టించియుండునో; అయం = అట్టి వాడు; హరః = పరమేశ్వరుడగును. ప్రకృత్యా = శక్తితో ఆవినాభావముగ కూడియుండు; పరం = పరమేశ్వరుని; సర్వేబుధాః = జ్ఞానులందరు; క్షేత్రజ్ఞం = విశ్వక్షేత్రగతవిశేషములను గుర్తించువానిగా; విదుః = తెలిసికొనుచున్నవారు.

అవ్యక్తస్య = ఇంద్రియగోచరుడు కానట్టి; తస్య = ఆ పరమేశ్వరుని యొక్క; వ్యక్తః = స్పష్టమైన, భాగః = ప్రథమభాగము; భవోద్భవః = మహేశ్వరుడగును. ధీమతః = విజ్ఞానపరిపూర్ణుడైన; తస్య = మహేశ్వరునియొక్క; ప్రథమః ఆత్మా = మొదటి శుద్ధాత్మ; విష్ణుర్దేవః = విష్ణుమూర్తి కాగా; ప్రకృత్యాః = ఆదిశక్తియొక్క, ప్రథమోభాగః = మొదటి భాగము; ఉమా = ఈ ప్రపంచమున; శాశ్వతీ = శాశ్వతరూపము గలిగినట్టి; ఉమాదేవీ = పార్వతీదేవియగును. సర్వమయః = సర్వాత్మకుడైన పరమాత్మ శక్తిద్వారా; శ్రీసంజ్ఞః = పార్వతీ రూపాంతరముగలవాడై; విష్ణుః = నారాయణుడుగా; వ్యక్తః = లోకముచే గుర్తింపఁబడినవాడు.

ఆ హరివంశమునందే-శ్రీకృష్ణుని తపశ్చర్యానంతరము శివునితో గూడ సాక్షాత్కరించిన పార్వతీదేవి-కృష్ణు నుద్దేశించి “వత్స! జానే తవానంతాం- నిశ్చలాం సర్వదాఽచ్యుత! అనన్యా మీశ్వరే భక్తి-మాత్మన్యపిచ కేశవ! త్వం హి నారాయణః సాక్షా-త్పరాత్మా పురుషోత్తమః, ప్రాణితో దైవతైః పూర్వం- సంజాతో

దేవకీసుతః! పశ్య త్వ మాత్మనాఽఽత్మాన-మమలం పరమం పదం, నావయో ర్విద్యతే భేద-మైక్యం పశ్యంతి సూరయః" అని వచించెను.

శ్లోకార్థము-నాయనా! అచ్యుతా! కేశవా! పరమేశ్వరునియందు నీకు గల భక్తి-అవధిలేనిది, ఎల్లకాలము చలింపనిది, అనన్యమైనదియు నని గుర్తించితిని. అట్టి పరాభక్తి నాయందును నీకు గలదని భావించుచున్నాను. నీవు మూలరూపమున సాక్షాత్ నారాయణుడవు; సర్వజీవాత్మల నధిష్ఠించి పురుషులతో ఉత్తముఁడనఁబఱఁగుదువు; పూర్వము అమరులు ప్రార్థించుటచే దేవకీనందనుఁడుగ జన్మించితివి, నీవు నీ హృదయమున నిర్మలము పరాత్పరంబునగు ప్రకాశమానమైన చిదంబరము నవలోకింపుము. ఆ చిదాకాశమే నేనగుటచే చిదంబరముతో నీవు తాదాత్మ్యము నొందుటచేతను మన ఇరువురికి-సూక్ష్మభేదమును పాటింపక ఏకీభావమును విద్వాంసులు భావించుచున్నవారు.

ఇట్టి పరిశీలనమున-నారాయణుని సర్వవిధమైన పారమ్యము-శివశక్తిఁడగు అంశమగుటవలననే నని విదితమైనది.

శ్లో॥ యదా యదా హి ధర్మస్య-గ్లాని ర్భవతి భారత! ।

అభ్యుత్థాన మధర్మస్య-తదాఽఽత్మానం సృజామ్యహమ్ ॥ 7

భరతవంశోద్భవా! ఎప్పుడెప్పుడు ధర్మము నన్నగిలునో, అధర్మము పెంపొందునో, అప్పుడు నేను శరీరమును ధరింతును.

వివరణ-

వేదశాస్త్రములయందు చెప్పఁబడినది, లోకకల్యాణము నొసగునది, బ్రాహ్మణాదివర్ణవ్యవస్థను బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమలక్షణమును నిలుపునదియు ధర్మమనంబడును. వర్ణాశ్రమవ్యవస్థను కూలద్రోయునది, లోకక్షయమునకు కారణమైనది, వేదశాస్త్రములచే నిషేధింపఁబడినదియు అధర్మమగును. అధర్మవృద్ధి ధర్మలోపము సంభవించిన ప్రతిసమయమందును భగవదవతారము సంఘటిల్లునని భావము.

శ్లో॥ పరిత్రాణాయ సాధూనాం-వినాశాయ చ దుష్కృతాం ।

ధర్మసంస్థాపనార్థాయ-సంభవామి యుగే యుగే ॥

స్వధర్మము నీశ్వరప్రీత్యర్థము ఆచరించు సజ్జనులను కాపాడుటకు, దుర్మార్గులను సంహరించుటకు, ధర్మమును నిలుపుటకొరకున్న ప్రతియుగమున సంభవించుచుండును.

వివరణ-

ధర్మము సజ్జనుల నాశ్రయించుటఁజేసి, అధర్మము దుర్జనుల కృత్యమగుటను, సజ్జనులను రక్షించుట, దుర్జనులను శిక్షించుటయు అనివార్యములగుచున్నవి. ధర్మము స్థిరపడినచో లోకకల్యాణము సిద్ధించును. ఇట్టి కర్తవ్యత్రయము-పరమేశ్వరుని చిచ్చక్రియైక్క- అంశమగు వాసుదేవునకు సువిహితము కాగా- జగద్రక్షణభారమును పరమేశ్వరుఁడు మహావిష్ణువుపై నెలకొలిపినందున-భగవానుడు వైకుంఠమున శివానందామృతాస్వాదాభిరుచిని తగ్గించుకొని మానవలోకమునకు రావలసివచ్చునని వివేకము.

శ్లో॥ జన్మ కర్మ చ మే దివ్య-మేవం యో వేత్తి తత్త్వతః ।

త్యక్త్వా దేహం పునర్జన్మ-నైతి మామేతి సోఽర్జున ॥

9

అర్జునా! స్వర్గమునుండి నేనవతరించుట యను జన్మను, ధర్మపరిపాలన మను కర్మను ఎవఁడు యథార్థముగ గ్రహింపఁగో, అట్టి మహాపురుషుడు ఈ శరీరమును విడచుటతోడనే-పునర్జన్మ నొందనివాడై నన్ను అనఁగా? నా అంతరాత్మయైన పరమేశ్వరుని పొందును.

వివరణ-

భగవానుని అవతారము- సుకృతదుష్కృతకర్మమూలమైనది కాదనియు జగద్రక్షణార్థమై సంభవించుననియు దృఢముగా విశ్వసించి నిరంతరము బావించు మహాశయునకు జన్మరాహిత్యమొదపుటయే గాక భగవదంతరాత్మయగు శివునితో సాయుజ్యము సంభవించునని సారాంశము.

“మాం” అన్నపుడు- షడంతరాత్మయగు పరమేశ్వరుని యను నర్థము నంగీకరింపక- వాసుదేవునే- అను నర్థమును నిరూపించువారు- “ఈశ్వరః సర్వభూతానాం-హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతి” “ఉత్తమః పురుష స్త్వన్యః-పరమాత్మేత్యుదాహృతః” “తమేవ చాద్యం పురుషం ప్రపద్యే” ఇత్యాది సందర్భమును శ్రీకృష్ణ పరముగ నన్వయింపలేరు గాన నిఁట గల అస్మచ్ఛబ్దమునకు అంతర్యామి పరత్వము అనివార్యమగుచున్నది.

వాసుదేవుని జన్మకర్మలను తెలిసికొనినచో పరమేశ్వర ప్రాప్తి-కలుగు నెట్లనఁగా? వాసుదేవుఁడు పరమేశ్వరచిచ్ఛక్త్యంశసంభూతుఁడైన మహావిష్ణువుఁ డగు నవతారమగుటచే- ఆవతారప్రయోజనజ్ఞానమునకు పరమేశ్వరనిష్ఠ-మూల మగుటఁజేసియు అట్టి భావన గలవానికి శివసాయుజ్యమే సంప్రాప్తమగు నని భావము.

శ్లో॥ వీతరాగభయక్రోధా-మన్మయా మా ముపాశ్రితాః ।

బహవో జ్ఞానతపసా-పూతా మద్భావ మాగతాః ॥

10

అనురాగము, భయము, క్రోధము అనువానిని పోగొట్టుకొనినవారై అనన్య భావనతో నా అంతరాత్మయగు పరమేశ్వరుని ధ్యానించుచు పరమేశ్వరుని భక్తి యోగమున నేవించునట్టి పెక్కురు మహానుభావులు జ్ఞాన (ఉపాసనా) రూపమగు తపస్సుచే పునీతులై శివసాయుజ్యము నొందినవారు గాన వాసుదేవుని జన్మకర్మ లను- వాసుదేవాంతరాత్మయగు పరమేశ్వరు నుపాసించుచు యథార్థము అనఁగా? లోకకల్యాణార్థము సంభవించునవిగా- గుర్తించుట, భావించుటయు మోక్షప్రదము లగునని సారాంశము.

వివరణ-

రాగద్వేషాదులు లేనివారి అంతఃకరణము ప్రళాంతముగ నుండుటఁజేసి అట్టి అంతఃకరణ (హృదయ) మున పరమేశ్వరుని ధ్యానించి ముక్తులు కావచ్చు నని విదితమైనది.

శ్లో॥ యే యథా మాం ప్రపద్యంతే-తాం స్తథైవ భజామ్యహం ।

మమ వర్తానువర్తంతే-మనుష్యాః పార్థ! సర్వశః ॥

11

పార్థా! ఎవరు ఏ విధముగా నన్ను అనఁగా? నా యంతరాత్మయగు పరమేశ్వరు నారాదించురో, వారి నావిధముగానే నేను (నా యంతరాత్మ పరమేశ్వరుఁడు) అనుగ్రహిం (చును)తును. ఇంద్రాదిదేవతలను పూజించు మానవులందరును నా (నాలోని పరమేశ్వరుని) సంబంధమైన భజనమార్గము ననుసరించుచున్నవారు.

వివరణ-

నిష్కామముగా తన నుపాసించువారిని- మోక్షప్రదానముచేతను, సకామ

ముగా తనను లేక ఇంద్రాది సురల నారాధించువారిని-భోగవితరణము చేతను పరమేశ్వరుఁ డనుగ్రహించువాడు.

జ్ఞానతపస్సుచే పునీతులగువారికి జన్మరాహిత్యము నొసగుచు, కామ్యముల నర్థించి ప్రార్థించువారికి ప్రసన్నుఁడు కానట్టి పరమేశ్వరుఁడు-తనచే రక్షింపఁబడు మానవుల విషయమై పక్షపాతము గలవాడగు నను ఆశంకకుపై శ్లోకము సమాధానమగుచున్నయది.

పరమేశ్వరుఁడు- భక్తుల ఆరాధన ననుసరించి ఫలము నొసఁగువాడవి తెలియవలెను. ఇంద్రాది దేవతల నర్చించువారికి-ఇంద్రాదిరూపముననే సాక్షాత్కరించి ఫలము నొసఁగు పరమేశ్వరుఁడే భక్తులచే ఇంద్రాది రూపములలో నేవింపఁబడుచున్నవాడని పరమార్థము.

శ్లో॥ కాంక్షంతః కర్మణాం సిద్ధిం-యజంత ఇహ దేవతాః !

క్షీప్రం హి మానుషే లోకే-సిద్ధి ర్చనతి కర్మణా॥

12

అగ్నిష్టోమాది యజ్ఞరూపములగు కర్మలయొక్క స్వర్ణసుఖభోగాది ఫలముల నపేక్షించు జనులు-ఇంద్రాది దేవతల నాలాధించినయెడల- మానవలోకమున కర్మఫలభూతమైన స్వర్ణాదిప్రాప్తి-ఈజన్మ గడువగానే శ్రీఘము సిద్ధించును.

వివరణ-

“ఇంద్రాదిదేవతల నారాధింతురు గాని మోక్షమునకై పరమేశ్వరు నందరెందుకు ఉపాసింపరు?” అను ప్రశ్నకు-పై శ్లోకము సమాధానమగునది. అగ్నిష్టోమాదికర్మలు కామ్యములగుటచే నవ్వానినాచరించినవారికి శివసాయుజ్య(మోక్ష)ము లభింపదు. నిష్కామ భక్తియోగముచేతనే మోక్షము సిద్ధించును. అట్టి భక్తియోగము సామాన్యులకు దుర్లభము కాగా “కోటి జన్మార్జితైః పుణ్యైః-శివే భక్తిః ప్రజాయతే” “కోటి పూర్వజన్మలయందు చేయఁబడిన పుణ్యముల పంటగా శివుని యందు అనన్యమైన ఏకాగ్రభక్తి-కలుగును” అన్నట్లు పుణ్యాత్ముల హృదయము ననే శివభక్తి-యంకురించి పుష్పించి ఫలించునని శ్రీకృష్ణహృదయము ఇందు తేటతెల్లమగుచున్నయది.

శ్లో॥ చాతుర్వర్ణ్యం మయా సృష్టం-గుణకర్మ విభాగశః ।

తస్య కర్తార మపి మాం-విద్యకర్తార మవ్యయమ్॥

13

బ్రాహ్మణులు మొదలగువారి సత్త్వాదిగుణముల యొక్కయు శమదమాది కర్మ (ఆచరణము)ల యొక్కయు విభాగముల ననుసరించి-నాలుగు వర్ణములను నా అంతరాత్మయగు పరమేశ్వరుఁడు పుట్టించెను. అట్టి వర్ణవిభాగమునకు నేను (నా యంతరాత్మ) కర్తనగుదుననియు, బ్రాహ్మణాదులను వ్యత్యాసముతో సృష్టించుటకు ప్రాణుల సుకృతదుష్కృతములు కారణములగుటఁజేసి- నేను (పరమేశ్వరుఁడు) కర్తను కాననియు గుర్తించుము!

వివరణ-

బ్రాహ్మణాది వర్ణములలో గల హెచ్చుతగ్గులు-ప్రాణుల పుణ్యపాపములఁ బట్టి యేర్పడినవి- గాన అట్టి వ్యత్యాసము-వారి వారి గుణకర్మలపై ఆధారపడి నదై జన్మతః సంభవించుననియు, అందుకు పరమేశ్వరుఁడు- పక్షపాతి యని ఆరోపించుట కూడదనియు వివేకము.

‘వై షమ్య నైర్వృణ్యే న, సాపేక్షత్వాత్’ అను వ్యాసప్రోక్షమగు బ్రహ్మ సూత్రమున “పరమేశ్వరునకు దేవదానవమానవాది ప్రాణులపై పక్షపాత (వై షమ్యము) గాని నిర్దయ (నైర్వృణ్యము)గాని లేవు. ఎందుకనఁగా? ప్రాణుల కర్మ ననుసరించి కనఁబడు వ్యత్యాసమునకు పరమేశ్వరకర్తృత్వము ఉండదు” అని నిర్వచింపఁబడినది.

శ్లో॥ న మాం కర్మాణి లింపంతి-న మే కర్మఫలే స్పృహః ।

ఇతి మాం యోఽభిజానాతి-కర్మభి ర్న స బద్ధ్యతే॥ 14

చిత్రవిచిత్రములైన సృష్ట్యాదికర్మలు- నన్ను అంటుకొనవు. సృష్ట్యాదుల వలన కలుగు ఫలమునందు నాకు అపేక్ష లేదు- ఇట్లు నన్ను (పరమేశ్వరుని) గుర్తించువాడు- పునర్జన్మప్రపములగు కర్మలతో బంధింపఁబడకుండును.

వివరణ-

సృష్టి- ప్రాణుల కర్మఫలముల ననుభవింపఁజేయుటకు ఏర్పడునది గాన అట్టి కర్మఫలితములు నాకు సంబంధింపవు. కర్మఫలితములు ననుభవింప నలెనను అపేక్షయు నాకు లేదు. పరమేశ్వరుని సృష్టిలో గల వ్యత్యాసము-ప్రాణి కర్మమూలమైనదని- పరమేశ్వరుని యథార్థస్థితిని గుర్తించు మహాపురుషుఁడు జన్మవరంపర నొసఁగునట్టి కర్మపాశమునుండి విముక్తుండగును. ధాన్యోత్పత్తికి

మేఘము నిమిత్తమాత్రమైనట్లు - సృష్టి విచిత్రతకు భగవానుడు - నిమిత్తకారణము కాగా - ముఖ్యకారణము జీవకృతకర్మయని విదితమైనది.

శ్లో॥ ఏవం జ్ఞాత్వా కృతం కర్మ-సర్వై రపి ముముక్షుభిః ।

కురు కర్మైవ తస్మా త్త్వం-పూర్వైః పూర్వతరం కృతమ్॥ 15

వ్యత్యాసము నిర్ణయ లేనివాడు పరమేశ్వరుడని చెప్పిన విధమును మనస్సు నందు నిలుపుకొని - మనువు మొదలగు ముముక్షువులందరిచేతను పూర్వయుగ ములయందు కర్మ - ఆచరింపఁబడినది. అర్జునా! అట్టికర్మనే నీవు నిర్వర్తింపుము!

వివరణ -

“యే యథా మాం ప్రపద్యంతే” ఇత్యాది శ్లోకచతుష్టయమున ప్రసంగ వశాత్ తారసిల్లినట్టి పరమేశ్వరునివిషమబుద్ధిని, కారిత్యమును నిరాకరించి పూర్వోక్తమైన కర్మయోగమును పై శ్లోకమునుండి విశదీకరించుచున్నవారు. మన్వాదులు ముముక్షువులై నను నిత్యనైమిత్తికాదికర్మలను నిష్కామబుద్ధి నాచరించినందున, నీవు గూడ ఆ కోవకు చెందినవాడవగుటచేతను, జ్ఞాననిష్ఠతో కర్మ నాచరింపుమని భగవానుని ప్రబోధము. కౌంటేయు నాదేశించినదని భావము.

శ్లో॥ కింకర్మ కిమకర్మేతి-మునయోఽప్యత్ర మోహితాః ।

తత్రే కర్మ ప్రవక్ష్యామి-యద్జ్ఞాత్వా మోక్ష్యసేఽశుభాత్॥ 16

ముముక్షువు ఆచరింపఁదగిన కర్మయెట్టిది? కర్తయగు జీవాత్మయొక్క యథార్థభావము ఏలాటిది? ఇవ్విషయమై ప్రతిభ (మేధాశక్తి) గలవారు గూడ మోహమును చెందినవారు. ఏ కర్మయోగమును యథార్థముగ తెలిసికొనినచో సంసారబంధమునుండి విడుదల యగునో, అట్టి కర్మయోగమును నీకు చెప్పెదను వినుము!

వివరణ -

బుద్ధిబలము గల మహానుభావులు గూడ - నిష్కామకర్మను పలాభిసంధి లేని కర్తను నిరూపింపఁజాలకున్నవారు. నిష్కామకర్మను యథార్థముగ నాచరించువారు - పరమేశ్వరప్రీతిపాత్రులై జన్మరాహిత్యము నొందుదురని తెలియవలెను.

శ్లో॥ కర్మణో హ్యపి భోద్ధవ్యం-భోద్ధవ్యం చ వికర్మణః ।

అకర్మణ శ్చ భోద్ధవ్యం-గహనా కర్మణో గతి॥

నిత్యము నైమిత్తకంబు నగు కర్మయొక్క స్వరూపము తెలియదగినది. నిషిద్ధకర్మయొక్క యథార్థస్థితి- గుర్తింపదగినదియు, ఎట్టి కర్మను చేయక నూటక నుండుటను గురించి విచారించుకొనవలెను గాన విధినిషేధరూపమగు కర్మయొక్క తత్త్వము-సుకరముగ తెలియరానిదగుచున్నది.

శ్లో॥ కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యే-దకర్మణి చ కర్మ యః।

స బుద్ధిమాన్ మనుష్యేషు-స యుక్తః కృత్స్నకర్మకృత్॥ 18

ఎవఁడు-సంధ్యావందన శివపంచాక్షరీజపాది నిత్యకర్మను శ్రాద్ధాది నైమిత్తికమును శివారాధనముగను; విహితమైన కర్మను చేయకుండుటను ప్రత్యవాయజనకమగు కర్మగాను బంధహేతువుగాను భావించునో, అట్టి సజ్జనుఁడు మానవులలో జ్ఞానయోగవేత్తయగుటయే గాక- సమస్త పుణ్యకర్మల నాచరించువాడు, శివధ్యానయోగయుక్తుఁడు నగును.

వివరణ-

కర్మఫలము నపేక్షింపక-నిత్యనైమిత్తికకర్మల నాచరించువానికి- పునర్జన్మబంధము సడలిపోవును. సంధ్యావందనాదులను చేయకుండినచో శివాపచారమగునుగాన అట్టి అకర్మ-సంసారపాశమున బంధించును. పరమేశ్వరారాధన బుద్ధి నాచరింపఁబడు కర్మ- శివానుగ్రహనిదానమగుటచే- సమస్త పుణ్యకర్మ ఫలము అట్టివానికి లభించును. పరమేశ్వరునందు ఆనన్యభక్తిగల మహానుభావుఁడు. కర్మఫలములగు స్వర్గసుఖాదుల నపేక్షింపడని భావము.

కర్మను గురించి అకర్మను గురించియు కావలసిన పరిజ్ఞానము ఇందు పొందుపరుపఁబడినది. స్వధర్మము నాచరించుట ఈశ్వరారాధన మగునని “యతః ప్రవృత్తి ర్భూతానాం-యేన సర్వ మిదం తతం। స్సకర్మణా త మభ్యర్చ్య సిద్ధిం విందతి మానవః” అను గీతాశ్లోకమున గాననగును.

శ్లో॥ యస్య సర్వే సమారంభాః-కామసంకల్పవర్జితాః ।

జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణం-తమాహుః పండితం బుధాః ॥

19

ఎవనికి కర్మలన్నియు కోరికల ననుసరించు సంకల్పములు లేనివగునో “పరమేశ్వరారాధనరూపములగునవి కర్మలు” అను దృఢ జ్ఞానమనెడు అగ్నితో

పూర్వజన్మకృతకర్మబీజములు దహింపబడును గాన నట్టివానిని జ్ఞానిగా వేదార్థ విదులు వక్కాణించుచున్నవారు.

వివరణ — ఈ జన్మయందు పరమేశ్వరారాధనబుద్ధిని నిత్యనైమిత్తికాది కర్మల నాచరించు వానియొక్క పూర్వకృతకర్మబీజములన్నియు నశించుటఁజేసి శివానుగ్రహమున బంధవిముక్తి యగునని తాత్పర్యము.

శ్లో॥ త్యక్త్వా కర్మఫలానంగం-నిత్యత్పప్రో నిరాశ్రయః ।

కర్మణ్యభిప్రవృత్తోఽపి-నైవ కించిత్ కరోతి సః ॥

20

కర్మ నాచరించుచు కర్మఫలమునందు ఆపేక్షను విడనాడి పరమేశ్వరు నారాధించుటచే కలుగు ఆనందము ననుభవించుచు యోగక్షేమములకై ఎవరిని గూడ ఆశ్రయింపక నుండు మహాపురుషుఁడు-నిత్యనైమిత్తికాది కర్మల ననుష్ఠించు చున్నను కర్మను చేయనట్లే నుండును.

వివరణ-దొరుకనిది లభించుట-యోగమనఁబడును. ప్రాప్తమును రక్షించుట-క్షేమమనఁబడును. ఇట్టి యోగక్షేమములకై శివేతర దేవతలను గాని శ్రీమంతులైన మానవులను గాని ఆశ్రయింపక-నిత్యనైమిత్తికాది కర్మఫలమును పొందవలెనను ఆశను తొలగించుకొని-కర్మయను మిషతో పరమేశ్వరు నారాధించుచు తృప్తిపడు శివయోగికి-పరమేశ్వరుఁడే యోగక్షేమముల నొనఁగూర్చుచుండు ననియు, కర్మఫలాభిసంధి లేనివానికి కర్మవలన పునర్జన్మాంకురములు సంభవింపవనియు, ఉదరపోషణార్థమై కుటుంబభరణము కొరకున్న ఎట్టి వ్యాకులతయు ఉండదనియు విదితమైనది.

శ్లో॥ నిరాశీ ర్యతచిత్తాత్మా-త్యక్తసర్వపరిగ్రహః ।

శారీరం కేవలం కర్మ-కుర్వన్నాప్నోతి కిల్బిషమ్ ॥

21

నిష్కాముఁడై - మనస్సును శరీరమును అదుపులో నుంచుకొని, స్రక్చందన వనితాదులపై మమకారమును తగ్గించుకొని యుండువాడు - శరీరముచేతనే నిర్వర్తింపఁదగినట్టి నిత్యనైమిత్తికాదికర్మ నాచరించుచున్నను-మోక్షప్రతిబంధక మగు దురితమును పొందఁజాలడు.

వివరణ-నిష్కామునకు-మనోనిగ్రహము శరీరనియంత్రణంబు అవసరము

లనియు, మమకారము కూడదనియు, సంధ్యావందనాది నిత్యకర్మలు, శ్రాద్ధాది నైమిత్తికంబులు నీశ్వరారాధనబుద్ధిని గావింపబడినచో బంధకములు కావనియు వివేకము.

శ్లో॥ యదృచ్ఛాలాభసంతుష్టో-ద్వంద్వాతీతో విమత్సరః ।

సమః సిద్ధా వసిద్ధౌ చ-కృత్వాఽపి న నిబద్ధతే ॥

22

యదృచ్ఛాలాభము (ప్రయత్నము లేకుండ లభించు దాని) చేతనే తృప్తి పడువాడు, శీతోష్ణాదులను సహించువాడు, ఏ ప్రాణియందును వైరము లేనివాడు, ఆప్రయత్నముగ ఏదేని లభించినను లభింపకున్నను సంతోషము గాని దుఃఖము గాని లేనివాడు నగు కర్మయోగి-కర్మనాచరించినను శుభాశుభ రూపమగు కర్మఫల బంధము నొందఁజాలడు.

వివరణ-ఈశ్వరార్పణబుద్ధిని నిత్యనైమిత్తిక కర్మల నాచరించుతఱి- శీతము ఉష్ణము మొదలగు ద్వంద్వములను సహించుచుండవలెను శరీరకుటుంబ పోషణార్థము. అధికశ్రమఁజెందక-సహజముగా లభించుదాని నుపయోగించుకొన వలెను. అనాయాసముగ ఒకప్పుడు లభింపనిదానికై వగవకూడదు. లభించినది గదా! అని విఱ్ఱివీగఁగూడదు. ఐతే జ్ఞాననిష్ఠ సిద్ధింపనట్టి పై లక్షణములు గల యట్టి మహారుషుని గూడ కర్మ-సంసారపాశబద్ధు నొనర్పఁజాలదని సారాంశము.

శ్లో॥ గతసంగస్య ముక్తస్య-జ్ఞానావస్థితచేతసః ।

యజ్ఞాయాచరతః కర్మ-సమగ్రం ప్రవిలీయతే ॥

23

ఫలాసక్తి లేనివాడై పరమేశ్వరారాధనమునందే చిత్తమును నిలిపి-పర మేశ్వరుని కొఱకై కర్మ నాచరించు నిష్కాముని కర్మ యంతయు పరమేశ్వరు నందు లీనమగును. అనఁగా? పునర్జన్మాది బంధకము కాదని భావము.

శ్లో॥ బ్రహ్మర్పణం బ్రహ్మ హవి-ర్బ్రహ్మగ్నౌ బ్రహ్మణా హుతం ।

బ్రహ్మైవ తేన గంతవ్యం-బ్రహ్మకర్మసమాధినా ॥

24

అర్చణం-అనఁగా-స్మక్ సృవాదిసాధనములు-బ్రహ్మ (పరమేశ్వరుఁడు) మృతము మొదంగు హవిస్సు. పరమేశ్వరుఁడెను; బ్రహ్మరూపమగు అగ్నియందు.

బ్రహ్మాంతర్యామికుడనగుటచే కర్తయు బ్రహ్మాంటేగాన హవనము పరమేశ్వరునిచే చేయఁబడును. ఇట్లు పరమేశ్వరునందే నిష్ఠ గలవాడై కర్మనాచరించునెడల నట్టి కర్మయోగి-బ్రహ్మము (పరమేశ్వరు)నే పొందును.

వివరణ-కర్త, క్రియ, అగ్నియు సమస్తంబు పరమేశ్వరుడే నను నిశ్చయమున కర్మ నాచరించువానికి-కర్మ-బంధకము కానిదై. శివసాయుజ్యరూపమైన పరమము క్రి నొదవఁజేయునదనియు, ప్రకృతిని మించిన పరమాత్మను భావించుచు చేయఁబడు కర్మ-పరమేశ్వర స్వరూపమనియు విదితమైనది.

శ్లో॥ దైవ మేవాపరే యజ్ఞం-యోగినః పర్యుపాసతే ।

బ్రహ్మాగ్నా వపరే యజ్ఞం-యజ్ఞేనై వోపజుహ్వతి ॥ 25

దేవతనుద్దేశించి హవిస్సు నగ్నియందు సమర్పించుట గల యజ్ఞమును కొందరు కర్మయోగులు చేయుచుందురు. మరికొందరు-అగ్నియు శివస్వరూపమని భావించుచు శివార్చణబుద్ధిని యజ్ఞము నాచరించుచుందురు.

వివరణ-"రుద్రో వా ఏష యదగ్నిః" అను శ్రుతి ననుసరించి-యజ్ఞార్హమైన అగ్ని-శివస్వరూపమగునది. అట్టి అగ్నియందు హోత గూడా "శివోఽహం" భావనతో సమర్పించు హవనము-పూర్వ (24) శ్లోకోక్తరీతిని శివస్వరూపుడగు జీవాచే శివార్చణబుద్ధిని గావింపఁబడునది- శివ (బ్రహ్మ) యజ్ఞమనఁబడుననియు, ఆ యా దేవతల నుద్దేశించి చేయఁబడు హవిస్త్యాగము దేవతాయజ్ఞమనఁబఱుగుననియు వివేకము.

శ్లో॥ శ్రోతాదీనీంద్రియాణ్యన్యే-సంయమాగ్నిషు జుహ్వతి ।

శబ్దాదీన్ విషయా సన్యే-ఇంద్రియాగ్నిషు జుహ్వతి ॥ 26

సర్వాణీంద్రియకర్మాణి-ప్రాణకర్మాణి చాపరే ।

ఆత్మసంయమయోగాగ్నౌ-జుహ్వతి జ్ఞానదీపితే ॥ 27

చెవులు మొదలగు ఇంద్రియములను-నిగ్రహరూపములగు అగ్నులందు హవనముఁజేయువారు కొందరు కాగా-మరికొందరు-శబ్దము మున్నగు విషయములను ఇంద్రియ రూపములైన అగ్నులయందు సమర్పించుచుందురు. ఇంక కొందరు యోగులు-జ్ఞానేంద్రియముల యొక్క శ్రవణాది కర్మలను కర్మేంద్రియముల యొక్క వచనాది కర్మలను జ్ఞానము (బ్రహ్మ)చే ప్రజ్వలించుచున్నట్టి శివధ్యానరూపంబు నగు యోగాగ్నియందు నిలుపుచుందురు.

వివరణ-వినుట చూచుట తాకుట మొదలగు విషయములను చెవులు కన్నులు తోలు మొదలగు ఇంద్రియములయందు సమర్పించుట యనగా? విషయముల ననుభవించు సమయమునందు నవ్యానియందు మమకారము లేనివారై ఇంద్రియముల నగ్నిగాను, విషయములను హవిస్సుగాను భావించుచుందురు.

ఇట్టి భావన-శాంతవదీక్షితులైన లింగాంగసంగులకు మాత్రము నుపయుక్తంబగునది-ఆహారపానీయాదుల నిష్టలింగమునకు సమర్పించి-పరమేశ్వర ప్రసాదముగ ననుభవించుదురు గాన-విషయానుభవమంతయు శివార్చితంబగుటచే శివయోగులు నిస్సంగులగుదురని భావము.

ఇంద్రియనిగ్రహము, ఏకాగ్రచిత్తమున శివలింగమునందు (లేక) హృదయమునందు శివుని ధ్యానించుటయు, యజ్ఞములనఁబఱఁగునని విదితమైనది.

శ్లో॥ ద్రవ్యయజ్ఞా స్తపోయజ్ఞా-యోగయజ్ఞా స్తథాఽపరే ।

స్వాధ్యాయజ్ఞానయజ్ఞాశ్చ-యతయః సంశితవ్రతాః ॥

27

ధనమును సత్పాతలకు, ధాన్యమును అన్నదానాదిరూపముగను గృహభవనాదులను యోగ్యులకు శివప్రీత్యర్థము సమర్పించు వారు; కృత్యచాంద్రాయణ నక్తవ్రతాది తపస్సుల నాచరించువారు; చిత్తవృత్తులను నిరోధించు వారు; రుద్రాధ్యాయాదులను పఠించుచు శివ పంచాక్షరీ మహామంత్రమును జపించు వారు; పశుపాశపతిజ్ఞానమున పరమేశ్వరు నుపాసించువారు; తీక్షణవ్రతములు గల వారును యజ్ఞకర్తలనఁబడుదురు.

వివరణ - మహేశ్వరులకు అన్నవస్త్ర భూషణ ధన గృహాదులను సమర్పించువారు దానయజ్ఞులుగాను; నక్తవ్రతాదుల నాచరించువారు తపోయజ్ఞులుగాను, చిత్తవృత్తులను నిలుపువారు యోగయజ్ఞులుగాను; రుద్రాధ్యాయాదివేద భాగములను చదువువారు స్వాధ్యాయయజ్ఞులుగాను; “సంసారపాశబద్ధుడైన జీవాత్మ-వశువనియు, సంసారము పాశము (తనుగు) అనియు, పశువును పాశము నుండి విడిపించువాడు-పతియనియు” స్వానుభవమున గుర్తించి-శివు నారాధించు వారు-జ్ఞానయజ్ఞులనియు, కఠినవ్రతముల నాచరించువారు-వ్రతయజ్ఞులనియు పేర్కొనఁబడుచున్నందున - పై సుకృతములన్నియు యజ్ఞములే నగునని సారాంశము.

శ్లో॥ అపానే జుహ్వతి ప్రాణం-ప్రాణేఽపానం తథాఽపరే ।

ప్రాణాపానగతీ రుద్ధ్వా-ప్రాణాయామపరాయణాః ॥

29

అపరే నియతాహారాః-ప్రాణాన్ ప్రాణేషు జుహ్వతి ।

మరికొందరు-ప్రాణవాయువును అపానవాయువునందు సంభింపఁజేయు పూరకమును; అపానవాయువును ప్రాణవాయువునందు నిలుపు రేచకమును; ప్రాణ అపానవాయువుల రెంటిని నిరోధించు కుంభకమును గావించుచు “ప్రాణాయామము” అను అభ్యాసమును కొనసాగించువారును; ఆహారనియమరూపమగు వ్రతము నవలంబించి-ఇంద్రియములయందు విషయములను సమర్పించువారును;

వివరణ-ఆహారనియమమనఁగా ? ఒకేసారి నివేదింపఁబడి స్వీకరింపఁబడు ఆహారమును భరితమనెదరు. అట్టి భరిత వ్రతమును ఆజ్ఞాంతము ఆచరించు వారు నియతాహారులనఁబఱఁగుదురు. జిహ్వచాపల్యమును విడనాడి నివేదితము రోచకము కాకున్నను శివార్పిత మను భావనతో భుజింపవలసియుండును.

జిహ్వేంద్రియమున రసము అను విషయమును, అటులే ఆ యా ఇంద్రియములయందు ఆ యా విహితములైన విషయములను సమర్పించువారు అర్పణ యజ్ఞులగుదురని భావము.

శ్లో॥ సర్వే ప్యేతే యజ్ఞవిదో-యజ్ఞక్షపితకల్మషాః ॥

30

యజ్ఞశిష్టామృతభుజో-యాంతి బ్రహ్మ సనాతనమ్ ।

నాయం లోకోఽస్త్యయజ్ఞస్య-కుతోఽన్యః కురుస త్తమ ? ॥ 31

కురుసత్తమా ! ద్రవ్యయజ్ఞాదిపరులైన వీరందరును యజ్ఞస్వరూపమును గుర్రెరిగినవారునై ద్రవ్యయజ్ఞాదుల వలన తమ దురితమును పోగొట్టుకొని యజ్ఞముల నొనర్చిన పిదప మిగులునట్టి అమృతరూపమగు అహారమును స్వీకరించుచు శివసాయుజ్యమును చెందఁగలుగుచున్నవారు. చెప్పఁబడినవానిలో ఏదే నొక యజ్ఞమును చేయనివానికి స్వల్పసుఖముగల ఈ లోకముగూడ నుపయుక్తము కాదు. పైగా బహుసుఖముగల స్వర్గాది పరలోకము లభించునని యెట్లు చెప్పనగును ?

వివరణ-“పరమేశ్వరుని ఆరాధన” అను భావనతో ద్రవ్యదానము మొదలగు యజ్ఞముల నాచరించినచో పశుపాశపతివివేకము గలవారై పునరావృత్తి రహిత

మగు శాశ్వతశివసాయుజ్య (మోక్ష) మును పొందుదురనియు; పలాపేక్షచే కర్మ యజ్ఞముల నాచరించు పుణ్యాత్ములకు స్వర్గాదిలోకములు లభించుననియు; పలాభి సంధిరహితముగ పుణ్యాకర్మలను మరియు శివారాధనము నాచరించువారికి శివ సాయుజ్యమే గాక సుఖ జీవనము కొనసాగుననియు విశదమైనది.

శ్లో॥ ఏవం బహువిధా యజ్ఞా-వితతా బ్రహ్మణో ముఖే ।

కర్మజాన్ విద్ధి తాన్ సర్వా-నేవం జ్ఞాత్వా విమోక్ష్యసే ॥ ౩౨

చెప్పబడిన రీతిగా పెక్కు తెఱఁగులు గల యజ్ఞములు వేదముఁదగు ప్రారంభమున విస్తరించి వక్కాణింపబడినవి. అట్టి యజ్ఞములన్నియు మనో వాక్కాయకర్మల వలన సంభవించునవని గుర్తింపుము ! ఇట్లు భావించి పూర్వోక్త యజ్ఞములను యథాశక్తి ఆచరించునెడ సంసారబంధవిముక్తిఁ బడయఁ గలుగుదువు !

వివరణ - అష్టవిధ యజ్ఞములలో-ఆహారనియమము నవలంబించి-శివ లింగ ధారులైన శైవమహాజనులు-ఇష్టలింగమునకు నివేదింపనట్టి పదార్థమును స్వీకరింపక-నివేదితమును విసర్జింపకయు, నివేదితమునంతయు శివప్రసాదముగ భుజించి-శివనివేదితము దక్క మరియుక వస్తువును పరిగ్రహింపనట్టి-అర్పణ యజ్ఞము చివరిదైనందున-ఉత్తమశ్రేణిఁజెందియుండునదని తెలియుటచే-అర్పణ యజ్ఞాలు ఒకే జన్మాంతమున-శివానుగ్రహ పాత్రులై శివసాయుజ్యము నొందు టకు-మోక్షసామ్రాజ్యపథమున నడుగిడుదురని-సారాంశము.

శ్లో॥ శ్రేయాన్ ద్రవ్యమయా ద్యజ్ఞాత్-జ్ఞానయజ్ఞః పరంతప ।

సర్వం కర్మాఖిలం పార్థ! జ్ఞానే పరిసమాప్యతే ॥ ౩౩

పరంతపా! కర్మజ్ఞానసముచ్ఛయ రూపమగు కర్మలో-ద్రవ్యమయ యజ్ఞ (కర్మరూపమైన అంశ) మునకన్న-జ్ఞానయజ్ఞ (జ్ఞానరూపమైన అంశ)ము-శ్రేష్ఠమైనట్టిది. పార్థా! పలాభిసంధిరహితమగు కర్మయంతయు పతిపశుపాశ స్వరూప జ్ఞానమునందు పరిసమాప్తఁజెందును.

వివరణ - కర్మయోగమునందు జ్ఞానము చేరుటచే-కర్మ-జ్ఞాన ప్రధాన మైనదనియు; అందు జ్ఞానాంశము ముఖ్యమనియు, వైదికకర్మయంతయు శివారాధనముగ ఉపయుక్తంబగుననియు, జ్ఞానమనఁగా? మాటలచే కలుగు మిడిమిడి జ్ఞానము కాదనియు, పాశమునుండి విడిబడుటకు పశువు-పతినుపాసించుట యను శివారాధనమే ననియు విదితమైనది.

శ్లో॥ తద్విద్ధి ప్రణిపాతేన-పరిప్రశ్నేన సేవయా ।

ఉపదేశ్యంతి తే జ్ఞానం-జ్ఞానినస్తత్త్వదర్శినః ॥

34

“అనినాశి తు తద్విద్ధి-యేన సర్వమిదం తతం” అని ద్వితీయాధ్యాయమున 17వ శ్లోకమునుండి “ఏషా తేఽభిహితా సాంఖ్యే బుద్ధిః” ఇత్యాది శ్లోకమువరకు చెప్పఁబడినదియు, “జ్ఞానం తేఽహం” ఇత్యాదిని చెప్పఁబడఁబోవునదియు నగు జ్ఞానమును - సాష్టాంగనమస్కారముతోడను, బాగుగా ప్రశ్నించుటతోడను, సేవించుటతోడను-గుర్తింపుము!

అట్లైనచో పరమేశ్వరుని యథార్థస్థితిని గుర్తించువారు సమాధియోగమున పరమేశ్వరుని దర్శించినవారు నగు మహానుభావులు పతి పశు పాశ వివేకము గల జ్ఞానము నుపదేశింతురు.

వివరణ - నాకు సంసారబంధము తారసిల్లినది ఎందుకు? ఎట్లు ఆ బంధము విడిపోవును? అని వినయవిధేయతలతో గురువుగారిని అడుగుట పరిప్రశ్న యనఁబడును. గురువుగారి నిత్యానుష్ఠానమునకు వలయు సమిధలు, పుష్పబిల్వాదులను సమర్పించుట, తదితర ఉపచారముల నొనర్చుటయు సేవ యనఁబఱగును.

శిష్యుఁడు విరాగియై జిజ్ఞాసతో గురువును ప్రశ్నించినచో గురువు-ప్రసన్నుడై-పతియనఁగా-పరమేశ్వరుఁడనియు, సంసార పాశమునుండి విడదీయుమని పశువు (జీవుఁడు) పతిని ప్రార్థించుటయే శివారాధనమనియు, శివారాధనమునకై శాంఖ్యవదీక్షనొసఁగి ఇష్టలింగ నిరీక్షణాది దశావదానములను వివరించి చూపుటయే” జ్ఞానోపదేశమనియు, శైవసంప్రదాయము చాటుచున్నది.

శ్లో॥ యత్ జాత్వా న పున ర్మోహ-మేవం యాస్యసి పాండవ!

యేన భూతా న్యశేషేణ-ద్రక్ష్యస్యాత్మ న్యథో మయి ॥

35

పాండుతనయా! జ్ఞానులచే నుపదేశింపఁబడిన జ్ఞానము నవలంబించినచో మనుష్యాది సంబంధమైన ఆత్మాభిమానమనఁదగు మోహమును, బంధువధాది మూలమైన భ్రాంతిని పొందజాలవు;

జ్ఞానము పరిపూర్ణమైనచో సమస్తప్రాణులను నీతో చూడఁగలుగుటయే గాక పరమేశ్వరుని యందును దర్శింపఁజాలుదువు!

వివరణ — “నిరంజనః పరమం సామ్య ముపైతి” “శివోపాసకుఁడు. పుణ్య పాప లేప రహితుఁడై శివునితో అత్యంత సమానత్వము నొందును” అను శ్రుతి ననుసరించి-తాను పరమేశ్వరుఁడును సర్వప్రాణులకు ఆశ్రయములగుదుమని భావించి దర్శించు శాంతవచీక్షితుఁడు. శివసాయుజ్యమును పొందునని సారాంశము.

శ్లో॥ అపి చేదసి పాపేభ్యః-సర్వేభ్యః పాపకృత్తమః ।

సర్వం జ్ఞానప్లవేనైవ-వృజినం సంతరిష్యసి ॥ 36

పాపాత్ములందరికంటెను మిక్కిలి పాపిష్ఠివైనను జ్ఞానము అను పడవతో-పాపసముద్రమునంతటిని దాటఁ గలుగుదువు!

వివరణ — పాపసముద్రమనఁగా ? పాప పుణ్య సముదాయము-సముద్రము వలె దాటరానిదని తెలియవలెను.

శ్లో॥ యథైదాంసి సమిద్ధోఽగ్ని-ర్భస్మసాత్ కురుతేఽర్జున!

జ్ఞానాగ్నిః సర్వకర్మాణి-భస్మసాత్ కురుతే తథా ॥ 37

అర్జునా!

మంచుచున్న అగ్ని-కఱ్ఱల నెట్లు కాల్చునో-ఆ విధముగా జ్ఞానమనెడి-వీతి హోత్రుఁడు-సమస్త కర్మలను భస్మీకరించును.

వివరణ — శివారాధనము అను ఉపాసనాత్మక జ్ఞానము-ప్రారబ్ధవశమున సంభవించు రాగద్వేషములను దినక్రమముగ తగ్గించుచు చిత్తశుద్ధిని సంపాదించును. పుణ్యముగూడ జన్మనిదానముగ బంధకమగుటచే పుణ్యములు పాపములు రెండును నశించినచో శుద్ధచిత్తమున శివుఁడు - భావలింగరూపమున సాక్షాత్కరించునని భావము.

శ్లో॥ న హి జ్ఞానేన సదృశం-పవిత్ర మిహ విద్యతే ।

తత్స్వయం యోగసంసిద్ధః-కాలేనాత్మని విందతి ॥

38

జ్ఞానముతో సమానము, జ్ఞానమునకన్న పవిత్రంబు నగు మరీయొకటి-కేవల కర్మయోగాదులయందు లేదు. ఫలాభిసంధిరహితమగు కర్మయోగము వలన కలుగు శుద్ధచిత్తమునందు గావింపఁబడు శివధ్యానయోగముచే - సాధకుఁడు కాలక్రమమున తనలోనే శివుని దర్శించుటచే సాక్షాత్కారజ్ఞానమును పొందును.

వివరణ-పరమేశ్వరుని ప్రత్యక్షముగ దర్శించు జ్ఞానమును మించినది మరీయొకటి ఉండదని తెలియవలెను. “తతస్తు తం పశ్యతే నిష్కళం ధ్యాయ మానః, పురిషయం పురుష మీక్షతే” “కర్మయోగపూర్వకముగ సంపాదించఁబడిన చిత్తశుద్ధిని పరమేశ్వరుని ధ్యానించుచుండినచో విభాగరహితుఁడు, హృదయపురియందు నివసించువాడు, పరిపూర్ణుఁడు నగు పరమేశ్వరుని సాధకుఁడు చూడఁ గలుగును” అను శ్రుతివాక్యము-ఇందుకు తార్కాణము.

శ్లో॥ శ్రద్ధావాన్ లభతే జ్ఞానం-తత్పరః సంయతేంద్రియః ।

జ్ఞానం లబ్ధ్వా పరాం శాంతి-మచిరేణాధిగచ్ఛతి ॥

39

గురూపద్రిష్టమార్గమునందు శాస్త్రోక్తవిధానమునందైనను ఆసక్తికలిగినవాడై, బాహ్యభ్యంతరింద్రియములను వశపఱచుకొనియు, శివధ్యానమునందే చిత్తమును నిలిపినచో-అట్టి సాధకుఁడు-పరమేశ్వరదర్శనము అను ప్రత్యక్షజ్ఞానము గలవాడై త్వరలోనే పరమము క్రిని పొందును.

వివరణ-శాంతవదీక్షాగురువు ఉపదేశించిన-భస్మరుద్రాక్షధారణమునందు శివపంచాక్షరీ మహామంత్ర జపమునందు ఇష్టలింగార్చనయందును పట్కదల గలవాడై శివుని ధ్యానించుచు శివాగమప్రోక్తములగు షట్స్థల వివేకాదుల నుల్లంఘింప కుండినచో ఈ జన్మయందే భావిలింగసాక్షాత్కారమై జన్మాంతమున శివసాయుజ్యము లభించునని భావము.

శ్లో॥ అజ్ఞశ్చశ్రద్ధదానశ్చ-సంశయాత్మా వినశ్యతి ।

నాయం లోకోఽస్తి నపరో-న సుఖం సంశయాత్మనః ॥

40

శాస్త్రము ఆచార్యుఁడు ఉపదేశించిన విధానమును తెలియనివాడు, ఉపదేశ

మును విశ్వసించనివాడు, ఉపద్రష్టము సిద్ధించునో లేదో అని సంశయించువాడున్నతాను సాధించు ప్రయోజనమును పోగొట్టుకొనును. సంశయాత్మకైతే ఈ లోకము పరలోకము లేకుండుటయే గాక సుఖభోగంబు నుండఁజాలదు.

వివరణ—“ఇదం కురు! ఇదం మాకురు” ఇత్యాదిని శాస్త్రము తెలుపు ధర్మాధర్మములను గుర్తించనివాడు, ఆచార్యుఁడు (గురువు) ఉపదేశించు విధానముపై శ్రద్ధ లేనివాడు, “ఇది అవునో కాదో” అని సంశయించువాడును ఈలోకమున ధనముగడించుట మున్నగువానిని సాధింపలేడు. పైలోకమునుగూడ పొందలేడు. అట్టివానికి—జీవితమునందును సుఖానుభవంబు నుండదని సారాంశము.

శ్లో॥ యోగసన్న్యస్తకర్మాణం-జ్ఞానసంఛిన్నసంశయం ।

ఆత్మవంతం న కర్మాణి-నిబద్ధంతి ధనంజయ ॥

41

ధనంజయా! శివారాధనరూపమగు కర్మయోగముచే పరమేశ్వరునకు కర్మల నన్నిటిని సమర్పించి—పరమేశ్వర దర్శనముచే సంశయమును పోగొట్టుకొనియు—అప్రమత్తుడై యుండువానిని — పుణ్యపాపరూపములగు పూర్వకర్మలన్నియు బంధించునవి కావు.

వివరణ—శివారాధనము కర్మయోగమైనను ధ్యానయోగముగ పరణమించుటచే కర్మఫలముల నాశించు మనస్సు అంతరించును గాన పూర్వకర్మలన్నియు శూన్యప్రాయములగుననియు, సంశయమును తగ్గించుకొని శివుని ధ్యానించుచుండినచో ఈశ్వరుఁడు సాక్షాత్కరించుననియు, సాక్షాత్కారముచే సంశయములన్నియు పటాపంచలగుననియు, శివారాధనమున అపచారములు లేకున్నచో అట్టివానిని—పూర్వకృతమలు సంసారపాశమున బంధింపవనియు విదితమైనది.

శ్లో॥ తస్మా ద్జ్ఞానసంభూతం-హృత్స్థం జ్ఞానాసినాఽఽత్మనః ।

భిత్వైనం సంశయం యోగ-మాత్సిష్టోత్తిష్ఠ! భారత ॥

42

అందువలన—అవివేకముచే కలుగునట్టి, మనోగతంబునగు నీ సంశయమును గురూపదేశమువలన వివేకము అను కత్తితో చేదించి—కర్మయోగము ననుష్ఠింపుము! చ్చధర్మమగు యుద్ధమునకై సన్నద్ధుఁడవు కమ్ము!

వివరణ—ఎద్ది కర్తవ్యము? ఎద్ది కర్తవ్యము కాదు? అను విచారణ లేనిచో

వివేకము నశించును. అవివేకమువలన సంశయము మనస్సునందు పాదుకొనును. గురువు నాశ్రయించి దీక్షగైకొనినయెడల వివేకము సంభవించును. సంశయము తొలగెను. సంశయము దూరమైనచో స్వధర్మమగు కర్మయోగము నీర్దిించును. అనర్థములన్నిటికిని-ఆలవాలము సంశయమగునని సారాంశము.

ఇతి శ్రీ మహాభారతే శతసాహస్రస్యాం సంహితాయాం వైయాసిక్యాం,
భీష్మపర్వణి, శ్రీమత్ భగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు, బ్రహ్మ
విద్యాయాం, యోగశాస్త్రే, శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే,
యజ్ఞవిభాగయోగో నామ చతుర్థోఽధ్యాయః

ఇయ్యది - శ్రీ నీలకంఠ భగవత్పాదారాధ్య విరచితంబగు శ్రీ మద్భగవద్గీతా
బాష్యమున "మనో రంజనం" బను శాంకరీయ ఆంధ్రానువాదమున
నాలుగవ అధ్యాయము.

శ్రీ శివాద్వైతసిద్ధాంత విశదీకరణము-4

80 వ పేజీ తరువాయి

- శ్లో॥ రామం శివో ధ్యాయతీతి-రామోత్కర్ష మతిబ్రువన్ ।
కశ్చిచ్ఛివస్య పారమ్యం-వారయన్ పాప మశ్నుతే ॥ 16
- శక్తి కేశవ విఘ్నేశ-కుమార రవి వర్గకం ।
పరివారః శివస్యేతి-శైవా స్తత్పూజనాదరాః ॥ 17
- అతః శంభుం నమారాధ్య-సర్వదేవాన్వితం పరం ।
ప్రాప్నుయు ర్భుక్తిముక్తిచ-పరతత్వార్థచింతకాః ॥ 18
- శైవాదినిందకస్యైత-త్సమాధానం భవేదితి ।
మత్వా వై శైవసిద్ధాంత-విశదీకరణం కృతమ్ ॥ 19
- ఏతావతాఽన్య సిద్ధాంతే-చేర్ష్యా మమ న విద్యతే ।
ఇతి జ్ఞాత్వా బుధాగ్రణ్యః-మోదంతాం శంకరేచ్ఛయా ॥ 20

శ్రీ మహాగణాధిపతయే నమః

శ్రీ భగవద్గీత

పంచమాధ్యాయము

“మనోరంజన” శాంకరీయ ఆంధ్రానువాదసహితము

అర్జున ఉవాచ-

శ్లో॥ సన్నాసం కర్మణాం కృష్ణ! పున ర్యోగం చ శంససి।

యచ్ఛేయ ఏతయో రేకం-తన్మేబ్రూహి సునిశ్చితమ్ ॥ 1

కృష్ణా! కర్మసన్నాసము కర్మయోగము అను రెంటిని చెప్పుచున్నావు; ఈ రెంటిలో ఎద్ది శ్రేయస్కరమో అద్దాని నొకదానిని నిశ్చయించి నుడువుము!

వివరణ—“యస్య సర్వే సమారంభాః” అను పందొమ్మిదవ శ్లోకమునుండి కామసంకల్పాదులు లేనట్టి కర్మ-జ్ఞానస్వరూపమగునని నాలుగవ అధ్యాయమున చెప్పఁబడినది. ఈ ఐదవ అధ్యాయమున కర్మయోగము పరమేశ్వరుని పొందుటకు సాధనమైనను జ్ఞాననిష్ఠయే అంతరంగ సాధన మనియు, అట్టి జ్ఞాననిష్ఠ-తాను కర్త గానని అనుసంధించుచున్నచో బలపడుననియు, జ్ఞాననిష్ఠకు వలయు బుద్ధి బలమును సంపాదించవలెననియు ఉపదేశింపఁబడుచున్నది.

“యోగసన్న్యస్త కర్మాణం” ఇత్యాదిని జ్ఞానయోగము;

“నియతం కురు కర్మత్వం” ఇత్యాదిని కర్మయోగంబు నిరూపింపఁబడుటచే భగవానుని ఆశయము విశదముగా తెలియనందున అర్జునుఁడు కర్మజ్ఞానయోగములు వేరువేరని బావించి “ఈ రెంటిలో శ్రేయస్సు నొసఁగు యోగమును తేల్చి వక్కాణింపు” మని ప్రశ్నింపవలసివచ్చెను.

వివరణ-ఇటు సన్నాస మనఁగా-జ్ఞానయోగ మని భాష్యకర్తలగు శ్రీ నీల

కంత భగవత్పాదులు వివరించిరి. “సన్న్యాసము కర్మత్యాగపరముగ వ్యాఖ్యానించుట— మూలము ననుసరించునని పరులు భావించుట— సరికాదు. భగవద్గీతలో ముందు ఎచ్చోటను సన్న్యాసపదము కర్మత్యాగపరమని చెప్పఁబడలేదు.

“జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం—కర్మయోగేన యోగినాం” ఇత్యాదిని తృతీయాధ్యాయగత తృతీయ శ్లోకమున కర్మజ్ఞాన యోగములే నిర్దేశింపఁబడినవి.

“కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యేత్” ఇత్యాదిని— “కర్మత్యాగము విధింపఁబడినది” అను పరుల వచనము—పరిగ్రాహ్యము కాదు ఎందుకనఁగా?

“యజ్ఞో దానం తపః కర్మ-న త్యాజ్యం కార్యమేవ తత్”

“కామ్యానాం కర్మణాం న్యాసం-సన్న్యాసం కవయో విదుః”

“సర్వకర్మఫల త్యాగం-ప్రాహు స్త్యాగం విచక్షణాః”

“న కర్మణా మనారంభా-న్నైష్కర్మ్యం పురుషోఽశ్నుతే”

“న చ సన్న్యాసనా దేవ-సిద్ధిం సమధిగచ్ఛతి”

“నియతస్య తు సన్న్యాసః-కర్మణో నోపపద్యతే”

“మోహః తస్య పరిత్యాగ-స్తామసః పరికీర్తితః”

ఇత్యాది నీ గీతలయందే—కర్మత్యాగము కూడదనియు; యజ్ఞము దానము తపస్సు అనువానిని విడువక చేయవలయుననియు, కామ్యకర్మలను విడనాడుట సన్న్యాసమనియు; కర్మఫలముల నపేక్షింపకుండుటను త్యాగముగ జ్ఞానులు పరిగణింతురనియు, కర్మలను చేయునిది జ్ఞానము పురుషునకు సిద్ధింపదనియు; కర్మలను విడిచినంతమాత్రమున మోక్షము లభింపదనియు; నియతమైన సంధ్యావందన శివమంత్రజప శివారాధనాది కర్మలను విసర్జించుట కూడదనియు; ఒకవేళ అవి వేకమువలన నిత్యనైమిత్తికకర్మల నాచరింపనిచో అట్టి కర్మ త్యాగము తామసమగు ననియు నిరూపింపఁబడినది.

“సాంఖ్యయోగౌ పృథక్ బాలాః—ప్రవదంతి న పండితాః” అనుచో జ్ఞానకర్మ యోగములు వేరువేరని మందబుద్ధి గలవారు చెప్పుదురు గాని పండితులు అంగీకరింపరని— భగవానుడే కర్మసన్న్యాసమనఁగా—కర్మఫలత్యాగరూపముగ జ్ఞాన యోగమగునని— కంతోక్తిగా నిర్ధారించినవాడు.

శ్రీ భగవానువాచ—

శ్లో॥ సన్నాసః కర్మయోగ శ్చ-నిశ్రేయసకరా వుభౌ ।

తయోస్తు కర్మనన్నాసాత్-కర్మయోగో విశిష్యతే ॥

2

జ్ఞానయోగము, కర్మయోగము అను రెండు- నిశ్రేయస్సు నొదవఁ జేయు నవియేను. ఐనను అవ్వానిలో జ్ఞానయోగమునకంటె-కర్మయోగము విశేషించి నిశ్రేయస్సు నొసఁగునది.

వివరణ-జ్ఞానయోగము ననుష్ఠింపగలవానికి గూడ-కర్మయోగము శ్రేయస్కరమగును గాన యజ్ఞతపోదానాదికర్మల నీశ్వరార్పణబుద్ధి నాచరించుచు జ్ఞానయోగమును ప్రతిఘటించు దురితములను పోగొట్టుకొని-శివ ధ్యానమను జ్ఞానయోగము నభ్యసింపవలెనని సారాంశము.

శ్లో॥ జ్ఞేయః స నిత్యసన్నాసీ-యో న ద్వేష్టి న కాంక్షతి ।

నిర్ద్వంద్వో హి మహాబాహో!-సుఖం బందాత్ప్రముచ్యతే ॥

3

ద్వేషమును అనురాగమును విడనాడి కర్మల నాచరించువాడు నిత్యసన్నాసి యనఁబడును. మహాబాహో! సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వభావమును విడనాడు వాడు-సంసారబంధమునుండి అవలీలగా విడిబడును.

వివరణ-నిత్యసన్నాసి యనఁగా- జ్ఞానయోగమునందు నిష్ఠ గలవాడని యర్థము. చేయఁబడు కర్మ- పరమేశ్వరుని ఆరాధనమని నిశ్చయించుకొనుటచే పరమేశ్వరుని ధ్యానించు జ్ఞానయోగము బలపడునని భావము.

శ్లో॥ సాంఖ్యయోగో పృథక్ బాలాః-ప్రవదంతి న పండితాః ।

ఏక మప్యస్థితః సమ్య-గుభయో ర్విందతే ఫలమ్ ॥

4

జ్ఞాన, కర్మయోగములు వేరు వేరు అని అల్పజ్ఞులు వక్కాణింతురు కాని పండితులు (అభిజ్ఞులు) వచింపరు. ఈ రెంటిలో ఏ ఒకదాని నవలంబించినను-అనఁగా? యథావిధి-అనుష్ఠించినను రెండుయోగముల ననుష్ఠించిన ఫలమును పొందును.

వివరణ-కర్మయోగము జ్ఞానయోగంబు రెండును పరమేశ్వరప్రాప్తికి

నిదానములగుటచే— ఫలాపేక్షను విడనాడి చేయఁబడు కర్మయోగమున—ఈశ్వర నిష్ఠ అను జ్ఞానయోగము ఇమిడియుండుటచే—శివపూజాజపధ్యానాదులను భక్తి శ్రద్ధలతో ఆచరించు మహాపురుషుఁడు— కర్మజ్ఞాన యోగములను విడివిడిగా చేయ నవసరము లేదనియు “ఫలభేదముండుటచే కర్మజ్ఞానయోగముల రెండి నొకే వ్యక్తి చేయరాదను” వాదము నిర్మూలమనియు విదితమైనది

శ్లో॥ యత్సాంఖ్యైః ప్రాప్యతే స్థానం-తద్యోగై రపి గమ్యతే।

ఏకం సాంఖ్యంచ యోగంచ-యః పశ్యతి స పశ్యతి॥ 5

జ్ఞాననిష్ఠ గలవారికి లభించు శివసాయుజ్యమును స్థానమునే కర్మయోగులు గూడ పొందుదురు. ఎవఁడు జ్ఞానకర్మయోగముల నొక్కటిగానే భావించునో, వాడే పరమేశ్వరుని యథార్థస్థితిని గుర్తించువాడగును.

వివరణ-కర్మజ్ఞానయోగములు వేరు వేరు కావని దృఢముగా విశ్వసించుచు ఏదే నొకదాని నాచరించువాడే-పరమేశ్వరుని సాక్షాత్కరించుకొని ముక్తుండగునని భావము.

శ్లో॥ సన్నాసస్తు మహాబాహో! దుఃఖమాపు మయోగతః ।

యోగయుక్తో ముని ర్బ్రహ్మ-న చిరేణాధిగచ్ఛతి॥ 6

మహాబాహో! కర్మయోగమును విడనాడి-జ్ఞానయోగము నవలంబించుట— శక్యము కాదు. కర్మయోగము ననుష్ఠించుచు పరమేశ్వరుని వై భవమును చింతించు భక్తాగ్రేసరుఁడు—పరమేశ్వరుని (బ్రహ్మమును) త్వరతో పొందజాలును.

వివరణ-ఈశ్వరప్రీత్యర్థమై— స్వవర్ణాశ్రమోచితములగు నిత్యనైమిత్తిక కర్మల నాచరించుచు శివు నారాధించువాడు—కాయక్లేశాదులు లేనివాడై -ప్రారబ్ధాంతమున శివానందము ననుభవించువాడగుననియు, కేవల జ్ఞానయోగము—దుఃఖసాధ్యమగుటచే—అట్టివాడు—చాలకాలమునకు ముక్తుండగుననియు తెలియవలెను.

శ్లో॥ యోగయుక్తో విశుద్ధాత్మా-విజితాత్మా జితేంద్రియః ।

సర్వభూతాత్మభూతాత్మా-కుర్వన్నపి స లిప్యతే॥ 7

పరమేశ్వరు నారాధించుట రూపముగా గల విహితమైన కర్మయోగము ననుష్ఠించుచు చిత్తశుద్ధి గలవాడై మనస్సు నరికట్టి, ఇంద్రియములను వశపఱచు

కొనియు దేవమానవాది సర్వప్రాణులలో అంతరాత్మయగు పరమేశ్వరుడే నేను. అను “శివోఽహం” భావన గలవాడు-కర్మఫలము అనుభవమునకు రానందున-కర్మజేయుచున్నను-బద్ధుడు కాకుండును.

వివరణ-శాస్త్రవిహితమైన సంధ్యావందనాది కర్మ-పరమేశ్వరారాధన రూప మగుటచే-అట్టి కర్మయోగము చిత్తశుద్ధిని కలిగించును. వస్తుతః తాను జీవాత్మ యైనను బంధవిముక్త్యనంతరము సంభవించు శివత్వమును తనపై ఆరోపించు కొని- శివారాధనభాగముగా “శివోఽహం” భావన గలవాడు. నామదేవాదుల వలె శివాతాదాత్మ్యము నొంది- కర్మజేయునెడల- అట్టి కర్మాచరణము బంధకము కాదు అని సారాంశము.

శ్లో॥ నైవ కించిత్ కరోమీతి-యుక్తో మన్యేత తత్త్వవిత్ ।
పశ్యన్ శృణ్వన్ స్పృశన్ జిహ్ను-న్నశ్నన్ గచ్ఛన్ స్వప్న్ శ్వసన్॥
ప్రలపన్ విసృజన్ గృహ్ణ-న్నున్మిష న్నిమిష న్నపి ।
ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేషు-వర్తంత ఇతి ధారయన్ ॥ 9

పరమేశ్వరుని యందు నిష్ఠగలిగి కర్మనాచరించువాడు-శ్రోత్రాదిజ్ఞానేంద్రియములు, వాగాది కర్మేంద్రియములు, పంచ ప్రాణములును తమతమ విషయములయందు ప్రవర్తించుచున్నవని నిశ్చయించుకొని చూచుచు, వినుచు, తాకుచు, వాసనజూచుచు, తినుచు, నడచుచు, నిద్రించుచు, నిట్టూర్చుచు, మాటలాడుచు, విడచుచు, తీసికొనుచు, తెఱచుచు; మూయుచు నున్నను- నేనేమియు చేయలేదని భావింపవలెను.

వివరణ-కనులకు చూపు, చెవులకు వినికిడి, తోలునకు స్పర్శ, ముక్కునకు ఆహూణించుట. నోటికి భక్షణము, కాళ్ళకు నడక, బుద్ధికి నిద్ర, ప్రాణ వాయువునకు శ్వాసము, వాక్కునకు మాట, పాయూపస్థములకు విడచుట, హస్తములకు స్వీకరించుట, కూర్మ వాయువునకు ఉన్మేషనిమేషములు- సహజసిద్ధములగునవి భావించుచు ఇట్టి విషయములకు నేను బాధ్యుడను కానని- విహితకర్మల నాచరించుచు శివు నారాధించుచుండవలెనని భావము.

శ్లో॥ బ్రహ్మణ్యాదాయ కర్మాణి-సంగం త్యక్త్యా కరోతి యః ।
లిప్యతే న స పాపేన-పద్మపత్ర మివాంభసా ॥ 10

ఎవడు- కర్మలను పరమేశ్వరునిపై భారము నునిచి ఫలము నపేక్షింపక చేయునో, వాడు- నీటితో కమలము వలె- కర్మఫలముతో బంధింపబడఁజాలడు.

వివరణ-వైదికములు తౌకికములు నగు కర్మల నీశ్వరప్రీత్యర్థమై ఆచరించువానికి- కర్మఫలమునందు అపేక్ష యుండదు గాన- అట్టివాడు-తామరాకు ఉదకమునంటనట్లు- జన్మపరంపర నొసఁగు కర్మఫలముతో సంబంధము లేని వాడగునని సారాంశము.

శ్లో॥ కాయేన మనసా బుద్ధ్యా-కేవలై రింద్రియై రపి ।

యోగినః కర్మ కుర్వంతి-సంగం త్యక్త్వాఽఽత్మశుద్ధయే ॥ 11

కర్మయోగులు- కర్మయందు అభినివేశము లేనట్టి శరీరముతో మనస్సుతో బుద్ధితో ఇంద్రియముల తోడను ఫలాపేక్షను వినర్జించి- చిత్తశుద్ధికై కర్మనుచేయుచుందురు.

వివరణ-ఈశ్వరప్రీతితో చిత్తశుద్ధిని సంపాదించుటకయ్యే సంధ్యావందన శ్రాద్ధాది నిత్యనైమిత్తిక కర్మల నాచరించుచు శివు నర్చించుచు-ఇదంతయు నాకొరకు కాదని- దృఢముగా భావింపవలసియుండును.

శ్లో॥ యుక్తః కర్మఫలం త్యక్త్వా-శాంతి మాప్నోతి నైష్ఠికీం ।

అయుక్తః కామకారేణ-ఫలే సక్తో నిబద్ధ్యతే ॥

12

పరమేశ్వరప్రీతికై కర్మల నాచరించుచున్నానను భావము గల యుక్తుఁడు కర్మఫలరూపమగు సంసారబంధమును విడనాడి-శివసాయుజ్యరూపమగు మోక్షము నొందురు. ఈ లోకఫలమునకై మరియు స్వర్గాదిభోగముకొఱకు కర్మజేయుచున్నానను భావము గల అయుక్తుడు కోరికలకు లోబడి కర్మఫలమునందు ఆసక్తి గలవాడై సంసారబద్ధుఁడయ్యే యుండును.

వివరణ-కర్మ-సంసారబంధమునఁ బడవేసి జన్మపరంపర నొసఁగు పుణ్యపాపరూపమైనను ఫలము నపేక్షింపక ఈశ్వరప్రీత్యర్థము ఆచరించువానికి చిత్తశుద్ధిని కలిగించి జ్ఞానదార్ధ్యమున జన్మరాహిత్యము నొదవఁజేయునని భావము.

శ్లో॥ సర్మకర్మాణి మనసా-సన్న్యస్యాస్తే సుఖం వశీ ।

నవద్వారే పురే దేహే-నై వ కుర్వ న్న కారయన్ ॥

13

తనకు బానించు కర్తృత్వము-పూర్వకర్మఫలముగ నేర్పడిన శరీరముఁ జెందినది గాని సహజసిద్ధము కాదని మనస్సుచే కర్మలనన్నిటిని నవద్వార పురమగు దేహమునందు నునిచి-జీవాత్మ-దేహేంద్రియాదిపరవశుఁడు గాక-కర్తృత్వము గాని కారయిత్వము గాని దేహమునకే గాని తనకులేదని భావించి సుఖముగ నుండును.

వివరణ-శరీరాది రూపముగ పరిణమించిన ప్రకృతియందే కర్తృత్వమును భావింపవలెననియు తనయందు ఆరోపించుకొనఁగూడదనియు అట్టివాడే శరీరము నందు నిశ్చింతగ నుండుననియు సారాంశము.

నేత్రములు, ముక్కులు, చెవులు, ముఖము, పాయాపస్థములు అను ద్వారములు తొమ్మిది-శరీరమునకు గలవని తెలియవలెను.

శ్లో॥ న కర్తృత్వం న కర్మాణి-లోకస్య సృజతి ప్రభుః ।

న కర్మఫలసంయోగం-స్వభావస్తు ప్రవర్తతే ॥

14

కర్మవశ్యుఁడు కానట్టి పరమాత్మయగు ప్రభువు-దేవమానవాది లోకము నకు-కర్తృత్వమును గాని కర్మలను గాని కల్పించుట లేదు. అటులే కర్మఫల సంబంధమును గూడ అంటగట్టుట లేదు. ఐతే ప్రకృతివలన నేర్పడు వాసన యనఁదగిన స్వభావమే ప్రవర్తించుచున్నది.

వివరణ-దేవమానవ స్థావరాది రూపముగ నుండు లోకము- పూర్వకర్మ వాసన ననుసరించియే కర్తృయగుటయు, పుణ్యపాపకర్మలఁజేయుటయు సంభవించుచున్నవి. దేవతల కర్తృత్వము అసాధారణము కాగా మానవుల కర్తృత్వము నొకప్పుడు అసాధారణమగుచుండును.

అటులే కొన్ని కర్మలు దేవతలకు సాధ్యములు కాగా- కొన్ని కర్మలు మానవులచే ఆచరింపఁదగినవిగ నుండును. ఐతే వీరు కష్టపడవలెనని, వారు సుఖపడవలెనని, పరమాత్మ-భావించువాడు కాదు. పూర్వపూర్వ కృతములగు కర్మలవలన కలుగు వాసనల ననుసరించి-జీవాత్మలు దేవమానవ పశుపక్ష్యాది

జన్మల నొందుచు-సుకృత దుష్కృతముల నాచరించుచు సుఖదుఃఖముల నమ భవించుచుందురని భావము.

శ్లో॥ నాదత్తే కన్యచిత్ పాపం-న చైవ సుకృతం విభుః ।

అజ్ఞానేనావృతం జ్ఞానం-తేన మహ్యంతి జంతవః ॥

15

పరమాత్మ-ఒకానొకని పాపమును గాని పుణ్యమును గాని స్వీకరించు వాడు కాడు. జీవాత్మ-సహజమైన జ్ఞానమును- అనాదినాలము నుండి ఏర్పడిన అపచారమువలన-పోగొట్టుకొనుచున్నవాడు. అందుచేత ప్రాణులు-మోహముఁ జెందుచున్నవారు.

వివరణ-పరమాత్మ ఎక్కడినుండియో తటస్థించువాడు గాక- ఒకనికి అనుకూలుఁడు, మరియొకనికి ప్రతికూలుఁడును కాడు. అందువలననే శుభాశుభము లను పరిగ్రహించుట లేదు. జీవాత్మ-తనవారైన భార్యాపుత్రాదుల దుఃఖమును నివారింపలేడు. సుఖమును ఆపఁజాలడు.

మహాస్పృహ్యదిని తనకు గల తెలివిని- పరమేశ్వరు నారాధింపకుండుట యను అపచారముతో లోపింపఁజేసికొని-జన్మపరంపరా ప్రవాహమున కొట్టు మిట్టాడువాడు జీవాత్మయని శ్రుతిసూత్రములు నిరూపించుటచే - అవిద్య లేక ప్రకృతి- సంసారకారణమగునని చెప్పట- అప్రామాణికమగుచున్నది.

“పరాభిధ్యానాత్తు తిరోహితం, తతోహ్యస్య బంధవిపర్యయో” “ఈ జీవాత్మ యొక్క విజ్ఞానము-పరమేశ్వరుని సంకల్పముచే-మరుగుపడినది గాన బంధ మోక్షములు రెండు నీశ్వరునివలన సంభవించుచున్నవి” అను వ్యాససూత్రము; “సంసారమోక్షస్థితి బంధహేతుః” “బంధము మోక్షము జీవనము ఇత్యాదులకు ఆది కారణము పరమేశ్వరుఁడగు” నను శ్రుతియు ఇందు తార్కాణములగుచున్నవి.

శ్లో॥ జ్ఞానేన తు తదజ్ఞానం-యేషాం నాశిత మాత్మనః ।

తేషా మాదిత్యవత్ జ్ఞానం-ప్రకాశయతి తత్పరమ్ ॥

16

ఎవరు - పరమేశ్వరోపాసన (జ్ఞాన) ముచే - స్వరూపమును మఱుగుపరచు అజ్ఞాన (అల్పజ్ఞాన) మును నశింపఁజేసికొనెదరో, అట్టివారి ఏకాగ్ర శివధ్యానాత్మక మగు జ్ఞానము-సూర్యుఁడు చీకటిని పారద్రోలి సమస్తమును దర్శింపఁజేయునట్లు- పరమేశ్వర స్వరూపమును ప్రకాశింపఁజేయును.

వివరణ- శాంభవదీక్షఁ బరిగ్రహించి నిత్యశివారాధనమున ఏకాగ్రముగ ఇష్టలింగమునందు భావలింగమును ధ్యానించు శివయోగులు-అంత్యకాలమున భావలింగ సాక్షాత్కారము గలవారై-సంచిత ఆగామి కర్మల నన్నిటిని పటాపంచలుఁ జేసికొని-శాశ్వత శివసాయుజ్యము నొందుదురని సారాంశము.

శ్లో॥ తద్బుద్ధయ స్తదాత్మాన-స్తన్నిష్ఠాస్తత్పరాయణాః ।

గచ్ఛంత్యపునరావృత్తిం-జ్ఞాననిర్దుతకల్మషాః ॥

17

శివోపాసనతో వర మేశ్వరుని ప్రకాశము కాగా “పరమేశ్వరుఁడే పరతత్త్వము” అను దృఢనిశ్చయబుద్ధి గలవారు, “పరమేశ్వరుఁడే నేను” అను భావన గలవారు, పరమేశ్వరునే నిరంతరము ధ్యానించు నిష్ఠ గలవారు, దారాపుత్ర ధన ఏషణత్రయమును విసర్జించి పరమేశ్వరునందు తమ చిత్తమును నిలుపువారు నగు మహాపురుషులు-“నిత్యం త్రిసంధ్యం శివలింగ మభ్యర్చ్యమ్” ఇత్యాది శ్రుతుల ననుసరించి-ప్రతిదినము మువ్వేళల శివలింగమును పూజించుచు శివజ్ఞానముచే తమ పునర్జన్మ హేతువులగు పుణ్యపాపకర్మల సముదాయమనఁదగు కల్మషమును పోగొట్టుకొని-ముక్తులగుదురు.

వివరణ-పుణ్యమును ఫలాపేక్షచే చేసినచో అదియు పునర్జన్మ నొసఁగును. పునర్జన్మయందు పునః పుణ్యమును ఫలాకాంక్షచే గావించునెడ-జన్మ వరంపర-తప్పకుండును. ఫలము నపేక్షింపక శివార్చణబుద్ధి నాచరింపఁబడు-పుణ్యము శివానుగ్రహమునకు నిదానమగును గాన శివదర్శనమునొంది శివానందము ననుభవింప-శాశ్వత శివలోక నివాసము గలవారగుదురని భావము.

శ్లో॥ విద్యావినయసంపన్నే-బ్రాహ్మణే గవి హస్తినీ ।

శుని చైవ శ్వపాకే చ-పండితాః సమదర్శినః॥

18

విద్యావినయములు గల బ్రాహ్మణునియందు గోవునందు గజమునందు శునకమునందు అంత్యజునియందును పండితులు సమభావన గలవారగుదురు.

వివరణ-వేదశాస్త్ర పరిజ్ఞానము వినయంబు గల సత్త్వగుణ ప్రధానుఁడైన బ్రాహ్మణుఁడు సర్వోత్తముఁడగుటచే అతనియందును విద్యావినయన్యూనతగలిగియున్నను అగ్రవర్ణ సంజాతుఁడగుటచే అట్టి బ్రాహ్మణునియందును పరమేశ్వరుఁడు

పరమాత్మరూపమున నున్నాడని భావించునట్లు-రజోగుణ తమోగుణ ప్రధానము. తైన గోహస్త్యాదులందును పరమాత్మను పండితులు భావింపవలెనని సారాంశము.

శ్లో॥ ఇహైవ తైర్జితః సర్గో-యేషాం సామ్యే స్థితం మనః ।

నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మ-తస్మాద్బ్రహ్మాణి తే స్థితాః ॥ 19

ఎవరు చేతనాచేతనములయందు సమానముగ నుండు బ్రహ్మమునందు ఏకాగ్రముగ మనస్సు నిలిపెదరో, వారు సంసారమును జయింపఁగలుగుదురు. ఎందుకనఁగా? బ్రహ్మము సమస్తదోషములు లేనిదై ఏకరూపమున నుండునది. అందువలన క్రియలో గాక మనస్సులో సమభావన గలవారు బ్రహ్మనిష్ఠును దృఢ పఱచుకొను వారగుదురు.

వివరణ-తక్కువవారియందు ఎక్కువ భావనను గౌతమాదులు నిషేధించుటచే-దేవమానవ పశు పక్ష్యాదులయందు సమభావన కూడదని తెలియుచున్నదను ప్రశ్నకు సమాధానమును దిగువవిధము గాననగును.

పరమేశ్వరుఁడు సర్వాంతర్యామియగుటచే ప్రతిప్రాణియందును పరమాత్మ ఉన్నాడని భావించుటవరకే పైయంశము చెప్పఁబడినది. అవివేకముతో అందరిని సమానముగ సత్కరింపవలె ననుటకు ఇటు-అస్కారము లేదు. సూర్యుఁడు-చెరువు కల్లు మూత్రము మున్నగువానిలో సమానముగ ప్రతిబింబించినను సురామూత్రాదులు ఆచమనయోగ్యములు కావు గాన బ్రాహ్మణాదిశ్రేష్ఠకనిష్ఠత్వము కల్పితము కాదని గుర్తింపవలెను.

శ్లో॥ న ప్రహృష్యేత్ ప్రీయం ప్రాప్య-నోద్విజేత్ ప్రాప్య చాప్రీయం ।
స్థిరబుద్ధి రసమ్మాథో-బ్రహ్మవిత్ బ్రహ్మాణి స్థితః ॥ 20

పూర్వజన్మ వాసనతో ప్రీయమగుదాని నొంది సంతోషింపక -నప్రీయము. తారసిల్లుచెడ నుద్రేకముఁజెందక-తత్త్వవిదులచే నుపదేశింపఁబడి-బ్రహ్మతత్త్వము ఇది మిత్థమని గుర్తించి - బ్రహ్మభావనఁగలవాడై శివద్యానమునుండి చలింపని బుద్ధితో సర్వవిధ అజ్ఞానములను తొలగించుకొని యుండవలెను.

వివరణ-తనకు ఇష్టమైనది లభించినచో సంతోషింపఁగూడదు. ఇష్టము

కానిది సంఘటించినయెడల బాధపడవలదు. శివధ్యానప్రవాహమున సంతోషదుఃఖములు అడ్డు కారాదు. అట్లగుచో శివధ్యానము స్థిరపడదని భావము.

శ్లో॥ బాహ్యస్పర్శేష్వసక్తాత్మా-విందత్యాత్మని యత్సుఖం ।

స బ్రహ్మయోగయుక్తాత్మా-సుఖ మక్షయ మశ్నుతే ॥ 21

బాహ్యములైన శబ్దాదివిషయములపై ఆసక్తిలేని మనస్సుతో పరమేశ్వరుని యందే చిత్తమును నిలిపి ఎట్టి సుఖము ననుభవించునో, పరమేశ్వరుని ధ్యానించు నిష్ఠ గల-అట్టి మహాపురుషుడు-శాశ్వతమైన శివానందము ననుభవించువాడగును.

వివరణ - శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధాది ఇంద్రియ విషయములనుండి మనస్సును మఱల్చి-శివధ్యానాసక్తచిత్తముతో శివు నారాధించువాడు-ప్రారబ్ధాంతమున-శివానందామృతాస్వాదరూపమగు మోక్షము నొందునని భావము.

శ్లో॥ యే హి సంస్పర్శజా భోగా-దుఃఖయోనయ ఏవ తే ।

ఆద్యంతవంతః కౌంతేయ-న తేషు రమతే బుధః ॥ 22

కౌంతేయా! ఇంద్రియ సుఖభోగములన్నియు-దుఃఖమును కలిగించునవై కొద్దికాలము మాత్రముండునవి గాన నవ్యానియందు-ఇంద్రియ సుఖభోగముల యథార్థస్థితిని గురైరుగువాడు-ఆసక్తి కలవాడు గాడు.

వివరణ- శివయోగము నభ్యసించువాడు-ఇంద్రియసుఖములయందు విరక్తి గలవాడై-శరీరమును మాత్రము పోషించుచు-నిషిద్ధ కర్మలను దురభ్యాసములను విడనాడినచో-శివారాధనము-భంగపడక-ఆ జన్మాంతము కొనసాగును గాన నట్టి శైవమహాజనుడు-పరిపూర్ణత గలవాడగునని సారాంశము.

శ్లో॥ శక్నోతీహైవ యః సోడ్లుం-ప్రాక్ శరీరవిమోక్షణాత్ ।

కామక్రోధోద్భవం వేగం-స యుక్తః స సుఖీ గరః ॥ 23

శరీరమును విడచుటకు ముందు-శివు నుపాసించు కాలముననే కామమువలన క్రోధమువలనను సంభవించు వేగమును అపువాడెవడో, వాడే పరమేశ్వరుని ధ్యానింపఁగలుగువాడై-నిత్యమోక్ష సుఖమును పొందఁగలుగును.

వివరణ-ప్రాణముపోయినవాని వలె ప్రాణము ఉన్నవాడు గూడ-సుఖదుఃఖ

ములను పాటింపనిచో-శాశ్వతమైన శివసాయుజ్యము నొందువాడగునని ఇందు విదితమైనది.

శ్లో॥ యోఽంతస్సుఖోఽంతరారామ-స్తథాంతర్జ్యోతిరేవ యః ।

స యోగీ బ్రహ్మనిర్వాణం-బ్రహ్మభూతోఽధిగచ్ఛతి ॥ 24

ఎవఁడు-బాహ్యేంద్రియ భోగములను విరమించి తనలోని పరమాత్మను ధ్యానించుటతో తృప్తిఁజెందుచు-పరమేశ్వరుని లీలావిలాసములను చింతించుచు-లోని జ్యోతి (బావలింగము)నవలోకించునో, అట్టివాడు-బ్రహ్మసదృశుడై శివ సాయుజ్యము నొందును.

వివరణ-ఇంద్రియ భోగములన్నియు తగ్గుటకు-ఇష్ట లింగమును శివాగ మోక్తరీతి నారాధింపవలెను-ఆత్మ తృప్తికై శివ పంచాక్షరీ మహామంత్రజపముగ ప్రాణలింగానుసంధానము- అవసరము. ఈ శరీరమునందే జీవన్ముక్తుఁడగుటకు బావలింగసాక్షాత్కారము కావలెను. బావలింగ (హార్దబ్రహ్మ)ముఁదగు అనుగ్రహమున మూర్ధన్యనాడీద్వారా నిష్క్రమించి-పరంజ్యోతి నవలోకించియు శివ సముఁడగును. ఇందుకు-దశావధానములే ప్రబల సాధనములగునని వివేకము.

శ్లో॥ లభంతే బ్రహ్మనిర్వాణ-మృషయః క్షీణకల్మషాః ।

భిన్నద్వైదా యతాత్మానః-సర్వభూతహితే రతాః ॥ 25

శాస్త్రమునందు సంశయము లేనివారై, మనస్సు నణికట్టి భూతదయ గల వారై శివజ్ఞానమును నిరోధించు కల్మషమును పోగొట్టుకొనియు పరమేశ్వరుని సచ్చిదానందమయ స్వరూపమును గుర్తించు మహానుభావులు-శివసాయుజ్యము నొందుదురు.

వివరణ-శాంతవదీక్షితునకు శైవశాస్త్ర విశ్వాసము బలపడును. మనో నిగ్రహము భూతదయ అనునవి-శివజ్ఞానప్రతిబంధక దురితములను నశింపఁ జేయును. శివధ్యాననిష్ఠచే-శరీరపాతసమనంతరమే-శివానందానుభవము సంఘటించునని-పై శ్లోకములో రహస్యార్థము ఇమిడి యున్నది.

శ్లో॥ కామక్రోధ వియుక్తానాం-యతీనాం యతచేతసాం ।

అభితో బ్రహ్మనిర్వాణం-వర్తతే విదితాత్మనామ్ ॥ 26

కామమును క్రోధమును అదుపులో ఉంచుకొని-పరమేశ్వరుని పూజించుట, శివవంచాక్షరీ మహామంత్రమును జపించుట, శివుని ప్రార్థించుట యను ప్రయత్నమును విరమింపక - మనోనిగ్రహము కలిగియుండు శైవమహాజనులకు-మోక్ష సామ్రాజ్యము-చేరువగును.

వివరణ - శివుని పూజాజపాదులతో నుపాసించుచు శుద్ధచిత్తమున ధ్యానించుచు పరమేశ్వరుని సచ్చిదానందమయత్వమును ఇష్టలింగమునందు బావించు మాహేశ్వరులకు శివసాయుజ్యము-కరతలామలకంబగునని సారాంశము.

శ్లో॥ స్పర్శాన్ కృత్వా బహి ర్బాహ్యోం-శృణు శ్చైవాంతరే బ్రువోః ।
ప్రాణాపానౌ సమా కృత్వా-నాసాభ్యంతరచారిణౌ ॥ 27

యతేంద్రియ మనోబుద్ధి-ర్ముని ర్మోక్షపరాయణః ।
విగతేచ్ఛాభయక్రోధో-యః సదా ముక్త ఏవ సః ॥ 28

శివయోగి-శరీరముఁదగు వెలువల సంభవించు శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధాది విషయములను మనస్సులో నుండి నెట్టివేసినవాడై-చూపును కనుబొమల నడుమ ముక్కుకొనయందు నిలిపి-నాసికలో నడచునట్టి ప్రాణ అపానవాయువుల నొకచో ఆపినవాడై ఇంద్రియములను మనస్సును బుద్ధిని నియమించియు కోరికలు వెఱపు అలుక లేనివాడై పరమేశ్వరుని లీలావిలాసములను చింతించుచు “మోక్షమే కావలెను భోగము అవసరము లేదు” అను భావన గలవాడగునేని- జీవితకాలమున మరణానంతరమున్ను ముక్తుడగుననియే బావింపవలెను.

వివరణ-ఇష్టలింగమునందు భావలింగమును ధ్యానించుచు ఇష్టలింగమే శివుఁడని విశ్వసించినవాడై రాగద్వేషములను విడనాడియు ప్రాణాయామముతో ఇంద్రియములను నిగ్రహించి-ముముక్షువైన శైవమహాజనునకు పరంజ్యోతి దర్శనానంతరము లభించు ముక్తస్థితి. జీవితకాలమునందే గోచరించునని తెలియవలెను.

శ్లో॥ భోక్తారం యజ్ఞతపసాం-సర్వలోక మహేశ్వరం ।
సుహృదం సర్వభూతానాం-జ్ఞాత్వా మాం శాంతి మృచ్ఛతి॥ 29

భక్తులు సమర్పించు యజ్ఞములను తపస్సులను స్వీకరించువాడు, లోక

శ్వరుల నందరిని శాసించు మహేశ్వరుఁడు, ప్రాణులందరికి నుపకరించువాడు నగు పరమేశ్వరుని సాక్షాత్కరింపఁజేసికొనినచో శివానందప్రాప్తిరూపమగు శాంతి నొందును.

వివరణ-ఇటు “మాం” అను శబ్దమునకు శ్రీకృష్ణార్థమును చెప్పనలవి గాదు. అదిగాక “తన (ఆత్మ)ను గుర్తించి” అనియు చెప్పరాదు. శ్రీకృష్ణుఁడు గీతలలో “నేను అనఁగా నాలోని పరమాత్మ” అనియే నిర్వచించెను. “సర్వలోకమహేశ్వరం” అనుచో “తమీశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరం” అను శ్రుతి ననుసరించి మహేశ్వరశబ్దము శివునియందే రూఢమైనదని తెలియవలెను. మహేశ్వరుఁడే ముముక్షుజ్ఞేయుఁడని ఈ శ్లోకమునందు అవగతమగుచున్నది. మహేశ్వరు నుపాసించువారికే శివానుగ్రహమున మోక్షము చేకూరునని భగవద్గీతల యంత రార్థము.

ఇతి శ్రీ మహాభారతే శతసాహస్ర్యాం సంహితాయాం వైయాసిక్యాం,
భీష్మపర్వణి, శ్రీమత్ భగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు బ్రహ్మ
విద్యాయాం యోగశాస్త్రే, శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే,
కర్మయోగో నామ పంచమోఽధ్యాయః.

శ్రీ నీలకంఠ భగవత్పాదారాధ్య విరచితంబగు శ్రీమత్ భగవద్గీతా బాష్యమున
“మనోరంజనం” బను శాంకరీయ ఆంధ్రానువాదమున
ఐదవ అధ్యాయము.

శ్రీ మహాగణాధిపతయే నమః

శ్రీ మేధా దక్షిణామూర్తయే నమః.

శ్రీ భగవద్గీత

షష్ఠాధ్యాయము

“మనో రంజన” శాంకరీయ ఆంధ్రానువాద సహితము

శ్రీ భగవానువాచ

శ్లో॥ అనాశ్రితః కర్మఫలం-కార్యం కర్మ కరోతి యః ।

స సన్న్యాసీ చ యోగీ చ-న నిరగ్ని ర్నచాక్రియః ॥ 1

కర్మఫలము నపేక్షింపక-నిత్యము నైమిత్తికంబు నగు కర్మ నాచరించు-నెవఁడో; వాడే జ్ఞానయోగి యనియు కర్మయోగి యనియు పేర్కొనబడును. అగ్నిసాధ్యమగు కర్మను విడచువాడు గాని, సన్న్యాసాశ్రమి గాని-నిజమైన సన్న్యాసీ, కర్మయోగియు కాజాలడు.

వివరణ - కర్మఫలత్యాగము - జ్ఞానప్రదమగుటచే-ఫలము నపేక్షింపక శుక్యతము నాచరించువాడు జ్ఞానయోగనిష్ఠ గలవాడనియే గుర్తింపవలెను. కర్మ నాచరింపక కేవలము జ్ఞాననిష్ఠ గలవానికన్న పలాకాంక్ష లేనట్టి కర్మయోగి కర్మ జ్ఞానముల రెంటియందు నిష్ఠగలవాడునై మిన్నయగునని “కర్మయోగో విశిష్యతే” అని పూర్వము చెప్పఁబడిన యంశము ఇటు బాగుగా సమర్థింపఁబడినది. పంచమాధ్యాయము చివర సంగ్రహముగా చెప్పఁబడిన శివధ్యానయోగము ఈ ఆరవ అధ్యాయమున విశదీకరింపఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ యం సన్న్యాస మితి ప్రామా-ణ్యోగం తం విద్ధి పాండవ ।

న హ్యసన్న్యస్త సంకల్పో-యోగీ భవతి కశ్చన ॥

జ్ఞానయోగముని ఎద్దానిని నిరూపింతురో అద్దానిని కర్మయోగముగానే అర్జునా! గుర్తింపుము! పరమాత్మభిన్నమైన ప్రకృతిజెందిన కర్మఫలమును విడువఁజాలనివాడు ధ్యాన (జ్ఞాన) యోగి కాలేడు.

వివరణ-ధ్యాన (జ్ఞాన) యోగము సిద్ధించుటకు కర్మఫలత్యాగము ప్రబల సాధనమగునని భావము.

శ్లో॥ ఆరురుక్షో ర్మునే ర్యోగం-కర్మ కారణ ముచ్యతే ।

యోగారూఢస్య తస్యైవ-శమః కారణ ముచ్యతే ॥

3

ధ్యానయోగమును సాధింపఁదలచిన మునికి-కర్మయోగము కారణముగ పేర్కొనఁబడును. ధ్యానయోగము నవలంబించిన సాధకునకే- చిత్తశాంతి (లేక) కర్మనివృత్తి-సాధనముగ చెప్పఁబడును.

వివరణ-సమాధిలో శివ ధ్యానము సిద్ధించుతఱి-కర్మాచరణము-మనస్సును కలవరపఱచును గాన సమాధియందు ధ్యానయోగమును భంగపఱచునదగును. ఇట్లు చెప్పినంతమాత్రమున-కర్మజ్ఞాన సముచ్చయమునకు విఘాతము కలదని భావింపరాదు. ధ్యానము నభ్యసించువేశ-కర్మనాచరించుట అవసరమని పెళ్ళాకమున చెప్పటచే చిత్తశాంతికి కర్మాచరణము-ప్రప్రథమ సాధనమగుటజేసి. పరం పరయా కర్మజ్ఞానసముచ్చయము సిద్ధించుచున్నయది.

శ్లో॥ యదా హి చేంద్రియార్థేషు-న కర్మస్వనుషజ్జతే ।

సర్వసంకల్పసన్నాస్యసీ-యోగారూఢ స్తదోచ్యతే ॥

4

ఇంద్రియములకుఁ జెందిన విషయములయందు, శబ్దాదులను పరిగ్రహించుటకు సాధనములగు కర్మలయందును శబ్దాది ఆసక్తి లేనివాడై, ఇంద్రియసుఖములఁజెందినట్టి, కర్మలఁజెందినట్టియు సంకల్పములను విడనాడు నెప్పుడో అప్పుడు ధ్యానయోగసిద్ధుడని చెప్పఁబడును.

వివరణ-ధ్యానయోగము సిద్ధించుతఱి-కామ్యకర్మలయందు ఆసక్తి కూడదనియు, మనస్సులో నుదయించు సంకల్పములు ఎప్పటికప్పుడు-తొలగవలెననియు సారాంశము.

శ్లో॥ ఉద్ధరే దాత్మనాఽఽత్మానం-నాత్మాన మవసాదయేత్ ।

ఆత్మైవ హ్యత్మనో బంధు-రాత్మైవ రిపు రాత్మనః ॥

5

విషయాసక్తి లేనట్టి మనస్సుతో తన నుద్ధరింపవలెను. తనను క్రిందికి గొంపోగూడదు. ఎందువలన ననఁగా? ఇంద్రియసుఖముల నపేక్షింపని మనస్సే తనకు చుట్టమువలె మేలు నొనఁగూర్చును. ఇక మనస్సు విషయాసక్తి కలదగు నెడల-అట్టి మనస్సే-తనకు శత్రువుగును.

వివరణ-ఇంద్రియసుఖములను మనస్సు విడనాడనిచో-పశుపక్ష్యాదిజన్మలఁ జెంది- క్రిందికి-అనఁగా? అధోలోకములకు పోవలసివచ్చుననియు, మనస్సు స్వాధీనమగునెడల, ఇంద్రియసుఖముల ననుభవింప నపేక్షింపనిదై బంధువు వలె హితము నొదవఁజేయుననియు, అందువలన తన మనస్సే తనకు బంధువుగు ననియు, స్వాధీనము గాని మనస్సు-శత్రువువలె- కీడు నొనఁగూర్చుననియు, మనస్సును విషయములయందు విరక్తి గలదిగ నొనర్చుకొని మోక్షమునకు పరమకారణమగు శివధ్యానయోగమునందు నిలువవలెననియు సారాంశము.

శ్లో॥ బంధు రాత్మాఽఽత్మన స్తస్య-యేనాత్మైవాత్మనా జితః ।

అనాత్మన స్తు శత్రుత్వే-వర్తేతాత్మైవ శత్రువత్ ॥

6

ఎవఁడు బుద్ధిబలముతో మనస్సును స్వాధీనపరచుకొనునో, వానికి మనస్సు బంధువుగును. మనస్సునరికట్టని వానికి-తన మనస్సే శత్రువువలె మోక్షము పొంద నీయని నీతి గలదగును.

వివరణ-తన ఆదుపులో ఉన్న మనస్సు-బంధువువలె-తనకు మేలు నొనఁ గూర్చును. స్వాధీనముగాని మనస్సు-శత్రువువలె-తనను అనారోగ్యఋణాదిబాధల పాలుజేసి-మోక్షప్రాప్తికి దూరమొనర్చును.

ఇందుకు “మన ఏవ మనుష్యాణాం-కారణం బంధమోక్షయోః” “బంధాయ విషయానంగి-ముక్త్యై నిర్విషయం మనః” అను ప్రమాణములు నిదర్శనములగు చున్నవి.

శ్లో॥ జితాత్మనః ప్రశాంతస్య-పరమాత్మా సమాహితః ।

శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు-తథా మానావమానయోః ॥

7

చలువ, వేడి, సుఖము, దుఃఖము అనునవి, మరియు మానావమానములు చిత్తమును క్షోభింపఁజేయునట్టివి. ఇట్టి ద్వంద్వదోషములు సంభవించినను చంచలముగాని చిత్తము, రాగద్వేషములు లేకుండుటయు గలవానికి-పరమేశ్వరుడు-ధ్యానసమాధియందు సాక్షాత్కరించును.

వివరణ-“తతస్తు తం పశ్యతే-నిష్కళం ధ్యాయమానః” “చిత్తస్థైర్యానంతరము సాధకుఁడు ధ్యానించునెడ-ఎట్టి విభాగము లేనట్టి అఖండజ్యోతిఃస్వరూపుడైన పరమాత్మ నంతరంగమున దర్శింపఁగలుఁగును” అను శ్రుతి ననుసరించి-స్థిరచిత్తము గలవారి ధ్యానసమాధియందు పరమాత్మ గోచరించునని విదితమైనది.

శ్లో॥ జ్ఞానవిజ్ఞానతృప్తాత్మా-కూటస్థో విజితేంద్రియః ।

యుక్త ఇత్యుచ్యతే యోగీ-సమలోష్ఠాశ్మకాంచనః ॥

8

జ్ఞానమనఁగా? గురూపదేశమువలన కలిగిన తెలివి; విజ్ఞానమనఁగా? ధ్యానసమాధియందు సంభవించిన పరమేశ్వరదర్శనము; ఇట్టి జ్ఞానవిజ్ఞానములతో సంతృప్తిఁజెందిన చిత్తము గలవాడు; వికారము లేనివాడు; ఇంద్రియములను గెలిచినవాడు, మట్టిబెడ్డ బంగారము అనువానిని సమానములుగ నెంచువాడు నగు సాధకుఁడు-యోగారూఁడుఁడని చెప్పఁబడును.

వివరణ-ప్రాకృత భోగ్యములపై ఆసక్తి లేనివాడగుటచే- సాధకుఁడు-“బంగారము స్వీకరింపదగినది, మృత్పిండము పరిహరింపదగినది” అను హేయోపాదేయ భావము లేనివాడై- శివుని ధ్యానించుచు ధ్యానపరాకాష్ఠయగు సమాధిలో శివుని దర్శించి-యోగారూఁడుఁడు కాజాలునని సారాంశము.

శ్లో॥ సుహృన్నిత్రార్యుదాసీన-మధ్యస్థద్వేష్యబంధుషు ।

సాదుష్వసి చ పాపేషు-సమబుద్ధి ర్విశిష్యతే ।

9

సహజముగ మేలుగోరు సుహృత్తు నందు, స్నేహమును పురస్కరించుకొని ఉపకరించు మిత్రునియందు, శత్రువునందు, ఉదాసీనునియందు మధ్యస్థునియందు తానొనర్చిన అపకారముననుసరించి అపకారముఁజేయు ద్వేష్యునియందు, బంధువునందు, పుణ్యాత్ములయందు పాపాత్ములయందును సమానమైన బుద్ధి గలవాడు-శ్రేష్ఠుఁడనఁబఱఁగును.

వివరణ-

సుహృత్ అనఁగా? స్వభావసిద్ధమైన హితచింతన గలవాడు;
మిత్రుఁడనఁగా? ఉభయులకు గల స్నేహమును పాటించి మేలుఁజేయువాడు;
నిర్నిమిత్తముగా బాధించువాడు శత్రువుగను.
కలహించు నిరువురి నుపేక్షించువాడు- ఉదాసీనుడు;
పోరాడు నుభయులకు గూడ హితము నొనర్చువాడు మధ్యస్థుఁడు;
ఆపకారికి నపకారము నొనర్చువాడు ద్వేష్యుఁడనఁబఱుగును.

శివయోగము ననుష్ఠించువారిలో పై లక్షణము గలవాడు- మిన్నయనియు
యోగికి రాగద్వేషములు కూడవనియు వివేకము.

శ్లో॥ యోగీ యుంజీత సతత-మాత్మానం రహసి స్థితః ।

ఏకాకీ యతచిత్రాత్మా-నిరాశీ రపరిగ్రహః ॥

10

శివయోగసాధకుఁడు- ఏకాంతస్థలమున నున్నవాడై మనస్సును నేకాగ్ర
ముగ నొనర్చువలెను. ఎవరితోడనెట్టి సంబంధము లేనివాడై చిత్తమును శరీరమును
నియమించి- పరమేశ్వరునికంటె వేరైన వస్తువునందు ఆపేక్షను విసర్జించియు
యోగమును భంగపరచు దానములను స్వీకరింపఁగూడదు.

వివరణ-ఏకాంతస్థలము, ఏకాగ్రమనస్సు, ఇతరుల సహవాసాదులు లేకుం
డుట, చిత్తనైర్మల్యము, శరీరనిర్బంధము, యోగభంగకరములగు వస్తువుల నపే
క్షింపకుండుటయు శివయోగము నభ్యసించుటకు అంగములగునని భావము.

శ్లో॥ శుచౌ దేశే ప్రతిష్ఠాప్య-స్థిర మాసన మాత్మనః ।

నాత్యుచ్చితం నాతిసీచం-చేలాజిన కుశోత్తరమ్ ॥

11

తత్రైకాగ్రం మనః కృత్వా-యతచిత్రేంద్రియక్రియః ।

ఉపవిశ్యాసనే యంజ్యా-ద్యౌగ మాత్మవిశుద్ధయే ॥

12

నదీతీరము గృహము మొదలగు పవిత్రప్రదేశమునందు- శరీరమునకు
సంబంధించినట్టి, స్థిరమైన ఆసనమును నెలకొలిపి- చిత్తమును ఇంద్రియగత
విషయములను నిరోధించి-మనస్సునకు గల చాంచల్యమును పారదోలియు,
మిక్కిలి ఎత్తు కానట్టి, ఎక్కువ క్రింద గానట్టి-దర్బలపై చర్మ, చర్మపై వస్త్ర

ముందునట్టి ఆసనముపై కూర్చుండి- అంతఃకరణ శుద్ధికై శివధ్యానయోగము నభ్యసింపవలెను.

వివరణ-పవిత్ర దేశము, స్థిరాసనము, చిత్తనిరోధము, ఇంద్రియనిగ్రహము స్థిరమనస్కృత, ఇవియన్నియు శరీరము నొకచో నియమించి- అనగా ఆసనము నందు కదలకకూర్చుండి సాధించు శివధ్యానయోగాభ్యాసమును సిద్ధింపజేయునని సారాంశము.

శ్లో॥ సమం కాయశిరోగ్రీవం-దారయ న్నచలం స్థితః ।

సంప్రేక్ష్య నాసికాగ్రం స్వం-దిశ శ్చానవలోకయన్ ॥ 13.

ప్రశాంతాత్మా విగతభీ-ర్బహ్మచారివ్రతే స్థితః ।

మనఃసంయమ్య మచ్ఛిత్రో-యుక్త ఆసీత మత్పరః ॥ 14

శరీరమధ్యభాగము, శిరస్సు, కంఠము అనువానిని సమానములుగ నెలకొలిపి శివయోగాభ్యాసార్థము దృఢప్రయత్నము గలవాడై- ఇటునటు దిశలఁజూడక- తన నాసికాగ్రము నవలోకించుచు- ప్రశాంతమైన చిత్తము గలవాడై-భయమును విడనాడి-బ్రహ్మచారివ్రతము నవలంబించియు మనస్సును నిగ్రహించి-పరమేశ్వరునియందు చిత్తమును నిలిపినవాడై-పరమేశ్వరుడే గతి- యను భావనతో శివయోగసమాధినిఘృడు కావలెను.

వివరణ-శివయోగ సమాధియందు చిత్తము రాగద్వేషకలుషితము కాగూడదు. తన ముక్కుకొనను చూచుటలో-కన్నులు-సగము మూయఁబడినవగును. చాలకాలము అలవాటుపడిన పఱులెఱిఁగుల విషయవాసనలను పరిహరింప నెట్టి భయము లేనివాడు కావలెను. లేదా-శాస్త్రజ్ఞానమువలన కలుగు నిర్ణయముఁదగు దృఢత్వమువలనను భయపడనివాడు కావలెను. ఇంద్రియసుఖములుగ నుండు సర్వవిధవృత్తులను తొలగించి పరమేశ్వరుని దివ్యజ్యోతిఃస్వరూపమునందు చిత్తవృత్తిని నిలుపుటయే సమాధినిష్ఠ యనఁబడును.

శ్లో॥ యుంజన్నేవం సదాఽఽత్మానం-యోగీ నియతమానసః ।

శాంతిం నిర్వాణపరమాం-మత్సంస్థా మధిగచ్ఛతి ॥ 15

ఏకాంతనివాసము మొదలగు నియమములతో-శివధ్యానయోగి-మనోవికార

ముల నన్నిటి నణచి-ప్రతిదినము మనస్సును పరమేశ్వరునియందు నిష్ఠ గలదిగా నొనర్చుచున్నచో-మోక్షముఁదగు సంపూర్ణస్థితి గల శివసాయుజ్యము నొందఁ గలుఁగును.

వివరణ-మనస్సు-పరమేశ్వరనిష్ఠమగుటకు-ప్రతిదినము నియమితసమయమున ఎడతెగక శివధ్యానము నభ్యసించుట, సంసారగత కాంతాకనకాదులయందు వైరాగ్యంబు-సాధనములగును. మనస్సునందు సంభవించు రాగద్వేషాది వికారములు-సమసి పోవలెను. “సోఽశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహబ్రహ్మణా” ఇత్యాది శ్రుతులయందు నిరూపింపఁబడిన-శివునితో నేకకాలముననే సమస్త కామభోగరూప మగునదియే- శివసాయుజ్యమనియు, అదియే పరమనిర్వాణము గల కైవల్యమనియు తెటవడుచున్నయది.

శ్లో॥ నాత్యశ్నత స్తు యోగోఽస్తి-న చైకాంత మనశ్నతః ।

న చాతిస్వప్నశీలస్య-జాగ్రతో నైవ చార్జున! ॥

16

యుక్తాహారవిహారస్య-యుక్తజ్ఞేష్ఠస్య కర్మసు ।

యుక్తస్వప్నావబోధస్య-యోగో భవతి దుఃఖహా ॥

17

ఎక్కువ ఆహారమును భుజించువానికి, బొత్తుగా ఆహారమును విడచువానికి, అతిగా నిద్రించువానికి, అసలే నిద్రలేచివానికిని- శివధ్యానయోగము సిద్ధింపదు.

మితముగా భుజించువానికి, మితముగ పరిశ్రమఁజేయువానికి, శ్రీ శివపంచాక్షరీ జపాదుల విషయమై శివారాధనాది సత్కర్మల విషయమై- దేశకాలాదులఁ గమనించుచు ప్రవర్తించువానికి, నియమితసమయములలో నిద్రించుచు మేలుకొనువానికిని-శివధ్యానయోగము- దురంతసంసారదుఃఖమును నివారించి-సిద్ధించును.

వివరణ-ఎంతవరకు జీర్ణించునో అంతే ఆహారమును భుజించుట-యుక్తాహారమగును. శరీర ఆయాసము అధికము గాకుండ-తన శక్తికొలది పనిఁజేయుట యుక్త విహారమగును. కాలాదినీయమములను పాటింపక-జపపూజాదుల నొనర్చుట యుక్తము కాదు. రాత్రిళ్లు మేలుకొనుట, పగలు నిద్రించుటయు అయుక్తము లగును. ఎల్లకాలము నిద్రలేమియు యుక్తము కాదు. “పూరయే దశనేనార్దం-తృతీయ ముదకేన తు, వాయోః సంచరణార్థంతు చ తుర్థ మవశేషయేత్” “ఆహారముతో కడుపులో సగము నింపవలెను.

నీటితో మూడవభాగము నిండవలెను. లోన వాయువు సంచరించుటకై నాలుగవ భాగము-భాళి ఉంచవలెను" అను ఆయుర్వేదీయసూక్తి- ఇందుకు నిదానమగును.

ఇట్టివానికే శివధ్యానయోగము సిద్ధించు నని భావము.

శ్లో॥ యదా వినియతం చిత్త-మాత్మ న్యేవావతిష్ఠతే ।

నిస్సృహః సర్వకామేభ్యో-యుక్త ఇత్యుచ్యతే తదా ॥ 18

విశేషించి నిరోధింపఁబడిన చిత్తము- ఎప్పుడు పరమేశ్వరునియందే స్థిరముగ నుండునో, ఇహపరలోకసంబధములగు సుఖభోగములయందు ఆసక్తిలేనిదగునో, అప్పుడు-యోగసిద్ధుఁడని చెప్పఁబడును.

వివరణ-మనస్సునకు ఆధిష్ఠానము జీదాత్మసన్నిహితము నగు చిత్తమును శివునియందు స్థిరపరచువాడు, ఐహిక అముష్మిక భోగముల నపేక్షింపనివాడు నగు సాధకుఁడు-శివయోగసిద్ధుఁడని గుర్తింపవలెను.

శ్లో॥ యథా దీపో నివాతస్థో-నేజ్జితే సోపమా స్మృతా ।

యోగినో యతచిత్తస్య-యుంజతో యోగ మాత్మనః । 19

గాలి లేనిచోట దీపము చలింపని స్థితి-చిత్తమును నియమించి పరమేశ్వరునకు సంబంధించిన ధ్యానయోగమును సాధించు యోగికి-నిదర్శనముగ చెప్పఁబడినది.

వివరణ-కదలిక లేకుండ-వెలుతురు నిడు దీపమువలె- శివయోగియొక్క చిత్తము నిశ్చలము కావలెనని భావము.

శ్లో॥ యత్రోపరమతే చిత్తం-నిరుద్ధం యోగసేవయా ।

యత్ర చైవాత్మనాత్మానం-పశ్యన్నాత్మని తుష్యతి ॥ 20

సుఖ మాత్యంతికం యత్రద్-బుద్ధిగ్రాహ్య మతీంద్రియం ।

వేత్తియత్ర నచైవాయం-స్థిత శ్చలతి తత్త్వతః ॥ 21

యం లబ్ధ్వా చాపరం లాభం-మన్యతే నాధికం తతః ।

యస్మిన్ స్థితో న దుఃఖేన-గురుణాఽపి విచాల్యతే ॥ 22

తం విద్యా ద్దుఃఖసంయోగ-వియోగం యోగసంజ్ఞితం ।

స నిశ్చయేన యోక్తవ్యో-యోగోఽనిర్విణ్ణచేతసా ॥

23

చిత్తము—యోగాభ్యాసముతో స్థిరమై ఎప్పుడు శాంతించునో; శుద్ధమైన అంతఃకరణముచేత పరమేశ్వరుని దర్శించుచు తనలో పరమానందము నొందు నెప్పుడో; ఏ దశయందు—బుద్ధిచేతనే గ్రహింపఁబడునట్టి ఇంద్రియములకు గోచరము కానట్టి కేవల సుఖము ననుభవించునో, శివానందానుభవస్థితియందు—పరమేశ్వరుని (సోఽహం) భావము ననుసంధించుటనుండి చలింపడో; ఏ ఆనందమయస్థితిని పొంది—మరియొకటి అధికఫలము గలదని భావింపడో, ఏ దశయందు ఉన్నవాడై గుణవత్పుత్రవియోగాదిజన్యమైన గొప్ప దుఃఖమువలనను చలింపడో, అట్టి అవస్థావిశేషమును సమస్త దుఃఖములను తొలగించు యోగముగ గుర్తింపవలెను. అట్టి శ్రేష్ఠమైన శివధ్యానయోగము గొప్ప ఫలము గలదగుటచే—సాధింపనలవిఁ గానిదై నను అతి కష్టముగనైన సాధింతునను దృఢ నిశ్చయముతో నిర్వేదము లేవి చిత్తమున సాధింపవలెను.

వివరణ—నిర్వేదమనఁగా? ఇంతకాలము అభ్యసించినను యోగము-సిద్ధింపలేదు. కావున “నియ్యది దుఃసాధ్యము” అను అనుతాపమగును. “ఇట్టి అనుతాపమును విసర్జించి— ఈ జన్మయందు—లేక—జన్మాంతరమందు సిద్ధించును. తొందరయెందుకు? అను దైర్యము నవలంబించి యోగము నభ్యసింపవలసియుండును.

“ఉత్సేక ఉదధే ర్యద్వత్—కుశాగ్రేణై కబిందునా ।

మనసోనిగ్రహ స్తద్వత్-భవే దపరిభేదతః॥

సముద్రమునందలి ఉదకాతిశయము—కుశాగ్రముతో నొక బిందువు వెడలెగకుండ తీయుచున్నచో తగ్గినట్లు—నిర్వేదముఁజెందక దృఢముగ ప్రయత్నించినయెడల—మనోనిగ్రహము సాధ్యమగును” అను ప్రమాణమిట తార్కాణమగునది.

మరియు “పూర్వము ఒకానొక పక్షియొక్క గ్రుద్దను సముద్రము—తరంగములతో నవహరించినందున—సముద్రము నెండగొట్టుదునని నిర్ణయించుకొని తన నోటితో నొక్కొక నీటిచుక్కను నేలపై వేయుచుండెను. పెక్కురు వలదన్న నా పక్షి—తన ప్రయత్నమును మానలేదు. దైవికముగా నారదమహర్షి యేతెంచి

నివారించుచుండగా—ఈ జన్మయందైనను రెండవ జన్మయందైనను ఏదేనొక నుపాయము నవలంబించి సముద్రమును శుష్కింపజేయుదునని ప్రతిజ్ఞజేసెను. అంత నారదుడు దయగలవాడై “సముద్రుడు నీ జాతిలోని పక్షికి ద్రోహముఁ జేయుచు నిన్నవమానించుచున్నవాడు” అని గరుత్మంతుని ప్రోత్సహించెను. అంత గరుత్మంతుని రెక్కల గాలితో ఎండుచున్న సముద్రుడు భయపడి ఆ పక్షి యండములను తెచ్చియిచ్చెను” అను ఆఖ్యాయిక—ఇటు నుపయుక్తమగుచున్న యది.

ఇట్లు నిర్వేద రహితుడై మనస్సును నిరోధించి శివయోగాభ్యాసమును గావించు సత్పురుషు నీశ్వరుడనుగ్రహించుననియు, పక్షియభీష్టము వలె వాని యభిమతము సిద్ధించుననియు విదితమైనది.

శ్లో॥ సంకల్పప్రభవాన్ కామాం-స్తక్వా సర్వాణ్యశేషతః ।

మననై వేంద్రియగ్రామం-వినియమ్య సమంతతః ॥ 24

శనైః శనై రుపరమేత్-బుద్ధ్యా దృతిగృహీతయా ।

ఆత్మసంస్థం మనః కృత్వా-న కించిదపి చింతయేత్ ॥ 15

సంకల్పమునుండి ఆవిర్భవించునట్టి కోరికల నన్నిటిని బొత్తుగా విడనాడి ఇంద్రియవిషయములలో దోషము గలదని గుర్తించిన మనస్సుతోడనే ఇంద్రియ సమదాయము నంతటి నతిశయముగ నిగ్రహించియు, దైర్యముచే స్థిరపరుపఁ బడిన బుద్ధితో మెల్లమెల్లగా మనస్సును ఇంద్రియభోగాపేక్షనుండి మఱల్పుచు పరమేశ్వరునియందు నిలిపినవాడై— వేరు వస్తువును గురించి కొద్దిగనైన నాలోచింపగూడదు.

వివరణ—కామములు—సంకల్పమువలనఁ బుట్టునవి, స్పర్శవలన జనించు నవి యని రెండు తెఱఁగులుండును. స్పర్శజన్యములు—శీతోష్ణాదులు కాగా—సంకల్పజన్యములు— కళత్రపుత్రక్షేత్రాదులగును. ఇట్టి కామములను మనస్సు లోనికి బొత్తుగా రానీయక—మనస్సును దైర్యముతో స్థిరపరచిన తరువాత—శివ యోగము నభ్యసించ నారంభింపవలెనని—సారాంశము.

శ్లో॥ యతో యతో నిశ్చరతి-మన శ్చంచల మస్థిరం ।

తతస్తతో నియమ్యేత్-దాత్మన్యేవ వశం నయేత్ ॥ 26

చంచలమగుటచే పరమేశ్వరునియందు నిష్ఠలేనట్టి మనస్సు ఏయే ఇంద్రియ విషయమువైపు పరుగిడునో- ఆ యా విషయమునుండి మనస్సును మఱల్చుచు పరమేశ్వరునియందే నిలుపుచుండవలెను.

వివరణ-మనస్సు ప్రకృతిని చెందినదై ఇంద్రియసుఖముల వైపు పురుషు నాకర్షించును. ఐతే హఠాత్తు మనోనిగ్రహము-సాధ్యము కానట్టిది. మనస్సు ఇంద్రియములవైపు కదలినను వెంటనే దానిని మఱల్చుచు-శివధ్యానమునందు నుపయోగించుచుండవలెనని భావము.

శ్లో॥ ప్రశాంతమనసం హ్యేనం-యోగినం సుఖ మత్తుమం ।

ఉవైతి శాంతరజసం-బ్రహ్మభూత మకల్మషమ్ ॥

27

మిక్కిలి శాంతమైన మనస్సుతో పాపకళంకమును పోగొట్టుకొని రజో గుణమును పారదోలియు నిరంతరపరమేశ్వరభావనతో శివత్వమును పొందినట్టి శివధ్యానయోగిని-ఉత్తమమైన సుఖము పొందును.

వివరణ-సంసారబంధమును కల్పించు ధర్మము సధర్మమును లేకుండఁ జేసికొనిన ప్రశాంతమైన మనస్సును పరమేశ్వరునియందు నిలిపినట్టి శ్రేష్ఠునకు పరమసుఖము (శివానందము) స్వయముగనే తారసిల్లునని భావము.

శ్లో॥ యుంజన్నేవం సదాఽఽత్మానం-యోగీ విగతకల్మషః ।

సుఖేన బ్రహ్మసంస్పర్శ-మత్యంతం సుఖ మశ్నుతే ॥

27

ఇవ్విధము-ఎల్లకాలము చిత్తమును స్థిరపఱచుకొని-రాగద్వేషములు లేనట్టి శివధ్యానయోగి-అనాయాసముగ-పరమేశ్వరుని దర్శించి ఆపరిమితమైన శివా నందము ననుభవించును.

వివరణ-అమృతకుండమునందు నిమగ్నుడై ఆహ్లాదము (తత్కాలముననే సంతృప్తిని)ను పొందునట్లు-అన్నిటికన్న నతిశయము గల శివా (బ్రహ్మ) నంద రసమును శివధ్యానపరుఁడు-ఆస్వాదించునని భావము.

శ్లో॥ సర్వభూతస్థ మాత్మానం-సర్వభూతాని చాత్మని ।

ఈక్షతే యోగయుక్తాత్మా-సర్వత్ర సమదర్శనః ॥

28

శివధ్యానయోగనిష్ఠఁ గలవాడు- ప్రకృతిని విడదీసి ఆత్మదృష్టితో చేతను లందరు ఒకేకోవకు చెందినవారని గుర్తించి-ప్రపంచమునందు సమదృష్టి గలవాడై- తాను ప్రాణులందరిలో ఉన్నాననియు, ప్రాణులందరును తనలో ఉన్నారని భావించును.

లేక-పరమేశ్వరుఁడు ప్రాణులందరి నంతర్యామిగ నున్నాడని, పరమాత్మలో చేతనులందరు ఉన్నారని భావించుచు-సమస్త ప్రపంచమున సమానమైన దృక్పథము గలవాడు- (శివయోగి) కావలెను.

వివరణ-శివధ్యాన సమాధిలో శివుఁడు-చేతనాచేతనములయందు ఉన్నాడను భావన దృఢపడగా-శివునిలో జీవాత్మలందరు ఉన్నారను భావనయు స్థిరపడును. అందువలన సమభావము గోచరించును.

శ్లో॥ యో మాం వశ్యతి సర్వత్ర-సర్వం చ మయి పశ్యతి ।

తస్యాహం న ప్రణశ్యామి-స చ మే న ప్రణశ్యతి ॥ 30

ఎవఁడు-ధ్యానసమాధిలో అంతట పరమేశ్వరుని గాంచునో. మరియు చేతనాచేతనము నంతటిని పరమేశ్వరునిలో దర్శించునో, అట్టి యోగికి - పరమేశ్వరుఁడు సాక్షాత్కరించును. పరమేశ్వరునకు అట్టి శివధ్యానయోగి అనుగ్రహ పాత్రుఁడగును.

వివరణ-పరమేశ్వరుని సర్వవ్యాపకత్వమును సర్వాధారత్వమును భావించు శివధ్యానయోగి - శివానుగ్రహముచే ముక్తుఁడగునని భావము.

శ్లో॥ సర్వభూతస్థితం యో మాం-భజత్యేకత్వ మాస్థితః ।

సర్వథా వర్తమానోఽపి- స యోగీ మయి వర్తతే ॥ 31

ఎవఁడు ధ్యానసమాధియందు పరమేశ్వరుని దర్శించి - పరమేశ్వరుని సర్వవ్యాపకునిగ-పరమేశ్వరునితో ఏకీభవించితి నను భావనను దృఢపఱచుకొని - పరమేశ్వరుని ధ్యానంచునో, అట్టి యోగసిద్ధుఁడు - జాగ్రదవస్థయందు యథేచ్ఛగా ప్రవర్తించినను పరమేశ్వరనిష్ఠకు భంగము లేనివాడగును.

వివరణ - యోగసమాధియందు - పరమేశ్వరుని దర్శించి - అంతటితో

కృతార్థుడనైతినని భావింపక - నిత్యము ఈశ్వరుని ధ్యానించువానికి - విధినిషేధములు లేవనియు. అతడు సంపూర్ణ శివధ్యాననిష్ఠ గరివాడసేయు సారాంశము

శ్లో॥ ఆత్మోపమ్యేన సర్వత్ర-సమం పశ్యతి యోఽర్జున ।

సుఖం వా యది వా దుఃఖం-స యోగీ పరమో మతః ॥ 32

అర్జునా ! ఎవఁడు తన సామ్యముతో సుఖమును గాని దుఃఖమును గాని - అందరివిషయమై సమానముగ భావించునో, అట్టి యోగి - సర్వోత్తముఁడుగ పేర్కొనఁబడును.

వివరణ - “తనకు పంచప్రాణములెట్లు ప్రేయములో, అట్లే - ప్రాణులందరికిని ప్రేయములనియు. సుఖము ప్రేయ మనియు, దుఃఖము అప్రేయమనియు భావించుచు ఏరికిని దుఃఖము కూడదు, సుఖమే వలయునని” కోరు శివధ్యాన యోగి - యోగులలో శ్రేష్ఠుఁడగునని భావము.

అర్జున ఉవాచ—

శ్లో॥ యోఽయం యోగస్త్యయా ప్రోక్తః-సామ్యేన మదుసూదన !

ఏతస్యాహం న పశ్యామి-చంచలత్వాత్ స్థితిం స్థిరామ్ ॥ 33

మదుసూదనా ! ప్రాణులందరిలో సమానత్యమును గాంచునట్టి ఏ యీ యోగమును నీవు చెప్పితివో, ఇట్టి యోగమువకు స్థిరమైన ఉనికి-మనస్సు చంచల మగుటచే - ఉండునని తోచుటలేదు.

శ్లో॥ చంచలం హి మనః కృష్ణ ! ప్రమాథి బలవ ద్ధృడం ।

తస్యాహం నిగ్రహం మన్యే-వాయో రివ సుదుష్కరమ్ ॥ 34

కృష్ణా ! మనస్సు చంచల మగుటయే గాక - బలాత్కారమున పురుషుని బాధించి విషయములవైపు గట్టిగా ఆకర్షించునది గదా ! అట్టి మనస్సును-గాలిని వలె-అదుపులోనికి తీసికొనుట సాధ్యపడదని తోచెడిని.

వివరణ—ఆకాశమున గాలిని ముడివేయఁజాలనట్లు-సర్వకాల సర్వావస్థల యందు విషయవాంఛను కలుగఁజేయునట్టి చంచలమైన మనస్సు నరికట్టరాదు గాన శివధ్యానయోగి-ఆత్మదృష్టి నందరు సమానులను భావనను నిలుపుకొనఁ

జాలడు. అందువలన నీ యోగము సాధింపనలవిగానిదని స్ఫురించుచున్నది. అని అర్జునుఁడు భావించి కృష్ణుని ప్రశ్నించెనని సారాంశము.

శ్రీ భగవానువాచ- శ్రీ కృష్ణభగవానుఁడు చెప్పఁదొడఁగెను.

శ్లో॥ అసంశయం మహాబాహో-మనో దుర్నిగ్రహం చలం ।

అభ్యాసేన తు కౌంతేయ-వైరాగ్యేణ చ గృహ్యతే ॥ 34

శ్లో॥ అసంయతాత్మనా యోగో-దుష్ప్రాప ఇతి మే మతిః ।

వశ్యాత్మనా తు యతతా-శక్యోఽవాప్తు ముపాయతః ॥ 35

మహాబాహో ! “మనస్సు చపల మగుటచే నద్దానిని నిగ్రహించుట - కష్ట తరము” అనునది-సత్యమేను, పరమేశ్వరుని మనోహర దివ్య విగ్రహమును నిరంతరము భావించు నభ్యాసముతో, చిరకాలము నుండి అనుభవింపఁబడునట్టి శబ్దాదివిషయములు మంచివి కావను తెలివితో, విషయములయందు ఆసక్తిని తగ్గించు వైరాగ్యము తోడను మనస్సును నిగ్రహింపవచ్చును. అందువలన మనోనిగ్రహము లేనివానికి ధ్యానయోగము సిద్ధింపదని నా యభిమతము గూడా; కాని ఎవడైతే మనస్సును నిగ్రహింపఁజాలునో అట్టి మహాపురుషుడు-ఉపాయ ముతో యోగమును సాధించుటకు ప్రయత్నించినచో కృతార్థుఁడు కాజాలును.

వివరణ-శివధ్యానయోగికి - మొదట మనోనిగ్రహము అవసరము కాగా ఆత్మసమాన దర్శనముతో-భక్తుల మనస్సును రంజిలఁజేయునట్టి పరమేశ్వరుని దివ్య విగ్రహమును - లేదా పరంజ్యోతిః స్వరూపమగు శివలింగమును సదవ కాశము గల సమయములలో తలపోయుచు - నిత్యనియమముగా శివధ్యానము నభ్యసించుటతో, విషయాసక్తి రాహిత్యముతోడను శివధ్యానయోగము సిద్ధించునని భావము.

అర్జున ఉవాచ- అర్జునుఁడు పలికెను.

శ్లో॥ కశ్చిన్నోభయవిభ్రష్ట-శ్చిన్నాభ్రౌ మివ నశ్యతి ?

ఆప్రతిష్ఠో మహాబాహో-విమూఢో బ్రహ్మణః పథి ॥ 36

శ్లో॥ అయతిః శ్రద్ధయో పేతో-యోగా చ్చలితమానసః ।

అప్రాప్య యోగసంసిద్ధిం-కాం గతిం కృష్ణ! గచ్ఛతి ? ॥ 38

ఏతం మే సంశయం కృష్ణ-చేత్తు మర్హస్యశేషతః ।

త్వదన్యః సంశయస్యాస్య-చేత్తా నహ్యుపపద్యతే ॥ 39

మహాబాహో ! ఒకానొకఁడు - పట్టుదలగలవాడై యోగము నభ్యసించుచు ప్రయత్నమున లోపమును చేయనెడ-యోగాభ్యాసమునుండి మనస్సు కదలును. అట్టితఱి యోగసిద్ధి యనఁదగు పరమేశ్వరసాక్షాత్కారము సంభవింపనందున ఎట్టి గతి నొందును ?

కృష్ణా! కర్మమార్గమునుండి యోగమార్గము నుండియు బ్రష్టుఁడై తెగిన మబ్బువలె నశింపఁడు గదా !

కృష్ణా! ఈ సంశయమును పూర్తిగా తీసివేయుము ! నీవు గాక ఇతరుఁడు ఈ సంశయమును తొలగించువాడు నా దృష్టిలో కనఁబడుట లేదు.

వివరణ- ప్రయత్నలోపమనఁగా-నిత్యనియమముగా యోగమునభ్యసింపక-విషయాసక్తిని తగ్గించుకొనకుండుట యగును. ఇంతియే గాక యోగాభ్యాసము పరిపూర్ణము గాక మున్నే మరణాదులు సంభవించుటయు ప్రయత్నలోపమునకు కారణ మగును.

ఛిన్నాబ్రమనఁగా-ఒకానొక మేఘమునుండి విడిబడిన చిన్నమేఘము మరియొక మహామేఘముఁ జేరుటకు ముందే ఆకాశమున కలిసిపోవునది

శ్రీ భగవానువాచ-భగవానుఁడు చెప్పఁచొడఁగెను.

శ్లో॥ పార్థ ! నై వేహ నాముత్ర-వినాశస్తస్య విద్యతే ।

న హి కల్యాణకృత్ కశ్చిత్-దుర్గతిం తాత ! గచ్ఛతి ॥ 40

పార్థా ! యోగాభ్యాసము నారంభించి యోగసిద్ధిని పొందకయే మరణించిన వానికి. ఈ లోకమున పరలోకమందును వినాశము ఉండదు. ఎందుకనఁగా ? నాయనా ! సుకృతము నాచరించు నెవఁడైనను దుర్గతి నొందఁజాలడు.

వివరణ-కర్మయోగమార్గముల రెంటినుండి బ్రష్టుఁడై పతితుఁడగుట-ఈ

లోకమున వినాశమునఁబఱఁగును. మరణానంతరము నరకప్రాప్తి-పరలోకమున వినాశమగును. ఇట్టి (రెండు తెఱఁగులు గల) వినాశము-యోగికి నుండదు.

కుత్సితగతి యనఁగా? ఈలోకమున అపకీర్తి, పరమున కీటాదిజన్మయని ఆర్థము.

శ్లో॥ ప్రాప్య పుణ్యకృతాం లోకా-నుషిత్యా శాశ్వతీః సమాః ।

శుచీనాం శ్రీమతాం గేహే-యోగభ్రష్టోఽభిజాయతే ॥ 41

యోగభ్రష్టుడు-అశ్వమేధాదియాగముల నొనర్చినవారి పుణ్యలోకములను పొంది. పెక్కు వత్సరములు నివసించి సుఖము ననుభవించియు, సదాచారము గల సంపన్నుల ఇంటియందు జన్మించును.

ఏనరణ-అశ్వమేధాది యాగకర్తలకు యోగాభ్యాస భ్రష్టులకును పుణ్య లోకసుఖభోగము, భోగానంతరము ఉత్తమమాసవజన్మ సమానము లగునని భావము. స్వల్పకాలము యోగము నభ్యసించి. భంగపడినవారికి పై చెప్పిన రీతిని జననము ఏర్పడునని విదితమైనది.

శ్లో॥ అథవా యోగినా మేవ-కులే భవతి దీమతాం ।

ఏతద్ధి దుర్లభతరం-లోకే జన్మ యదీదృశమ్ ॥ 42

యోగభ్రష్టుని జననము-శిష్యానయోగనిష్ఠ శిష్యానము గల బ్రాహ్మణుల కులమునందు సంభవించును. ఇట్టిది ఎద్ది గలదో అట్టి బ్రాహ్మణకులజననము సాధారణముగ లభించునది గాదు.

వివరణ-చాలకాలము యోగము నభ్యసించి. అద్ది సిద్ధింపక మున్నే గతిం చినవాడు-సదాచారులు సంపన్నులు శాస్త్రవిజ్ఞానులు నగు శైవబ్రాహ్మణుల వంశము నందు జన్మించునని భావము.

శ్లో॥ తత్ర తం బుద్ధిసంయోగం-లభతే పౌర్వదైహికం ।

యతతే చ తతో భూయః-సంసిద్ధౌ కురునందన ॥ 43

పూర్వాభ్యాసేన తేనైవ-ప్రహీయతే హ్యవశోఽపి సః ।

జిజ్ఞాసు రపి యోగస్య-శబ్దబ్రహ్మతివర్తతే ॥ 44

కురునందనా! పై చెప్పఁబడిన జన్మలు రెంటియందును-పూర్వజన్మయందు-అభ్యసించఁబడిన యోగాభ్యాసమును-పూర్వవాసనావశమున నాచరించును. పూర్వ ప్రయత్నమును మించిన ప్రయత్నమును మోక్షముకొరకై చేయును. పూర్వాభ్యాసబలము తన ఇష్టము లేకున్నను-విషయములనుండి మనస్సును మఱల్చి యోగనిష్ఠునిజేయును.

యోగస్వరూపమును తెలిసికొనఁగోరువాడైనను యోగసిద్ధుడై- శబ్ద బ్రహ్మమగు వేదమునందు చెప్పఁబడిన పుణ్యకర్మలన్నిటి పలితమును పొందును.

వివరణ-ఇంటియందు పెక్కురచే కాపాడఁబడు బంగారుసొమ్ములు మొదలగువానిని-దొంగ-తన చాతుర్యముతో అపహరించునట్లు-యోగమునకు బహు విఘ్నములు సంభవించినను-యోగబ్రహ్మఁడు ఇష్టపడకున్నను-పూర్వకృతయోగ వాసనతో విఘ్నముల నన్నిటిని తృణీకరించినవాడై-యోగసిద్ధిని పొందునని సారాంశము.

శ్లో॥ ప్రయత్నా ద్యతమానస్తు-యోగీ సంశుద్ధకిల్బిషః ।

అనేకజన్మసంసిద్ధ-స్తతో యాతి పరాం గతిమ్ ॥

45

అధికయత్నము (మిక్కిలి వట్టుదల)తో యోగము నభ్యసించు యోగ పురుషుడైతేనో- ప్రతిబంధకములైన పాపములను పోగొట్టుకొనినవాడై యోగ సిద్ధికి పూర్వము మరణించినచో- రెండవజన్మయందు యోగసిద్ధిని పొంది-శ్రేష్ఠ మైన శివసాయుజ్యరూపమగు ముక్తినిొందును.

వివరణ-యోగాభ్యాసమును స్వల్పముగ నొనర్చినవాడైనను జన్మాంతరమున యోగమును పరిపూర్ణముగ నభ్యసించునని తేటపడుచుండగా-దృఢప్రయత్నముచే యోగిపురుషుఁడు ముక్తుఁడగునని వేరు చెప్ప నవసరము లేదని భావము.

శ్లో॥ తపస్విభ్యోఽధికో యోగీ-జ్ఞానిభ్యోఽపి మతోఽధికః ।

కర్మిభ్య శ్చాధికో యోగీ-తస్మాద్యోగీ భవార్జున ॥

46

కృత్ర్చచాంద్రాయణాది తపస్సు నొనర్చినవారికంటె, ప్రకృతి పురుషవివేకముతో పురుషుని నిజరూపమును గుర్తించు జ్ఞానులకంటెను, అశ్వమేధయాగాది సుకృతములఁ గావించు కర్మిష్ఠులకంటెను పరమాత్మధ్యానయోగి-శ్రేష్ఠుడనబఱఁగును. అందువలన అర్జునా! నీవు యోగివి కమ్ము!

వివరణ-అశ్వమేధాదియాగములు తటాకకూపారామాదులును సుకృతములనఁబడును. జీవాత్మ-ప్రకృతిబద్ధుఁడు కానివాడై ప్రత్యేకస్థితి కలిగియుండునని సాఖ్యసమ్మతమైన భావన-ఇటు జ్ఞానశబ్దిత మగుచున్నది.

చంద్రుని పెంపు ననుసరించి ఆహారకబళము (బుక్క)లను స్వీకరించుచు చంద్రుని తఱుగునుబట్టి భోజనమును తగ్గించుట-చాంద్రాయణ మనఁబఱుగును. కృచ్ఛాదులు గూడ ప్రాయశ్చిత్తములుగ తవస్సులనఁబడును. అన్నిటికన్న ధ్యానయోగము మిన్నయని నిరూపించి “నీవు గూడ ధ్యానయోగము నభ్యసించు” మని పార్థునకు పద్మనాభుఁడు తన యభిమతముగ నుపదేశించెనని వివేకము.

శ్లో॥ యోగినా మపి సర్వేషాం-మద్ధతేనాంతరాత్మనా

శ్రద్ధావాన్ భజతే యో మాం-స మే యుక్తతమో మతః॥ 47

యమ నియమాది అష్టాంగయోగము నభ్యసించువారిలో పరమేశ్వరుని యందు ఆసక్తి గల అంతఃకరణముతో శ్రద్ధ గలవాడై పరమేశ్వరుని ధ్యానించు మహాపురుషుఁడు- యోగిశ్రేష్ఠుఁడగునని నా యభిప్రాయము.

వివరణ-అంతర్బహిరింద్రియ నిగ్రహము యమము కాగా-స్నానాదులచే పరిశుభ్రత నియమమగును-తదితర ఆసనాదులుకూడ ఎనిమిది యోగాంగములగును. అష్టాంగయోగము నభ్యసించువారికిని లక్ష్యము లేనిచో-అద్ది శ్రేష్ఠము కాదు. లక్ష్యము శివదర్శనమని నిర్ణయించుకొని-నాసికాగ్ర వీక్షణాదులతో ఇష్టలింగము నందు భావలింగమును ధ్యానించు శైవవృంగపుడు-సర్వశ్రేష్ఠుఁడని విదితమైనది.

ఇతి శ్రీ మహాభారతే శతసాహస్ర్యాం సంహితాయాం వైయాసిక్యాం,

భీష్మపర్వణి, శ్రీమత్ భగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు, బ్రహ్మ

విద్యాయాం, యోగశాస్త్రే, శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే

యజ్ఞవిభాగయోగో నామ షష్ఠోఽధ్యాయః

ఇయ్యది - శ్రీ నీలకంఠ భగవత్పాదారాధ్య విరచితంబగు శ్రీ మద్భగవద్గీతా బాష్యమున “మనో రంజనం” బను శాంకరీయ ఆంధ్రానువాదమున ఆరవ అధ్యాయము.

శ్రీ మహాగణాధిపతయే నమః

శ్రీ మేధా దక్షిణామూర్తయే నమః

శ్రీ భగవద్గీత

సప్తమాధ్యాయము

“మనోరంజన” శాంకరీయ ఆంధ్రానువాదసహితము

శ్రీ భగవానువాచ -

శ్లో॥ మయ్యాసక్తమనాః పార్థ! యోగం యుంజన్ మదాశ్రయః ।

అసంశయం సమగ్రం మాం-యథా జ్ఞాస్యసి తచ్ఛృణు॥

1

భగవద్గీత-ఆరేసి ఆధ్యాయములతో-ప్రథమ ద్వితీయ తృతీయ భాగములు గ విభజింపఁబడినది-మొదటి ఆధ్యాయషట్కమున-ముక్త పురుషులచే పొందఁదగిన పరబ్రహ్మంబగు సాంబశివు నొందుటకు వలయు నుపాసనను నిరూపించుటకు-ఉపాసనాంగమగు “ఆత్మజ్ఞానపూర్వక కర్మానుష్ఠానముచే సాధింపఁదగిన ప్రత్యగాత్మ (జీవాత్మ)యొక్క నిజస్థితిని గుర్తించు విధానము- వక్కాణింపఁబడినది.

ఇక నీ మధ్యమ (ఆధ్యాయ) షట్కమున-ప్రాప్యండగు పరమేశ్వరుని స్వరూపము, మరియు భక్తి యనఁబఱగు-శివోపాసనము-చెప్పబడుచున్నది.

ఆరవ ఆధ్యాయపు చివర “శ్రద్ధావాన్ భజతే యో మాం” ఇత్యాది శ్లోకోక్తమగు పరమేశ్వర సేవనమును విపులీకరింప నీ ఏడవ ఆధ్యాయము ప్రారంభింపఁబడినది.

శ్లోకార్థము-పార్థా! పరమేశ్వరునియందు ఏకాగ్రమైన మనస్సు గలవాడై

అనన్యభక్తితో శివధ్యానము సభ్యసించువాడే గాక నీవును పరమేశ్వరుని విభూతిని బలమును ఐశ్వర్యము నెట్లు తెలిసికొనవలెనో, ఆ విధానమును చెప్పుచున్నాను. అరికింపుము! అని శ్రీకృష్ణభగవానుడు. పరమేశ్వరోపాసనమును వక్కాణింప నారంభించెను.

శ్లో॥ జ్ఞానం తేఽహం సవిజ్ఞాన-మిదం వక్ష్యామ్యశేషతః ।

యద్జ్ఞాత్వా నేహ భూయోఽన్యత్-జ్ఞాతవ్య మవశిష్యతే ॥ 2

జ్ఞానమనఁగా-పరమేశ్వర స్వరూపమును గుర్తించుట యగును.

విజ్ఞానమనఁగా-చిత్ (జీవాత్మ) ఆచిత్ (జడప్రపంచము) అనువాని యథార్థ స్థితిని కనుగొనుట యగును.

విజ్ఞానముతో కూడ జ్ఞానమును సమగ్రముగ నీకు చెప్పఁబోవుచున్నాను. ఎద్దానిని తెలిసికొనినచో-తెలిసికొనదగినది మరియొకటి మిగిలియుండదో అట్టిది. సంపూర్ణజ్ఞాన మనఁబఱుగును.

శ్లో॥ మనుష్యాణాం సహస్రేషు-కశ్చి ద్యతతి సిద్ధయే ।

యతతా మపి సిద్ధానాం-కశ్చి న్మాం వేత్తి తత్త్వతః ॥ 3

వేలకొలది మానవులలో ఒకానొకడు-పరమేశ్వరుని దర్శించుటకై యత్నించును. యత్నించు సిద్ధులలో ఒకానొకడు-పరమేశ్వరుని యనుగ్రహమున శివ స్వరూపమును గుర్తించును.

వివరణ-మానవులు దక్క నితరప్రాణులు-శ్రేయస్సనఁబఱుగు జ్ఞానము నకై ప్రవర్తింపవు గాన మానవులు-పరమాత్మను కనుగొనుటకు పాటుబడవలెను. ఇట్టి పరమేశ్వరజ్ఞానము-అత్యంత దుర్లభమైనను అద్దాని నర్జునునకు భగవానుడు అనుగ్రహముతో వివరించుచున్నవాడు అని విదితమైనది.

శ్లో॥ భూమి రాపోఽనలో వాయుః-ఖం మనో బుద్ధి రేవ చ ।

అహంకార ఇతీయం మే-భిన్నా ప్రకృతి రష్టరా ॥ 4

భూమి, ఉదకము, అగ్ని, వాయువు, ఆకాశము, మనస్సు మొదలగు

అంతర్బహిరింద్రియములు, బుద్ధి, అహంకారము నను ఎనిమిది విధములు గలది పరమేశ్వరుని ప్రకృతి యని తెలియవలెను.

వివరణ-భూమ్యాదులు-భోగస్థానములు కాగా-ఇంద్రియములు భోగసాధనములుగను. భోగ్యములు-శబ్దాది విషయములగును. ఇవి యన్నియు కూడిన జగము పాశమనఁబఱగును. ఇట్టి జగత్తే పరమేశ్వరుని శక్తితో అచిద్బాగమగు నని వివేకము.

శ్లో॥ ఆపరేయ మిత స్త్వన్యాం-ప్రకృతిం విద్ధి మే పరాం ।

జీవభూతాం మహాబాహో-యయేదం ధార్యతే జగత్ ॥

5

ఇదివరకు చెప్పఁబడినట్టిది-ఆపరా ప్రకృతి యనఁబడును. ఆపరా ప్రకృతి కన్న వేరైనట్టి, జీవాత్మరూపమైనట్టి పరమేశ్వర సంబంధము గలిగిన ప్రకృతి-పరాప్రకృతి యని తెలియుము! హే మహాబాహో! పరాప్రకృతి ఈ జగమును నిర్వహించుచున్నది.

వివరణ-పరాప్రకృతి యనఁదగిన జీవాత్మ-పశువు కాగా పంచ మహాభూతాది ప్రపంచము పాశమై జీవాత్మను బంధించునట్టిది. పశువుకంటెను పాశము కంటెను వేరై పశుపాశములను నియమించువాడు పరమాత్మయని, శివోపాసనతో గుర్తించువాడే పాశబంధమునుండి విడిబడుననియు, ప్రపంచము జడమై జీవునకు ఉపయోగించునదై బంధరూపముగ నుండుననియు సారాంశము.

శ్లో॥ ఏతద్యోసీని భూతాని-సర్వాణీత్యుపధారయ ।

అహం కృత్స్నస్య జగతః-ప్రభవః ప్రళయ స్తథా :

6

ఇదివరకు చెప్పఁబడిన చిత్తు అచిత్తు అను రూపములు గల పరమేశ్వరుని శక్తి-చేతన అచేతన రూపములు గల ప్రాణులందరు-కారణముగ గలవారనియు; అందువలన సమస్త జగము పుట్టుట గిట్టుటయు-చిదచిచ్ఛక్తి విశిష్టఁడైన పరమేశ్వరుని వలననే ననియు నిశ్చయించుకొనుము!

వివరణ-ఈ గీతలయందు గల అస్మత్ (నేను) అను శబ్దము-శ్రీకృష్ణ భగవానుని చెప్పనది గాక-శ్రీకృష్ణ-నంతర్యామిఁజెప్పనని-గీత మొత్తమును పరామర్శించినచో-తేటవడును.

ఎట్లనఁగా? పరమాత్మతత్త్వము నుపదేశించుతఱి—ప్రతర్దనునకు మహేంద్రుఁడు “మా ముపాస్య” “నన్ను ఉపాసింపుము” అని చేసిన ఉపదేశమున—మహేంద్రు నంతర్యామి యగు పరమాత్మ నుపాసింపుము—అను అంతర్యామ్యర్థము కలదని ఆచార్యులందరంగీకరించినట్లు మరియు “అహం మను రథవం సూర్యశ్చ” “నేనే మనువును సూర్యుడను” ఇత్యాది వామదేవుని సర్వాత్మభావన గల ఉపదేశము వలెను వేదాంతములయందు శాస్త్రదృష్టితో ఆస్మచ్ఛబ్దము అంతర్యామిపరముగ వ్యవహరింపఁబడినదని తెలియవలెను.

ఇంతియే గాక “అహం” అనునది-శక్తివిశిష్టశివాత్మకమగు బ్రహ్మగా చెప్పబడినది. “హృద్యకారే ద్వాదశాంతే హకార స్తదిదం విదుః, అహ మాత్మక మద్వైతం యత్ప్రకాశాత్మవిశ్రమః” “హృదయమునందు అకారముండగా-ద్వాదశాంతమునందు హకారము నిలువగా రెంటి కూడికను బ్రహ్మగా గుర్తించుచున్నవారు గాన “అహం” అనునది-శక్తిశివైక్యమనియు, శక్తివిశిష్ట శివునియందు జీవాత్మ సుమపిలో మహాప్రళయమునందును విశ్రమించుననియు నిదిత మైనది.

ప్రశ్న : గీతలలో గల ఆస్మచ్ఛబ్దము—గీత నుపదేశించిన వాసుదేవునియందు సరసముగా ప్రవర్తించునని చెప్పవలెను గాదా?

ఉత్తరము : అదైనచో “వృష్టినాం వాసుదేవోఽస్మి” “యూదవులలో వాసుదేవుఁడను” అని విభూతియోగమున చెప్పినవాక్యము అన్వయింపదుగదా! అచ్చోట వాసుదేవుఁడ నను మాట—శ్రీకృష్ణపరమని సమర్థింపవలనుపడదు గాన శ్రీకృష్ణుని మూలరూపమగు నారాయణుని చెప్పనని నిరూపించుటకును అవకాశము లేదు. ఎందుకనఁగా?

“ఈశ్వరః సర్వభూతానాం-హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతి”

“సర్వభూత మహేశ్వరం” ఇత్యాదిని గల ఈశ్వర మహేశ్వరాదిశబ్దములతో పరమేశ్వరుఁడే జగత్కారణమగువాడు అని అభ్యసించుటజేసి—అట్టి ప్రతిపాదనము సమర్థింపఁబడుటకు—గీతలలో సర్వకారణత్వమును సర్వసేవ్యత్వమును తెలుపునట్టి వాక్యములు—శాస్త్రదృష్టినంతర్యామి పరములగునని—యంగీకరించుట—సమంజసమగుచున్నయది మరియు “మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యా-న్మాయినం తు మహేశ్వరమ్” “శివఏవ కేవలః” “తదక్షరం, తత్సవితు ర్వరేణ్యం, ప్రణా చ

తస్మాత్ ప్రస్సృతా పురాణీ" ఇత్యాది శ్రుతులు-జగన్మూలమగు మాయాశక్తితో కూడియుండుట-శివునియందే పౌనఃగుణని-వక్కాణించుచున్నందున-"మే భిన్నా ప్రకృతి రష్టధా" ఇత్యాది గీతావాక్యములలో గల అస్మచ్ఛబ్దము-పరమేశ్వరుని యందు పర్యవసానముఁ జెందునట్టిదని నిర్ధారింపఁబడినది. అందువలన శివేతర దేవతాపరముగ నమర్చించుట-వేదవిరుద్ధంబగునని విబుధులు గ్రహింతురు గాక!

శ్లో॥ మత్తః పరతరం నాన్యత్-కించిదస్తి ధనంజయ ।

మయి సర్వమిదం ప్రోతం-నూత్రే మణిగణా ఇవ ॥

7

ధనంజయా! పరమేశ్వరునికంటె-శ్రేష్ఠమైనది-మరియొకఁడెడియు లేదు. నూత్రమునందు మణిసముదాయమువలె- ఈ జగమంతయు పరమేశ్వరునియందు ఆధారపడియున్నది.

వివరణ-జగమంతయు సురక్షితముగ నుండుటకు పరమేశ్వరుఁడే బాధ్యుఁడగునని తెలియవలెను.

శ్లో॥ రసోఽహ మప్పు కౌంతేయ! ప్రభాఽస్మి శశిసూర్యయో ।

ప్రణవః సర్వవేదేషు-శబ్దః ఖే పౌరుషం నృపు ॥

8

పుణ్యో గంధః పృథివ్యాం చ-తేజ శ్చాస్మి విభావసౌ ।

జీవనం సర్వభూతేషు-తపశ్చాస్మి తపస్విషు ॥

9

బీజం మాం సర్వభూతానాం-విద్ధి! పార్థ! సనాతనం ।

బుద్ధి ర్బుద్ధిమతా మస్మి-తేజ స్తేజస్వినా మహమ్ ॥

10

బలం బలవతాం చాహం-కామరాగవివర్జితం ।

ధర్మావిరుద్ధో భూతేషు-కామోఽస్మి భరతర్షభ ॥

11

కౌంతేయా! ఉరకములలో మదురరసము; చంద్రసూర్యులయందు కాంతి; వేదములన్నిటిలో ప్రణవము; ఆకాశమున సుశబ్దము; మానవులలో మంచి ప్రయత్నము; పృథివిలో పరిమళము, అగ్నియందు వేడి; ప్రాణులలో ఆయుష్యము; తాపసులలో తపస్సు; ప్రాణులందరి జననమునకు ఆదికారణము; బుద్ధిమంతుల మేధాసంపద; (తెలివితేటలు) తేజస్సులలో బెట్టుసరి; బలవంతులలో సమయోచిత

మైన సానుర్థ్యము; ప్రాణులలో స్వధర్మమునకు విరుద్ధము కానట్టి కామము; ఇవి యన్నియు పరమేశ్వరుఁడు అని-పార్థా! భరతర్షభా! గుర్తింపుము!

వివరణ-సర్వశబ్దముతో చెప్పఁబడు చిదచిత్ ప్రపంచము-కారణకార్యదశలలో సూక్ష్మస్థూల రూపములు గలదై పరమేశ్వరునందు ఆధారపడియుండును.

ప్రపంచము పరమేశ్వరుని శరీరమగుటచే పరమేశ్వరు నాశ్రయించి యుండును. “యస్య పృథివీ శరీరం” ఇత్యాది అంతర్యామిబ్రాహ్మణము అష్టమూర్తి యనఁబఱఁగు పరమేశ్వరునే ప్రతిపాదించుచున్నది. ఐన నద్దానినే పరులు-ఇట నవకాశముగ నాశ్రయింపవలసివచ్చినది అని వివేకము.

తపస్సనఁగా-శీతోష్ణాది ద్వంద్వములను సహించుట; మంత్రజపముననియు, అంతట సారముగ పరమేశ్వరుఁడు ఉండుననియు, సుగంధము మొదలగు రూపములు గల పరమేశ్వరునందు భూమి మున్నగునవి ఆధారపడియుండుననియు విదితమైనది.

శ్లో॥ యే చైవ సాత్త్వికా భావా-రాజసా స్తామసాశ్చ యే ।

మత్త ఏవేతి తాన్ విద్ధి-న త్వహం తేషు తే మయి ॥ 12

శమదమాది సాత్త్వికభావములు, సంతోషగర్వాది రాజసభావములు శోక మోహాది తామసభావములు-పరమేశ్వరునివలననే సంభవించునని తెలిసికొనుము! ఐనను పరమేశ్వరుఁడు వానికి కట్టుబడనివాడు కాగా ఆ త్రివిధభావములు పరమేశ్వరుని యదీనములగునవి.

వివరణ-పృథివ్యాదులలో సుగంధాదిరూపములతో పరమేశ్వరుఁడంతర్యామి యైనట్లు-ప్రాణుల పూర్వజన్మ ననుసరించి యుద్భవించు సాత్త్వికాది భావములకు మూలకారణము-అనఁగా? ప్రాణుల కర్మననుసరించి కలుగు భావములను బలపఱచు అధికారి పరమేశ్వరుఁడేనని ఇట సిద్ధాంతీకరింపబడినది.

తథాపి-జీవాత్మవలె-పరమాత్మ-సాత్త్వికాది భావములను వరవశముగ కలిగించుకొనువాడు కాదు-పైగా ఆ భావములను తన యదీనములుగ నుంచుకొనునని సారాంశము.

శ్లో॥ త్రిభి ర్గుణమయై ర్బావై - రేఖిః సర్వమిదం జగత్ ।

మోహితం నాభిజానాతి-మామేభ్యః పర మవ్యయమ్ ॥ 13

ప్రాణీసముదాయము ఈ సత్త్వాదిగుణవికారములగు స్వభావములతో మోహముఁజెందినదై - ఈ గుణవికారముల సంబంధము లేనివానిగ, అవ్యయుని గను పరమేశ్వరుని గుర్తించుట లేదు.

వివరణ-సత్త్వరజస్తమోగుణములను పరమేశ్వరుఁడు - కల్పించినను - అవ్యాని వికారములఁజెందనివాడై గుణాతీతుఁడగువాడని భావము.

శ్లో॥ దై వీ హ్యేషా గుణమయీ-మమ మాయాదురత్యయా ।

మామేవ యే ప్రపద్యంతే-మాయా మేతాం తరంతి తే॥ 14

సత్త్వరజస్తమో గుణముల కూడిక యగు పరమేశ్వరుని మాయాశక్తి మిక్కిలి అద్భుతంబైనది. పరమేశ్వరునే ఎవరు శరణమునొందుదురో అవ్వారు - ఈ మాయాశక్తి నతిక్రమింపఁగలుగుదురు.

వివరణ-పరమేశ్వరుని మాయ-లోక సాధారణమైనదిగాక నేరికి-నదీనము గానిదై యుండును. ఐతే ఇట్టి మాయను దాటరాదా? అనినచో పరమేశ్వరునే సర్వాత్మనా ఆశ్రయించి అనన్యభావనతో ప్రార్థించువారిపై శివానుగ్రహము ప్రస రించుటఁజేసి-మాయాపాశబంధమునుండి విడిబడువారగుదురు. పరమేశ్వరునకు శరణాగతుఁడుగాక-తన అహముతో మాయను గెలుతు ననుకొనువాడు-ముక్తుఁడు కాజాలడు. “మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యా-న్మాయినం తు మహేశ్వరం” అను బ్రతుతిని ‘మాయగలవాడు మహేశ్వరుఁడు’ అనుటచే-ఇటు గూడ-“మామేవ” అను దానికి పరమేశ్వరునే” అను నర్థముఁజెప్పుట - సమంజసంబగుచున్నందున పరు లిచ్చోట శివేతరదేవతను నిరూపించుట- వేదవిరుద్ధంబగునని తెలియవలెను.

మాయ యనఁగా - పరమేశ్వరుని శక్తియేను; కాని మాయావాదుల కామ దేనువు, కల్పితము, అనిర్వచనీయంబు నగు మిథ్యాభూతయైన మాయ కాదు.

విచిత్రములైన కార్యములను చేయునది-మాయ యనఁబఱును. ఇటు “మామేవ” అనుదానికి “నన్నే” అని వాసుదేవపరమైన ఆర్థముఁ జెప్పునెడ పంచదశాధ్యాయమున “తమేవ చాద్యం పురుషం ప్రపద్యే” “అద్యపురుషఁ

దైన ఆ పరమేశ్వరునే శరణము నొందుచున్నాను" అనుచో-పరమేశ్వరుడు తనచే పొందఁదగినవాడు" అని వాసుదేవుడు నిర్వచించిన యంశము-పొసగ కుండును. స్వపచన విరుద్ధముగ చేయఁబడు శ్రీకృష్ణభగవానుని యుపదేశమును పాఠ్యఁడెట్లు అంగీకరించును? అందువలన పరుల శివేతరదేవతాపరములైన వ్యాఖ్యానములు అసంగతములగునని గుర్తింపవలెను.

శ్లో॥ న మాం దుష్కృతినో మూఢాః-ప్రపద్యంతే నరాధమాః ।

మాయయాఽఽపహృతజ్ఞానా-ఆసురం బావ మాశ్రితాః ॥ 15

తెలివిలేని పాపాత్ములైన నరాధములు- పరమేశ్వరు నాశ్రయింపఁజాలరు. ఎందుకనఁగా? వారు - మాయామోహముచే తమ విజ్ఞానమును పోగొట్టుకొని- దంభము దర్పము మొదలగు దుర్గుణములు గల - రాక్షస స్వభావముఁ గలిగి యుందురు.

వివరణ- పాపములఁ జేయువారి- తెలివి- విపరీతము కాగా-శాస్త్రవిహితం బగు జ్ఞానమును వారు నిరాకరించి - నరాధములై సంసార మోహజాలములఁ జిక్కుకొనినవారై - గర్వము దురహంకారము మున్నగు రాక్షసగుణములు గల వారనై - పరమేశ్వరు నారాధింపకుందురని బావము.

శ్లో॥ చతుర్విధా భజంతే మాం-జనాః సుకృతినోఽర్జున ।

ఆర్తో జిజ్ఞాసు రర్థార్థి-జ్ఞానీ చ భరతర్షభ ॥

16

అర్జునా ! (1) రోగార్తుడు; (2) పరమేశ్వర స్వరూపమును తెలియఁ గోరువాడు; (3) అభీష్టసిద్ధి నపేక్షించువాడు, (4) శాస్త్ర ఆచార్య ఉపదేశమున పరమేశ్వర స్వరూపము నపరోక్షముగ గుర్తించి - శివసాయుజ్య ప్రాప్తిమాత్రము తన లక్ష్యముగ గల జ్ఞానియు నను నాలుగువిధములు గల పుణ్యాత్ములు - పరమేశ్వరు నాశ్రయింతురు.

వివరణ- భరతవంశమున శ్రేష్ఠుడవైన అర్జునా ! ఔషధాదులచే తగ్గని వ్యాధులతో తదితర సంకటములతో బాధపడుచు - తమ ఆర్తిని తగ్గింపుమని మార్కండేయాదులవలె - గల్గినాదముతో మంత్ర జపాదులతోడను అర్తులు పరమేశ్వరుని ప్రార్థింతురు.

జిజ్ఞాసువులు - పరమేశ్వరుడు - సాకారుడా ? నిరాకారుడా ? దివ్య జ్యోతియా ? అను ఆకాంక్షతో "ఇదమిత్థ" మను నిశ్చితజ్ఞానముఁ గోరువారై - పరమేశ్వరా ! నీ నిజరూపలక్షణములను తేటపఱచు మని వేడుకొందురు.

అర్థార్థులు - ధనము, కళత్రము, పుత్రులు మొదలగునవి కావలెనని - పరమేశ్వరుని శాస్త్రబోధిత పుణ్యకర్మలతో నారాధింతురు.

జ్ఞానులు - శాస్త్రజ్ఞానము వలనను గురూపదేశము వలనను చిత్తశుద్ధితో పూర్వపుణ్యబలమున నీ జన్మయందు ఏకాంత భక్తిని పరమేశ్వరు నారాధింప నపరోక్షజ్ఞానము గలవారై శివసాయుజ్యమాత్రసిద్ధికై అహరహము తను దీక్షానియ మముల ననుసరించి "శివోఽహం" భావనతో కరతలమున ఇష్టలింగమును, ప్రాణ కోశమున ప్రాణలింగమును, హృదయాంతరాళమున భావలింగము నారాధించుచు శమదమాది సద్గుణ సంపన్నులనై గృహస్థాశ్రమ ధర్మములను నిర్వర్తించుచు బ్రహ్మచర్యాశ్రమ వానప్రస్థ సన్యాసాశ్రమ ధర్మముల నానుషంగికముగ నాచరించుచు ఈ జన్మాంతమునందే శివ సాక్షాత్కారము నొంది - మహాకైలాసముఁ జేరుదురు.

ఇట - జ్ఞానము - ఉపాసనాత్మకమనియు "అహం బ్రహ్మాస్మి" ఇత్యాది వాక్యార్థ జ్ఞానము కాదనియు ఆచార్య మహాపురుషుల నిర్వచనము-గమనార్హము.

శ్లో॥ తేషాం జ్ఞానీ నిత్యయుక్త-ఏకభక్తి ర్విశిష్యతే ।

ప్రియోఽహి జ్ఞానినోఽత్యర్థ-మహం స చ మమ ప్రియః ॥ 17

ఆ నలుగురిలో జ్ఞానియగువాడు, జీవిత పర్యంతము నిత్యము శివు నుపాసించుటఁజేసి, "శివ ఏవ కేవలః" ఇత్యాది శ్రుతిరీతిని శివునియందే అనన్యభక్తి గలవాడగుటవలనను - శ్రేష్ఠుడనఁబఱగును. ఇట్టి జ్ఞానికి - పరమేశ్వరుడు అత్యంత ప్రీయుడు కాగా - పరమేశ్వరునకు జ్ఞాని ప్రీయతముడగును.

వివరణ - పై శ్లోకముఁదగు వివరణకు ఆధారము ఈ శ్లోకము, అర్త జిజ్ఞాసు అర్థార్థుల కన్న-జ్ఞాని శ్రేష్ఠుడెందుకనఁగా ? అర్థుడు-తన కష్టము నివారింపగానే పరమేశ్వరారాధనమును విరమించును. జిజ్ఞాసువు - పరమేశ్వర లక్షణమును గుర్తింపఁ బ్రయత్నించుచు కదాచిత్ నిరుత్సాహపడును. అర్థారి- అభీష్టము సిద్ధించువరకే పరమేశ్వరు నారాధించును. జ్ఞానియైతేనో - నిత్య శివోపాసనతో

సంశయరహితమగు నిశ్చయము గలవాడై “శివుడే ఉపాస్యుడు, శివసాయుజ్యమే మోక్షము” అను సుస్థిర భక్తిభావము వలన- పంచాయతన దేవతా పూజావిధానము నవలంబింపక- శివునే యుపాసించును గాన శ్రేష్ఠుడగుట- భగవదభిమతమే గాక కవికులమౌళియగు కాళిదాసు మున్నగువారు - “స స్థాణుః స్థిరభక్తియోగసులభః” “లోకవేదప్రసిద్ధుడైన పరమేశ్వరుడు- సుస్థిర భక్తియోగముచే సులభుడగును” అని నిర్వచించిరి.

అల మధికేన

శ్లో॥ ఉదారాః సర్వ ఏవైతే - జ్ఞాసీ త్వాత్మైవ మే మతం ।

ఆస్థితః సహి యుక్తాత్మా - మామేవాను త్తమాం గతిమ్ ॥ 18

అర్తుడు, జిజ్ఞాసువు, అర్థార్థి, యను నీ ముగ్గురు ఉత్కృష్టులేను, కాని- జ్ఞానిమాత్రము - స్వకీయ దివ్యశరీరము వలె పరమేశ్వరునకు అత్యంత ప్రీయుడగునని పరమేశ్వరుని. యభిమతము ఎందుకనగా? జ్ఞాని పురుషుడు పరమేశ్వరు నాశ్రయించియే ఉత్తమగతియగు శివసాయుజ్యమును పొందగలుగును.

వివరణ- జ్ఞానిని వ్రశంసించుటచే అర్థాదులు అవివేకులని భావింపరాదని- పై శ్లోకమున అర్తజిజ్ఞాసు అర్థార్థులను శ్రేష్ఠులుగా నిరూపించుటచే పరమేశ్వరుడు పక్షపాతరహితుడని తేటపడినది. జిజ్ఞాసాదులచే పరమేశ్వరు నాశ్రయించి - ఇతర దేవతలను ప్రార్థింపనిచో - ఏనాటికైన నవ్వారు జన్మాంతరము లలో జ్ఞానులై నిష్కామ్యముగ శివు నుపాసించి తరింతురను భావమును శ్రీకృష్ణ భగవానుడు ఇందు స్ఫురింపజేసినవాడని గుర్తింపవలెను. నిష్కామ్యముగ- సకామ్యముగనైనను శివు నుపాసించుట - మోక్ష సామ్రాజ్యము నొదవజేయునని విదితమైనది.

శ్లో॥ బహూనాం జన్మనా మంతే-జ్ఞానవాన్ మాం ప్రపద్యతే ।

వామ(సు) దేవః సర్వమితి-స మహాత్మా సుదుర్లభః ॥ 19

వామదేవుడే సమస్తము అను జ్ఞానము గలవాడై పెక్కు పుట్టుకలపిదప పరమేశ్వరుని పొందగలుగును. అట్టి మహాత్ముడు-అటుదుగ నుండును.

వివరణ- “కోటిజన్మార్జితైః పుణ్యైః- శివే భక్తిః ప్రజాయతే” “కోటిజన్మలయందలి పుణ్యముల వలన శివునియందు- అనన్య భక్తి కలుగు” నను వాక్యము-

ఇట ప్రోద్బలక మగుచున్నది. ఇక “వామదేవః సర్వమితి” అను పాఠము-
 “సర్వోఽహేషరుద్రః” అను శ్రుతి ననుసరించుటచే-ప్రశస్తమైనది. “మ,య,ర,ల,
 వ,శ,ష,స”లలో మకార సకారములు చేరువనుండుటచే “మ” అనుచో “సు” అను
 నది ప్రమాదపతితమైయుండును. పాంచరాత్రతంత్రపరుల తంత్రైక విశ్వాస
 ముతో “వామదేవః” అనునది-వాసుదేవః అనునదిగా మార్చబడియుండును. కథ
 మపి-“వాసుదేవః” అను పాఠము సంగతము కాదు. ఎట్లనగా? వసుదేవుని
 కుమారుడనునెడ-వాసుదేవుడు-సర్వవ్యాపకుడు కాజాలడు. వసుదేవుని మూల
 రూపము గల ఆదినారాయణుడనుచో-ఆదినారాయణుని అవతారమని గౌణ
 వృత్తి నాశ్రయింపవలసి వచ్చును గాన వాసుదేవపదమునకు నారాయణుడను
 నర్థము-ముఖ్యము కాదు. “ఈశ్వరః సర్వభూతానాం” ఇత్యాదిని గీతలో ప్రసిద్ధు
 డైన పరమేశ్వరుని నామమగు వామదేవపదము ఇట సమంజసంబైనదని విబు
 దులు గ్రహింతురు గాక!

శ్లో॥ కామై నై నై ర్హృతజ్ఞానాః-ప్రపద్యంతేఽన్యదేవతాః ।

తం తం నియమ మాస్థాయ-ప్రకృత్యా నియతాః స్వయా ॥ 20

తమ పూర్వకర్మవాసనతో ఉపవాసాది నియమముల నవలంబించి అనేక
 విధములగు కోరికల వలన వివేకమును పోగొట్టుకొనినవారై ఇతర దేవతల నారా
 ధించుచుండుదు.

వివరణ-పూర్వజన్మలలో చేసిన కృషి ఫలింపనందున నీ జన్మయందు
 అట్టి కృషినే చేయుచు-అభీష్టములు సిద్ధించుటకు-పరమేశ్వరుడు దక్క నితర
 దేవతల నాశ్రయించుట-వివేకము గల జ్ఞానము కాదని-సారాంశము.

శ్లో॥ యో యో యాం యాం తనుం భక్తః-శ్రద్ధయాఽర్చితు మిచ్ఛతి ।

తస్య తస్మాచలాం శ్రద్ధాం-తామేవ విదధామ్యహమ్ ॥ 21

ఇతర దేవతల నారాధించువారిలో-ఏ ఏ భక్తుడు-ఆదిత్యాదిరూపము గల
 ఏ యే దేవతను ఆసక్తితో పూజింపఁదలచునో, ఆయా భక్తునకు-ఆ యా దేవతపై
 స్థిరమైన ఆసక్తిని పరమేశ్వరుడు- కలుగఁజేయును.

వివరణ-ఇతరదేవతల నారాధించుట-పరమేశ్వరునకు ప్రియము కాదని
 భావింపరాదు. శివుడు-సమస్త దేవతారూపములతో నుండుటజేసి-భక్తునకు గల

శ్రద్ధను పెంపొందించుననియు, కాలక్రమమున తన నారాధింపఁజేసికొని ముక్తి నొసగుననియు భావము.

శ్లో॥ స తయా శ్రద్ధయా యుక్త-స్తస్యారాధన మీహతే ।

లభతే చ తతః కామాన్-మయైవ విహితాన్ హితాన్ ॥ 22

భక్తుఁడు-ఆ యా దేవతఁ జెందిన భక్తితో అభీష్టదేవత నారాధించును. పూజితదేవతవలన మనోరథములను పొందును. అట్టి హితములైన కోరికలు-పర మేశ్వరునిచేతనే విధింపఁబడియున్నవి.

వివరణ-పరమేశ్వరుఁ డొసఁగిన అధికారము వలననే సూర్యచంద్రేంద్రాదులు-భక్తులకు పరములఁబ్రసాదింపఁగలుగుదురని-విదితమైనది.

శ్లో॥ అంతఃపు ఫలం తేషాం-తద్భవత్యల్పమేదసాం ।

దేవాన్ దేవయజ్ఞో యాంతి-మద్భక్తా యాంతి మామపి ॥ 23

స్వల్పమైన విజ్ఞానము (అవివేకము) గల శివేతరదేవతాభక్తులకు లభించు ఫలము శాశ్వతము కాదు. అన్యదేవతాభక్తులు-మరణించిన పిదప-జననమరణ శాలురగు దేవతలయొక్క స్వర్ణాదిలోకములఁజేరుదురు. శివభక్తులై తేనో శివునిఁ జేరి ముక్తులగుదురు.

వివరణ-దేవతలందరును పరమేశ్వరుని రూపాంతరములగుటచే నవ్వారిని పూజించుట శివారాధనమే ఐనను, ఆయా దేవతారూపములతో భక్తులకు పరముల నొసఁగువాడు-పరమేశ్వరుఁడే ఐనను. పరమేశ్వరభక్తులకు ఇతరదేవతాభక్తులకు లభించు ఫలములో భేదము గలదని పై శ్లోకము నొక్క వక్కాణించినది-శివేతర దేవతలు-మృత్యుంజయులు గామి నవ్వారివలన లభించు ఫలము-జన్మపరంపర నొసఁగునది కాగా-పరమేశ్వరు ననన్యభక్తితో నుసాసించుట-జన్మరాహిత్యము నొదవఁజేయునని ఇందు విశదమైనది. ఇందుకు “యదా చర్మవదాకాశం” ఇత్యాది శ్రుతి-ప్రమాణము.

శ్లో॥ అవ్యక్తం వ్యక్తి మాపన్నం-మన్యంతే మా మబుద్ధయః ।

పరం భావ మజానంతో-మమావ్యయ మనుత్తమమ్ ॥ 24

“తమాది మధ్యాంతవిహీనం” ఇత్యాది శ్రుతి ననుసరించి నిరాకారుఁడైనను

ఉమాసహాయత్వాది లక్షణములు గల, ప్రాకృతము కానట్టి, దివ్యవిగ్రహము గల వాడు పరమేశ్వరుఁడని అవివేకులు భావింపరు-ఎందుకనఁగా? పరమేశ్వరునియొక్క వినాశము లేనట్టి నిత్యము శ్రేష్ఠంబునైన పరత్వమును గుర్తింపఁజాలనివారై- నిరాకారము సాకారము నగు తత్త్వము ఒకటేనని భావింపఁజాలరు.

వివరణ- “పరాత్పరతతో బ్రహ్మ-తత్పరాత్ పరతో హరిః, తత్పరాత్పరతో హిశః” ఇత్యాదిశ్రుతిసిద్ధమైన శివుని (బ్రహ్మకంటె పరుఁడు. శ్రీహరి, విష్ణువునకన్న శ్రేష్ఠుఁడు శంకరుఁడు” అను పారమ్యమును భావించు ప్రజ్ఞ లేని వారై-అశాశ్వత ఫలప్రదాతలగు శివేతర దేవతల నారాధించుచు జననమరణ ప్రవాహములో కొట్టుమిట్టాడుచుందురని భావము.

శ్లో॥ నాహం ప్రకాశః సర్వస్య-యోగమాయాసమావృతః ।

మూఢోఽయం నాభిజానాతి-లోకో మా మజ మవ్యయమ్ ॥ 25

సమస్తప్రాణులకు పరమేశ్వరుఁడు-కనఁబడువాడు కాదు ఎందుకనఁగా? సృష్టి మొదలగు సంకల్పములఁజేయునట్టి పరమేశ్వరుని యదీనురాలగు మాయా శక్తిచే కప్పఁబడినదై వివేకమును గోలుపోయిన నీ లోకము-ఆదిమధ్యాంతములు లేనట్టి పరమేశ్వరుని గుర్తింపఁజాలదు.

వివరణ-జీవాత్మ-అనాదికాలమునుండి మహేశ్వరుని మాయామోహముఁ జెంది పరవశుఁడై-పరమేశ్వరు నారాధింపడు గాన నట్టి అవివేకునకు పరమేశ్వరుఁడు ఏనాటికిని గోచరుఁడు కాడని భావము.

శ్లో॥ వేదాహం సమతీతాని-వర్తమానాని చార్జున ।

భవిష్యాణి చ భూతాని-మాంతు వేద న కశ్చన॥ 26

అర్జునా! పరమేశ్వరుఁడు భూత భవిష్యత్ వర్తమాన కాలముల యందలి ప్రాణులను గుర్తించును. ఇక నే ఒకానొకఁడును పరమేశ్వరుని గుర్తింపఁ జాలడు.

వివరణ-పరమేశ్వరుఁడు ఇచ్చాజ్ఞానశక్తులు గలవారై నవ్వానిని వశపఱచు కొనును గాన నట్టి పరాత్పరు ననుపాసకులెవరును దర్శింపఁజాలరని విదితమైనది.

శ్లో॥ ఇచ్ఛాద్వేషసముత్థేన-ద్వంద్వమోహేన భారత ।

సర్వభూతాని సమ్మోహం-సర్గే యాంతి పరంతప ॥

27

భారతా! పరంతపా! సృష్టి ప్రారంభమున-రాగద్వేషముల వలన నుదయించు-శీతోష్ణ సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వ (రెంటి) మోహము వలన ప్రాణులందరు-వివేక శూన్యులగుదురు. అందువలన పరమేశ్వరు నారాధింపరని భావము.

శ్లో॥ యేషాం త్వంతగతం పాపం-జనానాం వృణ్యకర్మణాం ।

తే ద్వంద్వమోహనిర్ముక్తా-భజంతే మాం దృఢవ్రతాః ॥

28

అనేక జన్మలయందు చేయఁబడిన పుణ్యవిశేషములు గల ఏ జనులకు పాపము పూర్తిగ క్షీణించునో, అట్టివారు-ద్వంద్వమోహము లేనివారై శిరోవ్రతము (శాంతవదీక్ష) నవలంబించి-పరమేశ్వరు నారాధింతురు.

వివరణ-పుణ్యాత్ములకే శాంతవ (లింగధారణ) దీక్షయందు ఆసక్తి కలుగుననియు, పాపాత్ములకు పాశుపతవ్రతాచరణము ఘటింపదనియు సారాంశము.

శ్లో॥ జరామరణమోక్షాయ-మా మాశ్రిత్య యతంతి యే ।

తే బ్రహ్మ తద్విదుః కృత్స్న-మధ్యాత్మం కర్మ బాఖిలమ్ ॥

29

ముదుసలితనము మరణము మొదలగు అవస్థలతో కూడిన సంసారబంధము నుండి విడిబడుటకు పరమేశ్వరు నాశ్రయించి ఏ పుణ్యాత్ములు నిరంతర శివ ధ్యాననిష్ఠులగుదురో, అట్టివారు- (తద్బ్రహ్మ) పరమేశ్వరుని; (అధ్యాత్మం కృత్స్నం) ప్రత్యగాత్మయొక్క-స్వరూపమును మరియు మరణించుతఱి చేయఁదగిన సమస్త కార్యమును జననకారణమగు కర్మగూఢ తెలిసికొనఁగలుగుదురు.

వివరణ-పరమేశ్వరు (శివు) నాశ్రయించుట యనఁగా? శాంతవదీక్షితఁడై నిరంతరము (జాగ్రత్ స్వప్న సుషుప్తులయందు) లింగాంగసామరస్యమునొందుట యగును. అట్టివారికి-ప్రతిదినము నియమితసమయములలో ఇష్టలింగమునందు ప్రాణలింగముద్వారా భావలింగమును ధ్యానించుట సంఘటించును. ఈ ధ్యానమే దశావధానములు కలదగుచున్నయది. శివుని ధ్యానించువారు మాత్రము-శివస్వరూపము సంత్యకాలమున దర్శించుటయే గాక "శివోఽహం" భావనతో (తమ) నిజరూపము నావిష్కరింపఁజేసికొందురు. అందువలన భవబంధము పటాపంచలగును.

శాంభవదీక్షితులై శివునారాధించుచు ధ్యానించువారికే పశుపాశపతి జ్ఞానము కలుగునని సారాంశము.

శ్లో॥ సాధిభూతాధిదైవం మాం-సాధియజ్ఞం చ యే విదుః ।

ప్రయాణకాలేఽపి చ మాం-తే విదు ర్యుక్తచేతసః ॥

30

ఆధిభూతము ఆధిదైవము ఆదియజ్ఞము ననువానితో పరమేశ్వరు నెవరు గుర్తింతురో, అట్టివారు-ప్రాణోత్క్రాంతిసమయమందును స్థిరచిత్తము గలవారై పరమేశ్వరుని మరువజ్జాలరు.

వివరణ-శరీరమును జీవాత్మను పరమాత్మను గుర్తించి నిత్యము శివ ధ్యానము నొనర్చువారు-అవసానకాలమునఁగూడ పరమేశ్వరుని ప్రార్థించి ముక్తు లగుదురని భావము.

ఇతి శ్రీ మహాభారతే శతసాహస్ర్యాం సంహితాయాం వైయాసిక్యాం,
భీష్మపర్వణి, శ్రీమత్ భగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు బ్రహ్మ
విద్యాయాం యోగశాస్త్రే, శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే,
జ్ఞానయోగో నామ నవమోఽధ్యాయః

శ్రీ నీలకంఠ భగవత్పాదారాధ్య విరచితంబగు శ్రీమత్ భగవద్గీతా బాష్యమున
“మనోరంజనం” బను శాంకరీయ ఆంధ్రానువాదమున
ఏడవ అధ్యాయము.

శ్రీ మహాగణాధిపతయే నమః

శ్రీ మేధా దక్షిణామూర్తయే నమః.

శ్రీ భగవద్గీత

అష్టమాధ్యాయము

“మనో రంజన” శాంకరీయ ఆంధ్రానువాద సహితము.

శ్లో॥ ఉవాచ-

శ్లో॥ కిం తద్బ్రహ్మ కిమధ్యాత్మం-కిం కర్మ పురుషోత్తమ ।

అధిభూతం చ కిం ప్రోక్త-మధిదైవం కి ముచ్యతే ॥

1

అధియజ్ఞః కథం కోఽత్ర-దేహేఽస్మిన్ మదుసూదన ।

ప్రయాణకాలే చ కథం-జ్ఞేయోఽసి నియతాత్మభిః ॥

2

అధ్యాత్మము, కర్మ, అధిభూతము, బ్రహ్మము, అధిదైవంబు ననునవి ఎట్టివో, పురుషోత్తమా! చెప్పుము!

మదుసూదనా! ఈ శరీరమునందు అధియజ్ఞుఁడెట్లుండును? చిత్తశుద్ధి గల వారు-ప్రాణము ప్రయాణించువేళ పరమేశ్వరు నెట్లు స్మరింపవలెను?

శ్రీ భగవానువాచ-

శ్లో॥ అక్షరం బ్రహ్మ పరమం-స్వభావోఽధ్యాత్మ ముచ్యతే ।

భూతభావోద్భవకరో-విసర్గః కర్మసంజ్ఞితః ॥

3

అక్షరశబ్దవాచ్యమైన బ్రహ్మము-సర్వశ్రేష్ఠమైనది. సూక్ష్మపంచమహాభూతముల సంబంధమువలన కలుగు వాసనాదికము-స్వభావ మనఁబఱుగుచు అధ్యాత్మమనఁబడును. ప్రాణుల పుట్టుకకు కారణమగు రేతస్యాగము-కర్మశబ్దితమగునది.

వివరణ-“ఏతద్వై తదక్షరం” “శివఏవ కేవలః” “తదక్షరం” ఇత్యాది శ్రుతులు. పరబ్రహ్మము-అక్షరశబ్దితమని చెప్పుచున్నందున అక్షరమే సకలజగత్కారణమగు శివతత్త్వముగ పేర్కొనఁబడుచున్నది. ఆత్మగానిది ఆత్మగా వ్యవహరింపఁబడుచున్నందున- ప్రకృతి (స్వభావము) అధ్యాత్మమని చెప్పఁబడును.

పరమేశ్వరుఁడు పొందఁదగినవాడని, ప్రకృతి-విడువఁదగినదని. ముముక్షువులు గుర్తింపవలెను. “పంచమ్యామాహుతా వాపః పురుషవచసో భవంతి” “స్త్రీ శరీరమనఁదగు ఐదవ ఆహుతియందు సూక్ష్మశరీరగతములైన ఉదకములు పురుషునినుండి-రేతోరూపముగ విసర్జింపఁబడును” అను శ్రుతి ననుసరించి-స్త్రీ యోనియందు పురుషుని వీర్యత్యాగమే-జననమునకు మూలకారణమై “కర్మ” అను సంజ్ఞఁజెందునని భావము.

శ్లో॥ ఆధిభూతం ఖరో భావః-పురుష శ్చాధిదై వతం ।

ఆదియజ్ఞోఽహమేవాత్ర-దేహే దేహభృతాం వర ॥

4

శరీరధారులలో శ్రేష్ఠుఁడవైన అర్జునా! (భూతం = ప్రాణిని, ఆధిక్పత్య = ఆశ్రయించి: భవతి = ఉండును గాన నశించు స్వభావము గల శరీరాదికము-ఆధిభూతమనఁబడును. భోక్తయగు పురుషుఁడు (పరమాత్మ ఆశ్రయము గల వాడగుటచే (దై వతమధిక్పత్యతిష్ఠతీతి) అధిదై వత మనఁబడును.

యజ్ఞయాగాది పుణ్యకర్మలు-దేహముచే చేయఁదగినవి గాన- (అత్ర దేహే = అని చెప్పఁబడిన) ఈ దేహమునందు (యజ్ఞమధిక్పత్యతిష్ఠతీతి) యజ్ఞయాగాది పుణ్యకర్మఫలప్రదాతగా నివసించును గాన పరమేశ్వరుఁడు అధియజ్ఞ శబ్దవాచ్యుఁడగుచున్నవాడు.

వివరణ-దేహాదులు ఖరములనియు, జీవాత్మ- పరమాత్మనాశ్రయించి భోక్తయగువాడనియు, పరమేశ్వరుఁడు-దేహేంద్రియాదులను ప్రవర్తింపఁజేసి యజ్ఞయాగాదిసుకృతములను జీవాత్మచే చేయించుననియు నిరంతరము భావించు వాడు-అంత్యకాలమునను పరమేశ్వరుని స్మరించి ముక్తుఁడగును.

నిరంతర పరమేశ్వరభావనకు-సర్వాంగలింగసాహిత్యము గల శాంతవ

దీక్షయే ప్రబలసాధనమని “జిహ్వాంగే గురులింగం స్యాత్” ఇత్యాదిప్రమాణములు చాటుచున్నవి.

పురుషుడనగా- పరమేశ్వరుడని చెప్పవచ్చును. “దేవతలందరి ఆశ్రయము” అను సర్థమున మహాదేవుడై-ఆధిదైవత మనఁదగియున్నవాడు. అట్లు చెప్పినచో ఆధియజ్ఞశబ్దమునకు “యజ్ఞో వై విష్ణుః” అనుశ్రుతి ననుసరించి ఆదివిష్ణువను సర్థమును “అహం” పదమునకు చెప్పవలసివచ్చును.

అట్లైనచో హరిహరులు దేహమునందున్నారని భావింప నవకాశము కలుగుచున్నది. శక్తిలో జడము క్షరము కాగా-చేతనము విష్ణుస్థానీయమగును చిచ్ఛక్తియొక్క ఆపరరూపమగు హరితో హరుఁడున్నాడు అనుటలో శక్తివిశిష్టశివాద్వైతము స్ఫురించుచున్నయది.

శ్లో॥ అంతకాలే చ మామేవ-స్మరన్ ముక్త్యా కశేబరం ।

యః ప్రయాతి స మద్భావం-యాతి నాన్త్యత్ర సంశయః ॥ 5

ఏ భక్తుఁడు-ప్రాణత్యాగ సమయమున పరమేశ్వరునే స్మరించుచు శరీరమును విడిచి-అర్చిరాదిమార్గమున వెళ్లునో, అట్టి భక్తోత్తముఁడు- పరమేశ్వరుని స్వరూపమును పొందును. ఇందు సంశయము లేదు. మరణించువేళ ఏమి చేయవలెనను అర్థునుని ప్రశ్నకు పై శ్లోకము నమాధానము.

వివరణ-“అస్మాచ్ఛరీరా త్సముత్థాయ పరంజ్యోతి రుపసంపద్య” “ఈ శరీరమునుండి జీవాత్మ-లేచి-పరంజ్యోతిఃస్వరూపుఁడగు పరమేశ్వరు నాశ్రయించి నిజరూపము నావిష్కరింపఁజేసికొనును” ఇత్యాదిశ్రుతి ననుసరించి-అవసానకాలమున శివనామరూపములను స్మరించు పుణ్యాత్ముఁడు-అర్చిరాదిమార్గమున-పరమపదమునఁ బ్రవేశించి-పరమేశ్వరుని పరమసారూప్యము గలవాడై శివానందమును నిరవధికముగ ననుభవించునని తేటపడుచున్నయది.

శ్లో॥ యం యం వాఽపి స్మరన్ భావం-త్యజత్యంతే కశేబరం ।

తం తమేవై తి కౌంతేయ-సదా తద్భావభావితః ॥ 6

కౌంతేయా! ఏ యే దేవతను-లేక-ఏయే భావమును స్మరించుచు- అంత్యకాలమున శరీరమును విడనాడునో, ఎల్లకాలము అట్టి భావమును హృదయము

నందు నింపుకొనియుండుటచే-ఆ యా దేవతాభక్తుడుగ, లేక-పూర్వజన్మాంత
మందలి బావమును సాధించువానిగ మరల జన్మించును.

శ్లో॥ తస్మా త్స్వర్గేషు కాలేషు-మా మనుస్మర! యుధ్య చ ।

మయ్యర్సితమనోబుద్ధి-ర్మా మేవైష్యస్యసంశయః ॥

7

అందువలన సమయములన్నిటియందు పరమేశ్వరుని స్మరింపుము! శివా
రాధనబుద్ధిని స్వధర్మమగు యుద్ధము నొనర్చుము! మనస్సును బుద్ధిని పరమేశ్వ
నందు నెలకొలుపుము! ఇట్లు ప్రవర్తించినచో పరమేశ్వరుని పొందగలవు! ఇందు
సంశయము లేదు

వివరణ-అంత్యకాలమందలి పరమేశ్వరస్మరణమే-మోక్షమునకు నిదాన
మైనను-ఎల్లకాలము జీవితమున నభ్యసించఁబడు శివస్మరణము-మరణకాల శివ
స్మరణమునకు మూలమగును. క్షత్రియునకు యుద్ధము స్వధర్మమగుటచే దోషా
వహము కానిదై నిరంతర శివస్మరణమును నిరోధింపదనియు, బ్రాహ్మణులు
స్వధర్మములగు ప్రతిగ్రహాదుల నొనర్చుచుచునే సదాశివు నారాధించుచు శివస్మర
ణము నభ్యసించవలెననియు, అట్టివారికే అంత్యకాలశివస్మృతి-సంఘటించుననియు
విదితమైనది.

శ్లో॥ అభ్యాసయోగయుక్తేన-చేతసా నాన్యగామినా ।

పరమం పురుషం దివ్యం-యాతి పార్థానుచింతయన్ ॥

8

పార్థా! ప్రతిదినము తప్పకుండ చేయుట-అభ్యాస మనఁబడును. అట్టి
అభ్యాసముచే యోగము-(అంతర్నిష్ఠ) కలుగును. దివ్యుడైన పరమపురుష-సభ్యాస
యోగ యుక్తము, ఇతర వస్తువును చింతింపనదియు నగు చిత్తముతో- బావించు
వాడు పరమపురుషు సనఁగా పరమేశ్వరుని పొందఁగలుగును.

వివరణ-పరమేశ్వర ప్రాప్తికి (మోక్షసామ్రాజ్యమునకు) ఎల్లకాలము శివ
నామరూపలీలావిలాసములను స్మరించుటయే సాధనమగునని బావము.

శ్లో॥ కవిం పురాణ మనుశాసితార-మణో రణీయాంన-

మనుస్మరే ద్యః । సర్వస్య ధాతార మచింత్యరూప-

మాదిత్యవర్ణం తమసఃపరస్తాత్ ॥

9

శ్లో॥ ప్రయాణకాలే మనసాఽచలేన-భక్త్యాయుక్తో

యోగబలేన చైవ । భ్రువో ర్మధ్యే ప్రాణ మావేశ్య సమ్యక్-

స తం పరం పురుష మువైతి దివ్యమ్ ॥

10

ఆదికవి, ఆధిమధ్యాంతరహితుఁడు, జీవాత్మననుసరించి శాసించువాడు, అణువగు జీవాత్మకంటె నణువగువాడు, సమస్తమును నిర్మించువాడు, ఊహచే చింతింపనలవి గాని రూపము గలవాడు, నూర్కుని తేజస్సువలె విశ్వమునంతయు ప్రకాశింపఁజేయు కాంతి గలవాడు, ప్రకృతిని మించినవాడు నగు పరమేశ్వరుని ఎవఁడు- ప్రాణావపానకాలమున స్థిరమైన మనస్సుతో యోగశక్తిచేతను, భక్తి యుక్తుడై సుషుమ్నాదీద్వారా ప్రాణవాయువును భూమధ్యమున నిలిపి-
ద్యానించునో, అట్టి పరాభక్తుఁడు-లోకవేదప్రసిద్ధుఁడు బ్రహ్మాండాతీత అంతరిక్షము నందు విరాజమానుఁడు నగు పరపురుషు (పరమేశ్వరు)ని పొందును.

వివరణ. ప్రాణప్రయాణ సమయమున కనుబొమల నడుమ ఊపిరి నాపి శివుని ద్యానించుటకై-బాల్యమునందు లేక కౌమారమున గురువు చెంత ప్రాణాయామాది యోగము నభ్యసించుట యవసరమే గాక ఎల్లకాలము శివనామము నుచ్చరించుచు శివస్వరూపమును గురించి చింతించుటయు; వేద వేదాంత సూత్ర గీతా ప్రబోధముల నవగాహనఁ జేసికొనుటయు, పాత్రఃస్నాన భస్మదుద్రాక్ష యజ్ఞోపవీత శివలింగధారణ పూజనాది సదాచారమును ప్రవర్తింపఁజేయుటయు-ఆవశ్యకములగునవి. అష్టాదశవిద్యలకు మూలమగుటచే పరమేశ్వరుఁడు-ఆదికవి యనఁబఱుగును.

శ్లో॥ యదక్షరం వేదవిదో వదంతి-విశంతి యద్యతయో వీతరాగాః ।

యదిచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యం చరంతి-తతే పదం సంగ్రహేణ ప్రవక్ష్యే॥

“సర్వే వేదా యత్పద మామనంతి” ఇత్యాది కఠవల్గీశుతికి ఈ శ్లోకము అనువాదము;

“ఏతస్య వాఽక్షరస్య ప్రశాసనే” “ఈ అక్షరముఁడగు శాసనమున ప్రాణులందరు ప్రవర్తించుచుందురు” ఇత్యాదిని వేదజ్ఞులు-ఎద్దానిని అక్షరమని చెప్పుదురో, రాగద్వేషాదిదోషములు లేనివారై చిత్తశుద్ధి గల యోగులు-ఎద్దానిని సాక్షా

శ్క-రింపఁజేసికొనెదరో, ఎద్దానిని తెలియఁగోరినవారై గురుకులమున నివసించుతో
అట్టి పదశబ్దవాచ్యమైన బ్రహ్మమును గురించి సంక్షేపముగ చెప్పెదను.

వివరణ-ఇటు పద మనఁగా? శబ్దము కాదు. “పద్యతే ముక్తై రితి పదం”
అను వ్యుత్పత్తి ననుసరించి పదశబ్దమునకు-బ్రహ్మము అను నర్థముఁ జెప్పవలెను.

“వేదములన్నియు ఏ బ్రహ్మమును గురించి హేషించుచున్నవో” అని
కఠ వల్గీవాక్యమునకు అర్థము.

గురుకులమున-బ్రహ్మచారియై వేదశాస్త్ర అగమాది విద్యల నభ్యసించి
గురుప్రబోధముచే బ్రహ్మజ్ఞాన గలవారికి బ్రహ్మముఁదగు అపరోక్ష జ్ఞానము
కలుగును.

శ్లో॥ సర్వద్వారాణి సంయమ్య-మనో హృది నిరుద్ధ్య చ ।
మూర్ఘాన్యదాయాత్మనః ప్రాణ-మాస్థితో యోగధారణామ్ ॥ 12
ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ-వ్యాహరన్ మా మనుస్మరన్ ।
యః ప్రయాతి త్యజన్ దేహం-స యాతి పరమాం గతిమ్ ॥ 13

శరీరద్వారములనఁదగు జ్ఞానకర్మేంద్రియముల నన్నిటిని నిగ్రహించి-
మనస్సును హృదయమునందు నిలిపియు తన ప్రాణవాయువును భ్రూమధ్యస్థాన
మున ఆపి-యోగాభ్యాసముఁజేందిన ధారణము నవలంబించియు నిరాకార బ్రహ్మ
(శివలింగ)ము నుద్దేశించి “ఓమ్” అను ఏకాక్షర (సూక్ష్మ శివపంచాక్షరీ మహా
మంత్ర)మును బిగ్గరగా నుచ్చరించుచు పరమేశ్వరుని సాకారదివ్యరూపమును
స్మరించుచు-అంత్యకాలమున శరీరమును విడిచి పయనించువాడు-పరమగతిని
పొందును.

వివరణ- మరణించుతఱి-ప్రణవోచ్ఛారణఁజేయుచు “చంద్రశేఖర, గంగా
ధర, శ్రీకంఠ, త్రిపురాంతక, త్రిణయన, మహాదేవ ఇత్యాది సాకార స్వరూపమును
చింతించుచు ప్రాణమును త్యజించుట-పూర్వోక్త రీతిని నిత్యము శివధ్యానమును శివ
నామములలో ముఖ్యాతిముఖ్యమగు ప్రణవ పంచాక్షరీ నభ్యసించుట- అత్యవసర
మగును. “తస్య వాచకః ప్రణవః” “పరమేశ్వరునిఁ జెప్పునది ఓంకారము”
అను పతంజలి మహర్షిగారి నిర్వచనము-ఇందుకు నిదర్శనము. విడివిడి అక్షర

ములు గలది- స్థూలపంచాక్షరియనియు; అకార ఉకార మకార బిందునాదముల సమాహారమగు ప్రణవము-సూక్ష్మపంచాక్షరియనియు వివేకము. పరమగతి యనఁగా- శివసాయుజ్యరూపము, పునరావృత్తిరహితము, నిరతిశయ శివానందానుభవ సంపన్నంబు నగు మహాకైలాసస్థితి యగును.

శ్లో॥ అనన్యచేతాః సతతం-యో మాం స్మరతి నిత్యశః ।

తస్యాహం సులభః పార్థ-నిత్యయుక్తస్య యోగినః ॥ 14

పార్థా! పరమాత్మకంటె వేరైన ఇంద్రియ సుఖాదులయందు ఇతర దేవతలయందును చిత్తము లేనివాడై ప్రతిదినము మరియు దివారాత్రములునెవఁడు పరమేశ్వరుని స్మరించునో, పరమేశ్వరునియందే చిత్తమును నిలిపి పరమేశ్వరుని ధ్యానించునో నట్టివానికి-పరమేశ్వరుఁడు సుఖముగ పొందఁదగినవాడగును.

వివరణ “శివ ఏకో ద్యేయః శినంకరః, సర్వమన్యత్ పరిత్యజ్య” అన్నట్లు ప్రకృతిపురుషులఁజెందిన పంచమహాభూతములయందు, జ్ఞాన కర్మేంద్రియములయందును, ప్రకృతిబద్ధులైన ఇంద్రద్రుచంద్రాదులయందును మనస్సు లేనివాడై- నిష్కామ్యముగ- నిత్యనైమిత్తిక కర్మల నాచరించుచు-శివునొకనినే ధ్యానించు పుణ్యపురుషుఁడు-సులభముగ- ముక్తుఁడగునని భావము.

శ్లో॥ మా ముపేత్య పునర్జన్మ-దుఃఖాలయ మశాశ్వతం ।

నాప్పువంతి మహత్మానః-సంసిద్ధిం పరమాం గతాః ॥ 15

శివసాయుజ్యము నొందిన ముక్త పురుషులు-పరమేశ్వరు నాశ్రయించుటచే దుఃఖనిలయము, అశాశ్వతంబు నగు పునర్జన్మను పొందఁజాలరు.

వివరణ-“న స పునరావర్తతే” “శివసాయుజ్యము నొందినవాడు-మరల జన్మింపడు” అను శ్రుతి-పై శ్లోకమునకు అధారమని తెలియవలెను.

శ్లో॥ ఆబ్రహ్మభువనా ల్లోకాః-పునరావర్తినోఽర్జున ।

మా ముపేత్య తు కౌంటేయ-పునర్జన్మ న విద్యతే ॥ 16

అర్జునా! బ్రహ్మలోకపర్యంతము నివసించు జనులందరును మరల జన్మించు వారగుదురు. కౌంటేయా! మాం-నాలోఉన్నట్టి పరమేశ్వరు నుపాసించి పొందిన వారికి పునర్జన్మ యుండఁజాలదు.

వివరణ—“శివ ఏకో ద్యేయః, శివంకరః సర్వమన్యత్ పరిత్యజ్య” ఇహ పరశ్రేయస్సు నౌసగునట్టి పరమేశ్వరునే ధ్యానింపవలెను. శివేతరమగు చేతనాచేతనములను ధ్యానింపవలదు” అను శ్రుతి-ఇటప్రోద్బలక మగునది.

శ్లో॥ సహస్రయుగపర్యంత-మహ ర్యద్ బ్రహ్మణో విదుః ।

రాత్రిం యుగసహస్రాంతాం-తేఽహోరాత్రవిదో జనాః ॥ 17

వేయి మహాయుగముల కాలము - బ్రహ్మదేవునకు పగలనియు, వేయి మహాయుగముల కాలము-బ్రహ్మదేవునకు రాత్రియనియు-అహోరాత్ర పరిజ్ఞానము గల మహాజనులు గుర్తించుచున్నవారు.

వివరణ—కృత త్రేతా ద్వాపర కలియుగములు కూడి మహాయుగమనఁబఱుగును. ఇట్టి మహాయుగములు రెండువేలు గడచినచో బ్రహ్మదేవునకు ఒక దినము కాగా 30 దినములు నెలగా, 12 నెలలు సంవత్సరముగా ఈ సంఖ్యతో 100 సంవత్సరములు గడచినచో బ్రహ్మదేవుని ఆయుష్యము పూర్తి యగును. మహాయుగ సంవత్సరములు 43,20000; ఇట్టి వివేకము గలవారే అహోరాత్ర విదులగుదురని, బ్రహ్మలోకాదులు- కాలపరిచ్ఛిన్నములగుటచే అనిత్యములనియు సారాంశము.

శ్లో॥ అవ్యక్తా ద్వ్యక్తయః సర్వాః-ప్రభవంత్యహరాగమే ।

రాత్ర్యాగమే ప్రళయంతే-తత్రైవావ్యక్తసంజ్ఞకే ॥ 18

అవ్యక్తమనఁగా? సూక్ష్మరూపము, గతానంతర ప్రళయమున సూక్ష్మరూపముఁజెందిన ప్రకృతినుండి చరాచరప్రాణులు-బ్రహ్మదేవునిదినము ప్రారంభించినవేళ-ప్రాదుర్భవించురు. రాత్రి తటస్థించినతఱి-అవ్యక్తమనఁబడు సూక్ష్మప్రకృతిలో నుందురు.

వివరణ—నామరూపములను గుర్తింపరానిస్థితి-అవ్యక్తము కాగా-చరాచరప్రాణులు-అవాంతరప్రళయకాలమున-అవ్యక్తమునందు దాగియున్నవై-అవాంతరసృష్టికాలమున-నామరూప విభాగార్హమైన స్థూలదళను పొందుదురు.

బ్రహ్మదేవుని దినసృష్టి-అవాంతరసృష్టియనియు-రాత్రిప్రళయము అవాంతరప్రళయమనియు; బ్రహ్మదేవుని అంత్యకాలమున మహాప్రళయముకాగా-బ్రహ్మ

దేవుని ఉదయమున మహాస్పష్టి యగుననియు, ఘటమునకు మృత్తికవలె-కార్యము నకు కారణము-సూక్ష్మమనియు-వివేకము.

శ్లో॥ భూతగ్రామః స ఏవాయం-భూత్వా భూత్వా ప్రళీయతే।

రాత్ర్యాగమేఽవశః పార్థ-ప్రభవత్యహరాగమే ॥

19

ఈ స్పష్టికి మున్నుగల ప్రాణీసముదాయమే-మరల మరల జన్మించి మరణించును. పార్థా! ప్రాణులు ఇవ్విధము కర్మ పరాధీనులై-స్పష్టి ప్రళయములయందు జననమరణములను పొందుచుందురు.

వివరణ-జననమరణప్రవాహము ఎడతెగనిదగుటచే-సంసారబంధ కారణమగు కర్మను నివారించుటకు-పరమేశ్వరు నారాధింపవలె ననియు స్పష్టి ప్రళయ క్రమమును గురించి వైరాగ్యము గలవారు కావలెననియు సారాంశము.

శ్లో॥ పరస్తస్మాత్తు భావోఽన్యో-వ్యక్తోఽవ్యక్తా త్సనాతనః ।

యస్స సర్వేషు భూతేషు- నశ్యత్సు న వినశ్యతి॥

20

ఆ ఇంద్రియాగోచరమగు-అవ్యక్తమును మించినట్టి-అవ్యక్తమునకంటె వేరైనట్టియు అనాదికాలస్థితంబు వ్యక్తంబు నగు భావము-ప్రాణులందరు నశించినను నశింపనిదగును.

శ్లో॥ అవ్యక్తోఽక్షర ఇత్యుక్త-స్తమాహుః పరమాంగతిం ।

యం ప్రాప్య న నివర్తంతే-తద్దామ పరమం మమ ॥

21

ఇట-అవ్యక్తుడనగా? అనుపాసకులకు గోచరుడు కానివాడు. ఇట్టి అవ్యక్తుడు - అక్షరుడని చెప్పబడును. అట్టి అక్షరుడే-ముక్తజనులకు పరమ ప్రాప్యుడని శ్రుతులు వక్కాణించినవి.

ఎద్దానిజేరి మరల రారో, అట్టి పరమదామము-పరమేశ్వరునిదేను;

వివరణ-నాశము లేనివాడగుటచే పరమేశ్వరుడు-అతీంద్రియుడై అక్షరుడనబఱుగుచు-“అథాక్షరా త్సంభవతీహ విశ్వం” ఇత్యాదిశ్రుతుల ననుసరించి-తన నుండి విశ్వము నావిర్భవింపజేయుచున్నవాడని విదితమగును. మరియు “పురుషోన్న పరం కించిత-సా కాష్టా సా పరాగతిః” “పురుషశబ్దవాచ్యుడైన పరమేశ్వరుని

కంటె శ్రేష్ఠము ఎద్దియులేదు. అట్టి పురుషుఁజేరుటయే. అవధియు శ్రేష్ఠమైనగమ్యంబు నగునని భావము.

శ్లో॥ పురుషః స పరః పార్థ! భక్త్యా లభ్యస్తనన్యయా ।

యస్యాంతఃస్థాని భూతాని-యేన సర్వ మిదం తతమ్॥ 22

పార్థా! స పరఃపురుషః అనఁగా? పరమేశ్వరుడు. అనన్యభక్తిచేతనే లభ్యుండును. చరాచరప్రాణులు పరమేశ్వరునియందు ఆధారపడియున్నవి. ఈ ప్రపంచమునంతటిని పరమేశ్వరుఁడు వ్యాపించియుండువాడు.

వివరణ-అన్యథా శరణం నాస్తి-త్వమేవశరణం మమ"అను శరణాగతి-అనన్యభక్తియగును. ఏకాగ్రమనంబున చేయుప్రార్థన-అనన్యభక్తివలననే సిద్ధించును. ఇతరదేవతల నాశ్రయింపక శివునినే ఆరాధించుచున్నచో అనన్యభక్తి కాలక్రమమున స్థిరపడునని భావము.

శ్లో॥ యత్ర కాలే త్వనావృత్తి-మావృత్తిం చైవ యోగినః ।

ప్రయాతా యాంతి తం కాలం-వక్ష్యామి భరతర్షభ ॥ 23

భరతర్షభా! శివధ్యానయోగులు ఏమార్గమున వెళ్ళినచో పునరావృత్తిఁజెందరో, కర్మానుష్ఠానయోగులు ఏమార్గమున పయనించినయెడల-పునరావృత్తి గలవారగుదురో అట్టి మార్గముల రెంటిని చెప్పుచున్నాను.

వివరణ-ఇట-కాలశబ్దము-కాలాభిమానులగు ఆతివాహిక దేవతలు చేర్చు మార్గముఁజెప్పినది.

శ్లో॥ అగ్నిర్జ్యోతి రహః శుక్లః-షణ్మాసా ఉత్తరాయణం ।

తత్రప్రయాతా గచ్ఛంతి-బ్రహ్మబ్రహ్మవిదో జనాః ॥ 24

అగ్నిఃజ్యోతిః అను పదములతో చెప్పఁబడు అర్చిరభిమానినియగు దేవత, అహః-దినాభిమానినీదేవత; శుక్లపక్షమునందు అభిమానముగల దేవత; ఆరు నెలలు గల ఉత్తరాయణముపై అభిమానముగల దేవత; అను ఆతివాహికులు చూపెట్టు మార్గమున పయనించు పరమేశ్వరోపాసకజనులు-పరమేశ్వరుని పొందుదురు.

వివరణ-"తేఽర్చిష మభిసంభవంతి" ఇత్యాది శ్రుతియందు చెప్పఁబడిన

సంవత్సర దేవలోకాదులయందు అభిమానము గల దేవతలు పై నిర్వచనమునందు గలరని తెలియవలెను.

శ్లో॥ దూమో రాత్రి స్తథా కృష్ణః-షణ్మాసా దక్షిణాయనం ।

తత్ర చాంద్రమసం జ్యోతి-ర్యోగీ ప్రాప్య నివర్తతే ॥ 25

దూమము. రాత్రి, కృష్ణపక్షము, ఆరునెలలుగల దక్షిణాయనము అను వానిపై అభిమానము గల ఆతివాహిక దేవతలు చేర్చు మార్గమున పయనించు కర్మయోగి జనుడు-స్వర్గలోకముఁజెంది-మరల నీలోకమున కేతెంచును.

వివరణ - ఆకాశపీత్యలోకాదుల నిటఁజెప్పకున్నను శ్రుతి ననుసరించి యవ్వాని యందభిమానము గల దేవతలను గ్రహింపవలెను. స్వర్గమున పుణ్యక్షయ మగువరకు-యజ్ఞయాగాది కర్మలను పలాభిసంధితో నాచంచినవారు నివసించి భూలోకమున బ్రాహ్మణాది ఉత్తమజన్మల నొందుదురని భావము.

శ్లో॥ శుక్లకృష్ణే గతీహ్యేతే-జగతః శాశ్వతే మతే ।

ఏకయా యాత్యనావృత్తి-మన్యయాఽఽవర్తతే పునః ॥ 26

శుక్లము కృష్ణము అను ఈ రెండు మార్గములు-శ్రుతిప్రసిద్ధములై అనాది కాలము నుండి ప్రపంచమున ప్రవర్తించుచున్నవి. ఇందు అర్చిరాదిమార్గముతో అనావృత్తి గలవాడగును. దూమాదిమార్గమున మరల జన్మించును.

వివరణ-ప్రకాశమానమగుటచే అర్చిరాది మార్గము - శుక్లమనఁబడును. అంధకారమయమగుటఁజేసి-దూమాదిమార్గము-కృష్ణ మనఁబఱుగును. అర్చిరాది మార్గమున వెళ్ళినవారు. పరమపదముఁజెంది శివసాయుజ్యమును పొందుదురనియు; దూమాదిమార్గమున గతించినవారు-స్వర్గాదిలోకములఁజేరి జన్మపరంపరలోనికి రాగలరనియు; వివేకము.

శాంభవదీక్షితులై ఇష్టప్రాణభావలింగములను నిత్యము షట్కాలముల యందు దశావధానాదులతో ఆరాధించు మాహేశ్వరప్రవరులు అవసానకాలమున అర్చిరాది మార్గమున వెళ్లుదురని ఇందు ద్యోతకమగుచున్నది.

శ్లో॥ నైతే సృతీ పార్థ! జానన్-యోగీ ముహ్యతి కశ్చన ।

తస్మా త్సర్వేషు కాలేషు-యోగయుక్తో భవార్జున! ॥ 27

పార్థా! ఈ రెండు మార్గములను గుర్తించినచో ఏ శివధ్యానయోగియు స్వర్గాదిసుఖముల న పేక్షించు మోహమును పొందఁజాలడు. అందువలన అర్జునా! సమయములన్నిటియందు పరమేశ్వరుని ధ్యానించు యోగమున నిష్ఠ గలవాడవు కమ్ము!

వివరణ—శుక్లకృష్ణమార్గములు జ్ఞప్తిలో ఉన్నవానికి శివధ్యాన నిష్ఠ-భంగ పడదు. ఎప్పుడైనను స్వర్గసుఖాదులయందు అపేక్ష కలుగదని భావము.

శ్లో॥ వేదేషు యజ్ఞేషు తపస్సు చైవ-చానేషు యత్ పుణ్య
ఫలం ప్రదిష్టం । అత్యేతి తత్సర్వ మిదం విదిత్వా-
యోగీ పరం సర్వ మువైతి చాద్యమ్ ॥

28

వేదములను గురుముఖతః అధ్యయనముఁ జేసినచో, యజ్ఞములను తపస్సులను యథావిధి శ్రద్ధాభక్తులతో ఆచరించిన యెడల, సమస్త దానములఁ జేసినచో, ఎట్టి పుణ్యఫలము—శాస్త్రమునందు నిర్దేశింపఁబడినదో; అట్టి పుణ్యఫలమునంతను ఈ అధ్యాయమున చెప్పఁబడిన అక్షరపరబ్రహ్మయోగమును గుర్తించు శివధ్యాన యోగి—అతిక్రమించి-సర్వోత్తరమైన పరమేశ్వరస్థానమును పొందును.

వివరణ—శివధ్యానయోగముతో—వేదాభ్యాసము యజ్ఞకర్తృత్వము తపోనిష్ఠ దానము ఇత్యాదులు సరిదూగఁజాలవు. పరమేశ్వరుని మహాకైలాసము—బ్రహ్మాండ సీమయగు విరజానదియొక్క తీరమున నున్నట్టి వైకుంఠమునకన్న పై నుండునది. అదియే ఆద్యము పరంబు నగు శివలోకము అని తెలియవలెను.

ఇతి శ్రీ మహాభారతే శతసాహస్ర్యాం సంహితాయాం వైయాసిక్యాం,
భీష్మపర్వణి, శ్రీమత్ భగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు, బ్రహ్మ
విద్యాయాం, యోగశాస్త్రే, శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే
అక్షరపరబ్రహ్మయోగో నామ అష్టమోఽధ్యాయః

ఇయ్యది - శ్రీ నీలకంఠ భగవత్పాదారాధ్య విరచితంబగు శ్రీ మద్భగవద్గీతా
భాష్యమున “మనో రంజనం” బను శాంకరీయ ఆంధ్రానువాదమున
ఎనిమిదవ అధ్యాయము.

శ్రీ మహాగణాధిపతయే నమః

శ్రీ మేధా దక్షిణామూర్తయే నమః

శ్రీ భగవద్గీత

నవమాధ్యాయము

“మనోరంజన” శాంకరీయ ఆంధ్రానువాదసహితము

శ్రీ భగవానువాచ -

శ్లో॥ ఇదం తు తే గుహ్యతమం-ప్రవక్ష్యామ్యనసూయవే ।

జ్ఞానం విజ్ఞానసహితం-యద్జ్ఞాత్వా మోక్ష్యసేఽశుభాత్ ॥ 1

అర్జునా! నే చెప్పిన దానియందు అసహనము లేనట్టి నీకు-అతిరహస్యము విశేషములతో కూడినదియు నగు ఉపాసనాత్మక జ్ఞానమును వివరింపగలను. అద్దానిని గుర్తెరిగి-సంసారబంధమునుండి విముక్తుడవు కాగలవు!

వివరణ-శివోపాసనమునందు కర్మయోగధ్యానయోగములు-విశేషములని ప్రతిపాదింపఁబడినది. ఉపాస్మ్యుడగు పరమేశ్వరుని మహిమ, మరియు శివోపాసన-శివభక్తిరూపమైనదని ఈ అధ్యాయమున నిరూపింపఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ రాజవిద్యా రాజగుహ్యం-పవిత్ర మిద ముత్తమం ।

ప్రత్యక్షావగమం ధర్మ్యం-సుసుఖం కర్తు మవ్యయమ్ ॥ 2

విద్యలలో శ్రేష్ఠము, రహస్యములలో గొప్పది, పవిత్రము, ఉత్తమము, పరమేశ్వరుని సాక్షాత్కారమునకు నిదానము, ధర్మము ననుసరించునది, చేయుటకు ఆయాసము లేనిది, తఱుగు లేనిది యగు నీ-జ్ఞాన (ఉపాసన)మును చెప్పెదను.

వివరణ-జ్ఞానమనఁగా? చిత్తశుద్ధిని పరమేశ్వరు నారాధించుట యని నిర్వచనము. శివారాధనములో నిష్కామ్యకర్మాచరణము, ధ్యానము అను విశేషములుండును. ఉపాసనము (ఆరాధన) ఏకాగ్రభక్తిరూపమైనది. అట్టి భక్తియోగము-ఈశ్వరదర్శనమును కలిగించును. స్వధర్మ (సంప్రదాయము ననుసరించి పరమేశ్వరు నుపాసింపవలెను. శివోపాసనము-శరీరవాఙ్మనోమలములను పోగొట్టును. మరియు నిరాయాసముగ సాధింప వలనుపడును. శివభక్తి-ఏనాటికైనను కాశ్యత ఫలము నొసఁగునని సారాంశము.

శ్లో॥ అశ్రద్ధధానాః పురుషా-దర్మస్యాస్య పరంతపా ।

అప్రాప్య మాం నివర్తంతే-మృత్యుసంసారవర్తమని ॥ ౩

పరంతపా! భక్తితో కూడిన నీ యుపాసనమునందు శ్రద్ధలేని పురుషులు-పరమేశ్వరుఁ జేరఁజాలనివారై మృత్యునిలయమగు సంసారము అను మహామార్గమునందు మిగుల పరిభ్రమించుచుందురు.

వివరణ-భక్తియోగము సులభమైనను జీవాత్మలెందుకు సంసారము అను అంధకూపమునందు పడుదురు? అను ఆశంకకు-పై శ్లోకము నమాధానము; కామ్యకర్మలయందు ఆసక్తి ఉన్నంతవరకు నిష్కామకర్మాచరణము-ఘటింపదు. నిష్కామకర్మతో చిత్తశుద్ధి కలుగును. చిత్తశుద్ధితో ఏకాగ్రభక్తి-అంకురించి పల్లవించి పుష్పించి పలించునని బావము.

శ్లో॥ మయా తత మిదం సర్వం-జగదవ్యక్తమూర్తినా ।

మత్స్థాని సర్వభూతాని-న చాహం తేష్వవస్థితః ॥ 4

న చ మత్స్థాని భూతాని-పశ్య మే యోగ మైశ్వరం ।

భూతభృన్న చ భూతస్థో-మమాత్మా భూతభావనః ॥ 5

అర్జునా! అతీంద్రియ స్వరూపము గల పరమేశ్వరునిచే ఈ జగమంతయు వ్యాపింపఁబడినది. ప్రాణులందరు పరమేశ్వరు నాశ్రయించి యుండునవి కాని పరమేశ్వరుఁడు ప్రాణులందరి నంతర్యామి యైన నవ్వానికి కట్టుబడువాడు కాదు. ప్రాణులు పరమేశ్వరునియందు “జలాదులు ఘటాదులయందు వలె” లేనివై పరమేశ్వరుని మహిమ నాశ్రయించునవి. ప్రాణులను బరించు పరమేశ్వరుఁడు

నవ్వారిని కాపాడువాడై-శరీరమునందు జీవాత్మ కర్మబద్ధుడై యుండునట్లు చేతనాచేతనములలో నుండువాడు కాడు. పరమేశ్వరుని ఆసాధారణమైన ఐశ్వర్యమును అద్దాని ఉపయోగము నివ్వినది గుర్తింపుము!

వివరణ-పరమేశ్వరుడు ప్రాణులలో ఉన్నాడంటే-జీవాత్మను కర్మ భోగమునకై ప్రేరేపించుటకు మాత్రము ఉన్నాడని అర్థము. బ్రహ్మాండములోపల బయటను పరమేశ్వరుని మహిమ-ప్రకాశించుచుండును. పంచమహాభూతములకు మాలప్రకృతికి ఆదిశేషాదులకును పరమేశ్వరుని మహిమయే ఆధారమగునది. తన మహిమయందు తానే ప్రతిష్ఠ కలిగియుండువాడు- పరమేశ్వరుడని భావము. "ఏష భూతపతి రేష పాలయతి" అను శ్రుతివాక్యము-ఇందుకు ప్రమాణము.

శ్లో॥ యథాఽఽకాశస్థితో నిత్యం-వాయుః సర్వత్రగో మహాన్ ॥

తథా సర్వాణి భూతాని-మత్స్థానీ త్యుపధారయ ॥

6

ఆకాశమునందుండు గాలి-గొప్పదై అంతట సంచరించునదైనను ఆకాశముతో కలియునట్లు ప్రాణులందరు పరమేశ్వరు నాశ్రయించి యుండువారని నిర్ణయించుకొనుము!

శ్లో॥ సర్వభూతాని కౌంటేయ-ప్రకృతిం యాంతి మామికాం ।

కల్పక్షయే పున స్తాని-కల్పాదౌ విస్సృజామ్యహమ్ ॥

7

కుంతికుమారా! ప్రాణులందరు-ప్రళయకాలమున పరమేశ్వరుని స్థితిలో సూక్ష్మరూపములతో దాగియుండురు. సృష్ట్యారంభమున పరమేశ్వరుడు- మరల అట్టి ప్రాణులను స్థూలరూపములతో నావిర్భవింపజేయును.

శ్లో॥ ప్రకృతిం స్వా మవష్టభ్య-విస్సృజామి పునఃపునః ।

భూతగ్రామ మిమం కృత్స్న-మవశం ప్రకృతే ర్వశాత్ ॥

8

పరమేశ్వరుడు-కర్మ పరవశము ప్రకృతిబద్ధంబు నగు ఈ ప్రాణీసముదాయమునంతయు-తనదైన మాయ నధిష్ఠించి మరల మరల సృజించుచుండును.

వివరణ-పరమేశ్వరుడు స్వతంత్రుడగుటచే-జీవాత్మలు కర్మబంధముగలవారగుటచేతను-సృష్టి-ప్రాణుల కర్మభోగమునకై చేయబడుననియు, జీవాత్మల జెందినట్టి కర్మ-అనాదియనియు విశదమైనది.

శ్లో॥ న చ మాం తాని కర్మాణి-నిబధ్నంతి ధనంజయ ।

ఉదాసీనవదాసీన-మసక్తం తేషు కర్మసు ॥

9

ధనంజయా! సృష్టిలో వైషమ్యమును కల్పించు కర్మలు-పరమేశ్వరు నావరింపవు. ఎందుకనగా? పరమేశ్వరుడు అట్టి కర్మలయందు ఆసక్తి లేనివాడై ఉదాసీనునివలె నుండువాడు.

వివరణ-జీవాత్మకృతములగు కర్మల ననుసరించి-ప్రపంచము ఏర్పడును గాన జగన్నిర్మాత-పరమేశ్వరుడే ఐనను-ప్రాణులలో గల వృత్తాసమును గాని దుష్కృతులను శిక్షించు కఠిన్యమును గాని పొందనివాడగుటజేసి-ఉదాసీనుడై యుండునని భావము.

శ్లో॥ మయాఽద్యక్షేణ ప్రకృతిః-నూయతే సచరాచరం ।

హేతునానేన కౌంతేయ-జగద్విపరివర్తతే ॥

10

కౌంతేయా! నియంతయగు పరమేశ్వరుడు-చరాచరప్రపంచమును బాగుగా విచారించి నిర్మించును. జీవుల కర్మల ననుసరించి-జగత్తు-పునఃపునః పుట్టుచుండును.

వివరణ-పరమేశ్వరుడు జగన్నిర్మాతయైనను జీవుల సుఖదుఃఖభోగము చకు బాధ్యుడు కాకుండుటచే-ఉదాసీనునివలె నుండునని భావము.

శ్లో॥ అవజానంత మాం మూఢా-మానుషీం తను మాశ్రితం ।

పరం భావ మజానంతో-మమ భూతమహేశ్వరమ్ ॥

11

పరమేశ్వరుని సర్వేశ్వరత్వము అను పరత్వమును గుర్తింపని మూఢులు-మానవ ఆకారముఁబోలినట్టి త్రిలోచనము నీలకంఠులు నగు దివ్యవిగ్రహము-మనుష్యశరీరమువలె-సుఖదుఃఖభాజనం బగునని అపభావనఁ జేయుదురు.

వివరణ-"త్రిలోచనం నీలకంఠం ప్రశాంత" ఇత్యాది శ్రుతులయందు-పరమేశ్వరుని దివ్యవిగ్రహము-భక్తుల ననుగ్రహించుటకై ఏర్పడినదని విదితమగును. ఇంతియేగాక-శ్రీకృష్ణుని మూలరూపమగు మహావిష్ణువు-పరమేశ్వరుని శక్త్యంశమగుటచే-శక్తిశివుల కభేదమునఁజేసియు మహావిష్ణువు పరమేశ్వరునితో తాదాత్మ్యము నొందినట్టి సర్వేశ్వరత్వమును పారమ్యమును మూఢులు గుర్తింపని

వారై. వసుదేవుని కుమారుడు. అను మనుష్యభావనను గావించురు అపజ్ఞాంతరనకు. ఇటు ఆవకాశమున్నను- యథార్థమును దిగువ చర్చతో ప్రతిపాదించుచున్నాము.

మూడు కన్నులు నల్లని కంఠము ఇత్యాది విశేషములు గల పరమేశ్వరుని విగ్రహము-ప్రాకృతము కాదు గాన “మానుషీం తనుం” ఇత్యాది వాక్యము సంగతము కాదను ఆశయముతో పజ్ఞాంతరమును సూచింపవలసివచ్చినది.

ప్రశ్న : వసుదేవునకు-పరమేశ్వరుని ఏకాగ్రభావనతో సర్వైశ్వర్యము కలదని-అభేదదృష్టితో అంగీకరించునెడ- “అహం సర్వస్య ప్రభవః” ఇత్యాదిని గల అస్మచ్ఛబ్దమునకు-శాస్త్రదృష్టన్యాయము ననుసరించి అంతర్యామిపరత్వమును గ్రహించి-వేరు గ్రంథమును ప్రారంభించుట-అనవసరము కాదా?

ఉత్తరము : అభేదదృష్టి-అవివేకమూలమనియు, న్యాయమూలమనియు, రెండువిధములు గలిగియుండునది. లోకమున వేదమునందును ప్రసిద్ధమైన వస్తుభేదము నంగీకరింపక-కేవలద్వైతాభిమానవశమున అంగీకరింపఁబడు అభేదదృష్టి-అవివేకమూలమగును. “అంశము అంశి” అనువాని అభిన్నత్వమును పురస్కరించుకొనిన, న్యాయమువలన నేర్పడునట్టి అభేదదృష్టి-శాస్త్రసిద్ధంబగును.

ప్రశ్న : శాస్త్రసిద్ధమైన అభేదదృష్టిని అస్మచ్ఛబ్దమునకు వసుదేవపరమైన అర్థముఁ జెప్పుట సముచితము కాగా- అంతర్యామి దృష్టితో పరమేశ్వరుని వరకు అస్మచ్ఛబ్దముఁదగు అర్థము నాకర్షించుట-సమంజసము కాదు గదా!

ఉత్తరము : “మానుషీం తను మాశ్రితం” ఇత్యాది వాక్యము ననుసరించి శాస్త్రసిద్ధన్యాయముతో సంబంధించు అభేదదృష్టి వలన-అస్మచ్ఛబ్దమునకు వసుదేవపరత్వమును ప్రతిపాదించుట-సమంజసము కాదనియే నిరూపించవలసివచ్చినది. ఎందుకనఁగా? “అహం సర్వస్య ప్రభవః” ఇత్యాదిని “అహం” మునకు వసుదేవపరత్వము “మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాత్-మాయినం తు మహేశ్వరమ్” ఇత్యాది బహుశ్రుతివిరుద్ధమగుటచే అస్మచ్ఛబ్దమునకు శాస్త్రదృష్టి సంతర్యామియగు పరమేశ్వరుని పరమైన అర్థముఁ జెప్పుటయే సముచితంబగునని తెలియవలెను.

మఱియు పరమేశ్వరుని శక్తియొక్క అంశమగు నారాయణునియందు పరమేశ్వరుని సర్వైశ్వర్యము- గౌణమగుటచే ముఖ్యము కాదని తేటపడును. “ముఖ్యము సంబంధించుతఱి గౌణమును పరిగ్రహింపఁగూడదు” అను న్యాయము

ననుసరించి “మత్తః పరతరం నాన్యత్” ఇత్యాది నస్మచ్ఛబ్దమునకు అంతర్యామి పరమైన అర్థము సనివార్యముగ వక్కాణింపనైనది.

మానవాకారముఁబోలిన పరమేశ్వరుని దివ్యవిగ్రహమునందు ఆదరము లేని మూడులు నిరాకారమునందే ఆసక్తులై ‘భగవత్ త్వము సగుణము సాకారంబు కాదని’ భావించుచు భక్తిమార్గ భ్రష్టులగుదురని సారాంశము.

శ్లో॥ మోఘాశా మోఘకర్మాణో-మోఘజ్ఞానా విచేతసః ।

రాక్షసీ మాసురీం చైవ-ప్రకృతిం మోహినీం శ్రితాః ॥ 12

హింస మిక్కుటముగా గల తామసీ ప్రకృతిని, కామదర్పాదులతో నుండు రాజసీప్రకృతిని, అవలంబించినవారు-ఇతరదేవత శీఘ్రప్రసన్నమగు నను వ్యర్థమైన ఆశ గలవారై నిరుపయోగమైన ప్రయత్నము గలవారైనై విపరీత జ్ఞానశీలురునై మోహవశమున పరమేశ్వరుని యథార్థస్వరూపమును గుర్తింపఁజాలరు.

వివరణ—అన్యదేవతల నారాధించుచు కామ్యముల నపేక్షించుచు పరమేశ్వరుని ఐశ్వర్యసంపూర్ణతను గుర్తింపఁజాలనివారై జీవితమును వ్యర్థముఁ జేయుదురని భావము.

శ్లో॥ మహాత్మానస్తు మాం పార్థ-దైవీం ప్రకృతి మాశ్రితాః ।

భజంతేఽనన్యమనసో-జ్ఞాత్వా భూతాది మవ్యయమ్ ॥ 13

పార్థా! శమదమాదినంపత్తి గల దైవీ ప్రకృతి (న్యభావము) నాశ్రయించిన మహాత్ములైతేనో కామవాంఛ, గర్వము ఇత్యాది దుర్గుణములు లేనివారై అనన్య మనస్కులై ఆద్యంతములు లేనట్టి పరమేశ్వరుని ప్రపంచగతప్రాణులకు ఆదిగా గుర్తించి భజింతురు.

వివరణ—“శివ ఏకో ద్యేయః శివంకరః సర్వ మన్యత్ పరిత్యజ్య” ఇహ పరశ్రేయస్సు నొనఁగూర్చు మహేశ్వరు నొకనినే-శివభిన్నములగు చేతనాచేతనములను విడనాడి భోగమోక్షకాములు-ద్యానించుచు ప్రార్థించుచు ఆరాధింపవలె” నను శ్రుతి-పై అనన్యభావనను సమర్థించుచున్నదని సారాంశము.

శ్లో॥ సతతం కీర్తయంతో మాం-యతంతశ్చ దృఢవ్రతాః ।

నమస్యంత శ్చ మాం భక్త్యా-నిత్యయక్తా ఉపాసతే ॥ 14

స్తోత్రములు మొదలగువానితో పరమేశ్వరుని కీర్తించుచున్నవారై సోమ వారవ్రతాదుల నాచరించుటతో పట్టుదల గలనారునై “నమస్తే రుద్ర మన్యవే” ఇత్యాది రుద్రాధ్యాయాది పఠనముతో-లేక-శివపంచాక్షరీ మహామంత్రజపముతో నమస్కరించువారునై నిత్యము ధ్యానము నాచరించుచు భక్తితో నుపాసించుదురు.

వివరణ-శివు నుపాసించు విధానము కీర్తన వందనములు, నిత్యధ్యానము వ్రతాచరణము మొదలగు భంగిమలతో నుండుననియు, యావజ్జీవము శివు నారాధించుటకు ప్రయత్నము (పరిశ్రమ) అవసరమనియు వివేకము.

శ్లో॥ జ్ఞానయజ్ఞేన చాప్యన్యే-యజంతో మా ముపాసతే ।

ఏకత్వేన పృథక్త్వేన-బహుధా విశ్వతోముఖమ్ ॥

15

కొందరు మహాత్ములు-బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రాదిరూపములతో నుండునట్టి సద్యో జాతాదులతో నలుదిశలయందు ఊర్ధ్వమునను ముఖములు గలిగినట్టి, పరమేశ్వరుని “శివోఽహమ్” అను ఐక్యభావనతో “దాసోఽహమ్” అను పృథక్ భావనతోడను ఇష్టప్రాణభావలింగోపాసనము అను జ్ఞానయజ్ఞముచే పరమేశ్వరు నారాధించుచు ఉపాసించువారు.

వివరణ-సర్వాంగలింగ సాహిత్యము, భక్తస్థలాది షట్స్థలములయందు ఇష్టప్రాణభావలింగముల నారాధించుటయు జ్ఞానయజ్ఞ మనఁబడును.

శ్లో॥ అహం క్రతు రహం యజ్ఞః-స్వధాఽహ మహ మౌషధం ।

మంత్రోఽహ మహ మేవాజ్య-మహమగ్ని రహం హుతమ్ ॥ 16

అగ్నిష్టోమము మొదలగు క్రతువు, బ్రహ్మయజ్ఞాదికము, పితరుల పీత్య ర్థము సమర్పింపఁబడు ఆహారము, రోగ నివారకమగు ఔషధము, క్రతువులలో నుచ్చరింపఁబడు, అథవా-నిత్యము జపింపఁబడు వేదోక్త శివపంచాక్షర్యాది మంత్రము, ఘృతము మున్నగు హవిస్సు, ఆహవనీయాది అగ్నియు, హవనము అనునవన్నియు పరమేశ్వరుఁడేను.

శ్లో॥ పితాఽహ మస్య జగతో-మాతా దాతా పితామహః ।

వేద్యం పవిత్ర మోంకార-ఋక్ సామ యజు రేవ చ ॥ 17

ఈ జగత్తునకు-తండ్రి, తల్లి, పోషకుఁడు, తాత, తెలియదగినది,

వరిశుద్ధికరమగు భస్మాదికము, ప్రణవము, ఋక్ యజుః సామ అధర్వణ వేదము లను పరమేశ్వరుడేను.

శ్లో॥ గతి ర్భూతా ప్రభుః సాక్షీ-నివాసః శరణం సుహృత్ ।
ప్రభవః ప్రళయః స్థానం-నిదానం బీజ మవ్యయమ్ ॥ 18

గమ్యస్థానము, జాత్యతను వహించువాడు, నియమించువాడు, పుణ్యపాప నిరీక్షకుడు, ప్రపంచపరమార్థసుఖభోగస్థాన(నివాస)ము, రక్షించువాడు, హితము నొనగూర్చు మిత్రుడు, (సుహృత్) పుట్టించువాడు, గిట్టించువాడు, ఆధారము, శంఖాదినిధి, (నిదానము) కారణ (బీజ)ము, వినాశములేకటి పూర్వోక్త మంతయు పరమేశ్వరుడేను.

వివరణ-అసన్యభావనతో పరమేశ్వరుడే భోగమోక్షప్రదాత యని నిశ్చయించుకొని పై చెప్పబడినవన్నియు పరమేశ్వరుడే నని తికరణశుద్ధిగ విశ్వసించువారికి-ఎట్టి కొఱత యుండదవి భావము.

శ్లో॥ తపామృహ మహం వర్షం-నిగృహ్ణో మ్యత్సృజామి చ ।
అమృతం చైవ మృత్యుశ్చ-సదసచ్ఛాహ మర్జున ॥ 19

అర్జునా! పరమేశ్వరుడే సూర్యరూపమున ఆకాశమున తపించుచుండును. వర్షజలము నాకర్షించి మేఘరూపమున కురిపించును. జీవనము, మరణము, సత్యము, అసత్యంబు ననునదంతయు పరమేశ్వరుడేను.

శ్లో॥ త్రైవిద్యా మాం సోమపాః పూతపాపా-యజ్ఞైరిష్ట్యా
స్వర్గతిం ప్రార్థయంతే । తే పుణ్య మాసాద్య సురేంద్ర
లోక - మశ్నంతి దివ్యాన్ దివి దేవభోగాన్ ॥ 20

వేదత్రయవిదులు-అగ్నిష్టోమాదియజ్ఞములతో పరమేశ్వరుని ఇంద్రాది భావనతో నారాధించి-యజ్ఞశేషమగు సోమిపానము నొనర్చియు దురితములఁ బొగొట్టుకొనినవారై స్వర్గప్రాప్తిని కోరువారై-యజ్ఞఫలంబగు స్వర్గలోకమును చేరి-స్వర్గమున దేవయోగ్యములైన దివ్యభోగముల ననుభవించురు.

శ్లో॥ తే తం భుక్త్వా స్వర్గలోకం విశాలం-క్షీణే పుణ్యే మర్త్య
లోకం విశంతి । ఏవం త్రయీధర్మమనుప్రపన్నా-గతాగతం

కామకామా లభంతే ॥ 21

స్వర్గకాములు-అభీష్టము విశాలంబు నగు స్వర్గమునందలి సుఖము ననుభవించి-పుణ్యము క్షీణింపగా-మానవలోకమునఁ బ్రవేశింతురు. ఇట్లు వేదవిహితమైన కామ్యకర్మజాతము నాచరించి-స్వర్గ సుఖభోగాన క్రి గలవారై గమనాగమనముల నొందుదురు.

వివరణ-భువిని సుకృతము నాచరించి స్వర్గముఁజేరి యచ్చోట పుణ్య పలము ననుభవించి-మరల - భూలోకమున జన్మించినవారై పుణ్యము నొనర్చి మరణించిన పిదప స్వర్గముఁజెందుదురు. ఇట్లు కామ్యకర్మ పరులకు గమనాగమనములు జనన మరణములును తప్పకుండునని సారాంశము.

శ్లో॥ అనన్యః శ్చింతయంతో మాం-యే జనాః పర్యుపాసతే ।

తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం-యోగక్షేమం వహామ్యహమ్ ॥ 22

పరమేశ్వరుఁడు దక్క నితరమైన చేతనాచేతన వర్గమును ప్రార్థింపక-పరమేశ్వరునే ఎల్లకాలము ప్రార్థించువారు అనన్యభావన గలవారనఁబఱుదురు. ఇట్టి అనన్య భావనతో పరమేశ్వరుని ధ్యానించుచు ఆరాధించునట్టి, సర్వకాలము పరమేశ్వరనిష్ఠ నేమఱునట్టి భక్తులయొక్క-యోగక్షేమములను పరమేశ్వరుఁడే కలుగఁజేయుచుండును.

వివరణ-శివుఁడే భుక్తిముక్తి ప్రదాత యని దృఢముగ విశ్వసించి పరమేశ్వరుని శాంభవదీక్షితులై నిత్యము త్రికాలములయందు ఆరాధించువారికి-స్వస్వకీయపోషణమును గురించి శ్రమపడవలసిన యవసరము లేదనియు, “ప్రయత్నాంతే పరమేశ్వరః” అను నానుడి ననుసరించి “మానవుఁడు ప్రయత్నింపనిది పలితము లేదు గాన ప్రయత్నించిన పిమ్మట పరమేశ్వరుని ప్రార్థింపవలె” నను భావన వలన అనన్యభక్తి కలుగదనియు, పరమేశ్వరరుఁడే శరణ్యుఁడని సర్వాత్మనా విశ్వసించి పరమేశ్వరునే నామస్మరణ పూజన జప ప్రార్థనాదులతో నారాధించుటయే యథార్థమైన ప్రయత్నమనియు భగవానుఁడు ఇఁడు వ్యక్తపఱచినాడు.

యోగమనఁగా-దొరుకనిదానిని లభింపఁజేయుట;

క్షేమమనఁగా-లభించినదానిని కాపాడుట;

పరమేశ్వరుఁడు జీవాత్మలందరిని రక్షించువాడు గదా ! అనన్యభక్తులకే యోగక్షేమముల నేర్పరచి-ఇతరుల నుపేక్షించుట పాడి యగునా? ఆను ఆశంకకు-భక్తులు కానివారిచే శ్రమఁజేయించి యోగక్షేమములను కల్పించును. భక్తులకు నవలీలగ నిహపరప్రయోజనములను ప్రసాదించుననుట-సమాధానమగును.

శ్లో॥ యేఽప్యన్యదేవతాభక్తా - యజంతే శ్రద్ధయాఽన్వితాః ।

తేఽపి మామేవ కౌంటేయ-యజంత్యవిధిపూర్వకమ్ ॥ 23

కౌంటేయా ! ఎవరైతే-ఇతరదేవతాభక్తి గలవారై వారిని శ్రద్ధతో పూజింతురో అట్టివారు గూడ-అవివేకముతో పరమేశ్వరునే పూజించువారగుదురు.

వివరణ-పరమేశ్వరు నారాధించినచో భుక్తియు ముక్తియు లభించునని గురుతెలుగనివారై దేవేంద్రాదులను పూజించువారు-స్వర్గాది పుణ్యలోకములయందు సుఖపడి-భూలోకమున జన్మించియు గతాగతము నొందుదురు గాన వారి దేవతాంతరభక్తి-అవివేకముతో కూడినదనియు, అన్యదేవతల నారాధించుట గూడ సర్వాంతర్యామియగు పరమేశ్వరునే చెందుననియు సారాంశము.

శ్లో॥ ఆహం హి సర్వయజ్ఞానాం-భోక్తా చ ప్రభురేవ చ ।

న తు మా మభిజానంతి-తత్త్వేనాత శ్చ్యవంతి తే ॥ 24

సర్వవిధములైన యజ్ఞముల ననుభవించువాడు, సర్వయజ్ఞాధిపతియు పరమేశ్వరుఁడేను; ఇంద్రాది దేవతల నుద్దేశించి యజ్ఞములఁజేయువారు-పరమేశ్వరుని గుర్తింపనివారై యథార్థమగు మోక్షపథమునుండి భ్రష్టులగుదురు.

వివరణ-"ఆయం సోమః కపర్దినే" "ఈ సోమయాగము పరమేశ్వరుని కొరకు" అను శ్రుతి ననుసరించి యజ్ఞయాగములు-ఇంద్రాది దేవతాపరములైనను సర్వదేవతాంతర్యామి యగు పరమేశ్వరుఁడే ఆ యా దేవతల రూపమున యజ్ఞాహుతుల ననుభవించుననియు; 'ఆ వో రాజాన మధ్వరస్య రుద్రం' ఇత్యాదిశ్రుతిని పరమేశ్వరుఁడే యజ్ఞములన్నిటి నేలికయనియు తెలియనివారు ముక్తులు కాజాలరని సారాంశము.

శ్లో॥ యాంతి దేవప్రతా దేవాన్-పితౄన్ యాంతి పితృప్రతాః ।

భూతాని యాంతి భూతేజ్యా-యాంతి మద్యాజినోఽపి మామ్ ॥ 25

ఇంద్రాది దేవతలను నియమముతో ఆరాధించువారు-ఇంద్రాదిదేవతల నాశ్రయించి-స్వర్గాది పుణ్యతోకములయందు సుఖింతురు. శ్రాద్ధాదినియమములతో దివ్యపితరుల నర్పించువారు-పితౄలోకాదులను పొందుదురు. భేతాశాదిభూతములను పూజించువారు, దివ్యభూతముల నాశ్రయింతురు. పరమేశ్వరు నారాధించువారై తేనో పరమేశ్వరుని పరమపదమునందు నివసించి బ్రహ్మానందము ననుభవింతురు,

వివరణ-ఇంద్రాదిదేవతల నాశ్రయించువారు దివ్య భోగములననుభవించి జన్మ పరంపరలోనికి రాగలరనియు; పరమేశ్వరుని నిష్కామ్యముగ నారాధించువారు “సహబ్రహ్మణా విపశ్చితా” ఇత్యాది శ్రుతి ననుసరించి-శివసాయుజ్యము నొంది-పునర్జన్మ లేనివారై-శివానంద రసాస్వాదలోలురై శివసమానస్థితులగుదురని భావము.

శ్లో॥ పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం-యో మే భక్త్యా ప్రయచ్ఛతి ।

తదహం భక్త్యుపహృత-మన్నామి ప్రయతాత్మనః ॥ 26

బిల్వము మొదలగు దళములను; తుమ్మి మొదలగు పూలను, ద్రాక్షాది ఫలమును, శుద్ధోదకమును ఎవఁడు భక్తిచే పరమేశ్వరునకు సమర్పించునో; శుద్ధ చిత్తుడై అనురాగముచే సమర్పించునట్టిది- మిగుల కొద్దిదైన నద్దానిని పరమేశ్వరుఁడు స్వీకరించును.

వివరణ-“భక్త్యా ప్రయచ్ఛతి” “భక్త్యుపహృతం” అనియు భక్తిపదము నభ్యసించుటచే-సమర్పించువాని యొక్క సమర్పింపఁబడు దాని యొక్కయు గొప్పదనము-నిమిత్తము కాదనియు; అనన్య ఏకాగ్రభక్తియే పరమేశ్వర స్వీకార మునకు కారణమనియు. “నాన్యఃపంథా ఆయనాయ విద్యతే” అనుచో చెప్పఁబడిన జ్ఞానము. “ప్రాచీనయోగ్యోపాస్వ” ఇత్యాది నుపపాదింపఁబడిన ఉపాసనమున్ను భక్తియందే పర్యవసానముఁజెందునని-నిష్కర్షిత మైనది.

శ్లో॥ యత్ కరోషి యదన్నాసి-యజ్ఞహోషి దదాసి యత్ ।

యత్తసస్యసి కౌంటేయ-తత్కురుష్వ మదర్పణమ్ ॥

కాంతేయ ! శాస్త్రము ననుసరించి గాని స్వయముగా గాని ఏ మంచిపనిఁ జేయుదువో, ఏ విహితమైన ఆహారమును భుజింతువో, ఏ హవ్యమును హోమము నొనర్తువో ఏ సువర్ణమునుగాని అన్నమునుగాని యోగ్యులకు సమర్పింతువో శివ పంచాక్షరీజపాదికముతో ఏ తపస్సు నాచరింతువో ఆద్దానినంతయు పరమేశ్వరునకు సమర్పించుము!

వివరణ - శబ్ద స్పర్శ రస గంధరూపములగు జ్ఞానేంద్రియ విషయముల ననుభవించుతరి కలుగు సంతృప్తిని, సంధ్యావందన మంత్రజప శివపూజనాదుల యందు సంతవించు అనుభూతిని, తన ఇష్టముతో ఆచరింపఁబడు పుణ్యముల నన్నిటిని శివార్పణముఁజేసినచో అట్టి కర్మలన్నియు పునర్జన్మకారణములు కానివై భోజ్యమును నివేదించుటతో నగు శివప్రసాదమును స్వీకరించుటతో శివానుగ్రహప్రదములగును కావున నిట్టి నిష్కామ్యాపాసనము శివలింగధారు లకే చెల్లునని బావించి శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు "తత్కురుష్వ మదర్పణం" అని ఇఁట వాక్కుచ్చినవాడు.

ఇందుకు శివాగమప్రామాణ్యమును దిగువ గాననగును.

శ్లో॥ హృదయాంగే మహాలింగం - శ్రోత్రాంగే తు ప్రసాదకం ।

త్యగంగే చరలింగ తు-దృగంగే శివలింగకమ్ ॥

జిహ్వంగే గురులింగం తు - నాసికాంగే తథైవ హి ।

ఆచారలింగ మశ్రాంతం-సుప్రతిష్ఠిత మేవ హి ॥

పరమేశ్వరుఁడు - శాంతవదీక్షితుని హృదయమున మహాలింగముగాను చెవులలో ప్రసాదలింగముగాను, చర్మయందు చరలింగముగాను, నేత్రములలో శివలింగముగాను, నాలుకయందు గురులింగము గాను, నాసికయందు ఆచారలింగముగాను నివసించును గాన శబ్దాదివిషయములను మరియు కర్మేంద్రియ విషయముల ననుభవించునపుడు కలుగు సంతోషమును ఆనందమును పరమేశ్వరు నకు సమర్పించుచుండువానికి-ఎల్లకాలము శివభావానుసంధానము ఘటించుటఁ జేసి-శివానుగ్రహమువలన నీ దేహాంతమునందే శివసాయుజ్యము సిద్ధించునని సారాంశము.

శ్లో॥ శుభాశుభఫలై రేవం-మోక్ష్యసే కర్మబంధనైః ।

సన్న్యాసయోగయుక్తాత్మా-విముక్తో మా మువైష్యసి ॥ 28

పై 27వ శ్లోకమునందు చెప్పబడిన అర్పణ సద్భావము నాచరించు చున్నచో-సుఖదుఃఖ హేతువులగు కర్మపాశములచే విడిబడఁగలుగుదువు! పరమేశ్వరునకు సుకృతముల నన్నిటిని సమర్పించుట యనఁదగు సన్న్యాసము అనుపేరు గల అర్పణయోగముతో శుద్ధచిత్తుడవై కర్మబంధ విముక్తుఁడవునై పరమేశ్వరుని పొందగలవు.

వివరణ - శాంభవదీక్షితుఁడై-ఇష్టలింగమునకు ఆహారాదులను సమర్పించి శివప్రసాదములుగ నింద్రియవిషయముల ననుభవించుట - అర్పణసద్భావము యొక్క స్వరూపమగును. ఇట్టి అర్పణసద్భావము నెల్లకాలము ఏమటుకుండువాని చిత్తము శుద్ధమగును. శుద్ధచిత్తమున అంతర్ముఖుఁడై శివుని ధ్యానించునెడ భవబంధము తొలగునని సారాంశము.

శ్లో॥ సమోఽహం సర్వభూతేషు-న మే ద్వేషోఽస్తి న ప్రీయః ।

యే భజంతి తు మాం భక్త్యా-మయి తే తేషు చాప్యహమ్ ॥ 29

పరమేశ్వరుఁడు-ప్రాణులందరి విషయమై సమానభావన గలవాడు గాన పరమేశ్వరునకు-శత్రువు మిత్రుఁడును లేడని చెప్పవచ్చును. ఎవరు పరమేశ్వరుని భక్తితో సేవింతురో అట్టి భక్తులు-పరమేశ్వరు నాశ్రయింతురు. అవ్వారిలో పరమేశ్వరుఁడు సహజముగనే వర్తించువాడు.

వివరణ - భక్తులకే పరమాత్మ-మోక్షము నొసఁగుచు-ఇతరులకు ముక్తి నొదవఁజేయనందున-పరమేశ్వరుఁడు. పక్షపాతము గలవాడగు నను ఆశంకకు-పైశ్లోకము-సమాధానము.

అందరిలో అనురాగముతోగాక-స్వభావసిద్ధమగు స్థితి గలవాడు పరమేశ్వరుఁడని తెలియవలెను. ఐతే అగ్ని-తనను సేవించు వారికే-చీకటివలన శీతమువలనను కలుగు బాధను నివారించునట్లును, కల్పవృక్షము-తన-నభ్యర్థించు వారికే కోరికల నీడేర్చునట్లును పరమేశ్వరుఁడు భక్తపక్షపాతి యైనను సహజమైన పక్షపాతము లేనివాడనియు భక్తికి వశుఁడగుననియు వివేకము.

శ్లో॥ అపి చే త్సుదురాచారో-భజతే మా మనన్యభాక్ ।

సాదురేవ స మంతవ్యః-సమ్యక్ వ్యవసితో హి సః ॥ 30

మిక్కిలి దుర్మార్గుడైనను ఆనన్యభావనతో పరమేశ్వరు నారాధించు నెడల-అట్టివాడు గొప్పవాడనియే భావింపవలెను. ఎందుకనఁగా? ఆతడు ప్రశంసింపఁదగిన సదుద్యమము గలవాడని తెలియవలెను.

వివరణ - మంచిపనులలో భగవద్భజనమే శ్రేష్ఠమగుటచే - నిత్య శివారాధనము వలన దుర్మార్గస్వభావమును తగ్గించుకొని కాలక్రమమున సద్భావము గలవాడై శివానుగ్రహపాత్రుఁడగునని భావము.

ఇది యంతయు భక్తియొక్క మహిమ యని దిగువ శ్లోకమున విశదీకరింపఁబడినది.

శ్లో॥ క్షిప్రం భవతి ధర్మాత్మా-శశ్వచ్ఛాంతిం నిగచ్ఛతి ।

కౌంతేయ! ప్రతిజానీహి-న మే భక్తః ప్రణశ్యతి ॥ 31

కౌంతేయా! దురాచారుడైనను భక్తిమహిమచే-త్వరలో ధర్మాత్ముడై స్థిరమైన పరమేశ్వరనిష్ఠను పొందును. “పరమేశ్వరుని భక్తుఁడు-ఎన్నటికిని ప్రతితుఁడు కాదు” అను విషయమై ప్రతిజ్ఞఁజేయుము!

వివరణ - పరమేశ్వరునియందు ఏకాగ్రభక్తి గలవాడై - శాంభవదీక్షఁ బరిగ్రహించి శివు నారాధించువాడు-దురితములను పోగొట్టుకొని - సుకృతముల నీశ్వరార్పణముఁజేయుచు - ప్రారబ్ధాంతమున శివసాయుజ్యము నొందునని సారాంశము.

“శివభక్తుఁడు ముక్తుఁడగు” నను ప్రతిజ్ఞ - (దృఢభావన) ముల్లోకముల యందు నపజయము లేనిదని విదితమైనది.

శ్లో॥ మాం హి పార్థ! వ్యపాశ్రిత్య-యేఽపి స్యుః పాపయోనయః ।

స్త్రీయో వైశ్యా నైవా శూద్రా-స్తేఽపి యాంతి పరాం గతిమ్॥32

పార్థా! పరమేశ్వరునకు శరణాగతులైనవారు - స్త్రీలుగాని వైశ్యులుగాని శూద్రులుగాని వేదాధికారములేనట్టి అంత్యజాతీయులు గాని ఉత్తమగతి ననఁగా-మోక్షమును పొందుదురు.

వివరణ-పరమేశ్వరు సన్మన్యభావనతో ఆశ్రయించువారు వేదశాస్త్ర ప్రవేశము లేనివారైనను కాలక్రమేణ ముక్తులగుదురని భావము.

శ్లో॥ కిం పున రాబ్ధహృణాః పుణ్యా-భక్తా రాజర్షయ స్తథా ।

అనిత్య మసుఖం లోక-మినుం ప్రాప్య భజన్స్వ మామ్ ॥ 33

శ్రీ శూద్రాదులే ముక్తులగుదురని (పై శ్లోకమున) తెలియుచుండగా- సదాచారపరులైన శోత్రియులు, రాజర్షులు నగు భక్తులు ముక్తులగుదురని చెప్పవలసిన యవసరము లేదు. అందువలన నీవు స్థిరముకానట్టి, దుఃఖభూయిష్టము అతి దుర్లభంబు నగు నీ మానవశరీరమును పొందినాడవు గాన పరమేశ్వరుని భజింపుము!

వివరణ-మానవశరీరము మాటిమాటికి రానిదగుటచే పూర్వపుణ్యబలమున లభించిన ప్రస్తుతజన్మయందే పరమపురుషార్థమును సాధింప నవకాశమును దొరికించుకొని “పరమేశ్వరా! నీవే గతి” యని శరణాగతుడై శివు నాజ్ఞాంతము ఆరాధించుచు ఆహారాది ఇంద్రియవిషయములను శివున కర్పించువాడు-నిష్కల్మషుడై శివానుగ్రహపాత్రుడగుననియు, పరమేశ్వరభక్తి-వ్యర్థము కానిదనియు సారాంశము.

శ్లో॥ మన్మనా భవ మద్భక్తో-మద్యాజీ మాం నమస్కరు !

మామే వై ష్యసి యక్వైవ-మాత్మానం మత్పరాయణః ॥ 34

పరమేశ్వరునియందు చిత్తము, ఏకాగ్రభక్తి గలవాడవగుము! పరమేశ్వరునే (శివుని) పూజించుచు, మనస్సును స్థిరపఱచియు-పరమేశ్వరు నుద్దేశించియే ప్రణమిల్లుచుండుము! ఇట్లు ప్రవర్తింతువేని- పరమేశ్వరునే పొందగలుగుదువు!

వివరణ-పరమేశ్వరుని పొందుట యనఁగా- శివసాయుజ్యరూపమగు పరమమోక్షము. అట్టిది-శాంతవదీక్షితుడై శివు నసన్యభక్తితో ఆజ్ఞాంతము పూజించు అత్యాశమునకు-పునరావృత్తి రహితముగ నవశ్యము లభించును.

ఇట్ల-మల్ అను అస్మచ్ఛబ్దము “నేను” అను రూఢ్యర్థము గలదగుటచే “నేను” అనుదానికి వాసుదేవుడు అను అర్థము సమంజసమని చెప్పవారు- అనంతర గ్రంథముతో పరాజితులగుదురు. ఎట్లనఁగా? మహాభారతమున-ద్రోణాది పర్వములయందు- అర్జునుడు-శివపూజాపరుడుగ-చెప్పబడెను. వాసుదేవుడు

అస్మచ్ఛబ్దమునకు "తాను" అను నర్థము నుపదేశించినవాడని శతవాదముఁజేయు నెడ - వాసుదేవోక్తమునందు అర్జునుఁడు ఆదరము లేనివాడని- పరులు అంగీకరింప వలసివచ్చును. అనఁగా - భగవద్గీతను విని కౌంతేయుడు-కృష్ణభక్తుఁడు గాక శివభక్తుఁడగుటఁజేసి-గీతలు-శివపరములని తేటపడుచున్నది. ఒకవేళ పాండవ మధ్యముఁడు-వాసుదేవునే పొందు ననునెడ- మానవ శరీరముతో మానవుని పొంద నలవిఁగాకుండుటచే వికృతార్థము ఆపాదించును. కృష్ణుఁడు అర్జునుఁడును సమ కాలికులగుటచే-పరలోకమున కృష్ణరూపము లేకుండును గాన కృష్ణుని అర్జునుఁడు పొందుట సముచితము కాదు. అందువలన పరుల వ్యాఖ్యానములు-అసంగతము లైనవని విశదమైనది.

ఇతి శ్రీ మహాభారతే శతసాహస్రస్యాం సంహితాయాం వైయాసిక్యాం,
భీష్మపర్వణి, శ్రీమత్ భగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు బ్రహ్మ
విద్యాయాం యోగశాస్త్రే, శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే,
రాజవిద్యా రాజగుహ్య యోగో నామ నవమోఽధ్యాయః

శ్రీ నీలకంఠ భగవత్పాదారాధ్య విరచితంబగు శ్రీమత్ భగవద్గీతా భాష్యమున
"మనోరంజనం" బను శాంకరీయ ఆంధ్రానువాదమున
తొమ్మిదవ అధ్యాయము.

శుభచింతనము.

- శ్లో॥ శివానంద సమాభ్యోఽయం-సజ్జనో బుధసమ్మతః ।
శక్త్యావిశిష్ట మభవం-సముపాస్తే సుభ క్రితః ॥ 1
- శబ్దం దేవీమయం చార్థం-శివరూప మనుస్మరన్ ।
గ్రామేషు సంచరన్ స్వార్థం-పరార్థం చ సుసాధతే ॥ 2
- ఏతన్ముద్రణ మాలంబ్య-చాధికార్థసమర్పణం ।
కృతవాన్, సంపదమారోగ్యం-దీర్ఘాయుష మనామయమ్ ॥ 3
- ప్రప్నోతు పుత్రపౌత్రాది-వర్ధనేన శివేచ్ఛయా ।
భీమపత్ర నవాసీ చ-మోదతాం కందుకూరిజః ॥ 4
- శాంతో మదురభాషీచ-శిష్యానేక పరీవృతః ।
శైవోపాద్యక్ష పదవీ-మంగీకృత్య విరాజతే ॥ 5

శ్రీ మహాగణాధిపతయే నమః

శ్రీ మేధా దక్షిణామూర్తయే నమః.

శ్రీ భ గ వ ద్గీ త

దశమాధ్యాయము

“మనో రంజన” శాంకరీయ ఆంధ్రానువాద సహితము

శ్రీ భగవానువాచ-

శ్లో॥ భూయ ఏవ మహాబాహో-శృణు మే పరమం వచః ।

యత్రైఽహం ప్రీయమాణాయ-వక్ష్యామి హితకామ్యయా ॥ 1

హే మహాబాహో అర్జునా! అనుగ్రహపాత్రుడవైన నీ మేలుగోరి చెప్పబోవునట్టి, శ్రేష్ఠమైన నా వాక్యమును మరల నొకమారు ఆలకింపుము!

శ్లో॥ న మే విదుః సురగణా-ప్రభవం న మహర్షయః ।

అహ మాది ర్హి దేవానాం-మహర్షీణాం చ సర్వశః ॥ 2

దేవతాగణములు, మహర్షులును పరమేశ్వరుని ఉదయమును గుర్తింపఁజాలరు! ఎందుకనఁగా? అమరులకు మహామునులకును జనకుఁడైన పరమేశ్వరుఁడు సర్వేంద్రియప్రేరకుఁడుగ మూలమగును.

వివరణ.-“ధియో యో నః ప్రచోదయాత్” ఇత్యాదిశ్రుతి ప్రమాణములు-సర్వేంద్రియములకు అధిష్ఠానమైన అంతకరణమును పరమేశ్వరుఁడు ప్రేరేపించువాడని-విశదపరచుచున్నందున-శివానుగ్రహము లేనిది పరమేశ్వరునియందు సిష్ఠగలవాడు కాడని విదితమైనది. “నహ్యలబ్ధప్రసాదస్య-భక్తి ర్భవతి శంకరే” అను ప్రమాణము ఇందుకు ప్రోద్బలకము.

శ్లో॥ యో మా మజ మనాదిం చ-వేత్తి లోకమహేశ్వరం ।

అసంమూఢ స్స మర్త్యేషు-సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥ 3

ఎవఁడు పరమేశ్వరుని-జననమరణములు లేనివానిగాను, ఆద్యంతములు లేనివానిగాను, సర్వేశ్వరునిగాను గుర్తించునో, అట్టివాడు-మానవులలో మోహము లేనివాడై -జ్ఞానాజ్ఞానకృతములగు పాపములచే విడిబడును.

వివరణ-తెలిసిగాని తెలియకగాని ఇంద్రియచాపల్యమున ఘటించు దురితములు-పరమేశ్వరుఁడే సర్వాధికుఁడని భావించుచు ననన్య భక్తిశ్రద్ధలతో శివునుపాసించువానికి-దూరమగునని సారాంశము.

శ్లో॥ బుద్ధి ర్జ్ఞాన మసంమోహః-క్షమా సత్యం దమః శమః ।

సుఖం దుఃఖం భవోఽభావో-భయం చాభయ మేవ చ ॥ 4

అహింసా సమతా తుష్టి-స్తపో దానం యశోఽయశః ।

భవంతి బావా భూతానాం-మత్త ఏవ పృథగ్విధాః ॥ 5

బుద్ధి (యుక్తాయుక్త వివేకము) పశుపాశపతిజ్ఞానము, అసమ్మోహము, (కలత నొందకుండుట) ఓర్పు, ఉన్నదున్నట్లు మాటలాడుట, (సత్యము) బాహేంద్రియనిగ్రహ (దమ)ము, అంతరింద్రియనిగ్రహ (శమ)ము, సుఖము, దుఃఖము, జననము, మరణము, భయము, నిర్భయము, ఇతరులను బాధింపకుండుట, (అహింస) రాగద్వేషాదులు లేకుండుట, (సమత) అనుభవింపఁదగిన వానిని మితముగ స్వీకరించుట, (తుష్టి) జపనియమాదికము (తపస్సు) సత్కృతలకు అన్నవస్త్రధనాదులను సమర్పించుట, (దానము) మంచిపేరు, (యశః) అవకీర్తి, (అయశః) ఈ నానావిధభావములు-మానవాది ప్రాణులకు పరమేశ్వరుని వలననే సంభవించునట్టివి.

వివరణ-"ఏష హ్యేవ సాధు కర్మ కారయతి య మేభ్యో లోకేభ్య ఉన్నినీషతే; ఏష హ్యేవాసాధు కర్మ కారయతి, య మథో నినీషతి" "ఎవని నీ లోకములనుండి పై పుణ్యలోకములకు గొనిపోవఁదలచునో, అట్టివానిచే పరమేశ్వరుఁడు మంచి పనిఁజేయించును. ఎవనిని క్రింది నరకాదులలోనికి పంపదలచునో అవానిచే చెడుపని చేయించును" అను శ్రుతి ననుసరించి ప్రాణులు-పూర్వజన్మ

యందు చేసిన కర్మల ననుసరించి-ఈ జన్మయందు వారిని ప్రేరేపించువాడు పరమేశ్వరుడే నని తెలియుచున్నది.

ఇట్లు చెప్పటవలన-పరమేశ్వరుడు-పక్షపాతియని-భావింపరాదు. పూర్వ జన్మలయందు గాని ఈ జన్మలో గాని మంచివారి సహవాసముచే తన ప్రవృత్తిని మంచిపనులందెన మార్చుకొను యోగ్యత జీవాత్మకు గలదని “కర్తా శాస్త్రార్థవత్వాత్” ఇత్యాది బ్రహ్మసూత్రములు శ్రుతిస్మృత్యాది ప్రమాణములును నిరూపించుటచే, “సత్సంగము సత్ఫలప్రదం” ఐను జనశ్రుతివలనను ప్రాణులు స్వాధీన సంకల్పులనియు, సంకల్పించినవి మంచివి కానిచో మనస్సును మార్చుకొను అధికారము వారికి గలదనియు గ్రహింపవలెను.

శ్లో॥ మహర్షయః సప్త పూర్వైః-చత్వారో మనవ స్తథా ।

మద్భావా మానసా జాతా-యేషాం లోక ఇమాః ప్రజాః ॥ 6

భృగువు మొదలగు పూర్వ సప్తర్షులు; సనకాదులైన నలుగురు; స్వామంతువు మున్నగు మనువులును పరమేశ్వరుని మహిమలేశము గలవారై పరమేశ్వరుని సంకల్పమువలననే జన్మించినవారు. లోకమునందు గల ఈ ప్రజలు-మనువులయొక్కయు, మహర్షులయొక్క సంతతిజెందినవారేను.

వివరణ-ఆదిసృష్టియందు ఏడుగురు మహర్షులు, నలుగురు సిద్ధులు పదునలుగురు మనువులును ప్రజాప్రపంచమును విస్తరింపజేయు మహిమ (గొప్పదనము) గలవారుగ పరమేశ్వరుని సంకల్పమువలననే-గర్భవాసము లేకుండ-రావిర్భవించిరని సారాంశము.

శ్లో॥ ఏతాం విభూతిం యోగం చ-మమ యో వేత్తి తత్త్వతః ।

సోఽవికంపేన యోగేన-యుజ్యతే నాత్ర సంశయః ॥ 7

ఇందు చెప్పబడినట్టి పరమేశ్వరుని ఐశ్వర్యమును అనంతశక్తిని యథార్థముగ గుర్తించువాడు-నిశ్చలమైన భక్తియోగముతో కూడినవాడగును. ఇందెంత మాత్రము సంశయము లేదు.

వివరణ.-ప్రపంచము-పరమేశ్వరకార్యమగుటచే పరమేశ్వరుని లీలావీలాస

మని త్రికరణశుద్ధిని బావించుచున్నచో పరమేశ్వరునియందు ఏకాగ్రభక్తి గల వాడగునని సారాంశము. ఇటు యోగశబ్దము-భక్తిని భక్తిని చెప్పినది.

శ్లో॥ అహం సర్వస్య ప్రభనో-మత్తః సర్వం ప్రవర్తతే ।

ఇతి మత్వా భజంతే మాం-బుధా భావసమన్వితాః ॥

8

పరమేశ్వరుడు జగమునకంతటికి-ఉత్పత్తిస్థానము; సమస్తము పరమేశ్వరునివలన కార్యోన్ముఖ మగునట్టిది; ఇట్లు బావించి భక్తులగు వివేకిజనులు పరమేశ్వరుని సేవించుచుందురు.

వివరణ-వేదములు అచేతనములును ఈశ్వరుని ప్రేరణము లేనిది కదలిక గూడ లేనివారగుదురని దృఢముగ విశ్వసించువారికి-భగవానుని యందు భక్తి పెంపొందునని విదితమైనది.

శ్లో॥ మచ్చిత్రా మద్గతప్రాణా-బోధయంతః పరస్పరం ।

కథయంత శ్చ మాం నిత్యం-తుష్యంతి చ రమంతి చ ॥

9

పరమేశ్వరునియందు చిత్రము గలవారై, పరమేశ్వరునియందు ప్రాణమును నెలకొలిపియుండు శివభక్తులు-పరమేశ్వరుని భక్తివై భవమును ఒండొరులకు బోధించుచు కీర్తించుచును సంతోషించుచుందురు. మరియు సద్యఃపరనిర్వృతి (తత్కాలముననే సంతృప్తి) గలవారగుచుందురు. ఇద్ది-భావప్రాణలింగోపాసన మనఁబడును.

వివరణ-పరమేశ్వరుని సేవించుట యనఁగా? “ఇది మాకు తప్పదు” అని విసుగుపడుచు పూజించుట గాక-సర్వాత్మనా భక్తిశ్రద్ధలు గలవారై బాహ్యమున అంతరమునను పరమేశ్వరు నారాధించుట యగును. అంతటితో ఆగక-తమలోని భక్తిని-తోటి భక్తులకు విశదపఱచువారికి-ఎప్పుడును ఎట్టి కలత-కలుగదని సారాంశము.

శ్లో॥ తేషాం సతతయుక్తానాం-భజతాం ప్రీతిపూర్వకం ।

దదామి బుద్ధియోగం తం-యేన మా ముపయాంతి తే ॥

10

పై విధము ఎల్లకాలము నిర్వ్యాజభక్తిని సేవించువారికి-స్వరూప సాక్షాత్కార

మును-పరమేశ్వరుఁడు-అనుగ్రహించును. అట్టి సాక్షాత్కారముతో భక్తులు శివ సాయుజ్యము నొందుదురు.

వివరణ. భక్తి-ఏకాగ్రమై ఆడంబరము లేనిది కావలెను. ఇట్టి భక్తి గల వారై ఇష్టప్రాణభావలింగముల నారాధించుచున్నయెడల- అంత్యకాలమున శివ దర్శనము సంభవించును. ఆ వెనువెంటనే శివానందానుభవరూపమైన మోక్ష సామ్రాజ్యము లభించునని సారాంశము.

శ్లో॥ తేషా మేవానుకంపార్థ-మహా మజ్ఞానజం తమః ।

నాశయామ్యాత్మభావస్థో-జ్ఞానదీ పేన భాన్వతా ॥

11

పరమేశ్వరుఁడు-భక్తుల హృదయమున నుండువాడగుటచే తన నారాధించు వారి ననుగ్రహించుటకు-ప్రకాశించునట్టి దీపమువంటి నిజరూపముయొక్క సాక్షాత్కారము గల యట్టి అపరోక్షజ్ఞానమును కలిగించినవాడై-తనను దర్శించుటకు ఆటంకమును కల్పించు మాయావరణము అను అజ్ఞానమువల్లనైన చీకటిని తొలగించును.

వివరణ-పరమేశ్వరుని దర్శనము కాగా ముక్తి లభించునని ఇట ద్యోతక మగుచున్నను “శరీరమునుండి బయలుదేరి పరమపదమున పరంజ్యోతిఁజేరినపిదప సత్యసంకల్పత్వాది సంపన్నమగు నిజరూపముయొక్క ఆవిర్భావము సంభవించునని, అదియే సంపూర్ణముకన్ఠితియని “అస్మా చ్చరీరా త్సముత్థాయ పరంజ్యోతి రుపసంపద్య స్వేన రూపేణాభిసంపద్యతే” ఇత్యాది శ్రుతులచేతను, మహాభారతమున మోక్షధర్మపర్వమునందు “ధ్యానయోగముచే సాక్షాత్కరించు శివస్వరూపము నీపమువంటిదనియు, తద్దర్శనమాత్రమున శరీరమునందే గాక శరీరపాతానంతరము ముక్తుఁడగుననియు” చెప్పబడినందునను “హార్దబ్రహ్మ సాక్షాత్కారమువలననే జీవన్ముక్తి ఏర్పడు” నను వాదము సరి కాదని విశదమైనది.

అర్జున ఉవాచ-

శ్లో॥ పరంబ్రహ్మ పరంధామ-పవిత్రం పరమం భవాన్ ।

పురుషం శాశ్వతం దివ్య-మాదిదేవ మజం విభుమ్ ॥

12

ఆహు స్త్రా మృషయః సర్వే-దేవర్షి ర్నారద స్త తా ।

అసీతో దేవతో వ్యాసః-స్వయం చైవ బ్రహ్మిషి మే ॥ 13

పరమేశ్వరుడు-పరబ్రహ్మమనియు, పరంధామమనియు, పవిత్రుడనియు, పరముడనియు, పురుషుడనియు, శాశ్వతుడనియు, దివ్యుడనియు, ఆదిదేవుడనియు, అజుడనియు, విభువనియు. దేవర్షియగు నారదుడు అసీతుడు దేవలుడు, వ్యాసుడు, ఋషులందరును నిరూపించుటయే గాక-నీవు గూడ నాకు ప్రబోధించుచున్నావు.

వివరణ-“అహం సర్వస్య ప్రభవః” ఇత్యాదిని గల-అస్మచ్ఛబ్దము-అంతర్యామిపరమగుటచే-ఇటు భవచ్ఛబ్దంబును పరమేశ్వరపరంబగుచున్నయది. ఒక వేళ అట్లు కాదందురేని-“భవచ్ఛబ్దము శ్రీకృష్ణపరము” అను పక్షమున “గురుః సాక్షాత్ పరంబ్రహ్మ” అన్నట్లు ఆచార్యుడైన వాసుదేవుడు- అర్జునునిచే పరబ్రహ్మేత్యాది విశేషణములతో ప్రశంసింపఁబడినందున-గీతలు-వాసుదేవాంతర్యామి యగు పరమేశ్వరుని ప్రతిపాదించు ననుటలో విరోధ మేమియు లేదని తెలియవలెను.

శ్లో॥ సర్వ మేత దృతం మన్యే-యన్మాం వదసి కేశవ ।

న హి తే భగవన్ వ్యక్తిం-విదు ర్దేవా న దానవాః ॥ 14

కేశవా! దేనిని నాకు చెప్పుచున్నావో అది యంతయు యథార్థమని భావించుచున్నాను. భగవానుడా! పరమేశ్వరుని ఆవిర్భావమును సురలు నసురులును తెలియఁజాలరు గదా!

శ్లో॥ స్వయమేవాఽఽత్మనాఽఽత్మానం-వేత్త త్వం పురుషోత్తమ! ।

భూతభావన! భూతేశ! - దేవదేవ! జగత్పతే ॥ 15

పురుషోత్తమా! నీవు స్వయముగానే నీ హృదయమున పరమాత్మను గుర్తించువాడవు. అందువలన ప్రాణులను రక్షించు భూతభావనుడవై దైత్యులను శిక్షించు దేవదేవుడవు జగత్పతియు నగుదువు.

వివరణ-శ్రీకృష్ణభగవానుని మూలరూపమగు నారాయణు నుద్దేశించి-శ్రుత పాండిత్యము గల పాండవుడు- ఇటు పురుషోత్తమ భూతభావనేత్యాది విశేషణ

ముల నుపయోగించె నని హృదయము. ఒకవేళ-శ్రీకృష్ణపరములు-పురుషోత్తమాదిశబ్దములు-అనునెడ- “పురుషాణాం ఉత్తమః” “భూతాని=మానవాది ప్రాణినః, భావయతి = స్వావతారకృత్యత్వేన రక్షతి;” “భూతానాం = మానవాదిప్రాణినాం, ఈశః = యోగక్షేమకరత్వేన ప్రభుః” “దేవానాం = భూసురాణాం, దేవః = ఉపకారకత్వేన దీవ్యతి (ప్రకాశతే)” “జగతః = పరిదృశ్యమాన మానవలోకస్య; పతిః = పాలకత్వేన భర్తా” ఇదం గోవర్ధనోద్ధారణే = ఇంద్ర విరోధాత్ గోపగోపీ జనరక్షకత్వేన విష్ణుభాగవతే ప్రసిద్ధమ్. భూసురోపకారః-హరివంశే సముల్లిఖితః. భూతేశత్వం-వనే పాండవానాం దూర్వాసాది వ్యతిరేకే రక్షణం మహాభారతే వసవర్వణి ద్రష్టవ్యమ్. కంసవదేన వసుదేవాది రక్షణం భూతభావనశబ్దః ప్రబోధయతి. అష్టభార్యాపతిత్వం-పురుషోత్తమత్వం ద్యోతయతీతి దిక్.

శ్రీకృష్ణుని మూలరూపమగు నారాయణుఁడు “ఏక ఏవ మహావిష్ణుః-శివజ్ఞాన మహాదధిః” అను స్మృతి ననుసరించి-భూతభావనే త్యాది విశేషణవాచ్యుఁడగు చున్నవాడని చెప్పవచ్చును.

శ్లో॥ వక్తు మర్హస్యశేషేణ-దివ్యా హ్యత్మ విభూతయః ।

యాభి ర్విభూతిభి ర్లోకా-నిమాంస్త్యం వ్యాప్య తిష్ఠసి ॥ 16

అత్యద్భుతములైన పరమేశ్వరుని విభూతులనన్నిటిని నిర్దేశింపుము! ఈ లోకములను-పరమేశ్వరుఁడు అంత్యరామిగ గల నీవు వ్యాపించువాడవు! అథవా నీ ద్వారా పరమేశ్వరుఁడు వ్యాపించువాడు. “ఇమాన్ స వ్యాప్య తిష్ఠతి” అని పాఠాంతరము. అన్వయము- ఆత్మనః=పరమేశ్వరస్య, విభూతయః=దివ్యాహి (ఖలు) యాభిః విభూతిభిః ఇమాన్ లోకాన్, సః = పరమేశ్వరః, వ్యాప్య తిష్ఠతి, (తాః ఇతి శేషః) తాః విభూతీః త్వం అశేషేణ వక్తు మర్హసి, అథవా త్వం = త్వద్వారా ఇమాన్ లోకాన్ వ్యాప్య, తిష్ఠసీతి మధ్యమపురుషః యుష్మచ్ఛబ్దసంబంధోఽపి ప్రథమపురుషత్వేన, తిష్ఠసీతి క్రియాపదమపి ప్రథమపురుషత్వేన చ గ్రాహ్యే ఇతి శివాదై తినాం నిర్వచనమ్ అపిచ త్వదంతర్యామ్యభిన్న భావనాయాం త్వం ఇమాన్ లోకాన్ వ్యాప్య స్థాతుం శక్నోషీతి హృదయమ్.

శ్లో॥ కథం విద్యా మహం యోగిన్-త్వాం సదా పరిచింతయన్ ।

కేషు కేషు చ భావేషు-చింత్యోఽసి భగవ న్మయా॥ 17

హే శివయోగీశ్వరా! నేను ఏ విధముగ భావించుచు పరమేశ్వరుని ఎల్ల కాలము గుర్తింపవలెను? భగవానుడా! పరమేశ్వరుని ఏ యే రూపములతో నేను చింతింపవలెను.

శ్లో॥ విస్తరేణాత్మనో యోగం-విభూతిం చ జనార్దన ।

భూయః కథయ తృప్తి ర్హి-శ్రుణ్వతో నాస్తి మేఽమృతమ్ ॥ 18

జనార్దనా! సర్వాంతర్యామియగు పరమేశ్వరుని అనంతశక్తిని ఐశ్వర్యమును విస్తారముగ వక్కాణింపుము! అమృతం అనఁగా-పరమేశ్వర తత్త్వమును గురించి వినుచున్న నాకు తృప్తి కలుగలేదు. గాన మరల వచింపుము!

వివరణ.-“అమృతస్య హ వా నామదేయాని” ఇత్యాదిని-పరమేశ్వరుఁడు అమృతపదముతో చెప్పఁబడుచున్నందున ఇఁట అమృతశబ్దము పరమేశ్వరపరమగుట అనివార్యమైనది. పార్థుని ప్రశ్నయందు గల యష్మచ్ఛబ్దము వాసుదేవపరము గానిదై వాసుదేవప్రయుక్తమగు అస్మచ్ఛబ్దము వలె అంతర్యామిపరమగునట్టిది. అట్లు కానిచో-భగవానుఁడు చెప్పిన పరమేశ్వరుని సర్వకారణత్వాదికము విరోధించును. ఇంద్రప్రతర్దనాధికరణన్యాయమును ఇఁట స్వీకరించి-“యోగిన్” అను సంబోధనమునకు “శివధ్యానయోగము గలవాడవను” నర్థము ననుసరించి-నీవు అనుదానికి గూడా నీలోని పరమేశ్వరుఁడు” అని సమర్థించుట-గీతాచార్యసమ్మతం బగుచున్నయది

శ్రీ భగవానువాచ-

శ్లో॥ హంత! తే కథయిష్యామి-దివ్యా హ్మత్మ విభూతయః ।

ప్రాధాన్యతః కురుశ్రేష్ఠ!-నాన్త్యంతో విస్తరస్య మే ॥ 19

పరమేశ్వరుని ముఖ్యములైన విభూతులు అద్భుతములైనవి. కురుశ్రేష్ఠా! వానిని నీకు చెప్పెదను-పరమేశ్వరుని విభూతులకు అంతము లేదు. గాన ముఖ్య విభూతులను తెలిపెదను.

శ్లో॥ అహ మాత్మా గుడాకేశ!-సర్వభూతాశయస్థితః ।

అహ మాదిశ్చ మధ్యం చ-భూతానా మంత ఏవ చ ॥ 20

గుడాక అసంగ నిద్ర యొక్క, ఈశ=ప్రభువగువాడా! (లేక) గుడా=దాక్షతీగవంటి, కేశ=వెంట్రుకలు గలవాడా! ప్రాణులందరి హృదయములలో ప్రేరకుఁడుగనుండు ఆత్మ-పరమేశ్వరుఁడేను, చేతనుల యుత్పత్తికి కారణము, జగద్రక్షణమునకు హేతువు, ప్రళయమునకు నిమిత్తంబు పరమేశ్వరుఁడేను;

వివరణ-పరమేశ్వరుని సర్వైశ్వర్యము-మొదట నిట నిర్దేశింపఁబడినది. “భర్గో దేవస్య దీమహి-ధియో యో నః ప్రచోదయాత్” అను శ్రుతి ననుసరించి దేవమానవాదిప్రాణుల బుద్ధులను ప్రేరేపించువాడు-పరమేశ్వరుఁడను సంశయము ఇటు సమర్థింపఁబడినది.

శ్లో॥ ఆదిత్యానా మహం విష్ణు-శ్శ్యోతిషాం రవి రంశుమాన్ ।

మరీచి ర్మరుతా మస్మి-నక్షత్రాణా మహం శశీ ॥

21

ద్వాదశాదిత్యులలో విష్ణువు; జ్యోతిస్సులలో సహస్రకిరణుఁడైన సూర్యుఁడు; వాయువులలో మరుత్తు; నక్షత్రములలో చంద్రుఁడు-పరమేశ్వరుఁడేను.

శ్లో॥ వేదానాం సామవేదోఽస్మి-దేవానా మస్మి వాసవః ।

ఇంద్రియాణాం మన శ్చాస్మి-భూతానా మస్మి చేతనా ॥

22

నాలుగు వేదములలో సామవేదము, అమరులలో ఇంద్రుడు, ఇంద్రియములలో మనస్సు, ప్రాణులలో తెలివి పరమేశ్వరుఁడేను;

వివరణ-గానమాదుర్యము గలదగుటచే సామవేదము-దేవతలందరి ప్రభువగుటజేసి ఇంద్రుఁడు-జ్ఞానకర్మేంద్రియములను ప్రవర్తింపజేయునదగుటచే మనస్సు-ప్రాణులలో ముఖ్యస్థితమగుటచే తెలివియు పరమేశ్వరవిభూతులగునని సారాంశము.

శ్లో॥ రుద్రాణాం శంకర శ్చాస్మి-విత్రేశో యక్షరక్షసాం ।

వసూనాం సావక శ్చాస్మి-మేరుః శిఖరిణా మహమ్ ॥

23

ఏకాదశరుద్రులలో శంకరుఁడు-యక్ష రక్షస్సులలో కుబేరుఁడు-అష్టవసువులలో పాపకుఁడనువాడు-పర్వతములలో మేరుపర్వతము పరమేశ్వరుఁడేను;

వివరణ-ఇందుకు కూర్మ మహాపురాణాంతర్గతమగు ఈశ్వరగీతలో సప్త

మాధ్యాయమున-శివప్రోక్తమగు విభూతియోగమునందు ఐదవ శ్లోకమున “రుద్రాణాం శంకర శ్చాహం” అను భగవద్గీతామూలనిర్వచనమును గాననగును. మరియు “మాయావినా మహం దేవః పురాణో హరి రవ్యయః” అను ఈశ్వర గీతా వచనము-ప్రోద్బలకమగును.

ఇటు “నేను” అనుదానికి-వాసుదేవుడను నర్థముజేయునెడ- “యస్య వృథివీ శరీరమ్” ఇత్యాది అంతర్యామి బ్రాహ్మణ శ్రుతులందు సర్వాంతర్యామిగ పరమేశ్వరుడు అష్టమూర్తి యగుననియు, “ఈశ్వరః సర్వభూతానాం-హృద్దేశేఽర్జున! తిష్ఠతి” అను ఉత్తర గ్రంథమునందు “పరమేశ్వరుడు ప్రాణులందరి హృదయములో నంతర్యామిగ నుండు” ననియు నిర్వచించుట-వాసుదేవభక్తులను పరాజితులజేయును. పరమేశ్వరుడు-బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరులు అను మూర్తిత్రయమునకు ఆతీతుడగుటచే “రుద్రాణాం శంకర శ్చాస్మి” అను వాక్యము ఉపపన్నంబగునని విదితమైనది. యజ్ఞాధిపతియగుటచే-కుబేరుడు, రత్నసానువగుటచే-మేరుపు శ్రేష్ఠములని భావము.

శ్లో॥ పురోధసాం చ ముఖ్యం మాం-విద్ధి పార్థ! బృహస్పతిం ।

సేనానీనా మహం స్కందః-సరసా మస్మి సాగరః ॥ 24

పార్థా ! పురోహితులలో ముఖ్యుడైన బృహస్పతి-సేనాధివతులలో దేవ సేనాపతియగు స్కండుడు-దేవతలచే త్రవ్వబడిన సరస్సులలో సముద్రము-పరమేశ్వర విభూతులని గుర్తింపుము !

శ్లో॥ మహర్షీణాం భృగు రహం-గిరా మస్మైక మక్షరం ।

యజ్ఞానాం జపయజ్ఞోఽస్మి-స్థావరాణాం హిమాలయః ॥ 25

సప్తమహర్షులలో భృగుమహర్షి-అక్షరసముదాయ (పద)ములలో ప్రణవాక్షరము-ద్రవ్యదానాదియజ్ఞములలో ప్రణవ శివపంచాక్షరీ వేదగాయత్రీ మహామంత్రాది జపయజ్ఞము-స్థిరములలో హిమవత్పర్వతము పరమేశ్వరవిభూతి గలవగునట్టివి.

శ్లో॥ అశ్వత్థః సర్వవృక్షాణాం-దేవర్షీణాం చ నారదః ।

గంధర్వాణాం చిత్రరథః-సిద్ధానాం కపిలో మునిః ॥

వృక్షములన్నిటిలో రావిచెట్టు-దేవర్షులలో నారదుఁడు-గంధర్వులలో చిత్ర
రథుఁడు-సిద్ధులలో కపిలముని-శివాంశసంభూతులగుదురు.

శ్లో॥ ఉచ్చైః శ్రవస మశ్వానాం-విద్ధి ! మా మమృతోద్భవం ।

ఐరావతం గజేంద్రాణాం-నరాణాం చ నరాధిపమ్ ॥ 27

సముద్రమథన సందర్భమున అమృతమువెనువెంట జన్మించిన ఉచ్చైః
శ్రవ మను ఆశ్వశ్రేష్ఠమును, గజేంద్రశ్రేష్ఠమగు ఐరావతమును, మానవులలో
మిన్నయగు రాజును పరమేశ్వరాంశ సంభూతులుగ గుర్తింపుము !

శ్లో॥ ఆయుధానా మహం వజ్రం-ధేనూనా మస్మి కామధుక్ ।

ప్రజన శ్చాస్మి కందర్పః-సర్పాణా మస్మి వాసుకిః ॥ 28

ఆయుధములలో వజ్రాయుధము; గోవులలో కామధేనువు; సంతానోత్పత్తి
హేతుపగు మన్మథుఁడు; సర్పములలో వాసుకియు పరమేశ్వరుని విభూతు
లగుదురు.

శ్లో॥ అనంత శ్చాస్మి నాగానాం-వరుణో యాదసా మహం ।

పితౄణాం చార్యమా చాస్మి-యమః సంయమతా మహమ్ ॥ 29

నాగజాతి సర్పములలో అనంతుడు; జలప్రాణులలో వరుణ దేవుఁడు;
పితరులలో ఆర్యమ యనువాడు, నియమించు (శిక్షించు) వారిలో యముడును
పరమేశ్వరుని అపరస్వరూప మగువారు.

శ్లో॥ ప్రహ్లాద శ్చాస్మి దైత్యానాం-కాలః కలయుతా మహం ।

మృగాణాం చ మృగేంద్రోఽహం-వై నతేయశ్చ పక్షిణామ్ ॥ 30

దైత్యులలో ప్రహ్లాదుడు, వశపఱచుకొనువానిలో కాలము, మృగములలో
సింహము, పక్షులలో గరుత్మంతుఁడును పరమేశ్వరుని అంశములగుదురు.

శ్లో॥ పవనః పవతా మస్మి-రామః శస్త్రభృతా మహం ।

ఝషాణాం మకర శ్చాస్మి-స్రోతసా మస్మి జాహ్నువీ ॥ 31

వేగము గలవారిలో వాయువు; ధనుర్వారులలో శ్రీరాముఁడు; చేప జాతిలో
మొసలి; నదులలో గంగానదియు పరమేశ్వరుఁడేను;

శ్లో॥ సర్గాణా మాది రంత శ్చ-మధ్యం చై వాహ మర్జున !

అధ్యాత్మవిద్యా విద్యానాం-వాదః ప్రవదతా మహమ్ ॥ 32

అర్జునా ! సృష్టలలో ఉత్పత్తి స్థితి లయములు; విద్యలలో బ్రహ్మవిద్య, వాదించు వారిలో సరియైన వాదంబు పరమేశ్వరుడేను;

శ్లో॥ అక్షరాణా మకారోఽస్మి-ద్వంద్వః సామాసికస్య చ ।

అహ మేవాక్షయః కాలో ధాతాఽహం విశ్వతోముఖః ॥ 33

అక్షరములలో అకారము; సమాసముదాయములో ద్వంద్వ సమాసము; క్షిణింపనట్టి ప్రవాహరూపమైన కాలము; కర్మఫలదాతలలో సర్వకర్మఫలముల నొసఁగువాడును పరమేశ్వరుడేను;

వివరణ-“అకారో వై సర్వా వాక్ అకారమే వాక్కంతయు” నను ప్రమాణముబట్టి అక్షరములలో అకారము ముఖ్యమైనది.

33 వ శ్లోకమున చెప్పబడిన కాలము - అయుష్యమగుటచే-క్షిణించునది కాగా ఇటు కాలము ప్రవాహరూపమగుటచే-అక్షయంబని తెలియవలెను. ద్వంద్వ సమాసము-రెండు పదముల ప్రాధాన్యము గలదగుటచే శ్రేష్ఠమైనది. ఇంద్ర చంద్రాదులు యత్కించిత్ ఫలప్రదాతలగుటచే పరమేశ్వరుడే సర్వకర్మ ఫలదాత యని భావము.

శ్లో॥ మృత్యుః సర్వహర శ్చాహ-ముద్భవ శ్చ భవిష్యతాం ।

క్తిర్రిః శ్రీ ర్వాక్ చ నారీణాం-స్మృతి ర్మేధా దృతిః క్షమా॥ 34

ప్రాణులను సంహరించువారిలో దేవదైత్యమానవాది సర్వులను సంహరించు మృత్యువు; రాబోవు శుభములలో అభ్యుదయము; (శుభపరంపర) స్త్రీలలో క్తిర్రి శ్రీదేవి వాక్ (సరస్వతీదేవి) స్మృతి, మేధ (ధారణాశక్తి) దృతి(దైర్యము) క్షమ (ఓర్పు) అనునవి; పరమేశ్వరుడేను;

వివరణ-క్తిర్రి మొదలగునవి - జనులందరిచే అపేక్షింపఁబడునవగుటచే భగవదంశములైనట్టివి. క్తిర్రి మొదలగునవి ధర్మములై నను స్త్రీలింగనిర్దేశముచే-స్త్రీలుగ నిట-వ్యవహరింపఁబడినవి. లేక శ్రీదేవి మొదలగువారు పరమేశ్వరుని

యనుగ్రహముచే (లక్ష్మీ సరస్వతులు) విష్ణుబ్రహ్మలకు ధర్మపత్నులైనారని శ్రీ బిల్వణకవి నిరూపించెను. ఎట్లనఁగా ?

“వాణీ పంకరుహాసనస్య గృహిణీ త్యాస్థాయీ మౌనవ్రతం-

లక్ష్మీః సాగరశాయినః ప్రియతమే త్యగ్రాహి భిక్షాటనమ్ ।

ఇత్థం స్వామినిషిద్ధ సేవకవదూసంభోగ భీభత్సయా-

పంచాసేవిష త త్వయా ధృతిదయాదాంతిక్షమాముక్తయః ॥

సరస్వతీదేవి బ్రహ్మదేవుని భార్య యని మౌనవ్రతము నవలంబించితివి; లక్ష్మీదేవి-విష్ణుపత్నియని భిక్షమెత్తితివి; తన సేవకుల భార్యల ననుభవించుట-స్వామికి కూడదని భావించి-లక్ష్మీసరస్వతులు దక్క-మిగత ధృతి దయ దమము క్షమ ముక్తి అను ఐదిటిని స్వాధీనపరచుకొనినాడవు ! శంకరా ! నీ మహిమ అపార మైనదని భావము.

బ్రహ్మవిష్ణువులకు శివానుగ్రహమువలననే సరస్వతీలక్ష్మలు లభించిరనుట-ఇటు హృదయమైనది.

శ్లో॥ బృహత్సామ తథా సామ్నాం-గాయత్రీ ఛందసా మహం ।

మాసానాం మార్గశీర్షోఽహం-ఋతూనాం కుసుమాకరః॥ 35

సామవేదసూక్తములలో బృహత్సామసూక్తము- ఛందస్సులలో గాయత్రీ ఛందస్సు; మాసాలలో మార్గశీర్షమాసము; ఋతువులలో వసంత ఋతువు; శివాంశములగునవి.

శ్లో॥ ద్యూతం ఛలయతా మస్మి-తేజ సైజన్వినా మహం ।

జయోఽస్మి వ్యవసాయోఽస్మి-సత్త్వం సత్త్వవతా మహమ్ ॥ 36

ఒకరినొకరు మోసగించువారు జూదరులు; అట్టి ద్యూతము; ప్రభావము (మహిమ) గలవారిలో ప్రభావము; జయించువారిలో విజయము; ప్రయత్నించు వారిలో ఉద్యమము; సత్త్వగుణము గల వారిలో శాంతస్వభావంబు పరమేశ్వరుఁడేను;

శ్లో॥ వృష్టీనాం వాసుదేవోఽస్మి-పాండవానాం ధనంజయః ।

మునీనా మప్యహం వ్యాసః-కవీనా ముశనాః కవిః ॥

యాదవులలో వాసుదేవుడు; పాండుపుత్రులలో అర్జునుడు (సీమ) మునులలో వేదవ్యాసుడు; కవులలో శుక్రాచార్యుడు; పరమేశ్వర విభూతులగు వారు.

వివరణ . సర్వేశ్వరత్వమును సర్వోపాస్యత్వమును ప్రదిపాదించు వాక్యములతో గల అస్మచ్ఛబ్దము అంతర్యామిపర మైనదని నిశ్చయించుటకే “యాదవులలో వాసుదేవుడ” నని చెప్పబడినది.

ఒకవేళ అంతర్యామి పరము కాదనినచో — వాసుదేవుడే వాసుదేవుని విభూతి కాపలసివచ్చును. అట్టితఱి ఆత్మాశ్రయ దోషము సంఘటించును. వాసుదేవుని మూలరూపమగు విష్ణువు — అంతర్యామి యని చెప్పుట “ఆదిత్యానా మహం విష్ణుః” అనుటచే ఉపపన్నము కాజాలదు. అందువలన శ్రీకృష్ణునకు విష్ణు భగవానునకు అంతర్యామి పరమేశ్వరుడే నని అగతికముగ నంగీకరించుట అనివార్యమైనది.

శ్లో॥ దండోదమయతా మస్మి-నీతి రస్మి జిగీషతాం ।

మౌనం చైవాస్మి గుహ్యనాం-జ్ఞానం జ్ఞానవతా మహమ్ ॥ 38

శిక్షించువారి సంబంధము గల నిగ్రహము; గెలుపుగోరువారి ఉపాయము (నీతి) రహస్యములలో మౌనము (మాటలాడకుండుట) జ్ఞానము గలవారిలోని జ్ఞానంబు పరమేశ్వరుడేను!

శ్లో॥ యచ్ఛాపి సర్వభూతానాం-భీజం తదహ మర్జున! ।

న తదస్తి వినా యత్స్యా-న్మయా భూతం చరాచరమ్ ॥ 39

అర్జునా! ప్రాణులందరికి కారణము — పరమేశ్వరుడేను; పరమేశ్వరుడు లేనట్టి వస్తువు (చరము స్థిరంబు) ఉండజాలదు.

శ్లో॥ నాంతోఽస్తి మమ దివ్యానాం-విభూతీనాం పరంతప ।

ఏష తూద్దేశతః ప్రోక్తో-విభూతే ర్విస్తరో మయా ॥ 40

పరంతపా! పరమేశ్వరుని దివ్యవిభూతులకు అవధి లేదు. ఇటు—ప్రత్యేకించి విభూతివివరణము సంక్షేపముగనే చెప్పబడినది.

శ్లో॥ యద్య ద్విభూతిమ త్సత్త్వం-శ్రీమ దూర్జితమేవ వా ।

తత్తదేవావగచ్ఛ త్వం-మమ తేజోఽంశసంభవమ్ ॥

41

ఏ యే ప్రాణి-ఐశ్వర్యము కలదో, సంపన్నమో, బలిష్ఠంబుగ నుండునో-
ఆ యా ప్రాణిని పరమేశ్వరుని శక్తిఁదగు అంశవలన నుదయించినదానిగ
గుర్తింపుము!

శ్లో॥ అథవా బహునై తేన-కిం జ్ఞాతేన తవార్జున ?

విష్టభ్యాహ మిదం కృత్స్న-మేకాంశేన స్థితో జగత్ ॥

42

అర్జునా! ఈ చెప్పఁబడిన అనేక విభూతుల పరిజ్ఞానమే గాక-ఈ జగత్తు
నంతయు పరమేశ్వరుఁడు -తన-ఏకాంశముతో వ్యాపించి యున్నాఁడను భావన
కలవాడవు కమ్ము!

వివరణ - ఆ యా వర్గములలో శ్రేష్ఠములైనవి - పరమేశ్వరుని దివ్య
విభూతులగునని మాత్రము తెలిసికొనుటయే గాక, ఏకాంశముతో పరమేశ్వరుఁడు
చరాచరము నంతట నున్నాడని గుర్తించుటయు ముఖ్యమగును. పరమేశ్వరుఁడు-
తన సంకల్పము నతిక్రమింపకుండుటకు చరాచర ప్రాణులను స్వాధీనపఱచు
కొని యుండువాడు. ఇందుకు “పాదోఽస్య విశ్వా భూతాని” ఇత్యాది శ్రుతివాక్యము
ఆధారము.

ఈ సందర్భమున పరమేశ్వరుఁడు-తెలియ నలవి గాని మహిమ గలవాడని
విదితమైనది.

ఇతి శ్రీ మహాభారతే శతసాహస్ర్యాం సంహితాయాం, వైయాసిక్యాం,

భీష్మపర్వణి, శ్రీమత్ భగవద్గీతాను ఉపనిషత్సు, బ్రహ్మ

విద్యాయాం, యోగశాస్త్రే, శ్రీ కృష్ణార్జున సంవాదే,

విభూతియోగో నామ దశమోఽధ్యాయః

ఇయ్యది

శ్రీ నీలకంఠ భగవత్పాదారాధ్య విరచితంబగు శ్రీమత్ భగవద్గీతా భాష్యముఁ

దగు “మనోరంజన” మను శాంకరీయ ఆంధ్రానువాదమున

పదియవ అధ్యాయము

ఓమ్

శ్రీ మహా గణాధిపతయే నమః

శ్రీ మేధా దక్షిణామూర్తయే నమః

శ్రీ భగవద్గీత

వీకాదశాధ్యాయము

“మనోరంజన” శాంకరీయ ఆంధ్రానువాద సహితము

అర్జున ఉవాచ -

శ్లో॥ మదనుగ్రహాయ పరమం-గుహ్య మధ్యాత్మసంజ్ఞితం ।

యత్త్వయోక్తం వచస్తేన-మోహోఽయం విగతో మమ ॥ 1

నా శోకము నివర్తింప ననుగ్రహించి నీవు చెప్పిన రహస్యమైన శ్రేష్ఠమైన పరమేశ్వర తత్త్వము వలన నా యవివేక (పరమేశ్వర తత్త్వ అజ్ఞాన)ము తొలగి నది.

వివరణ - దశమాధ్యాయాంతమున “ఈ జగమునంతయు నాక్రమించి అదుపులో నుంచుకొందు” నని భగవదుక్తి ననుసరించి-విశ్వవ్యాపకమైన పరమేశ్వరుని స్వరూపము నర్జునుఁడు చూడఁగోరినవాడై భగవానుని ప్రశ్నించెనని భావము.

శ్లో॥ భవాప్యయౌ హి భూతానాం-శ్రుతౌ విస్తరశో మయా ।

త్వత్తః కమలపత్రాక్ష! మాహాత్మ్య మపి చావ్యయమ్ ॥ 2

పుండరీకదళేశ్వరా! కృష్ణా! ప్రాణులఁజెందిన సృష్టిప్రళయములను పరమేశ్వరుని అవ్యయంబగు సర్వైశ్వర్యమును నీ వలన విపులముగా వింటిని.

వివరణ - పరమేశ్వరుడు జగత్తుగ పరిణమించినను వికారము లేని వాడగుటయు, శుభాశుభ కర్మలను జీవులచే చేయించువాడైనను పక్షపాతము లేని వాడగుటయు, బంధమోక్షాది ఫలముల నొసఁగువాడైనను సంగరహితుడై ఉదాసీనుఁడుగ నుండుటయు, పరమేశ్వరుని సర్వైశ్వర్య మగునని భావము.

శ్లో॥ ఏవ మేత ద్యథాఽఽత్మ త్వ-మాత్మానం పరమేశ్వర! (రం)

ద్రష్టు మిచ్ఛామి తే రూప-మైశ్వరం పురుషోత్తమ! ॥ ౩

పురుషోత్తమా! నీ అంతరాత్మయగు పరమేశ్వరు నుద్దేశించి ఎవ్విధము వక్కాణించితివో, ఆ యీ విషయము సంగీకరించి విశ్వసించుచున్నాను. ఐతే పరమేశ్వరుని విశ్వవ్యాపకమైన - లేక - నిరంతర శివాహంభావనా సిద్ధమగు నీ అసాధారణమైన విశ్వరూపమును చూడఁగోరుచున్నాను.

శ్లో॥ మన్యసే యది తచ్ఛక్యం- మయా ద్రష్టు మితి ప్రభో!

యోగేశ్వర! తతో మే త్వం - దర్శయాత్మాన మవ్యయమ్ ॥ 4

ప్రభో! యోగేశ్వరా! విశ్వరూపమును చూచుట నాకు శక్యమని భావించు వేని-నీవు వెంటనే అవ్యయంబగు పరమేశ్వరుని దివ్యరూపమును చూపెట్టుము!

వివరణ - ఎల్లకాలము ఎడతెగని శివాహంభావనారూపమైన యోగముచే సిద్ధుఁడగుటచే పరమేశ్వరుని విశ్వరూపమును చూపెట్టు సామర్థ్యము గల వాడు - శ్రీకృష్ణుఁడని పార్థుఁడు గుర్తించి - అట్టి ఐశ్వరరూపమును ప్రదర్శించుమని భగవానుని ప్రార్థించెనని భావము.

శ్రీ భగవా నువాచ -

శ్లో॥ పశ్య మే పార్థ! రూపాణి - శతశోఽథ సహస్రశః ।

నానావిధాని దివ్యాని - నానావర్ణాకృతీని చ ॥ 5

పార్థా! అనేకవిధములు దివ్యములు నానావిధ వర్ణములు గలిగిన ఆకార ములతో నుండునవియు సగు పరమేశ్వరుని రూపములను నూర్ణకొలది, వేల కొలదియు నవలోకింపుము! సావధానుఁడవై గమనింపుము!

శ్లో॥ పశ్యాదిత్యాన్ వసూన్ రుద్రా-నశ్విनౌ మరుతస్తథా ।

బహూన్యదృష్టపూర్వాణి-పశ్యాశ్చర్యాణి భారత! ॥

6

భారతా! ద్వాదశానిత్యులను అష్టవసువులను ఏకాదశ రుద్రులను అశ్విని దేవత లిరువురిని సప్తమరుత్తులను చూచుటయే గాక నీవుగాని ఇతరుఁడుగాని ఈ వరకు చూడనట్టి అద్భుత దృశ్యముల ననేకములఁజూడుము!

శ్లో॥ ఇహైకస్థం జగత్ కృతస్నం-పశ్యాద్య సచరాచరం ।

మమ దేహే గుడాకేశ! యచ్ఛాన్య ద్ద్రష్టు మిచ్ఛసి ॥

7

గుడాకేశా! చరాచర ప్రాణులతోకూడిన సమస్త జగత్తు నీ పరమేశ్వరుని శరీరమునందు ఒకచో నున్నదానిగ నవలోకింపుము! జయపరాజయములు మొదలగు వానితో దేనిని చూడఁగోరుదువో అద్దాని సంతయు చూడుమని భగవానుఁడు వచించెను.

శ్లో॥ న తు మాం శక్యసే ద్రష్టు-మనేనై వ స్వచక్షుషా ।

దివ్యం దదామి తే చక్షుః-పశ్య మే యోగ మైశ్వరమ్ ॥

8

ఈ చర్మనేత్రముతో పరమేశ్వరుని చూడఁజాలవు. అందువలన దివ్య నేత్రము నొసఁగుచున్నాను. అట్టి దివ్య దృష్టితో నా శివధ్యానయోగములో గోచరించు పరమేశ్వరుని విశ్వరూపము నవలోకింపుము!

వివరణ - “నేను చూడఁగలుగుదునని నీవు భావించినచో విశ్వరూపమును చూపెట్టుమని” అర్జునుఁడు నాలుగవ శ్లోకమున అడిగిన విషయమునకు పై ఎనిమిదవ శ్లోకమునందు భగవానుని సమాధానము కలదని తెలియవలెను.

సంజయ ఉవాచ -

శ్లో॥ ఏవ ముక్త్యా తతో రాజన్-మహాయోగేశ్వరో హరిః ।

దర్శయామాస పార్థాయ-పరమం రూప మైశ్వరమ్ ॥

9

ధృతరాష్ట్ర మహారాజా! ఇట్లు వచించి మహాయోగీశ్వరుఁడైన శ్రీహరి-అర్జునునకు-సర్వోత్కృష్టమైన పరమేశ్వరుని అసాధారణరూపమును చూపెట్టెను.

వివరణ - మహాయోగ మనఁగా - శివాహంభావమును నిరంతరము భావించుట యను శివధ్యానయోగ మగును. అట్టి యోగము నభ్యసించుటలో పరిపూర్ణతనొంది శివునితో నేకీభవించిన స్థితి గలవాడు-మహాయోగేశ్వరుడనఁ బఱుగును. పరమేశ్వరుని ఆసాధారణరూపమనఁగా-సామాన్య భక్తులకు గోచరించునది గాక-అర్జునునిఁబోలిన ఏకాంత భక్తులకు సాక్షాత్కరించునది కాగా-అట్టి తేజోమయ విశ్వరూపమును శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు-శివధ్యానయోగ మహిమచే చూపఁగలిగెనని సారాంశము.

శ్లో॥ అనేక వక్త్రినయన-మనేకాద్భుత దర్శనం ।

అనేక దివ్యాభరణం-దివ్యానేకోద్యతాయుధమ్ ॥

10

“దివ్య మాల్యాంబరధరం - దివ్యగంధానులేపనం ।

సర్వాశ్చర్యమయం దేవ-మనంతం విశ్వతోముఖమ్ ॥

11

అనేకములైన ముఖములు, బహునేత్రములు, నానావిధములైన ఆశ్చర్య దృశ్యములు, అనేకములగు దివ్యాలంకారములు, ఎత్తఁబడిన అనేక దివ్యాయుధములు, దివ్యపుష్పమాలికలు, మణిమయవస్త్రములు, దివ్యపరిమళముగల శ్రీగంధానులేపనము, సర్వవిధ ఆశ్చర్యములు గలదియు; ఆనంతఁబు, సద్బోజాతాది పంచముఖములు ప్రాగాదిదిశలయందు గలదియు నగు పరమేశ్వరుని విశ్వరూపమును పార్థుఁడు గాంచుచుండెను.

వివరణ-“సర్వాననశిరోగ్రీవః-సర్వభూతగుహాశయః.

సర్వవ్యాపీ చ భగవాన్-తస్మా త్సర్వగత, శివః”

అను శ్రుతి ననుసరించి పరమేశ్వరుఁడు అనేక ముఖాదులు గలవాడను సంశయము, మరియు “త మాదిమధ్యాంతవిహీన మేకం” ఇత్యాది శ్రుతినిగల-ఆదిమధ్యాంతములు లేనివాడై విశ్వతోముఖుండను నంశంబు-గీతలయందు అనువదింపఁబడినదని విదితమైనది.

శ్లో॥ దివి సూర్యసహస్రస్య-భవే ద్యుగప దుత్థితా ।

యది ఖాః సదృశీ సా స్యాత్-బాసస్తస్య మహత్మనః ॥

12

ఆకాశమున అసంఖ్యాక సూర్యుల కాంతి-ఏకకాలమున ఆవిర్భవించునేని-అట్టి కాంతి-విశ్వరూపము గల మహేశ్వరుని కాంతితో సమాన మగును.

శ్లో॥ తత్రైకస్థం జగత్కృతస్థం-ప్రవిభక్త మనేకథా ।
ఆపశ్య దేవదేవస్య-శరీరే పాండవ స్తథా॥

13

అర్జునుఁడు-అనేకరీతుల విభజింపఁబడినదగు జగత్తునంతయు పరమేశ్వరుని శరీరమునందు ఒకచో నున్నదానిగ నవతోకించెను.

శ్లో॥ తతః స విస్మయావిప్రో-హృష్టరోమా ధనంజయః ।
ప్రణమ్య శిరసా దేవం-కృతాంజలి రభాషత ॥

14

ధనంజయుఁడు - విశ్వరూపముఁగాంచిన పిమ్మట-ఆశ్చర్యపడుచు పులకాంకురములు (గగుర్పాటు) గలవాడై మహాదేవుని శిరస్సుతో ప్రణమిల్లి-ఆంజలిఁ పుటించియు చెప్పఁబోవు రీతిని సంభాషించెను.

అర్జున ఉవాచ.

శ్లో॥ పశ్యామి దేవాంస్తవ దేవ దేహే-సర్వాంస్తథా భూతవిశేషసంఘాన్ ।
బ్రహ్మణ మీశం కమలాసనస్థ-మృషీంశ్చ సర్వానురగాంశ్చ దివ్యాన్॥

పరమేశ్వరా ! నీ శరీరమున-దేవతల నందరిని, మరియు భూతవిశేష (శేషప్రాణి) సంఘములను, చతుర్థశలోకాధిపతి కమలాసనస్థుఁడు నగు బ్రహ్మదేవుని, ఋషులందరిని-దివ్యసర్పములను చూచుచున్నాను.

వివరణ-ఇట్లగల ఈశ శబ్దమునకు రూఢ్యర్థమును చెప్ప నలవి గాదు. "ఈశః" అనఁగా శంకరుఁడని రూఢ్యర్థమున్నను "కమలాసనస్థం" అనునది-బ్రహ్మ శబ్దమునకు విశేషణమగుటచే ఈశ శబ్దముఁగూడ బ్రహ్మశబ్దమునకు విశేషణము కావలసినదేను. విశేషణ విశేష్యముల మధ్య మరియుక విశేష్యముండుట-కూడనిది. అందువలన కమలాసనమునందు కూర్చున్నట్టి, సమస్త లోకాధీశ్వరుఁడైన బ్రహ్మదేవు నర్జునుఁడు గాంచెనని చెప్పటయే సమంజసమగును. అట్లు కానిచో విశ్వరూపము "ఐశ్వరం" పరమేశ్వరునిదగుటచే "పరమేశ్వరుని శరీరమున పరమేశ్వరు నవతోకించె" నని చెప్పనెడ-ఆత్మాశ్రయదోషము సంఘటించును. అందువలన ఉక్తార్థమే యుక్తమమైనదని తెలియవలెను.

శ్లో॥ అనేక బాహూవరవక్త్రనేత్రం-పశ్యామి త్వాం సర్వతోఽనంతరూపం ।
నాంతం న మద్యం న పునస్తవాదిం-పశ్యామి విశ్వేశ్వర! విశ్వరూప॥

హస్తములు ఉదరము (కడుపు)లు ముఖములు నేత్రములు ననేకములుగ కలిగినట్టి, సర్వవ్యాపకుఁడు అనంత (అవధిలేని) రూపములు గలవాడు నగు పరమేశ్వరుని చూచుచున్నాను. విశ్వరూపా! విశ్వేశ్వరా! ఈ పరమేశ్వర రూపమునకు ఆదిమధ్యంతములు కనఁబడుట లేదు.

వివరణ-విశ్వరూపా! అని సంబోధించుటచే పరమేశ్వరుఁడు-జగత్తునకు ఉపాదానకారణము (కుండకు మట్టివలె) ననియు; విశ్వేశ్వరా! అని పిలుచుటచే (కుండకు కుమ్మరి వలె) నిమిత్తకారణమనియు ద్యోతకమగుచున్నయది.

శ్లో॥ కిరీటినం గదిగం చక్రిణం చ -తేజోరాశిం సర్వతో దీప్తిమంతం ।

పశ్యామి త్యాం దుర్నిరీక్ష్యం సమంతా-ద్దీప్తానలార్కద్యుతి

మప్రమేయమ్ ॥ 17

కిరీటము మొదలగు ఆభరణములఁదాల్చినట్టి; గద చక్రము మున్నగు ఆయుధములను ప్రట్టుకొనినట్టి; అంతట వెలుగొందు తేజఃపుంజమగునట్టి; మండుచున్న అగ్ని సూర్యుల కాంతి గలిగినట్టి; ఇంతంతయని క్షౌలతఁజెప్పుటకు నలవిఁగానట్టి; బ్రహ్మాండమంతయు నిండుటచే దివ్యనేత్రముతో గూడ నవలోకింపరానట్టి పరమేశ్వరు నీ సందర్శమున గమనించుచున్నాను.

శ్లో॥ త్వ మక్షరం పరమం వేదితవ్యం-త్వ మస్య విశ్వస్య పరం నిధానం ।

త్వ మవ్యయః శాశ్వతధర్మగోప్తా-సనాతన స్త్వం పురుషో మతో మే॥

ఉపాసింపఁ (తెలిసికొనఁ) దగినట్టి అక్షర పరబ్రహ్మతత్త్వము పరమేశ్వరఁడను; (నీవేను) మరియు ఈ జగత్తునకు మూలమైన ఆశ్రయము పరమేశ్వరఁడను, (నీవేను) (నీవు) పరమేశ్వరుఁడు నిత్యుడై శాశ్వతమైన వైదిక స్వధర్మమును రక్షించువాడునై అనాదియైన పురుషుఁడు (నీవే) పరమేశ్వరుఁడనని భావించు చున్నాను.

వివరణ-శ్రీకృష్ణుఁడు చూపెట్టు విశ్వరూపము శివునిదే నని “ఐశ్వరం” అను పదము-తేటపఱచుచున్నందున - పరమేశ్వరుని అక్షరపరబ్రహ్మత్వాదుల నారోపించి అర్జునుఁడు శ్రీకృష్ణుని ప్రశంసించినవాడని తెలియవలెను.

శ్లో॥ అనాదిమధ్యాంత మనంతవీర్య-మనంతబాహుం శశిసూర్యనేత్రం।
పశ్యామి త్వాం దీప్తహుతాశవక్త్రం-స్వతేజసా విశ్వమిదం

తపంతమ్ ॥ 19

వాసుదేవా ; నీవు శివునితో తాదాత్మ్యము నొంది చూపెట్టు విశ్వరూపమునకు-ఆదిగాని నడుముగాని, చివరగాని కనబడుటలేదు. ప్రరమేశ్వరుని ప్రభావమున (మహిమ)కు మేఱ లేదు. మంటలు గల నోళ్ళ తేజస్సుచే ఈ ప్రపంచము నంతయు తపింపజేయునదిగ విశ్వరూపముఁ గాంచుచున్నాను.

శ్లో॥ ధ్యావాపృథివ్యో రిద మంతరం హి-వ్యాప్తం త్వయైకేనదిశశ్చసర్వాః।
దృష్ట్వాఽద్భుతం రూప ముగం తవేదం-లోకత్రయం ప్రవ్యథితం
మహాత్మాన్ ? ॥ 20

మహాత్మా ! పరమేశ్వరుఁడొకఁడే (నీవొకఁడవే) భూమ్యాకాశముల మధ్య దిశలన్నిటిని వ్యాపించినాడు. (డవు) ఉగ్రము అద్భుతంబునగు ఈ పరమేశ్వరుని విశ్వరూపమును గాంచి ముల్లోకములు వెఱగంది వణకుచున్నవి.

శ్లో॥ అమీ హి త్వాసురసంఘా విశంతి-కేచిద్భీతాః ప్రాంజలయో గృణంతి,
స్వస్తీత్యుక్త్వా మహర్షిసిద్ధసంఘాః-స్తువంతి త్వాం స్తుతిభిఃపుష్కళాభిః॥

పసువులు మొదలగు దేవతల సంఘములు - పరమేశ్వరునితో ప్రవేశించుచున్నవి. కొందరు విశ్వరూపముఁ గాంచుచు భీతిల్లినవారై అంజలిఁపుటించి ప్రార్థించుచున్నవారు. మహర్షుల యొక్కయు సిద్ధుల యొక్కయు సముదాయములు- "జగత్తునకు శుభమగు గాక" అనుచు అర్థవంతములైన స్తోత్రములతో పరమేశ్వరుని ప్రార్థించుచున్నవారు.

శ్లో॥ రుద్రాదిత్యా వసవో యే చ సాధ్యా-విశ్వేఽశ్వినౌ మరుత శ్చోష్ఠపాశ్చ।
గంధర్వయక్షాసుర సిద్ధ సంఘా-వీక్షంతే త్వాం విస్మితా శ్చైవ సర్వే॥

ఏకాదశరుద్రులు, ద్వాదశాదిత్యులు, అష్టపసువులు, సాధ్యులు, విశ్వేదేవతలు, ఆశ్వినీదేవతలు, ఏకోనపంచాశత్ (49) వాయుగణములు, పితరులు, గంధర్వులు, యక్షులు, అసురులు, సిద్ధులు ననువారి సంఘములు పరమేశ్వరుని చూచుచున్నారు. మరియు అందరును ఆశ్చర్యపడుచున్నవారు.

వివరణ-“యావదుష్టం భవే దన్నం-యావదశ్నంతి వాగ్యతాః, పితరస్తావ దశ్నంతి-యావన్నోక్తా హవిర్గుణాః” “అహారము వేడిగ ఉన్నంతవరకు, భోక్తలు మౌనము నవలంబించినంతవరకు, అహారము(దగు గుణదోషములను చెప్పనంత వరకు-పితరులు భోక్తలకు నిడిన అహారములోని సూక్ష్మాంశము ననుభవింతురు” అను స్మృతి ప్రమాణము(ఇట్టి పితరులు-ఉష్మపులు అనఁబడుదురు.

శ్లో॥ రూపం మహ తే బహువక్త్రనేత్రం-మహాబాహో! బహుబాహూరుపాదం బహూదరం బహుదంష్ట్రాకరాశం-దృష్ట్వాలోకాఃప్రవ్యథితాస్తథాఽహమ్॥

మహాబాహో! కృష్ణా! పరమేశ్వరుని రూపము-గొప్పదగుటయే గాక పెక్కు నోరులు కన్నులు హస్తములు పాదములు ఉదరములు కలదై అనేక ములైన కోటలచే మిగుల భయపెట్టునదగుటచే-ఇట్టి విశ్వరూపము నవలోకించుచు తోకులు నేనును మిక్కిలి వెఱఁగందుచున్నాము.

శ్లో॥ నభఃస్పృశం దీప్త మనేకవర్ణం-వ్యాత్రాననం దీప్తవిశాలనేత్రం ।

దృష్ట్వా హి త్వాం ప్రవ్యథితాంతరాత్మా-ధృతిం న విందామి

శమం చ విష్ణో! ॥ 24

విష్ణుశబ్దవాచ్యుడైన పరమేశ్వరా! నీ విశ్వరూపము ఆకసము(దాకునదై వ్యోమకేశ మనఁబఱఁగుచున్నయది. మరియు మంటలచే మండుచు పలు వన్నెలు గలదై ముఖములఁదెఱచుకొని మంటలుక్రమ్మిన విశాలనేత్రములు కలిగియున్నది. ఇట్టి పరమేశ్వరుని చూచి నేను మిక్కిలి బాధపడు మనస్సుతో దైర్యమును గోలు పోయి ఉపశాంతిని పొందకున్నాను.

వివరణ-ఇటు విశ్వరూపము పరమేశ్వరునిదే ఐనను విశ్వరూపమును హు పెట్టువాడు శ్రీకృష్ణుడగుటచే-అర్జునుడు-శ్రీకృష్ణుని మూలరూపమగు నారాయ ణుని నామదేయముతో “విష్ణో” అని సంబోధించుట-గీతాప్రతిపాద్యుడు పరమేశ్వరుడు” అనుటకు విరుద్ధము కాదు. ఇంతియేగాక విష్ణునామదేయము-“సర్వే దేవాః సంపిశంతీతి విష్ణుః” అను శ్రుతివాక్యము ననుసరించి-పరమేశ్వరునకు చెల్లుననుట. ఇందు పరమార్థము.

శ్లో॥ దంష్ట్రాకరాశాని చ తే ముఖాని-దృష్ట్వైవ కాలానిలసన్నిభాని ।

దిశో న జానే న లభే చ శర్మ-ప్రసీద దేవేశ జగన్నివాస॥ 25

దేవదేవా ! జగదాధారా ! కోటలతో భయముఁగొలుపునవి, ప్రళయాగ్నిఁ బోలినవి యగు పరమేశ్వరుని ముఖములను చూచినంత మాత్రమున-దిశలను గురింపలేనివాడనై సుఖ (మనఃసమాధాన)మును పొందుచులేను, ప్రసన్నుడవు కమ్ము !

శ్లో॥ అమీ చ త్వాం ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రాః-సర్వే సహైవావనిపాలసంఘైః।
భీష్మోద్రోణః సూతపుత్ర స్తథాఽసౌ-సహస్మదీయైరపి యోధముఖైః॥26

శ్లో॥ వక్త్రాణి తే త్వరమాణా విశంతి-దంష్ట్రాకరాణాని భయానకాని।

కేచి ద్వీలగ్నా దశనాంతరేషు-సందృశ్యంతే చూర్ణితైరుత్తమాంగైః।
ఈ ధృతరాష్ట్రుని కుమారులు (కౌరవులు) అందరు-భూపాల (రాజ) సముదాయములతో కూడ, మరియు భీష్ముఁడు, ద్రోణాచార్యుఁడు ఈ కర్ణుఁడు మా యోధముఖ్యులగు ధృష్టద్యుమ్నాదులతో కూడను.

కోటలతో క్రిందుమీదనుండునవి భయంకరములు నగు పరమేశ్వరుని ముఖములలో ప్రవేశించుచున్నవారు. కొందరు-పగిలిన తలకాయలతో దంతసంధులలో ఇరికినవారుగ కనఁబడుచున్నవారు.

వివరణ-ఇందువలన-"నేను పరాజయమును పొందుదు నను సంశయమును తొలగించుకొనినానని" అర్జునుఁడు తన నిశ్చయమును వెలిబుచ్చెనని - ద్యోతకమగును. "దంష్ట్రాకరాళ" పదము- 23, 25, 27, శ్లోకములలో ప్రయోగింపఁబడుటచే-(అర్జునప్రోక్తముగ-శ్రీవేదవ్యాస నిరూపిత మగుటచే) అర్జునుఁడు-పరమేశ్వరుని ఉగ్రరూపమును దివ్యనేత్రముతో గూడ చూడలేక-శ్రీకృష్ణానుగ్రహమాత్రబద్ధ దివ్యనేత్రుఁడగుటచే-శివానుగ్రహము అందుకు తోడుపడనందునను-మిగుల వెఱఁగందినాడని. లేటపడుచున్నది.

శ్లో॥ యథా నదీనాం బహవోఽంబువేగాః సముద్రమేవాభిముఖా ద్రవంతి।

తథా తవామీ నరలోకవీరా విశంతి వక్త్రాణ్యభివిజ్వలంతి॥ 28

అనేకములైన నదీజలప్రవాహములు-సముద్రమువైపు పరుగిడుచు సాగరములో చొఱఁబడునట్లు ఈ నరలోకవీరులు-మందుచున్నట్టి పరమేశ్వరుని నోరులలోనికి పోవుచున్నారు.

శ్లో॥ యథా ప్రదీప్తం జ్వలనం పతంగా విశంతి నాశాయ సమృద్ధవేగాః।
తథైవ నాశాయ విశంతి లోకాస్తవాపి వక్త్రాణి సమృద్ధవేగాః॥29

ఎవ్విధము-మిడుత పులుగులు-మండుచున్నట్టి అగ్నియందు తమ వినాశమునకై త్వరపడుచు ప్రవేశించునో, అవిధము ఇచటి యోధులు-పరమేశ్వరుని ముఖములయందు మిగుల తొందరతో ప్రవేశించుచున్నవారు.

శ్లో॥ లేలిహ్యసే గ్రసమానం సమంతాల్లోకాన్ సమగ్రాన్ వదనైర్జ్వలద్భిః।
తేజోభి రాపూర్యజగత్సమగ్రం భాసస్తవోగ్రాః ప్రతిపంతి విష్ణో॥ 30

విష్ణో! దుర్యోధనాది జనుల నందరిని-మంటలుగల నోరులతో మ్రింగుచు. చవిజూచుచున్నావు! పరమేశ్వరుని ఉగ్రములైన కాంతులు తమ వెలుతురుచే జగమునంతయు నిండినవై తపింపజేయుచున్నవి.

శ్లో॥ ఆఖ్యాహి మే కో భవా నుగ్రరూపో నమోఽస్తు దేవవర ప్రసీద!।
విజ్ఞాతు మిచ్ఛామి భవంత మాద్యం న హి ప్రజానామి
తవ ప్రవృత్తిమ్॥ 31

దేవవర (మహాదేవా!) ఉగ్రస్వరూపముగల నీవు ఎవరో చెప్పుము! నీకు నమస్కార మగుగాక! ప్రసన్నుడవు కమ్ము! ప్రప్రథముడవైన నిన్ను (పరమేశ్వరుని) బాగుగ తెలిసికొనఁగోరుచున్నాను.

ఇప్పుడు ఈ విశ్వరూప ప్రదర్శనాదికమగు నీ ప్రవర్తనమును గుర్తింపకున్నాను. అని ఆర్జునుడు విశ్వరూపమును దివ్య నేత్రముతో గాంచుచు తన భయమును లోక వ్యగ్రతను అపజయనివృత్తిని చాటుచు భగవానుని ప్రార్థింపగా-

శ్రీ భగవానువాచ-శ్రీకృష్ణభగవానుడు దిగువవిధము వాక్రుచ్చెను.

శ్లో॥ కాలోఽస్మి లోకక్షయకృత్ ప్రవృద్ధో-లోకాన్ సమాహర్తు మిహ

ప్రవృత్తః ।

ఋతేఽపి త్వా న భవిష్యంతి సర్వే-యేఽవస్థితాః ప్రత్యసీకేషు

యోధాః॥ 32.

పదునాలుగు లోకములను సంహరించు కాలాగ్ని రుద్రుడను. దుర్యోధనాది క్షత్రియులను చంపుటకు నిండుదనము గలవాడనై ఇటకు వచ్చితిని. నైన్యములలో గల భీష్మాది యోధులందరును నీ ఉద్యమ (యుద్ధ)ము లేకున్నను భువి నుండఁ జాలరు. మరణింపగలరని భావము.

శ్లో॥ తస్మాత్త్వ ముత్తిష్ఠ యశో లభస్వ-జిత్వా శత్రూన్ భుంక్ష్వ
రాజ్యం సమృద్ధం ।

మయైవైతే నిహతాః పూర్వ మేవ-నిమిత్తమాత్రం భవ సవ్యసాచిన్ ?॥

సవ్యసాచీ! అర్జునా! అందువలన నీవు ఉద్యుక్తుడవు కమ్ము! “జయింప నలవిఁగాని భీష్మప్రభృతుల నోడించినాడర్జునుఁడు” అను కీర్తిని పొందుము! దైవ హతులైన పగతుల నోడించి-సంపన్నమైన రాజ్యము ననుభవింపుము! దుర్యోధ నుఁడు మొదలగు వీరిని పరమేశ్వరుఁడే పరాజితుల నొనర్చి నీ ఉద్యమ (బాణ ప్రయోగ) మునకు ముందే సంహరించును. ఇందు నిమిత్తమాత్రుడవు కమ్ము!

శ్లో॥ ద్రోణం చ భీష్మంచ జయద్రథం చ-కర్ణం తథాఽన్యోనపి
యోధవీరాన్, మయా హతాం స్త్వం జహి మా వ్యధిష్ఠాః-
యుద్యస్వ జేతాఽసి రణే సవత్సాన్॥ 34

ద్రోణాచార్యుని, భీష్మాచార్యుని, జయద్రథుని, కర్ణుని, పోరాడు వీరుల నంద రిని-పరమేశ్వరునిచే సంహరింపఁబడువారిగ భావించి జయించుటకు యుద్ధముఁ జేయుము! రణరంగమున శత్రువులను గెలుచువాడ వగుదువు గాక!

“గెలువనలవిఁగాని భీష్మాదుల నెట్లు జయింతు” నని బెంగపడకుము!

సంజయ ఉవాచ-

శ్లో॥ ఏతచ్ఛ్రుత్వా వచనం కేశవస్య-కృతాంజలి ర్వేపమానః కిరీటీ ।
నమస్కృత్వా భూయ ఏవాహ కృష్ణం-సగద్గదం-
భీతభీతః ప్రణమ్య ॥ 35

(అకిరీటీ ధ్వునుఁడు)- ఇవిధము కేశవుని వాక్యమును విని-వణకుచు దోసి

తొగ్గినవాడై కృష్ణునకు ప్రణమిల్లి మిగుల భయపడుచు-కంతస్వరము తడబడుచుండగా-సంతోషమును భయమును ఆపుకునలేనివాడై మరల నిట్లు ప్రార్థించెను.

అర్జున ఉవాచ—

శ్లో॥ స్థానే హృషీకేశ! తవ ప్రకీర్యా-జగత్ప్రహృష్యత్యనురజ్యతే చ ।
రక్షాంసి భీతాని దిశోద్రవంతి-సర్వే సమస్యంతి చ సిద్ధసంఘాః ॥

హృషీకేశ! కృష్ణా! శివాంతర్యామ్యభిన్నభావనతో నీవు చూపెట్టిన విశ్వరూపముఁదగుమహిమచే సమస్త జగత్తు-సంతోషాతిశయమును భరింపనిదై పునఃపునః విశ్వరూపమును చూడవలెనని-అనురాగము గలదగుచున్నది. రక్కసులు వెఱఁగందినవారై నలుదిసలకు పరుగిడి వెళ్లుచున్నారు. సిద్ధుల సముదాయములు మ్రొక్కులిడుచున్నవి. ఇదంతయు నాకు సమంజసముగ తోచుచున్నయది.

శ్లో॥ కస్మాచ్ఛ తే న నమేరన్ మహాత్మన్-గరీయసే బ్రహ్మణోఽ
ప్యాదికరే ॥ అనంత! దేవేశ! జగన్నివాస!-త్వమక్షరం
సదస్తత్పురం యత్ ॥

37

మహాత్మా! చతుర్ముఖబ్రహ్మకు కూడ జనకుఁడు పరాత్పరుఁడు నగు పరమేశ్వరునకు అందరు ఎందుకు నమస్కరింపరు? అనంత! జగన్నివాస! చేతనాచేతనవర్గము ఆధ్వానిని మించిన అక్షరంబును పరమేశ్వరుఁడేను, అనఁగా పరమేశ్వరుఁడు నీలో సంపూర్ణముగ భాసించుచుండుటచే నీవు అనంతఁడవని, జగన్నివాసుఁడవని భావించుచున్నాను.

శ్లో॥ త్వ మాదిదేవః పురుషః పురాణ-స్త్యమస్య విశ్వస్య పరం నిధానం ।
వేత్తాఽసి వేద్యం చ పరంచదామ-త్వయా తతం విశ్వమనంతరూపం ॥

అనంతరూపా కృష్ణా! నీవు ఆదిదేవుడవు, పురాణ పురుషుడవు, ఈ విశ్వమునకు శ్రేష్ఠమైన ఆధారము నీవగుదువు, తెలియువాడు తెలియఁదగినది నీవేను; పరమపదము (లేక) పరఁజ్యోతి నీవేను; ప్రపంచమును నీవు వ్యాపించితివి.

విశ్వవ్యాపకత్వము, పురాణపురుషత్వము, జగదాధారత్వము, సర్వజ్ఞత్వము

మొదలగు పరమేశ్వరుని ధర్మములచే “గురురేన మహేశ్వరః” అను న్యాయము ననుసరించి-అర్జునుడు. ఈశ్వరసంబంధమైన విశ్వరూపమును దివ్యనేత్రమున గాంచి పరమసంతోషమున సద్యఃపర నిర్వృతి గలవాడై గురుభక్తిని శ్రీకృష్ణ భగవానుని ప్రశంసించుట-ఇందు పరమార్థము.

శ్లో॥ వాయు ర్యమోఽగ్ని ర్వరుణః శశాంకః-ప్రజాపతి స్త్వం
ప్రపితామహశ్చ । నమో నమస్తేఽస్తు సహస్రకృత్వః పునశ్చ
భూయోఽపి నమో నమస్తే ॥ 39

వాయుదేవుడు, యమధర్మరాజు, అగ్నిదేవత, వరుణదేవుడు, చంద్రుడు, బ్రహ్మదేవుడు, బ్రహ్మదేవుని పుట్టించువాడును నీవేను, నీకు వేయితడవలు. నమస్కారము, మరల మరలఁగూడ నమస్కారము.

వివరణ-“గురుర్బ్రహ్మ గురుర్విష్ణుః” అన్నట్లు-వాయు యమ అగ్నివరుణ చంద్ర చతుర్ముఖుఁడీ సర్వదేవతాస్వరూపుడవు నీవని శ్రీకృష్ణు నర్జునుడు-కొని యాడుట-విహితమైనది.

శ్లో॥ నమః పురస్తా దథ పృష్ఠత స్తే-నమోఽస్తు తే సర్వత ఏవ శస్సర్వ॥
అనంత వీర్యామితవిక్రమ స్త్వం-సర్వం సమాప్నోషి తతోఽసి సర్వః॥

శివాభిన్నభావనాదార్థ్యము గలవాడా! (శర్వ) చరాచరాంతర్యామ్యభిన్న స్థితి గలవాడా! (సర్వ) ముందు, వెనుక, అంతటను నీకు నమస్కారమగుగాక! నీవు శివతాదాత్మ్యాభావన గలవాడ వగుటచే-అవధిలేని మహిమ, అమితమైన పరాక్రమము గలవాడవు; సమస్తమును వ్యాపించుచున్నావు; అందువలన సర్వ శబ్దవాచ్యుండవగుదువు.

శ్లో॥ సఖేతి మత్వా ప్రసభం యదుక్తం-హే కృష్ణ హే యాదవ హే సఖేతి॥
అజానతా మహిమానం తవేదం-మయా ప్రమాదా త్ప్రణయేన వాఽపి॥
యచ్ఛాపహాసార్థ మసత్కృతోఽసి-విహార శయ్యాఽసన భోజనేషు॥
ఏకోఽథవాఽప్యచ్యుత! తత్సమక్షం-తత్క్షమయే త్వా మహామప్ర
మేయమ్ ॥ 42

సమానవయస్కుఁడ వను భావనతో- కృష్ణా! యాదవా! మిత్రమా! అని నీ ఈ మహిమను గుర్తింపని నేను పొరపాటున గాని స్నేహముతో గాని-విహారమున పడకయందు సింహాసనమునను పంక్తిభోజనమందును పరిహాసమునకై ఏమేమి మాట్లాడితినో, అవమానించితినో! అచ్యుతా! అట్టి నీ ముందు జరిగిన సందర్భమునంతను క్షమింపుమని-అప్రమేయుఁడవైన నిన్ను ప్రార్థించుచున్నాను.

శ్లో॥ పితాఽసి లోకస్య చరాచరస్య-త్వ మస్య పూజ్యశ్చ గురు ర్గరీయాన్
న త్వత్సమోఽప్యధికః కుతోఽన్యో-లోకత్రయేఽప్యప్రతిమప్రభావ॥

చరాచర ప్రపంచమునకు జనకుఁడవు; ఈ జగత్తున పూజ్యతముఁడవు నీవేను; నీతో సరిదూగువాడు లేనప్పుడు నిన్ను మించినవాడు ఇతరుఁడు ఎక్కడుండును? ముల్లోకములయందును నీ ప్రభావము-అసమానమై విరాజిల్లునది.

శ్లో॥ తస్మా త్ప్రణమ్య ప్రణిధాయ కాయం-ప్రసాదయే త్వా మహా
మీశ మీడ్యం । పితేవ పుత్రస్య సఖేవ సఖ్యః-ప్రియః ప్రియా
యార్హసి దేవ! సోడుమ్॥

44

అందువలన దేవా! నమస్కరించి శరీరమును పడవేసియు నేను నుతింపఁ దగినట్టి, పరమేశ్వరాంశ సంభూతుఁడవైన నిన్ను ప్రార్థించుచున్నాను. కుమారుని తండ్రివలె, మిత్రుని స్నేహితునివలె, భార్యను భర్తవలెను క్షమింపుము!

శ్లో॥ అదృష్టపూర్వం హృషితోఽస్మి దృష్ట్యా-భయేన చ ప్రవ్యథితం
మనో మే । తదేవ మే దర్శయ దేవ! రూపం-ప్రసీద దేవేశ!
జగన్నివాస॥

45

దేవా! దేవేశా! జగన్నివాసా! పూర్వము చూడనట్టి విశ్వరూపమును గాంచి సంతోషించినాను. మరియు నా మనస్సు-భయముతో మిగుల వ్యధఁజెందినది. నీ సహజ రూపమునే చూపెట్టుము! అనుగ్రహింపుము!

శ్లో॥ కిరీటినం గదినం చక్రహస్త-మిచ్ఛామి త్వాం ద్రష్టు మహం తథైవ ।
తేనై వ రూపేణ చతుర్భుజేన-సహస్రబాహో! భవ! విశ్వమూర్తే॥ 46

సహస్రబాహో! విశ్వమూర్తే! నిన్ను-కిరీటము గద చక్రము గల శ్రీకృష్ణ

నిగ చూడఁగోరుచున్నాను. నాలుగు చేతులు గల ఆ నీ పూర్వరూపము తోడనే ఉండుము!

శ్రీ భగవానువాచ-

శ్లో॥ మయాప్రసన్నేన తవార్జునేదం-రూపం పరం దర్శిత మాత్మయోగాత్ ।
తేజోమయం విశ్వమనంత మాద్యం-యస్మే త్వదన్యేన నదృష్టపూర్వమ్॥

అర్జునా! నీయందలి అనుగ్రహముతో- శివధ్యానయోగబలమున- నీవు దక్క నితరునిచే పూర్వము చూడఁబడనిదియు, తేజోమయంబు, ఆనంతము, ఆద్యంబు నగు పరమేశ్వరుని శ్రేష్ఠమైన విశ్వరూపమును చూపెట్టితిని.

వివరణ- శ్రీకృష్ణ భగవానుఁడు. అర్జునునిచే- ప్రార్థించఁబడినవాడై 'నేను చూపెట్టిన పరమేశ్వరుని విశ్వరూపము-నిన్ను భయపెట్టుటకు కాదనియు నిన్ననుగ్రహించుటకే ననియు" ఊహించెనని భావము.

శ్లో॥ న వేద యజ్ఞాద్యయనైర్న దానై-ర్న చక్రియాభి ర్న తపోభి రుగైః ।
ఏవం రూపః శక్య అహం నృలోకే-ద్రష్టుం త్వదన్యేన కురుప్రవీర॥

కురుప్రవీరా! నాలుగువేదములఁ జదువుటతోడను సమస్తయజ్ఞముల నాచరించుటతోడను పోడశ మహాదానముల తోడను అగ్నిహోత్రాది కర్మలన్నిటి తోడను ఉగ్ర (కఠిన)ములైన తపస్సులతోడను మానవలోకమున నీవు దక్క నితరుఁడు-ఇట్టి విశ్వరూపము గల పరమేశ్వరు నతికష్టముగనైన చూడఁజాలడు.

శ్లో॥ మా తే వ్యధా మా చ విమూఢభావో-దృష్ట్వా రూపం ఘోర
మీదృఙ్మమేదం । వ్యపేతభిః ప్రీతమనాః పున స్త్వం-తదేవ మే
రూప మిదం ప్రపశ్య॥

49

భయంకరము, అవేక ముఖాదులు గలది యగు పరమేశ్వరుని విశ్వరూపమును చూచినావు గాన బాధపడకుము! మనస్సును కలవర పెట్టకుము! భయమును విడనాడి మనస్సును కుదుటపఱచుకొనియు నీవు మరల ఆ నా కృష్ణరూపమునే బాగుగా నవలోకింపుము!

సంజయ ఉవాచ-

శ్లో॥ ఇత్యర్జునం వాసుదేవ స్తతోక్త్వా-స్వకం రూపం దర్శయామాస భూయః॥
ఆశ్వాసయామాస చ భీతమేనం-భూత్వా పునః సౌమ్యవపు ర్మహాత్మా॥

వాసుదేవుడు-అర్జునుడు కోరిన విధము-పార్థునకు-తన రూపమును మఱల చూపెట్టెను. ఉగ్రమైన విశ్వరూపమును చూచుటచే వెఱగందిన అర్జునుని శాంత మూర్తయై-ఊరడించెను. విశ్వరూపము శ్రీకృష్ణునిది గాక పరమేశ్వరునిదే నని సంజయోక్తి చేతను నిర్ధారింపవచ్చును.

అర్జున ఉవాచ-

శ్లో॥ దృష్ట్వేదం మానుషం రూపం-తవ సౌమ్యం జనార్దన ।

ఇదానీ మస్మి సంవృత్తః-నచేతాః ప్రకృతిం గతః ॥ 51

జనార్దనా! ఇప్పుడు ఈ నీ మానవ సౌమ్యరూపమును గాంచి న్వభావసిద్ధ మైన నిలుకడతో మనస్సులో కలిగిన కలపరమును పోగొట్టుకొని నిదానించితిని.

శ్రీ భగవానువాచ-

శ్లో॥ సుదుర్దర్శ మిదం రూపం-దృష్టవా నసి యన్మమ ।

దేవా అప్యస్య రూపస్య-నిత్యం దర్శనకాంక్షిణః ॥ 52

అతికష్టముగ నైన చూడనలవి గానట్టి పరమేశ్వరుని ఈ విశ్వరూపము నవలోకించితిని గాన ధన్యుడవైతివి. ఈ విశ్వరూపము నమరులు గూడ నెల్ల కాలము చూడఁగోరుచుందురు.

వివరణ- విశ్వరూపము దంష్ట్రాకరాశ మైనను భూతభవిష్యద్వర్త మాన దృశ్యములు గలదగుటచే- చూపరులకు జన్మసార్థకతను కలుగఁజేయునదని తెలియుము! దేవతలు గూడ దీని నవలోకింప నాకాంక్షింతురు కాని వారికి గూడ నిది గోచరము కానట్టిది. అట్టి రూపమును నీకు చూపెట్టితిని గాన నీవు శివానుగ్రహపాత్రుడవై నావని భగవానుడు వాక్రుచ్చెను.

శ్లో॥ నాహం వేదై ర్న తపసా-న దానేన న చేజ్యయా ।

శక్య ఏవం విదో ద్రష్టుం-దృష్టవా నసి మాం యథా ॥

53

అర్జునా! పరమేశ్వరుని ఏ విధము గలవానిగ చూచితివో, అవిధమగు విశ్వరూపము గల పరమేశ్వరుని-వేదాధ్యయనములతోడను, తీవ్రమైన తపస్సు చేతను గొప్ప గొప్ప దానముల వలనను, జ్యోతిష్టోమాది యాగములచేతను చూడ నలవిఁగాదు.

వివరణ-న వేద యజ్ఞాధ్యయనైః" ఇత్యాది శ్లోకమున చెప్పఁబడిన అంశ మునే ఈ శ్లోకమున చెప్పట-పునరుక్తి దూషితమని భావించరాదు. శాస్త్రమర్యాద ననుసరించి ఇయ్యది అభ్యాసమని గ్రహింపవలెను.

శ్లో॥ భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య-అహ మేవంవిదోఽర్జున! ।

జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన-ప్రవేష్టుం చ పరంతప ॥

54

పరంతపా! పరమేశ్వరుఁడు-పరమార్థముగ తెలియుటకు, సాక్షాత్కరింప జేసికొనుటకు, సాయుజ్యము క్రిచే పొందుటకును "అన్యథా శరణం నాస్తి త్వమేవ శరణం మమ" అన్నట్లు తదేకనిష్ఠారూపమగు స్నేహపూర్వకధ్యానము అనఁదగు అనన్యభక్తిచేతనే సాధ్యపడువాడు. అట్టి విశ్వరూప సందర్శనము నీకు ఘటించుటచే నీవు నావలె శివానన్యభక్తుఁడుగ గుర్తింపఁబడుచున్నావని వివేకము.

శ్లో॥ మత్కర్మకృన్మత్సరమో-మద్భక్తః సంగవర్జితః ।

నిర్దైరః సర్వభూతేషు-య స్స మామేతి పాండవ ॥

55

పాండుపుత్రా! "పరమేశ్వరుని ఆరాధనము" అను భావనతో వేదవిహితము లగు సంధ్యావందనాది కర్మల నాచరించుచు-పరమేశ్వరుఁడే సర్వాధికుఁడు-అను దృఢభావము గలవాడై పరమేశ్వరుని నిత్యము ధ్యానించుచు పూజించుచును బంధు స్నేహవర్జితుఁడై ప్రాణులందరియందు వైరము లేనివాడుగ నుండు పురుష శ్రేష్ఠుఁడు-దేహాంతమునందు పరమేశ్వరుని పొందును.

వివరణ-పగవారియందు గూడ ద్వేషమును విడనాడినచో-సమభావన ఏర్పడును. అట్టి సమభావము శివారాధనముగ పరిణమించునని "సర్వోపకార

కరణం-సర్వానుగ్రహణం తథా! సర్వాభయప్రదానం చ-శివస్యారాధనం విదుః"
అను శివమహాపురాణ శ్లోకము-ధృవీకరించినది.

పరమేశ్వరునివలన లభించిన గీతాశాస్త్రముఁదగు అర్థసారము పై శ్లోకమున గలదని చదువరులు గుర్తింతురు గాక!

ఇతి శ్రీ మహాభారతే శతసాహస్రస్యాం సంహితాయాం వైయాసిక్యాం,
భీష్మపర్వణి, శ్రీమత్ భగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు, బ్రహ్మ
విద్యాయాం, యోగశాస్త్రే, శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే,
విశ్వరూపసందర్శనయోగో నామ ఏకాదశోఽధ్యాయః

ఇయ్యది - శ్రీ నీలకంఠ భగవత్ పాదారాధ్య విరచితంబగు శ్రీ మద్భగవద్గీతా
భాష్యమున "మనో రంజనం" బను శాంకరీయ ఆంధ్రానువాదమున
పదునొకండవ అధ్యాయము

శ్రీ నందికేశ్వర పురాణము-అను-మోక్షసామ్రాజ్యపథము

ఆరాధ్య శైవులకు ఇతర శైవులకు నుపయోగింపవలెనని-గరుడ పురాణం
దిరి-14 అధ్యాయములలో-పురాణములనుండి సేకరింపఁబడిన సంస్కృత
కములను తెలుగర్థముతో వ్రాశినాను. ఇందు- అవసానకాలమున చేయవలసిన
ధానములు; 12 రోజులు-కర్త-ఆచరింపఁదగిన కర్మకాండ; అన్నదానాది
మహిమ, మహాకైలాసము అనఁదగు మోక్షసామ్రాజ్యముయొక్క మార్గము,
పాపాత్ముల అనుభవములు, పుణ్యాత్ముల ప్రభావము, బైరవలోకవర్ణనము,
సానందశివశర్మ కథాదులు వ్రాయఁబడినవి. మహేశ్వర నందికేశ్వరసంవాదమగు
ఈ గ్రంథమును ముద్రించుటకు సజ్జనులనుండి ఆర్థిక సహకారమును కోరు
చున్నాను.

నిర్మల శంకరశాస్త్రి

ఓమ్

శ్రీ మహాగణాధిపతయే నమః

శ్రీ మేధా దక్షిణామూర్తయే నమః

శ్రీ భగవద్గీత

ద్వాదశాధ్యాయము

“మనోరంజన” శాంకరీయ ఆంధ్రానువాదసహితము

అర్జున ఉవాచ -

శ్లో॥ ఏవం సతతయుక్తా యే-భక్తా స్త్వాం పర్యుపాసతే ।

యే చాప్యక్షర మవ్యక్తం-తేషాం కే యోగవిత్త మాః? ॥ 1

ఇవిధము సర్వకర్మార్పణము మొదలగు వానితో ఏ భక్తులు పరమేశ్వరుని సాకారునిగ ఎల్లకాలము పరమేశ్వరనిష్ఠ గలవారై ఉపాసించురో, ఎవరైతే భక్తులు-నిర్దేశింపనలవిగానట్టి నిరాకారంబు నగు మహాలింగస్వరూపము నుపాసించురో; వారిలో ఎవరు శ్రేష్ఠులు? అని అర్జునుఁడు ప్రశ్నించెను.

వివరణ.-“మత్కర్మకృత్” ఇత్యాదిని పరమేశ్వరు నుపాసించుట-ముఖ్యమగునని-ఏకాదశాధ్యాయము యొక్క చివరన చెప్పబడినందున- “త మాదిషధ్యాంతవిహీన మేకం-విభుం చిదానంద మరూప మద్భుతం” ఇత్యాదిని శ్రుతిని నిరాకారుఁడుగను “ఉమాసహాయం పరమేశ్వరం ప్రభుం త్రిలోచనం నీలకంఠం ప్రశాంతం” ఇత్యాది శ్రుతిని సాకారుఁడుగను వినంబడుటచే-పరమేశ్వరుని సాకారోపాసనము శ్రేష్ఠమా? నిరాకారోపాసనము మిన్నయా? అని అర్జునుఁడు ప్రశ్నింప వంసివచ్చెను.

ఇటు అక్షరపదము నిర్గుణపరమని వ్యాఖ్యానించువారు, జీవాత్మ పరమని

వివరించువారు, లక్ష్మీపరమని బ్రహ్మపడువారును వైదిక మార్గమును విసర్జించిన వారని తేటపడుచున్నయది.

ఎట్లనఁగా? నిర్గుణ బ్రహ్మతత్త్వము-శ్రుతిసూత్రసమ్మతము కానట్టిది. నిర్గుణము ఉపాస్యము కాదని పరులంగీకరించుటచే "పర్యుపాసతే" అనునది పరుల వాదమునకు విరుద్ధమైనది. "శివ ఏకో ద్యేయః" ఇత్యాది శ్రుతి ననుసరించి శివేశ్వరము అనుపాస్యమగుటచే-జీవాత్మ-ఉపాస్యుఁడు కానట్టివాడు; లక్ష్మీపరంబనుటలో వాసుదేవుఁడు అసమర్థుఁడని ద్యోతక మగును.

శ్రీ భగవానువాచ-

శ్లో॥ మయ్యావేశ్య మనో యే మాం-నిత్యయుక్తా ఉపాసతే ।

శ్రద్ధయా పరయోపేతా-స్తే మే యుక్తతమా మతాః ॥

2

ఏ భక్తులైతే ఆకారసహితుఁడగు పరమేశ్వరునందు మనస్సు నిలిపి అత్యంతశ్రద్ధ (మిక్కుటమైన పట్టుదల)తో కూడినవారై నియమిత సమయములలో నిత్యము ధ్యానించుచు పరమేశ్వరు నారాధింతురో-అట్టి సాకార భక్తులు శ్రేష్ఠులుగ పరమేశ్వరునకు ఇష్టులగుదురు.

శ్లో॥ యే త్వక్షర మనిర్దేశ్య-మవ్యక్తం పర్యుపాసతే ।

సర్వత్రగ మచింత్యం చ-కూటస్థ మచలం ద్రువమ్ ॥

3

సంనియమ్యేంద్రియగ్రామం-సర్వత్ర సమబుద్ధయః ।

తే ప్రాప్నునంతి మామేవ-సర్వభూతహితే రతాః ॥

4

"ఇద మిత్థ" మని నిర్దేశింపనలవి గానిది, శాశ్వతము, సర్వవ్యాపకము, తెలియరానిది, వికారరహితము, స్థిరము, సత్యంబు నగు అవ్యక్తమనఁదగు మహాలింగమును- ఇంద్రియములను విషయములనుండి మఱల్చి శత్రు మిత్రాదుల యందు సమానబుద్ధి గలవారై సర్వప్రాణుల హితమునందు ఆసక్తి గలవారై- ధ్యానింతురో-అట్టి నిరాకారోపాసకులును పరమేశ్వరునే పొందుదురు.

వివరణ- నిరాకారమనఁగా-కరచరణాదిరహితమగు మహాలింగమనఁబఱుగుచు సూక్ష్మాతీసూక్ష్మంబగునది. అట్టి భావలింగము నుపాసించువారును శివసాయుజ్యము నొందుదురని భావము.

శ్లో॥ క్షేతోఽధికతరస్తేషా-మవ్యక్తాసక్తచేతసాం ।

అవ్యక్తా హి గతి ర్దుఃఖం-దేహవద్భి రవాప్యతే ॥

5

మహాలింగోపాసనమునందు ఆసక్తిగల భక్తులకు-శ్రమ-మిక్కుటమగును. ఎందుకనగా? శరీరధారులకు నిరాకారము నుపాసించుట-కష్టముగ నీద్దించు నట్టిది.

వివరణ- శివతత్త్వము-ఇష్టప్రాణబావలింగాత్మకము కాగా ఇంద్రియ గోచరమగు ఇష్టలింగమును, మనోగ్రాహ్యమగు ప్రాణలింగము నుపాసించక- కేవలము బావలింగము నుపాసించుట-భక్తులకు కష్టసాధ్యమగునని బావము. శివ షడక్షరీ మహామంత్రజపముతో ప్రాణలింగోపాసనము, శివాగమోక్త రీతిని బాహ్య పదారముల నర్పించుటతో ఇష్టలింగోపాసనము మడించినచో బావలింగధ్యానము సుకరమగునని వివేకము.

శ్లో॥ యే తు సర్వాణి కర్మాణి-మయి సన్న్యస్య మత్పరాః ।

అనన్యేనై వ యోగేన-మాం ధ్యాయంత ఉపాసతే ॥

6

తేషా మహం సముద్ధర్తా-మృత్యుసంసారసాగరాత్ ।

భవామి న చిరాత్ పార్థ-మయ్యావేశితచేతసామ్ ॥

7

పార్థా! ఏ భక్తులైతే కర్మల నన్నిటిని పరమేశ్వరునకు సమర్పించుచు-పర మేశ్వరుడే పరాత్పరుడని భావించుచు-అన్యదేవతలను ఇతరమంత్రములను భిన్నభిన్న క్రియలను విడనాడి- "శివోఽహం" అను బావన యనఁదగు ధ్యాన యోగముతో పరమేశ్వరుని చింతించుచు నుపాసించురొ, పరమేశ్వరునందే చిత్త మును నిలిపినట్టి భక్తవర్ములను-మృత్యుమయము సాగరమువంటిదియు నగు సంసారబంధమునుండి విముక్తులఁ జేయును.

వివరణ-"శివో ఏకో ద్యేయః, శివంకరః సర్వమస్యత్ పరిత్యజ్య" అను శ్రుతి ననుసరించి శివేతరదేవతాధ్యానము-ముముక్షువులకు కూడధనియు, నాకంటె పరదైవము వేరని భావించువాడు- పశుతుల్యుడగును గాన "శివోఽహం" బావ నచే శివుడగుననియు తెలియవలెను. వస్తుతః శివుడు-ఉపాసకునికన్న వేరైనను మాంత్రికుని గరుత్మంతుడు వలె ఉపాసకుని-తన స్వరూపప్రదానముతో ననుగ్ర హించును. "యదా చర్మపదాకాశం-వేష్టయిష్యంతి మానవాః, తదా శివ మవి జ్ఞాయ-దుఃఖస్యాంతో భవిష్యతి" అను శ్రుతి-శివోపాసకునకే మోక్షము సులభ

మగునని నొక్కి వక్కాణించుటచే-అనన్యభక్తిచే శివు సుపాసింపవలెనని విదితమైనది.

శ్లో॥ మయ్యేవ మన ఆధత్స్వ-మయి బుద్ధిం నివేశయ ।

నివసిష్యసి మయ్యేవ-అత ఊర్ధ్వం న సంశయః ॥

8

అందువలన— సంకల్పవికల్పాత్మకమైన మనస్సును పరమేశ్వరునందే నిలుపుము! నిశ్చయాత్మకమగు బుద్ధిని పరమేశ్వరునందే నెలకొలుపుము! ఇట్లు ప్రవర్తింతువేని—ఈ శరీరమునుండి వెళ్ళగానే పరమేశ్వరుని చెంతనే నివసించువు!

వివరణ-చంచలమగు మనస్సును స్థిరపఱచినచో—దృఢ నిశ్చయము గలవాడవై-పరమేశ్వరుడే సర్వాత్మనా ఆరాధింపఁదగినవాడను ఏకాగ్రభక్తితో శివసాయుజ్యము నొందుదువని భావము.

శ్లో॥ అథ చిత్తం సమాదాతుం-న శక్నోషి మయి స్థిరం ।

అభ్యాసయోగేన తతో-మామిచ్ఛాప్తుం ధనంజయ ॥

9

ధనంజయా! చిత్తమును స్థిరము నొనర్చి-పరమేశ్వరునందు నిలుపుటకు నలవి గానిచో-అటునిటు పరుగిడు మనస్సును మాటిమాటికి మఱల్చునట్టి అభ్యాసము అను ఉపాయముతో పరమేశ్వరుని ధ్యానించుటకై ప్రయత్నించుము!

శ్లో॥ అభ్యాసేఽప్యసమర్థోఽసి-మత్కర్మపరమో భవ! ।

మదర్థ మపి కర్మాణి-కుర్వన్ సిద్ధి మవాప్స్యసి ॥

10

పార్థా! అభ్యాసమును గూడ చేయఁజాలనిచో-పరమేశ్వరారాధన బుద్ధిని సత్కార్యముల నాచరింపుము! పరమేశ్వరు నుద్దేశించి యైనను పుణ్యకార్యములఁ జేయుచుండినయెడల-శివానుగ్రహమువలన మోక్షముఁ జెందగలవు!

శ్లో॥ అథైతదప్యశక్తోఽసి-కర్తుం మద్యోగ మాశ్రితః ।

సర్వకర్మఫలత్యాగం-తతః కురు యతాత్మవాన్ ॥

11

పరమేశ్వరునికై పుణ్యముల నొనర్చుటకు మనస్సు స్థిరపడనిచో “పరమేశ్వరుడే శరణము” అను భావము నాశ్రయించి-సమస్త సత్కార్యముల పలికమును-మనోనిగ్రహమున-అపేక్షింపకుము!

శ్లో॥ శ్రేయోఽహి జ్ఞాన మభ్యాసాత్-జ్ఞానా ద్యానం విశిష్యతే ।

ధ్యానాత్ కర్మఫలత్యాగ-స్యాగా చ్ఛాంతి రనంతరమ్ ॥ 12

పరమేశ్వరభక్తి లేనట్టి అభ్యాసమునకంటె - పరమేశ్వరుని స్వరూపమహిమ లను గుర్తించు జ్ఞానము (శివభక్తి) శ్రేష్ఠమగును. అట్టి జ్ఞానమునకన్న - శివధ్యానము మిన్నయగునది. శివధ్యానమున కంటె - కర్మఫలత్యాగము - పరిష్కమగును. కర్మ ఫలత్యాగముచే శివానుగ్రహము కలుగును గాన వెనువెంటనే ముక్తి లభించును.

వివరణ - "తతస్తు తం పశ్యతే నిష్కళం ధ్యాయమానః" "పరమేశ్వరుని పరిపూర్ణునిగ ద్యానించువాడు - ధ్యానావసానమున పరమేశ్వరుని దర్శించును" అను శ్రుతి ననుసరించి - ఇటు - శివధ్యానము ప్రశంసింపఁబడినది. శివధ్యానమునకు వలయు చిత్తశుద్ధి - సర్వకర్మఫలత్యాగముతో నేర్పడును గాన ధ్యానసాధనముఖ్య ముగ - కర్మఫలత్యాగము - పేర్కొనఁబడినది. సాధ్యమునకన్న సాధనము మిన్న యనుటచే సాధకుఁడు సాధనము నవశ్యమవలంబించునని ఇటు నివ్వీధము తగ వానుఁడు వక్కాణించెనని తెలియవలెను.

శ్లో॥ అద్వైష్టా సర్వభూతానాం-మైత్రః కరుణ ఏవ చ ।

నిర్మమో నిరంహకారః-సమదుఃఖసుఖః క్షమీ ॥ 13

ప్రాణులందరిని ద్వేషింపనివాడై స్నేహభావముతో భూతదయ గలవాడై మమకారము అహంకారములేనివాడై సుఖదుఃఖములను సమానములుగ భావించుచు ఓర్పు గలవాడునై యుండవలెను.

వివరణ. తనకు అపకారమును చేయువారిని సను ద్వేషింపకుండుట; మనస్సుతో గూడ ద్రోహచింత లేకుండుట; దుఃఖపడువారిని కరుణించుట; శరీరమునందు ఇంద్రియములయందును మమకారమును తగ్గించుకొనుట; నేను సర్వశ్రేష్ఠుఁడనను దురహంకారము లేకుండుట, సుఖము దుఃఖము ఒకటేనను సమ భావన కలిగియుండుట; వికారము లేకుండుటయు (ఓర్పు) పరమేశ్వరానుగ్రహము భక్తునకు లభించుటకు - లక్షణములగునవి.

శ్లో॥ సంతుష్టః సతతం యోగీ-యతాత్మా దృఢనిశ్చయః ।

మయ్యర్పితమనోబుద్ధి-త్యో మద్భక్తః స మే ప్రేయః ॥ 14

లాభనష్టములందును ప్రసన్నమైన మనస్సు గలిగి- ఎల్లకాలము పరమేశ్వరుని స్మరించుచు-మనస్సు సరికట్టి-ప్రారంభింపఁబడిన శాంతవప్రతాంగముల నాచరించుటయందు పట్టుదలతో పరమేశ్వరునందు మనోబుద్ధులను నిలిపియుండు భక్తుఁడు-పరమేశ్వరునకు ప్రీయుఁడగును.

శ్లో॥ యస్మా న్నోద్విజతే లోకో-లోకా న్నోద్విజతే చ యః ।

హర్షామర్షభయోద్వేగై-ర్ముక్తో యః స చ మే ప్రీయః ॥ 15

ఎవనివలన లోకము భయపడదో, ఎవఁడు ఇతరుని వలన భీతిఁజెందదో, హర్ష (తనకు వస్తువు దొరికినచో సంతోష)ము; అమర్షము=(వరులకు ఏదేనిలభించినచో సహింపకుండుట) భయము; ఉద్వేగము (చిత్తమును పరితపింపఁజేయుట) అను అవగుణములు లేనట్టివాడు-పరమేశ్వరునకు ప్రీయుఁడగును.

శ్లో॥ అనపేక్షః శుచి ర్దక్ష-ఉదాసీనో గతవ్యధః ।

సర్వారంభపరిత్యాగీ-యో మే భక్తః స మే ప్రీయః ॥ 16

ఎట్టి కోరికలు లేనివాడై బాహ్యభ్యంతరములయందు పరిశుభ్రత గలవాడై గుర్తించుటకు చేయుటకును సమర్థుఁడునై పక్షపాతము (భేదబుద్ధి) లేనివాడునై మనోవ్యాధిరహితుఁడై సర్వవిధములైన ఉద్యమములను ప్రారంభింపనివాడునై నట్టి భక్తుఁడు-పరమేశ్వరునకు సన్నిహితుఁడగును.

శ్లో॥ యో న హృష్యతి న ద్వేష్టి-న శోచతి న కాంక్షతి ।

శుభాశుభపరిత్యాగీ-భక్తిమాన్ య స్స మే ప్రీయః ॥ 17

ఇష్టమైనది లభించినచో సంతోషింపకుండుట; ఇష్టముకానిది ముందున్నచో అగ్రహింపకుండుటయు; ప్రీయమైనది పోయినయెడల, దుఃఖింపకుండుటయు; ఎంత ప్రయత్నించినను ఏదేని దొరుకనిచో అద్దాని సపేక్షింపకుండుటయు; పాపములను వలె పుణ్యములను పరిహరించుటయు ఏకాగ్రభక్తుని లక్షణములు-అట్టి వాడు-పరమేశ్వరునకు ప్రీయుఁడగును.

శ్లో॥ సమః శత్రౌ చ మిత్రే చ-తథా మానావమానయోః ।

శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు-సమః సంగవివర్జితః ॥ 18

శత్రువులయందు మిత్రులయందును సమదృష్టి గలవాడై మానము నవ
మానమును పరిగణింపనివాడునై దేనియందును ఆసక్తి లేనివాడునై శీతోష్ణము
లను సుఖదుఃఖములను సమానములుగ ననుభవించువాడు-శివప్రియుడగును.

శ్లో॥ తుల్యనిందాస్తుతి ర్మోనీ-సంతుష్టో యేన కేనచిత్ ।

అనికేతః స్థిరమతి-ర్భక్తిమాన్ మే ప్రియో నరః ॥ 19

తన నిందను పొగడ్తను సమముగ బావించుచు మితముగ సంభాషించుచు
సహజముగ లభించుదానితో సంతోషించుచు ఒకేచోట స్థిరనివాసమునందు ఆసక్తి
లేనివాడై స్థిరబుద్ధిమంతుడైనై భగవద్భక్తి గలిగియుండు మానవుడు పరమేశ్వ
రునకు ప్రియుడగును.

శ్లో॥ యే తు దర్మార్థమృత మిదం-యతోక్తం పర్యుపాసతే ।

శ్రద్ధదానా మత్పరమా-భక్తా నైఽతీవ మే ప్రియాః ॥ 20

ఎవరైతే అమృతత్వము అనబడు మోక్షమునకు సాధనమైనందున అమృ
తంబు, పరమేశ్వరునందు మనస్సు నిలుపుట మొదలగు దర్మములతో కూడి
నదియునగు; ఈ ద్వాదశాధ్యాయమందలి ఉపదేశమును- శాస్త్రోక్తరీతి ననగా
స్వస్వప్రదాయ పద్ధతిని-పట్టుదలతో పరమేశ్వరునందు నిష్ఠతోడ నాచరింతురో,
అట్టి భక్తులు-పరమేశ్వరునకు అత్యంత ప్రియులగుదురు.

ఇతి శ్రీ మహాభారతే శతసాహస్రస్యాం సంహితాయాం, వైయాసిక్యాం,

భీష్మపర్వణి, శ్రీమత్ భగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు, బ్రహ్మ

విద్యాయాం, యోగశాస్త్రే, శ్రీ కృష్ణార్జున సంవాదే,

భక్తియోగో నామ ద్వాదశోఽధ్యాయః

ఇయ్యది

శ్రీ సీలకంఠ భగవత్పాదారాధ్య విరచితంబగు శ్రీమత్ భగవద్గీతా భాష్యముఁ

దగు “మనోరంజన” మను శాంకరీయ ఆంధ్రానువాదమున

పండ్రెండవ అధ్యాయము

శ్రీ మహాగణాధిపతయే నమః

శ్రీ మేధా దక్షిణామూర్తయే నమః.

శ్రీ భగవద్గీత

తయోదశాధ్యాయము

“మనోరంజన” శాంకరీయ ఆంధ్రానువాద సహితము

(భగవద్గీతలోని మూడవ షట్కమున ఉపాసనా దార్థ్యమునకు వలయు అనేకాంశములు వివరింపఁబడుచున్నవి).

శ్రీ భగవానువాచ-

శ్లో॥ ఇదం శరీరం కౌంటేయ-క్షేత్ర మిత్యభిదీయతే ।

ఏతద్యోవేత్తి తం ప్రాహుః-క్షేత్రజ్ఞ ఇతి తద్విదః॥

1

కౌంటేయా! బహిరంతరింద్రియ సహితము, సుఖదుఃఖభోగస్థానముకను పడునదియు నగు ఈ శరీరము-కర్మఫలసిద్ధి గలదగుటచే-క్షేత్రమని చెప్పఁ బడును. దీని నెవఁడు- “నాది” అను అభినివేశముతో-పోషించుకొనునో అట్టి జీవాత్మ క్షేత్రజ్ఞుడనఁబఱఁగునని-క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞపరిజ్ఞానము గల మహానుభావులు వక్కాణింతురు.

వివరణ-పశువు (జీవాత్మ) పాశము (సంసారము) పతి (పరమేశ్వరుఁడు) అనువానిఁ జెందిన పర అపర అనఁబడు రెండు ప్రకృతులు సప్తమాధ్యాయమున విద్దేశింపఁబడినవి. క్షేత్రజ్ఞుడనఁదగు పశువు రూపముగా గల పరాప్రకృతి యొక్కయు, క్షేత్రమనఁదగు పాశము రూపముగా గల అపరాప్రకృతియొక్కయు స్వరూపమును నిరూపించుటద్వారా-పతి యనఁదగు పరమేశ్వరుని లక్షణమును.

పరిశీలించి నిర్ణయించుటకు—క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ విభాగము గల ఈ అధ్యాయము ప్రారంభింపఁబడినది. ఆరెంటిలో పాశరూపయగు అపరాప్రకృతి-సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మికమై భోగ్య భోగోపకరణ భోగాయతన రూపముగ పరిణమించి పశువునకు—దేహేంద్రియాకారమగుచున్నది. అదియే ఈ శరీరము; ఇద్దానిని భగవానుఁడు పై శ్లోకమున వివరించెను.

భోగ్యములనఁగా—శబ్ద స్పర్శరూప రస గంధాది విషయములు;

భోగోపకరణములు—త్వక్ చక్షుః శ్రోత్రజిహ్వప్రూణాది ఇంద్రియములు;

భోగాయతనము—శరీరము;

శ్లో॥ క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం విద్ధి-సర్వక్షేత్రేషు భారత! ।

క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞయో ర్జ్ఞానం-యత్ తత్ జ్ఞానం మతం మమ ॥ 2

భరతవంశోద్భవా అద్భుతా! శరీరములన్నిటియందును జీవాత్మ ఉన్నాడనియు పరమేశ్వరుడు జీవాత్మను ప్రేరేపించుటకు శరీరములలో అంతరాత్మగా నివసించుచున్నాడనియు తెలియుము! “ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా—నమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే” “సువర్ణములగు రెండు పక్షులు (జీవపరమాత్మలు) స్నేహితులవలె కూడి వృక్షము (భోలి)న ఒకే శరీరమునందు నివసించుచున్నవి” “గుహం ప్రవిష్టా వాల్మానౌ హి తద్దర్శనాత్” “జీవేశ్వరులు—హృదయగుహఁ బ్రవేశించినవారని శ్రుతియందు గానంబడుచున్నది” ఇత్యాది శ్రుతిసూత్రములఁ బట్టి జీవపరమాత్మలు—ప్రతిశరీరమునందు ప్రేర్య ప్రేరక భావమున నున్నవారని విదితమగుటచే—క్షేత్రజ్ఞం=జీవాత్మను; మాం చాపి=పరమేశ్వరుని గూడ నని యిట ప్రతిపాదించుట సమంజసమైనది.

క్షేత్రమెట్టిదో క్షేత్రజ్ఞుఁడెట్టివాడో క్షేత్రజ్ఞుని వెంటాడు పరమేశ్వరుఁడెట్టివాడో గుర్తించుట-జ్ఞానమగుననని పరమేశ్వరుని యభిమత మగునని పై శ్లోక విశదార్థము.

శ్లో॥ తత్ క్షేత్రం యచ్ఛ యాదృక్చ-యద్వికారి యతశ్చ యత్ ।

స చ యో యత్ప్రభావశ్చ-తత్సమాసేన మే శ్రుణు ॥ 3

అట్టి శరీరము-ఏ యే రూపము గలదో, ఎట్టి ధర్మములతో కూడినదో ఎట్టి

ఇంద్రియాదివికారములు గలదియో, ఎద్దాని ప్రకృతిపురుష సంయోగము)వలన సంభవించునో, క్షేత్రజ్ఞుఁడు పరమేశ్వరుఁడును ఎట్టి స్వభావము ప్రభావము గల వారో, అట్టి విషయమును సంగ్రహముగ నావలన వినుము!

శ్లో॥ ఋషిభి ర్బహుదా గీతం-చందోభి ర్వివిధైః పృథక్ ।

బ్రహ్మసూత్రపదైశ్చైవ-హేతుమద్భి ర్వినిశ్చితైః ॥

4

వేదవ్యాసాది ఋషులు, అనేకములైన ఉపనిషద్వాక్యములు, యుక్తియుక్తములు నిశ్చితార్థకములు నగు బ్రహ్మమీమాంసాన్యాయములును, పెక్కుభంగిమల చెప్పినట్టి-పై క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞాది విషయమునంతయు చెప్పెద నని భావము.

శ్లో॥ మహాభూతా న్యహంకారో-బుద్ధి రవ్యక్త మేవ చ ।

ఇంద్రియాణి దశైకం చ-పంచ చేంద్రియగోచరాః ॥

5

భూమి జల తేజో వాయు ఆకాశములు అను పంచ మహాభూతములు, అహంకారము, బుద్ధి, అవ్యక్తము, కర్మజ్ఞానేంద్రియములు పది. మనస్సు జ్ఞానేంద్రియ విషయములు ఐదు నను ఇరువదినాలుగు తత్త్వములు-

శ్లో॥ ఇచ్ఛా ద్వేషః సుఖం దుఃఖం-సంమాత శ్చేతనా దృతిః ।

ఏతత్ క్షేత్రం సమాసేన-సవికార మువాహృతమ్ ॥

6

రాగద్వేషములు, సుఖదుఃఖములు గలదై పంచభూతముల కూడిక-జీవాత్మశరీరధారణమునకు ఆధారము నగు నీ క్షేత్ర (శరీర)ము తన వికార (కార్య)ములతో కూడియుండునని-సంగ్రహముగా-నుడువఁబడినది.

వివరణ-అహంకారము-పంచమహాభూతముల చేరికను కలిగించునదనియు; బుద్ధియనఁగా-అహంకారమును కలిగించు మహత్తత్త్వమనియు; సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకమగు ప్రధానము మూలప్రకృతి యనఁబఱుగునదియై మహత్తత్త్వమును సంభవింపఁజేయునదనియు, ఇదియే అవ్యక్త మనఁబడుననియు, ఎనిమిది తెఱఁగులు గలది-ప్రకృతి యనియు సాంఖ్యమత సిద్ధాంతము.

అవ్యక్తమనఁగా-పరమేశ్వరుని శక్తియగు మాయయని “మా యాం తు ప్రకృతిం విద్యాత్-మాయినం తు మహేశ్వరమ్” అను శ్రుతి వక్కాణించినదనియు; సృష్ట్యాదిని పరమేశ్వరుని ఆలోచన (ఈక్షణము) బుద్ధి యనఁబఱుగు

ననియు, ఇదియే చిచ్ఛక్తి యనియు; “ఐహుస్యాం ప్రజాయేయ” అను శ్రుతి వాక్యము ననుసరించి-పరమేశ్వరుని సంకల్పము-అహంకారమనియు, ఇదియే ఇచ్ఛాశక్తి యనియు వైదికమతసిద్ధాంతము.

“తస్యైవ శక్తి ర్విదైవ శ్రూయతే-స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ” “ఇచ్ఛా జ్ఞాన క్రియలు గలిగినది సహజసిద్ధంబు నగు పరమేశ్వరుని చిచ్ఛక్తియే-ఐహు విధములు గలదిగా వినబడుచున్నది” అను శ్రుతియందు గల “స్వాభావికీ” అను విశేషణము-మాయ కల్పితంబను వ్యామోహమును నివారించుచున్నది.

శ్లో॥ అమానిత్య మదంభిత్య-మహింసా జ్ఞాంతి రార్జవం ।

ఆచార్యోపాసనం శౌచం-స్థైర్య మాత్మవినిగ్రహః ॥

7

ఇంద్రియార్థేషు వై రాగ్య-మనహంకార ఏవ చ ।

జన్మమృత్యుజరావ్యాధి-దుఃఖదోషానుదర్శనమ్ ॥

8

తన ప్రశంసను ఇష్టపడకుండుటయు; ఆదంబరము లేకుండుటయు; ఇతరులను పీడింపకుండుటయు; ఓర్పు; సరియైన ప్రవర్తనము; సద్గురువును సేవించుటయు; వెలుపల లోపలను పరిశుభ్రత; స్థిరమైన బుద్ధి; శరీరమును ఇంద్రియముల నదుపులో నుంచుటయు; ఇంద్రియములఁ జెందిన శబ్దాదివిషయములయందు ఆసక్తి లేకుండుటయు; గర్వపడకుండుటయు ఇవి- క్షేత్రజ్ఞుడైన జీవాత్మను పురియు పరమాత్మను గుర్తించుటకు సాధనములగును. ఇవియే గాక జననము, నందు గర్భవాసదుఃఖము; మరణమున శరీరగతమర్మస్థానములను భేదించుటయు; ముసలితనమున తెలివిమొదలగునని తగ్గుటయు, రోగమున శరీరభాధ యన రోషములను తలచుకొని ముందు జాగ్రతపడుచుండవలెను.

శ్లో॥ ఆసక్తి రనభిష్వంగః-పుత్రదారగృహాదిషు ।

నిత్యం చ సమచిత్తత్వ-మిష్టానిష్ఠోపపత్తిషు ॥

9

మయి చానన్యయోగేన-భక్తి రవ్యభిచారిణీ ।

వివిక్తదేశ సేవిత్య-మరతి ర్జనసంసది ॥

10

అధ్యాత్మజ్ఞాననిత్యత్వం-తత్త్వజ్ఞానార్థదర్శనం ।

ఏతత్ జ్ఞాన మితిప్రోక్త-మజ్ఞానం యదతోఽన్యథా ॥

11

ఆత్మకంటె వేరైన శరీరేంద్రియాదులయందు ఆసక్తి లేకుండుట, భార్యా పుత్రగృహాదులపై స్నేహ (మమకార)ము లేకుండుటయు; ఇష్టమైనది లభించి నపుడు సంతోషము, ఇష్టముకానిది తారస్థినినపుడు బాధపడుటయు లేక ఎల్ల కాలము సమచిత్తుడై యుండుటయు; పరమేశ్వరునందు ఆసన్య-ఏకాగ్రభక్తియు; ఏకాంతనివాసము; జనసమూహమునందు అభిరుచి లేకుండుటయు; జీవేశ్వరులను గుర్తించు కృషియందు నిలుపుదల; పశుపాశపతులనబడు మూడు తత్త్వములను పరామర్శించుటయు; ఇవి-జ్ఞాన సాధనములగుటచే-జ్ఞానమని చెప్పబడును. దీనికి వ్యతిరేకమైనది. అజ్ఞాన మనబడును.

శ్లో॥ జ్ఞేయం యత్తత్ ప్రపజ్ఞ్యామి-యద్జ్ఞాత్వాఽమృత మశ్నుతే ।

అనాది మత్పరం బ్రహ్మ-న సత్త్వన్నాస దుచ్యతే ॥ 12

తెలియదగినదేదో దానిని చెప్పుచున్నాను-జ్ఞేయమును తెలిసికొనినచో ముక్తిని పొందును. జ్ఞేయము-ఆది అంతము లేనిదై-నారాయణునికన్న శ్రేష్ఠమునై పరశివాభిదేయంబగునది. మరియు నది-సత్త్వని గాని అసత్తు అనిగాని చెప్ప నలవి గానిది;

వివరణ-"మత్పరం" అనుచో "మత్తః నారాయణాత్ పరం" అని చెప్పుట సమంజసము. ఎందుకనగా? "శబ్ద విశేషాత్" అను బ్రహ్మసూత్రమున వేద వ్యాసుడు-నారాయణునికన్న శ్రేష్ఠమైనది. పరశివాఖ్య పరబ్రహ్మంబని నిర్ధారించుటయే గాక "తద్విష్ణోః పరమం పదం" ఇత్యాది శ్రుతులు పరమేశ్వరుడు నారాయణుని మించినవాడని-ప్రతిపాదించుచున్నందున ఈ యర్థమునే "మత్పరం" అను పదముతో భగవానుడు నిర్వచించెనని తెలియవలెను.

సత్తు అని గాని అసత్తు అని గాని చెప్పరాదనుటలో-బ్రహ్మము కార్యదశ యందు స్థూలమగుటచే సద్రూపము, కారణదశ యందు సూక్ష్మమగుటచే అసద్రూపము అని చెప్పవలసియున్నను స్థూల సూక్ష్మదశలు శక్తికే గాని శివునకు ఉండవను పరమార్థము ఇమిడియున్నది. స్థూలసూక్ష్మదశలతో నుండు శక్తి నెడఁబాయని వాడగుటచే శివుడు సత్త్వనియు అసత్త్వనియు గౌణముగ వ్యవహరింపఁబడువాడు అని సారాంశము.

కొందరు "అనాదిమత్ పరంబ్రహ్మ" అనుచో గల మత్ ప్రత్యయము పాద

పూరణార్థక మైనదని నిరూపించుచున్నవారు. మరికొందరు “అహం పరో యస్య తత్” “నేను పరుఁడుగా గలది” అను వ్యుత్పత్తి ననుసరించి “వాసుదేవుఁడు పరబ్రహ్మమని” ప్రతిపాదించుచున్నవారు. వీరిద్దరి నిర్వచనములు—గీతాశాస్త్రము నకు విరుద్ధములైనవి. క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ విభాగయోగమగుటచే—ఇట్ల—బ్రహ్మపదము జీవపరంబని చెప్పుట. సమంజసము కాదు. “యత్జ్ఞాత్వాఽమృతమశ్నుతే” బ్రహ్మ పదవాచ్యమైన పరమాత్మను కనుగొనుటచే మోక్షము లభించునని—భగవద్గీత చెప్పుటయే గాక “తమేవం విదిత్వాఽమృత ఇహ భవతి” ‘నాన్యః పంథాఽయ నాయ విద్యతే” “ఈశం తం జ్ఞాత్వాఽమృతా భవంతి” ఇత్యాది శ్రుతులు పరమేశ్వరుని తెలిసికొనుటవలననే మోక్షఫలము చేకూరునని నిర్వచించుటఁ జేసి పై నిర్వచనములు రెండును శ్రుతివిరుద్ధములగుచున్నవి—మరియు గీత వేద విరుద్ధారము గలదని నిరూపించినట్లగునని వివేకము.

శ్లో॥ సర్వతః పాణిపాదం త-త్సర్వతోఽక్షిశిరోముఖం ।

సర్వతః శ్రుతిమల్లోకే-సర్వమాప్యత్య తిష్ఠతి ॥

13

శరీరములన్నిటిలో హస్తములు పాదములు గలదియు, దేహములన్నిటి యందు నేత్రములు శిరస్సులు ముఖములు గలదియు; సమస్త అంగములఁ జెందిన కర్ణము (చెవు)లు గలదియు; లోకమున సమస్తమును తన జ్ఞానదీప్తితో వ్యాపించియుండునదియు.

వివరణ—జీవాత్మ— ఆనాదికాలమునుండి శివావచారము గలవాడగుటచే ఈశ్వరసంకల్పమువలన సర్వజ్ఞత్వాది సంపన్నమగు నిజరూపమును మఱుగు పఱచుకొనినవాడై—పరమాత్మకంటె తక్కువస్థితి గలవాడగును. బంధవిముక్తి ఐనతఱి—నిజరూపము ఆవిద్యూతమగుటచే శివనమానస్థితి గలవాడై శివుఁడుగ గుర్తింపఁబడును. అందువలన పరమేశ్వరుని సర్వగతత్వాది ధర్మములు గల వాడు—ముక్తాత్మయను తాదాత్మ్యభావనతో నిట ఆత్మతత్త్వము నిర్దేశింపఁబడినదని తెలియవలెను.

“సంసారమోక్ష స్థితి బంధ హేతుః” “పరంజ్యోతి రుపసంవద్య స్వేన రూపేణావిర్భవతి” “నిరంజనః పరమం సామ్య ముపైతి” ఇత్యాది శ్రుతివాక్యములు—మరియు “పరాభిధ్యానాత్తు తిరోహితం తతోహ్యాస్య బంధ విపర్యయో” “ఈ

ఆత్మయొక్క నిజరూపము-పరమాత్మయొక్క సంకల్పముచే మరుగుపడినది. జీవాత్మకు సంసారబంధము మోక్షమున్ను పరమేశ్వరుని వలననే సంభవించును” “ఉత్తరాచ్చే దావిర్భూత స్వరూపస్తు” “ఆకలి దప్పి మొదలగునవి లేనివాడు ఆత్మ అను అనంతరప్రకరణమువలన ఆత్మ-మొదటినుండియే సర్వజ్ఞత్వాది సంపన్నుడు శివస్వరూపము గలవాడనునెడ - ముక్తదశయందు నిజరూపము ఆవిర్భవించుటచే ముక్తాత్మ-శివుడుగ ప్రతిపాదింపఁబడినవాడు” ఇత్యాది బ్రహ్మ సూత్రములును “పరమేశ్వరుని లక్షణములు ఆవిర్భూతస్వరూపుడగు జీవాత్మకు మాత్రము ఉండునని ప్రతిపాదించినవి. “అచేతనములగు ఇంద్రియములను తమ తమ వ్యాపారములయందు ప్రవర్తింపఁజేయువాడు జీవాత్మయగుటచే-జీవాత్మ సంతర్కామియగు పరమాత్మ జీవాత్మద్వారా-సమస్త శరీరగతములగు పాణి పాదాది ఇంద్రియములు గలవాడు” అని-జీవేశ్వరాభేదదృష్టి నిట ఆత్మలక్షణము ప్రతిపాదింపఁబడినదని రహస్యార్థము.

శ్లో॥ సర్వేంద్రియగుణాభాసం-సర్వేంద్రియవివర్జితం ।

అసక్తం సర్వభృచ్చైవ-నిర్గుణం గుణభోక్తృ చ ॥

14

ఆత్మతత్త్వము-ఇంద్రియముల నన్నిటిని, అవ్వాని గుణములగు విషయములను ప్రకాశింపఁజేయునదియు; సమస్త ఇంద్రియములు లేనిదియు; శరీర ఆసక్తి లేనిదియు, బ్రహ్మాండముసంతయు భరించునదియు; ఆకలి దప్పి మొదలగు ప్రాకృతగుణములు లేనిదియు, సత్త్వరజస్తమో గుణముల ననుభవించునదియు నగును

శ్లో॥ బహి రంత శ్చ భూతానా-మచరం చర మేవ చ ।

సూక్ష్మత్వా త్తదవిజ్ఞేయం-దూరస్థం చాంతికే చ తత్ ॥

15

చరాచరప్రాణులయొక్క లోన బయట నుండునదియు; స్థిరమైనదియు, శరీరేంద్రియముల ద్వారా కదలునదియు; ఇంద్రియములకు గోచరము కానిదై మిక్కిలి సూక్ష్మమైనదగుటచే తెలియనలవిఁగానిదియు; ఆమానిత్యాది గుణములు లేనివారికి దూరముండునదియు; గుణవంతులకు చేరువ నుండునదియు నగును.

శ్లో॥ అవిభక్తం చ భూతేషు-విభక్తం మివ చ స్థితం ।

భూతభర్తృ చ తద్విజ్ఞేయం-గ్రసిష్టు ప్రభవిష్టు చ ॥

16

చరాచరప్రాణులలో కారణరూపమున వేరు గానిదైనను, కార్యరూపమున వేరుగ నున్నదియు; ప్రాణులను పోషించునదియు; ప్రళయమున సమస్తమును కషించునదియు, సమస్తమును పుట్టించునదియు నగును.

వివరణ—ప్రాణులలో జ్ఞాతగా ఏకరూపముగ నుండు ఆత్మ-దేవమానవాది శరీరములఁజెందిన భేదము వలన భిన్నముగ కనఁబడును ప్రాణులకు శరీరములకై నొకచో కూడిన పృథివ్యాది పంచభూతముల యధిపతియై శరీరవియోగకాలమున నవ్వాని సూక్ష్మాంశములను తనలో నిమిచ్చుకొనును గాన “గ్రసిష్ఠ” అని చెప్పఁబడెను. “మహాగ్రాసాయ” అను శ్రుతి ఇందుకు తార్కాణము జగత్తును శాసించుటకు పుట్టించునదగును.

శ్లో॥ జ్యోతిషా మపి తజ్జ్యోతి-స్తమసః పర ముచ్యతే ।

జ్ఞానం జ్ఞేయం జ్ఞానగమ్యం-హృది సర్వస్య ధిష్ఠితమ్ ॥ 17

ఆవిర్భూత నిజస్వరూపుఁడగు ముక్తాత్మతో పృథక్ స్థితి లేని బ్రహ్మము ముక్తాత్మయు నొకటే నను అభేదభావనతో నిట ఆత్మతత్త్వము నిరూపింపఁబడినది.

సూర్యాది జ్యోతిస్సులఁ గూడ ప్రకాశింపఁజేయునది, (అథవా) జ్ఞాన సాధనములగు త్వక్ (ఒడలు తొడుగు) మొదలగువానికి తెలివిఁగలిగించునది యగు బ్రహ్మము-తమస్సునకంటె శ్రేష్ఠముగ చెప్పఁబడుచున్నది.

జ్ఞానము గుణముగ గలది; వేదాంతములచే-లేక-ధ్యానయోగముచే తెలియఁదగినది; జ్ఞానసాధనమగు ధ్యానాదికముచే పొందఁదగినదియు నగు బ్రహ్మము-ప్రాణిజాతముయొక్క హృదయమున నెలకొనియున్నది.

“యేన సూర్య స్తపతి తేజసా” “ద్వా సుపర్ణా సయుజా సుఖాయా” ఇత్యాది శ్రుతివాక్యములు—పై యంశమును బలపఱచునవి. “త్వగాదుల తెలివి-ప్రాణోక్తాంతి సమయమున లోపించును గాన నయ్యవి స్వయం ప్రకాశమానములు అని వగుటచే-జీవితమునఁగూడ నవ్వానికి తెలివిఁ గలిగించునది బ్రహ్మమే నని భావము.

శ్లో॥ ఇతి క్షేత్రం తథా జ్ఞానం-జ్ఞేయం చోక్తం సమాసతః ।

మద్భక్త ఏతద్విజ్ఞాయ-మద్భావాయోపపద్యతే ॥

18

“మహాభూతాని” ఇత్యాది రెండు శ్లోకములలో శ్లేతము; “అమానిత్వం” ఇత్యాది ఐదు శ్లోకములలో జ్ఞానము (జ్ఞానసాధనములు) “అనాదిమత్పరం” ఇత్యాది ఐదు మరియు సగం శ్లోకములలో జ్ఞేయమున్ను సంగ్రహముగ నిట చెప్పబడినవి.

పర మేశ్వరుని భక్తుఁడు. ఇద్దానిని గుర్తించినచో-శివసాయుజ్య మను మోక్షమునకు అర్హుఁడగును.

శ్లో॥ ప్రకృతిం పురుషం చైవ-విద్వదాదీ హ్యుభా వపి ।

వికారాంశ్చ గుణాం శైవ-విద్ధి ప్రకృతిసంభవాన్ ॥ 19

ఈశ్వరుని సహజశక్తియగు ప్రకృతి-పర మేశ్వరుని అంశమగు పురుషుఁడు. (జీవాత్మ) రెండును అనాదులని గుర్తింపుము! మరియు దేహేంద్రియాదివికారములు, సుఖదుఃఖమోహదులును ప్రకృతిఫలన సంభవించునని తెలియుము!

శ్లో॥ కార్యకారణ కర్తృత్వే-హేతుః ప్రకృతి రుచ్యతే ।

పురుషః సుఖదుఃఖానాం-భోక్తృత్వే హేతు రుచ్యతే ॥ 20

శరీరము ఇంద్రియములు అనునవి ఉపయోగించుటకు పురుషాధిష్ఠితమైన ప్రకృతి-కారణమనియు, పురుషుఁడు-సుఖదుఃఖముల ననుభవించుటకు కారణమనియు కపిలాదులు చెప్పుదురు.

శ్లో॥ పురుషః ప్రకృతిస్థో హి-భుంక్తే ప్రకృతిజాన్ గుణాన్ ।

కారణం గుణసంగోఽన్య-సదసద్యోవిజన్మసు ॥ 21

ప్రకృతి నంటిపెట్టుకొనియుండు జీవాత్మ-సత్త్వరజస్తమోగుణముల వలన సంభవించు సుఖదుఃఖాదుల ననుభవించును. ఎందుకనఁగా? పురుషునకు శబ్దాది విషయములందు కలుగు ఆసక్తియే-దేవాది ఉత్తమజన్మలు పశుపక్ష్యాది నికృష్టజన్మలును ఏర్పడుటకు కారణమగుచున్నది.

శ్లో॥ ఉపద్రష్టాఽనుమంతా చ-భర్తా భోక్తా మహేశ్వరః ।

పరమాత్మేతి చాప్యక్తో-దేహేఽస్మిన్ పురుషః పరః॥ 22

సమీపమున సాక్షిగ నుండువాడు, ఇంద్రియవ్యాపారముల ననుమోదించు

వాడు, దేహేంద్రియములను నిలుపువాడు, విషయముల ననుభవించువాడు, బ్రహ్మాదులకు అధిపతియు నగు నీ పురుషుడు-దేహేంద్రియాదుల నతిక్రమించు పరుడనియు, ఆవిర్భూతనిజరూపుడగుటచే పరమాత్మ యనియు పేర్కొనఁబడును.

వివరణ-నిజరూపమును ఆవిర్భవింపఁజేసికొనిన జీవాత్మ-బంధవిముక్తుడై శివసమానుడగు నను అంశమును వ్యక్తపఱచుటకు-పురుషుని మహేశ్వరునిగ నిర్దేశింపవలసివచ్చినది. కాని వస్తుతః ఇటు మహేశ్వర శబ్దము పరమేశ్వరునే రూఢిని తెలుపునదగుటఁజేసి-ముక్తాత్మ-మహేశ్వరకోటిలో చేరునని భావించి మహేశ్వర శబ్దము యౌగికముగ ముక్తాత్మయందు ప్రయోగింపఁబడినదనుట-పరమార్థమైనది.

శ్లో॥ య ఏవం వేత్తి పురుషం-ప్రకృతిం చ గుణైః సహ ।

సర్వథా వర్తమానోఽపి-న స భూయోఽభిజాయతే ॥ 23

ఎవఁడు-ఆత్మను ప్రకృతిని-ఈ పరకు చెప్పఁబడిన గుణములు గలవానిగ గుర్తించునో, అట్టివాడు-తన ఇష్టప్రకారము ప్రవర్తించినను మరల జన్మ నొందఁజాలడు.

శ్లో॥ ద్యానేనాత్మని పశ్యంతి-కేచి దాత్మాన మాత్మనా ।

అన్యే సాంఖ్యేన యోగేన-కర్మయోగేన చాపరే ॥ 24

ఇటు-ఆత్మశబ్దము-మనస్సును శరీరముఁగూడ జెప్పును. కొందరు-శరీరమునందలి ఆత్మను-సమాధియందు మనస్సుతో నవలోకింతురు. మరికొందరు-ప్రకృతిపురుషవివేకము అను సాంఖ్యయోగము నవలంబించి ఆత్మఁగాంతురు. ఇంక కొందరు-ఈశ్వరార్పణముగ చేయఁబడు కర్మయోగముతో ఆత్మఁజూడఁగలుగుదురు.

శ్లో॥ అన్యే త్వేవ మజానంతః-శ్రుత్వాఽన్యేభ్య ఉపాసతే ।

తేఽపి చాతితరంత్యేవ-మృత్యుం శ్రుతిపరాయణాః ॥ 25

ఈ చెప్పఁబడిన విధముగ ఆత్మను కనుఁగొనఁజాలసి అశక్తులు వేదశాస్త్ర శివాగమాద్యభిజ్ఞులైన గురువుల వలన సావధానముగ విని ఆత్మను గురించి

చింతించుచు గురుచరేశ్వరరూపముల నారాధించుచుందురు. శ్రుతి (శ్రవణము) (ఏకార్థనిశ్చయము) యందు ఆసక్తి గలిగి పట్టుదలతో ప్రయత్నించు నవ్వారు. గూడ—జననమరణాత్మకమగు సంసారసముద్రమును దాటగలుగుదురు.

శ్లో॥ యావత్సంజాయతే కించిత్-సత్త్వం స్థావరజంగమం ।

క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞసంయోగా-త్తద్విద్ధి భరతర్షభ ॥

26

భరతర్షభా! స్థిరము చరము నగు ప్రాణివర్గమంతయు-క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ సంయోగము వలననే జన్మించునదని తెలియుము!

శ్లో॥ సమం సర్వేషు భూతేషు-తిష్ఠంతం పరమేశ్వరం ।

వినశ్యత్స్వినశ్యంతం-యః పశ్యతి స పశ్యతి ॥

27

స్థిరచరప్రాణులన్నిటియందు సమాన (ఏకరూప)ముగ నివసించువానిగాను దేహములు నశించినను నశింపనివానిగాను ఆత్మను పరమేశ్వరు నెవఁడు భావించునో వాడే జ్ఞాని యనఁబడును.

వివరణ—ఆత్మచైతన్యము. దోమయందు ఏనుగయందును ఒకే రూపమును నుండుననియు, ఆత్మలో పరమాత్మగూడ నదే విధముగ నివసించుననియు భావించువాడే జ్ఞానియని సారాంశము.

తన శరీరములో హృదయమున ఆత్మలో శివుఁడు ఉన్నవాడని నిరంతరము భావించుచు శివుని సపర్యకై శరీరమును మనస్సును ఇంద్రియములను ఉపయోగించు శివయోగి ధన్యుఁడగునని వివేకము.

శ్లో॥ సమం పశ్యన్ హి సర్వత్ర-సమవస్థిత మీశ్వరం ।

న హిసస్యాత్మనాఽఽత్మానం-తతో యాతి పరాం గతిమ్ ॥ 28

సర్వభూతములయందు సమానముగ— జీవాత్మను నియమించువానిగ పరమేశ్వరుఁడు ఉండునని భావించువాడు—తనను తాను హింసించువాడు కాదు. అట్టి భావనవలన ముక్తి నొందువాడగును.

వివరణ—తనలో పరమాత్మ ఉన్నవాడని భావించువాడు— ఇతర ప్రాణులలో గూడ నట్లే నుండునని గుర్తించినచో— ఆత్మలో పరమాత్మను దర్శింపఁ

గలుగును. అందువలన శాశ్వతకాలము శివానందము ననుభవించుటకు పరమ పదమునఁ బ్రవేశింపఁజాలునని సారాంశము.

శ్లో॥ ప్రకృత్యైవ చ కర్మాణి-క్రియమాణాని సర్వశః ।

యః పశ్యతి తథాఽఽత్మాన-మకర్తారం స పశ్యతి ॥ 29

దేహము ఇంద్రియములు మున్నగువాని రూపమున నుండు ప్రకృతియే కర్మలన్నిటిని చేయుచున్నదని భావించుచు తాను కర్త కానని గుర్తించువాడు-జ్ఞాని యగును.

వివరణ-పరమేశ్వరుడే ప్రకృతిద్వారా శరీరేంద్రియాదివ్యాపారములను చేయదున్నవాడనియు-తాను నిమిత్త మాత్రుడననియు భావించి అహంకార మమకారములకు బోను కానివాడు-పరమేశ్వరానుగ్రహపాత్రుడగునని భావము.

శ్లో॥ యదా భూతప్రథక్ భావ-మేకస్థ మనుపశ్యతి ।

తత ఏవ చ విస్తారం-బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా ॥ 30

ప్రాణులయొక్క వేరువేరు స్థితిని ప్రళయకాలమున పరమేశ్వరుని శక్తి యందున్నదని గాను, సృష్టికాలమున పరమేశ్వరుని శక్తివలననే ఆవిర్భావము గలవానిగాను గుర్తించుతఱి-శక్తివిశిష్టుడైన పరమేశ్వరునితో సాయుజ్యమును పొందగలుగును.

శ్లో॥ అనాదిత్వాన్నిర్గుణత్వాత్-పరమాత్మాఽయ మవ్యయః ।

శరీరస్థోఽపి కౌంటేయ-న కరోతి న లిప్యతే ॥ 31

కౌంటేయా! వినాశము లేనట్టి, జన్మరహితుడు ప్రాకృతగుణములు లేనివాడు, దేహేంద్రియాదులకంటె పరుడు సగు ఈ ఆత్మ-శరీరమునందుండియు ఎట్టి కర్మను చేయువాడు కానందున కర్మఫలము ననుభవించువాడును కాజాలడు.

వివరణ-శుద్ధాత్మ-పరమాత్మయొకటే నను భావనతో ఆత్మలక్షణము ఇటు నిరూపింపఁబడినను "తయో రన్యః పిప్పలం స్వాద్వ్యత్తి" అను శ్రుతి ననుసరించి జీవాత్మ ప్రకృతిబద్ధుడై వివిధ కర్మలఁజేయుచు కర్మఫలము ననుభవించువాడని తెలియుచున్నందున- ఆత్మప్రేరణచే ప్రకృతి-దేహేంద్రియాదిరూపములతో

కర్మను చేయునది కాగా ప్రకృతితో పెనవేసికొనిన-ఆత్మ-కర్తగాను భోక్తగాను పేర్కొనఁబడుచున్నది.

వస్తుతః ప్రకృతిపురుషవివేకము గలవాడు “ప్రకృతి నేను కాదు” అని దృఢముగ భావించి-ప్రకృతికృతములగు సత్కర్మలన్నిటి నీశ్వరార్పణముజేసి పలాంకురము నుదయింపజేసికొనువాడు కాడని సారాంశము.

శ్లో॥ యథా సర్వగతం సౌఖ్యై-దాకాశం నోపలిప్యతే ।

సర్వతావస్థితో దేహే-తథాఽఽత్మా నోపలిప్యతే ॥

32

సర్వగతమైన ఆకాశము- అతినూత్నమగుటచే. బుజదమున్నగువాని సంబంధము లేనిదగునట్లు-సర్వవిధము అనఁగా నిర్మలము మలినంబునగు శరీరమునందుండు పరమాత్మ (పరమాత్మ నుపాసించు జీవాత్మయు) కర్మ ఫలములగు సంబంధము లేనివాడగును.

శ్లో॥ యథా ప్రకాశయత్యేకః-కృత్స్నం లోక మిమం రవిః ।

క్షేత్రం క్షేత్రీ తథా కృత్స్నం-ప్రకాశయతి భారత ॥

33

భరతవంశోద్భవా! నూర్యుడు-ఒకఁడే యైనను ఈ ప్రపంచమునంతయు తన కాంతిచే ప్రకాశింపజేయునట్లు-క్షేత్రజ్ఞుడు (జీవాత్మద్వారా పరమాత్మ) శరీరమునంతయు ప్రవర్తింపజేయును.

వివరణ-క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం విద్ధి” ఈ అధ్యాయమున రెండవ శ్లోకమున ‘క్షేత్రజ్ఞం మామపి’ “క్షేత్రజ్ఞుడైన జీవాత్మను పరమేశ్వరుని గూడ గుర్తింపుము” అని భగవానుడు నిర్వచించుటచే-ఇటు “క్షేత్రీ” అను పదమునకు-జీవాత్మ పరమాత్మయు నని చెప్పట సమంజసంబగుచున్నది.

శ్లో॥ క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞయో రేవ-మంతరం జ్ఞానచక్షుషా ।

భూతప్రకృతిమోక్షం చ-యే విదు ర్యాంతి తే పరమ్ ॥

34

క్షేత్రమనఁగా-శరీరముగ పరిణమించిన ప్రకృతి;

క్షేత్రజ్ఞుడనఁగా-శరీరగతములైన విశేషములను కనుకొను జీవాత్మ,

జీవాత్మద్వారా పరమాత్మయు క్షేత్రజ్ఞుడనఁబడును.

ఇట్టి క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞుల అంతర (భేద)మును, ప్రాణులు ప్రకృతిబంధము పండి విడిబడుటను జ్ఞానదృష్టితో గుర్తించువారు-అసంగ-నేను దేహేంద్రియా పలు కాను, ప్రత్యగాత్మను-అని దృఢముగ భావించువారు-దేహేంద్రియాదులపై సమకారము లేనివారై తమ సంతర్వామిగ నుండు పరమేశ్వరుని దివ్యధామముఁ కెంది-శివానందము ననుభవించువారగుదురు.

ఇతి శ్రీ మహాభారతే శతసాహస్రస్యాం సంహితాయాం వైయాసిక్యాం,
భీష్మపర్వణి, శ్రీమత్ భగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు, బ్రహ్మ
విద్యాయాం, యోగశాస్త్రే, శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే,
క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ విభాగయోగో నామ త్రయోదశోఽధ్యాయః
ఇయ్యది

శ్రీ నీలకంఠ భగవత్పాదారాధ్య విరచితంబగు శ్రీమత్ భగవద్గీతా భాష్యమున
“మనోరంజనం” బను శాంకరీయ ఆంధ్రానువాదమున
పదమూడవ అధ్యాయము.

ఆ వేదన-నివేదన

ఒకానొక పుణ్యాత్ముడు-ఏతన్నుద్రణమునకు విశేష ఆర్థిక సహకారము నొసర్చి నన్ను ప్రోత్సహించినందున ఈ గీతాభాష్యము నాంధ్రీకరించి-వెను వెంటనే అచ్చునకు ఇచ్చి మిగత ఆర్థికసహకారమునకై శివకేశవులను ప్రార్థించుచు ఉదారులైన శైవమహాజనులు ఇందుకు తోడుపడుదురని ఆశించి-గ్రంథమున త్వరలోనే ప్రకాశింపఁజేసితిని. ఐతే మాహేశ్వరులు మతాభిమానముతో నను కృతార్థుఁజేసినందుకు-అభ్యుదయము గలవారని భావించుచున్నాను.

నిర్మల శంకరశాస్త్రి

శ్రీ మహా గణాధిపతయే నమః

శ్రీ మేధా దక్షిణామూర్తయే నమః

శ్రీ భ గ వ ద్గీ త

చతుర్థశాధ్యాయము

“మనోరంజన” శాంకరీయ ఆంధ్రానువాద సహితము

శ్రీ భగవా నువాచ-

శ్లో॥ పరం భూయః ప్రవక్ష్యామి-జ్ఞానానాం జ్ఞాన ముత్తమం ।

యత్తేజ్ఞాత్వా మునయః సర్వే-పరాం సిద్ధి మితో గతాః ॥ 1

కర్మకర్తృత్వ కర్మఫలభోక్తృత్వాదులఁజెందిన జ్ఞానములలో ఉత్తమంబు శ్రేష్ఠంబు నగు-మోక్షవిషయకమైన జ్ఞానమును-మరల వివరింతును. నే చెప్పఁచోవు జ్ఞానమును మననము నొనర్చిన మహానుభావులందరు- ఈ శరీరేంద్రియాది బంధమునుండి విడిబడి శివసాయుజ్యము నొందిరి.

వివరణ-పూర్వాధ్యాయమున-జన్మించుప్రాణులందరు-క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ సంయోగ స్వరూపులనియు, సృష్టికి ప్రకృతిపురుషసంయోగము కారణమైనను అద్ది పరమేశ్వరేచ్ఛచే సంభవించు ననియు, ప్రకృతిపురుషసంయోగమునకు సత్త్వరజస్తమోగుణసంబంధము నన్నిహితహేతువనియు, సంగ్రహముగ చెప్పి గుణములు బంధ హేతువులగుటను, గుణములనుండి విడిబడు మార్గము నీ పదునాలుగవ అధ్యాయమున విశదముగ భగవానుఁడు వక్కాణింపఁదలచి “పరం భూయః” ఇత్యాదిని ప్రారంభించెనని పరమార్థము.

శ్లో॥ ఇదం జ్ఞాన ముపాశ్రిత్య-మమ సాధర్య మాగతాః ।
సర్గేఽపి నోపజాయంతే-ప్రళయే న వ్యథంతి చ ॥

2

ఈ చెప్పబోవు జ్ఞాన (ఉపాసన)ము నవలంబించినవారు—పరమేశ్వరునితో సమానత్వమును పొందినవారై —మహాస్పృష్టియందును జన్మింపక -మహాప్రళయమున బాధపడువారు కారు.

అనఁగా అట్టివారికి జన్మరాహిత్యము కలుగు నని భావము.

శ్లో॥ మమ యోని ర్మహా ద్రుహ్మా-తస్మిన్ గర్భం దదామ్యహం ।
సంభవః సర్వభూతానాం-తతో భవతి భారత ॥

3

భారతా ! జగత్తునకు ఉత్పత్తిస్థానమగు మూలప్రకృతి యందు—పరమేశ్వరుఁడు “చేతనులను ప్రవేశింపఁజేయుట” అను గర్భమును కలిగించును. అట్టి చేతనాచేతనసంయోగము వలన ప్రాణులందరు—పుట్టుచుందురు.

వివరణ— ఇట గల మహచ్ఛబ్దము— మూలమై ప్రపంచముగ పరిణమించు నది. అను నర్థముఁ జెప్పును. బ్రహ్మశబ్దము— ప్రకృతిని బోధించును. పరమేశ్వరుని చేతనాచేతన సంయోగక్రియ అను గర్భాధానమునకు - పంచ మహాభూతాదులకు మూలమగు ప్రకృతి—యోని యగునది.

శ్లో॥ సర్వయోనిషు కౌంటేయ-మూర్తయః సంభవంతి యాః ।
తాసాం బ్రహ్మ మహద్వోని-రహం బీజప్రదః పితా ॥

4

కౌంటేయా ! దేవ గంధర్వ మానవ పశుపక్ష్యాది యోనులయందు సంభవించు మూర్తులన్నిటికిని ప్రకృతి - యోని కాగా - పరమేశ్వరుఁడు గర్భమును కలిగించు జనకుఁడగునని తెలియుము !

శ్లో॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి-గుణాః ప్రకృతిసంభవాః ।
నిబద్ధంతి మహాబాహో-దేహే దేహీన మవ్యయమ్ ॥

5

మహాబాహో ! సత్త్వము, రజస్సు, తమస్సు, అనునవి - ప్రకృతివలన జన్మించు గుణములై- శరీరమునందు అవ్యయుఁడైన ఆత్మను - సుఖదుఃఖమోహదులతో బంధించును. అనఁగా - జీవాత్మ - సత్త్వరజస్తమో గుణసంబంధమున ప్రకృతి బద్ధుఁడగునని భావము.

శ్లో॥ తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్-ప్రకాశక మనామయం ।

సుఖసంగేన బద్నాతి-జ్ఞానసంగేన చానఘ ॥

6

ఆ మూటిలో సత్త్వగుణము. స్వచ్ఛమగుటచే - శరీరేంద్రియాది విశిష్టమగు ఆత్మను ప్రకాశింపజేయును. మరియు బాధ లేనిదగుటచే - సుఖ సంబంధముతో జ్ఞానమునందు ఆసక్తిని కలిగించి - జీవాత్మను బంధించును.

వివరణ - నేను జ్ఞానిని సుఖపడువాడ నను భావమును కలిగించు సత్త్వగుణము - జ్ఞాన సుఖసాధనములగు సత్కర్మలయందు ఆత్మను ప్రవర్తింపజేయును. అందువలన తత్ఫలము ననుభవింపఁదగు ఉత్తమజన్మలు సంభవించును గాన సత్త్వగుణము-సంసారసాఫల్య నిదాన మగునని భావము.

శ్లో॥ రజో రాగాత్మకం విద్ధి-తృష్టాసంగసముద్భవం ।

తన్నిబద్నాతి కౌంటేయ-కర్మసంగేన దేహినమ్ ॥

7

ఆశ ఆసక్తి అనువానివలన జన్మించునది, కోరికల రూపమున నుండు. నదియు రజోగుణంబని తెలియుము ! కౌంటేయా ! అట్టి రజోగుణము - ఆశను. ఆసక్తిని పలింపజేయు కర్మలయందు జీవాత్మను ప్రవర్తింపజేయును.

వివరణ- పౌండ్రబడిని వస్తువుపై కోరిక-తృష్ట యనఁబడును.

పౌండ్రబడిన వస్తువునందు ప్రేమ-సంగ మనఁబడును.

ఇంద్రియ విషయములయందు అభిరుచి-రాగమనఁబడును.

కామ్యబుద్ధి- కర్మసంగ మనఁబఱుగును.

రజోగుణము గలవాడు - అర్థ కామ సముపార్జనమునందే ప్రవర్తించునని భావము.

శ్లో॥ తమ స్వజ్ఞానజం విద్ధి-మోహనం సర్వదేహినాం ।

ప్రమాదాలస్యనిద్రాభి-స్తన్నిబద్నాతి భారత ॥

8

భారతా ! తమోగుణము - అజ్ఞానమువలన పుట్టునదై ప్రాణులందరికిఁ బ్రాంతిని కలుగజేయునట్టిదని గుర్తింపుము ! అట్టి తమోగుణము ప్రమాదము. (పొటపాటు) అలస్య (వంగలేనితన)ము, నిద్ర యనువానిని జీవాత్మకు నొనఁ గూర్చును.

వివరణ - అజ్ఞానమనఁగా ? ప్రకృతియొక్క భాగమగు ఆవరణము (జీవాత్మను పరమాత్మవైపు పోనీయని ఒకానొక తెఱ) బ్రాంతియనఁగా ? ఒకదానియందు మరియొకటి బాసించుటయగును.

శ్లో॥ సత్త్వం సుఖే సంజయతి-రజః కర్మణి భారత ।

జ్ఞాన మావృత్య తు తమః-ప్రమాదే సంజయత్యుత ॥ 9

అర్జునా ! సత్త్వగుణము - దుఃఖములను సఱకు సేయక - శరీరేంద్రియాది ప్రసన్నత నాపాదించు ఆత్మత్వప్రిని (సుఖమును) కలిగించును. ఇక రజోగుణ మైతేనో - సుఖపడు యోగమును తప్పించి పరిశ్రమపరు నొనర్చును. తమోగుణము-జీవాత్మకు గల తెలివిని తగ్గించి ప్రమాదముల (పొటపాట్ల)ను అనఁగా-చెడుపనులను చేయించును.

శ్లో॥ రజ స్తమ శ్చాభిభూయ-సత్త్వం భవతి భారత ।

రజ స్సత్త్వం తమశ్చైవ-తమః సత్త్వం రజ స్తథా ॥ 10

అర్జునా ! సత్త్వగుణము స్థిరపడినచో రజోగుణమును తమోగుణమును పారదోలును. రజోగుణము పెంపొందినయెడల- సత్త్వతమోగుణములను దరికి రానీయదు. తమోగుణము పాడుకొనినచో- సత్త్వరజోగుణముల నఱికిట్టును.

అనఁగా - తొమ్మిదవ శ్లోకమున చెప్పబడినట్లు - సత్త్వరజస్తమోగుణములు - ప్రత్యేకముగ నొక్కొకటి నిండు నుండినదై తమ సుఖాది కార్యములను మానవులచే చేయించునని భావము.

శ్లో॥ సర్వద్వారేషు దేహేఽస్మిన్-ప్రకాశ ఉపజాయతే ।

జ్ఞానం యదా, తదా విద్యా-ద్వివృద్ధం సత్త్వ మిత్యుత ॥ 11

ఎప్పుడు ఈ శరీరమున నేత్రాది ఇంద్రియములలో రూపాదులగు విషయములను గుర్తించు వికాసము కలుగునో, అప్పుడు సత్త్వగుణము సమృద్ధము(నిండుకొనినది) ఐనదని గుర్తెరుగవలెను.

సత్త్వగుణము గలవారికి ఇంద్రియములన్నియు ప్రసన్నములుగ నుండునని భావము.

శ్లో॥ లోభః ప్రవృత్తి రారంభః-కర్మణా మశమః స్పృహః ।

రజస్యేతాని జాయంతే-వివృద్ధే భరతర్షభ ॥

12

భరతర్షభా ! రజోగుణము స్థిరపడినపుడు - లోభము (అత్యాశ) ప్రవృత్తి, (ఎల్లకాలము ప్రయత్నపరత్వము) కర్మణా మారంభః = కామ్యకర్మలను ప్రారంభించుట, తృప్తిలేకుండుట (ఆశమము) కోరిక (స్పృహ) ఇవి ఆవిర్భవించి-మానవునకు విశ్రాంతి లేకుండఁజేయును.

శ్లో॥ అప్రకాశోఽప్రవృత్తిశ్చ-ప్రమాదో మోహ ఏవ చ ।

తమ స్యేతాని జాయంతే- వివృద్ధే కురునందన ॥

13

కురునందనా ! తమో గుణము - పాదుకొనినతఱి - అవివేకము, ప్రయత్నశూన్యత, పొరపాటు, వివరీతజ్ఞాన (మోహ)ము అనుసవి - తారసిల్లుటచే మానవుడు - జీవితమును దుర్బర మొనర్చుకొనును.

శ్లో॥ యదా సత్త్వే ప్రవృద్ధే తు-ప్రళయం యాతి దేహభృత్ ।

తదోత్తమవిదాం లోకా-నమలాన్ ప్రతిపద్యతే ॥

14

సత్త్వగుణము నిండుకొనిన వేశ మరణించినవారు - పుణ్యాత్ముల యొక్క సుఖప్రదములైన లోకములను పొందుదురు

శ్లో॥ రజసి ప్రళయం గత్వా-కర్మసంగిమ జాయతే ।

తదా ప్రలీన స్తమసి-మూఢయోనిమ జాయతే ॥

15

రజోగుణము ప్రబలిన తఱి మరణించువాడు - పుణ్యపాపమిశ్రములగు మానవలోకమున జన్మించును. మరియు తమోగుణమున తనువును త్యజించిన వాడు - పశుపక్ష్యాది జన్మల నొందును.

శ్లో॥ కర్మణః సుకృతస్యాహుః-సాత్త్వికం నిర్మలం ఫలం ।

రజసస్తు ఫలం దుఃఖ-మజ్జానం తమసః ఫలమ్ ॥

16

సత్త్వగుణప్రధానమగు పుణ్యకర్మకు - నిర్మలమైన జ్ఞానము, విహితమైన సుఖంబు ఫలములని కపిలముని మొదలగువారు చెప్పదురు. రజోగుణకృతమగు కర్మకు - దుఃఖము ఫలమనియు; తమోగుణముచే చేయఁబడిన కర్మకు - అజ్ఞాన (అవివేక)ము ఫలమని అభిజ్ఞులు వక్కాణింతురు.

శ్లో॥ సత్త్వా త్సంజాయతే జ్ఞానం-రజస్రో లోభ ఏవచ ।

ప్రమాదమోహౌ తమస్రో-భవతోఽజ్ఞాన మేవ చ ॥

17

స త్వగుణము నవలంబించుటచే వివేకము కలుగుటవలన శరీరేంద్రియాది ప్రసన్నతతో ఆత్మత్వప్రి కలుగుచుండును. ఇక రజోగుణము గలవారికి - ఇహ పరజన్మలయందును అత్యాశచే అసంతృప్తి - ఆవహించుచుండును తమోగుణమును వీడనివారు - పదే పదే పొరపడుచు - అవివేకముతో విశ్రాంతి లేనివారై కటకటపడుచుండురు.

శ్లో॥ ఊర్ధ్వం గచ్ఛంతి సత్త్వస్థా-మధ్యే తిష్ఠంతి రాజసాః ।

జఘన్య గుణవృత్తిస్తా-అధో గచ్ఛంతి తామసాః ॥

18

స త్వగుణవృత్తి గలవారు. తమ సత్త్వగుణముఁదగు హెచ్చుతగ్గుల ననుసరించి ఇంద్రాది లోకములలోని సుఖము ననుభవించువారగుదురు. రజోగుణ ప్రవర్తనఁ గలవారు భూలోకమున మరల మరల జన్మింతురు. తమోగుణశీలురు - నీచ ప్రవర్తనముఁ జేయుచు క్రింది జన్మలను అనఁగా పశుపక్ష్యాది జన్మలను - అథవా నరకములఁ బొందుదురు.

శ్లో॥ నాన్యం గుణేభ్యః కర్తారం-యదా ద్రష్టాఽను పశ్యతి ।

గుణేభ్యశ్చ పరం వేత్తి-మద్భావం సోఽధిగచ్ఛతి ॥

19

వివేకము గలవాడు - బుద్ధిరూపమున పరిణమించు సత్త్వరజస్తమోగుణములకన్న నితరమైనది కర్త గాదనియు, పరమాత్మ - గుణములకు కట్టుబడియుండువాడు కాదనియు గుర్తించిన యెడల - శివ సాయుజ్యము నొందును.

శ్లో॥ గుణా నేతా నతీత్య త్రీన్-దేహీ దేహనముద్భవాన్ ।

జగ్ముత్సృజరాదుఃఖై-ర్విముక్తోఽమృత మశ్నుతే ॥

20

శరీరమును పుట్టించు మూడు గుణముల నతిక్రమించినచో జన్మతో మరణముతో ముసలితనముతో దుఃఖముతోడను విడిబడి మోక్షమును పొందును.

అర్జున ఉవాచ -

శ్లో॥ కైర్లంగై త్రీన్ గుణా నేతా-నతీతో భవతి ప్రభో

కిమాచారః కథం చైతాం-త్రీన్ గుణా నతివర్తతే ?

21

ప్రభో ! మూడు గుణముల నతిక్రమించినవాడు - ఎట్టి లక్షణములతో గుర్తింపబడును ? ఎట్టి ప్రవర్తన గలవాడగును ? ఈ మూడు గుణముల నతిక్రమించుట-ఎట్లు సాధ్యమగును ?

అని అర్జునుఁడు ప్రశ్నింపగా-భగవానుఁడు చెప్పఁదొడఁగెను.

శ్లో॥ ప్రకాశం చ ప్రవృత్తిం చ-మోహ మేవ చ పాండవ ।

న ద్వేష్టి సంప్రవృత్తాని-న నివృత్తాని కాంక్షతి ॥

22

పాండుపుత్రా ! గుణాతీతుఁడు- శరీరేంద్రియ సుఖవాంఛను, కామ్యకర్మ-ప్రవృత్తిని, అవివేకమును పొందఁజాలడు. ముందు వచ్చినవానిని ద్వేషింపక-ముందుకు రానివానిని కోరనివాడగును.

శ్లో॥ ఉదాసీనవదాసీనో - గుణై ర్యో న విచాల్యతే ।

గుణా వర్తంత ఇత్యేవం-యోఽవతిష్ఠతి నేంగతే ॥

23

తటస్థుని వలె నున్నవాడై ఇంద్రియముల యొక్క తెలివి, విషయానందము మొదలగు తన గుణములకు లొంగనివాడై శరీరగత ప్రకృతిగుణములు తమ కార్యములయందు ప్రవర్తించుచున్నవని భావించుచు తాను కర్త కానని సాక్షిగ నుండువాడు ఇంద్రియములఁ జెందిన దుర్నిష్ఠయములకు లోను గాకుండును.

శ్లో॥ సమదుఃఖసుఖః స్వస్థః - సమలోష్ఠాశ్మకాంచనః ।

తుల్యప్రియాప్రియో ధీర - స్తుల్యనిందాత్మ సంస్తుతిః ॥

24

మానావమానయో స్తుల్య - స్తుల్యో మిత్రారిపక్షయోః ।

సర్వారంభపరిత్యాగీ - గుణాతీతః స ఉచ్యతే ॥

25

సుఖదుఃఖములను సమానముగ భావించుచు ఆత్మయందు నిలకడ గలవాడై మట్టిరాయి బంగారు ననువానిని సమముగ నెంచుచు ఇష్టమును, ఇష్టము కానిదానిని, తన నిందను పొగడ్త నొకేరీతిగ తలచుచు గౌరవము నగౌరవమును శత్రుమిత్రపక్షములను సమముగ చూచుచు ఐహిక ఆముష్మిక ఫలముల నొసఁగు కర్మల నన్నిటిని పరిత్యజించువాడు- గుణాతీతుఁడని చెప్పబడును.

శ్లో॥ మాం చ యోఽవ్యభిచారేణ - భక్తియోగేన సేవతే ।

స గుణాన్ సమతీత్యేతాన్ - బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే ॥ 26

ఎవఁడు పరమేశ్వరుని- అనన్యభక్తితో సేవించునో అట్టి మహాపురుషుఁడు- ఈ సత్త్వాదిగుణముల సదుపులోనికి తెచ్చుకొని శివసాయజ్యము నొందుటకు అర్హుఁడగును.

శ్లో॥ బ్రహ్మణో హి ప్రతిష్ఠాఽహ - మమృతస్యావ్యయస్య చ ।

శాశ్వతస్య చ ధర్మస్య - సుఖస్యైకాంతికస్య చ ॥ 27

ఎందుకనఁగా - సత్త్వాదిగుణములకు మూలమైన ప్రకృతికి- శాశ్వత మోక్షమునకు- నిత్యమైన ధర్మమునకు- సర్వాతీతమైన శివానందమునకును ఆధారము పరమేశ్వరుఁడేను;

ఇతి శ్రీ మహాభారతే శతసాహస్ర్యాం సంహితాయాం, వైయాసిక్యాం,
భీష్మపర్వణి, శ్రీమత్ భగవద్గీతాసు, ఉపనిషత్సు, బ్రహ్మ
విద్యాయాం, యోగశాస్త్రే, శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే,
గుణత్రయ విభాగయోగో నామ చతుర్థశాఖాయః.

ఇయ్యది- శ్రీ నీలకంఠ భగవత్పాదారాధ్య విరచితంబగు శ్రీమద్భగవద్గీతా
భాష్యమున “మనోరంజన” మను శాంకరీయ ఆంధ్రానువాదమున
పదునాలుగవ అధ్యాయము.

శ్రీ మహాగణాధిపతయే నమః

శ్రీ మేధా దక్షిణామూర్తయే నమః

శ్రీ భగవద్గీత

పంచదశాధ్యాయము

“మనోరంజన” మను శాంకరీయ ఆంధ్రానువాదసహితము.

శ్రీ భగవానువాచ-

శ్లో॥ ఊర్ధ్వమూల మధఃశాఖ - మశ్వత్థం ప్రాహు రవ్యయం .
చందాంసి యస్య పర్ణాని - య స్తం వేద స వేదవిత్ ॥ 1

అవ్యయమైన సంసారవృక్షమునకు - మూలము - పరమేశ్వరుడనియు; బ్రహ్మాదులు కొమ్మలనియు; వేదములు ఆకులనియు గుర్తించువాడు - వేదవేత్త యని చెప్పబడును.

వివరణ- పదునాలుగవ అధ్యాయపు చివర- “మాం చ యోఽవ్యభిచారేణ- భక్తియోగేన సేవతే” అను శ్లోకమున భక్తియోగమే ముక్తిసాధన మని చెప్పబడినది. అట్టి అనన్యభక్తియోగము - సంసారమునందు విరక్తి కలుగనిది. సంభవించునది కాదు. సంసారబంధము- మోక్షమార్గమునకు ఆటంకమును కలిగించునదగుటజేసి సంసారమును వృక్షరూపమున నిరూపించి అద్దానిని చేదింపనిది-ముక్తిస్థానమునకు వెళ్ళరాదు. అందువలన సంసార బంధమును విడదీయుటకు సంసారస్వరూపము ఈ మొదటి శ్లోకమున ప్రదర్శింపబడినది.

“మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాత్-మాయినం తు మహేశ్వరం”

అను శ్రుతి ననుసరించి - సర్వాతీతుడైన పరమేశ్వరుడే - సంసార వృక్షమునకు మూలమగుననియు; క్రిందు లోకములలోని బ్రహ్మాదులు - శాఖలు క్షాదగినవారనియు; రేపటివరకు గూడా నమ్మకములేని స్థితి గలదగుటచే సంసారము - అశ్వత్థ మనఁబఱగు ననియు; "క్షీర్ణమూలోఽర్వాక్ శాఖ ఏషోఽశ్వత్థః సనాతనః" ఇత్యాది శ్రుతులు - ఇందుకు ప్రోద్బలకములనియు; వేదములు - ధర్మము నధర్మమును ప్రతిపాదించుట ద్వారా నీడఁబోలిన కర్మఫలములతో జీవాత్మలందరికి ఆశ్రయములగుటచే - పర్ణము (ఆకు)లుగ నిరూపింపఁబడిన పనియు వివేకము.

శ్లో॥ అధశ్చోర్ధ్వం ప్రసృతాస్తస్య శాఖా-గుణప్రవృద్ధా విషయప్రవాళాః॥
అధశ్చ మూలా న్యనుసంతతాని-కర్మానుబంధీని మనుష్యలోకే॥ 2

సంసారవృక్షము యొక్క శాఖలు - క్రిందిలోకముల యందు పైలోకముల యందును ప్రసరిం (వ్యాపిం)చినవై సత్త్వ రజస్తమోగుణములు అను జలధారలతో పెంపొందుచు ఇంద్రియ విషయములు ఇగురులుగ గలిగియుండును. వృక్షము యొక్క ముఖ్యమైన మూలము పరమేశ్వరుడైనను ముఖ్యమూలము ఆధారముగా గల అనుమూలములు (ఉత్తమ మధ్యమ అధమ జన్మలకు కారణములగు ధర్మా ధర్మరూపములగునవి) శుభాశుభ కర్మల నాచరించుటచే జన్మించునవై మానవ లోకమున - సుఖదుఃఖప్రదేశములయందు వ్యాపించియుండునవి.

వివరణ - సంసారవృక్షము - అనుమూలములచే మానవలోకము నావ రించుటయే గాక శాఖోపశాఖలచే పదునాలుగు లోకములయందు నిండియున్న దనియు; భూలోకమున పుణ్యాపాపముల నాచరించి కర్మఫలములను - సత్త్వ రజస్తమోగుణములు ఇంద్రియార్థములును - నేకరించు ననియు; ముఖ్యముగా సంసారవృక్షము పెరుగుటకు మానవలోకమే ఆధార మనియు సారాంశము.

శ్లో॥ న రూప మస్యేహ తథోపలభ్యతే-నాంతో న చాది ర్నచ సంప్రతిష్ఠా॥
అశ్వత్థ మేనం సువిరూఢమూల-మసంగశస్త్రేణ దృఢేన ఛిత్వా॥ ౧
తతః పదం తత్ పరిమార్గితవ్యం - యస్మిన్ గతా న
నివర్తంతి భూయః ।

తమేవ చాద్యం పురుషం ప్రపద్యే-యతః ప్రవృత్తిః ప్రసృతా పురాణీ॥

ఈ సంసారవృక్షము యొక్క రూపము ఈ భూలోకవాసులకు అవగతము కాదు. ఇద్దాని చివరగాని మొదలుగాని నిలుకడగాని ఎవరికిని గోచరములు కావు. గట్టిగా పాదుకొనిన వేరులు గల ఈ సంసారవృక్షమును భార్యాపుత్ర ధనాదులయందు విరక్తి అను దృఢమైన అసంగశత్రుముతో చేదించి (నజీకి) అటు పిమ్మట వేదాంతప్రసిద్ధంబగు బ్రహ్మము (పరమేశ్వరు) నుపాసించి పొందవలెను. అట్టి శివలోకమునఁ బ్రవేశించినవారు మరల నీ సంసారవృక్షము నాశ్రయింపరు.

ఎవఁడు తననుండి శక్తిని విడదీసి జగద్రూపమున పరిణమింపఁజేయునో అట్టి ఆద్యపురుషుని శరణముగ ప్రార్థించువాడను.

వివరణ- “సోఽన్వేష్టవ్యః స విజిజ్ఞాసితవ్యః” అను శ్రుతివాక్యము— పరమ పురుషునే దొరికించుకొని ఉపాసించవలెనని బోధించుచున్నది. మరియు నేను ఆద్యపురుషుని నాశ్రయించుచున్నానని శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు. ఇటు కంఠరవేణ చెప్పటచే— గీతలో ప్రయోగింపఁబడిన “అహం” పదమునకు అంతర్యామ్యర్థముఁ జెప్పట— విహితమగును.

“ప్రపద్యే” అను ఆత్మనేపదమును “ప్రపద్యేత్” అని పరస్మైపదముగ మార్చుటయు, “ప్రపద్య ఇయతః” అను పదవిభాగంబును, స్వమత సిద్ధాంత దురభిమానమూలములై—దివ్యకన్య నవయవభంగముతో ఆకర్షించు అసురుల దుశ్చేష్టితములఁ బోలినవని—విబుధులు గ్రహింతురుగాక !

శ్లో॥ నిర్మానమోహో జితసంగదోషా-అధ్యాత్మనిత్యా వినివృత్తకామాః ।

ద్వంద్వై ర్విముక్తాః సుఖదుఃఖసంజ్ఞై-ర్గచ్ఛంత్యమూఢాః పద

మవ్యయం తత్ ॥ ౯

పరమేశ్వర (శివ) సాయుజ్యము నొందుటకు అర్హులగు వారి నీ శ్లోకమున చెప్పుచున్నవారు.

అహంకారము మరియు తెలివితక్కువ లేనివారు, కళత్రపుత్ర విత్తాది మమకారము అను దోషమును అదుపులో పెట్టినవారు, పరమేశ్వరునియందే సంపూర్ణ నిష్ఠ గలవారు, కోరికల నణచుకొనినవారు. సుఖదుఃఖములు మొదలగు జతలతో వెతలఁజెందనివారు నగు విజ్ఞానులు (శివోపాసకులు) శాశ్వతమైన పరమేశ్వరానంద స్వరూపము గలవారగుదురు.

వివరణ-ఇష్ట ప్రాణ భావ లింగోపాసనము-అహం మమకారముల పరిమితి గలవారికే సిద్ధించుననియు; ఇష్టప్రాణభావాత్మకుఁడగు పరమేశ్వరుఁడే దేయఁడు ప్రాప్యఁడు ననియు; హరిబ్రహ్మదులు శివ విభూతిలో చేరినవారనియు; అవిహితములు అసాధ్యములు నగు కామ్యముల నపేక్షింపక సుఖమును దుఃఖమును తత్కారణముల నుపేక్షించుచు వివేక (బుద్ధిబలము) విజ్ఞానములు- (ఆజన్మాంతము ప్రతిదినము శివు నుపాసించుట) గలవారే శివసాయుజ్యమునకు అర్హులగుదురనుట- ఇందు పరమార్థము.

శ్లో॥ న తత్ భాసయతే సూర్యో-న శశాంకో న పావకః ।

యద్గత్వా న నివర్తంతే-తద్దామ పరమం మమ ॥

6

రవిచంద్రులు అగ్నియు పరమేశ్వరుని స్వరూపమును ప్రకాశింపఁ జేయఁ జాలరు. ముక్తపురుషులు ఎందు ప్రవేశించి మరలిరాలో; అట్టి పరమపదము పరమేశ్వరునిదేను,

“న స పున రావర్తతే” ఇత్యాదిశ్రుతి- ఇందుకు తార్కాణము.

శ్లో॥ మమైవాంశో జీవతోకే - జీవభూతః సనాతనః ।

మనఃషష్ఠానీంద్రియాణి - ప్రకృతిస్థాని కర్షతి ॥

7

తన నివాసమగు వ్రపంచమున - ప్రాణధారియై అనాదికాలము నుండి ప్రవర్తించు జీవుఁడు - పరమేశ్వరుని అంశమగువాడు- ఇట్టి జీవాత్మ- ప్రకృతి యొక్క పరిణామముఁడగు దేవ మానవాది శరీరములయందు నెలకొనినట్టి మనః షష్ఠములగు (మనస్సుతో అరగు) జ్ఞానేంద్రియములను- తన భోగమునకై ఆకర్షించుకొనును.

వివరణ- జీవాత్మ-సనాతనుఁడనియు, ఈశ్వరాంశమనియు ఇట పేర్కొనుటచే- జీవాత్మ అనిత్యుడు, మిథ్యకాదనియు తేటపడుచున్నది.

“నిత్యో నిత్యానాం, చేతన శ్చేతనానాం” ఇత్యాది శ్రుతివాక్యము- ఇందుకు ఆధారము అని గుర్తింపవలెను.

శ్లో॥ శరీరం యదవాప్నోతి - యచ్ఛాప్యత్రా-మతీశ్వరః ।

గృహీత్వైతాని సంయాతి - వాయు ర్గంధా నివాశయాత్ ॥

8

ప్రాణమునకు ఇంద్రియములకును ప్రభువైన జీవాత్మ - ఎప్పుడెప్పుడు రెండవ శరీరమును పొందునో, ఎప్పుడెప్పుడు ప్రస్తుత శరీరమునుండి లేచునో, అప్పుడెప్పుడు “వాయువు కుసుమాకరమునుండి పరిమళములను వలె” ఈ ఇంద్రియములను వెంటనిడుకొని పయనించును.

శ్లో॥ శ్రోత్రం చక్షుః స్పర్శనం చ - రసనం మ్రాణ మేవ చ ।

అధిష్ఠాయ మన శ్చాయం - విషయా నుపసేవతే ॥

9

ఈ జీవాత్మ - చెవి, కన్ను, త్వక్కు, నాలుక ముక్కు అను బాహ్యేంద్రియములను, అంతరింద్రియమగు మనస్సు నధిష్ఠించి— ఇంద్రియ విషయములు (వినుట, చూచుట, తాకుట, రుచిఁజూచుట, వాసన) అనునవి- మనస్సుచే ప్రేరేపింపఁబడగా—జీవాత్మచే మనస్సు కదలికతో అనుభవింపఁబడుచుండును.

శ్లో॥ ఉత్క్రామంతం స్థితం వాఽపి - భుంజానం వా గుణాన్వితం ।

విమూఢా నానుపశ్యంతి - పశ్యంతి జ్ఞానచక్షుషః ॥

10

రెండవ శరీరముఁ బ్రవేశింప నీ దేహమునుండి బయలుదేరువాడు, ప్రస్తుత శరీరమున నుండువాడు, శరీరస్థితుడై ఇంద్రియ విషయముల ననుభవించువాడు, సుఖదుఃఖాదులతో కూడియుండువాడు నగు జీవాత్మను— ఆత్మానాత్మవివేకము లేనివారు గుర్తింపరు— జ్ఞానదృష్టిగల బుద్ధిమంతులే కనిపెట్టుదురు.

శ్లో॥ యతంతో యోగిన శ్చైనం - పశ్యంత్యాత్మ న్యవస్థితం ।

యతంతోఽప్యకృతాత్మానో - నైనం పశ్యంత్యచేతనః ॥

11

ధ్యానము మొదలగు ప్రయత్నముఁజేయు యోగులు— సూక్ష్మశరీరమున గల ఈ జీవాత్మను చూడఁగలుగుదురు ప్రయత్నపరులైనను చిత్తశుద్ధిలేనివారగుచో మందబుద్ధి గలవారై ఈ ఆత్మను గుర్తింపఁజాలరు.

వివరణ- పూజా జప స్తోత్ర ధ్యానములచే చిత్తశుద్ధి గలవారై హృదయ మందలి జీవాత్మను రోచూపుతో కనుగొని జీవాత్మలోని పరమాత్మను దర్శింప వలెనని సారాంశము.

శ్లో॥ యదాదిత్యగతం తేజో—జగద్భాసయతేఽఖిలం ।

యచ్ఛంద్రమసి యచ్ఛాగ్నౌ - తత్రేజో విద్ధి మామకమ్ ॥

12

సూర్యునిలో చంద్రునియందు అగ్నిని గల తేజస్సు - ప్రపంచమును ప్రకాశింపఁజేయును. అట్టి తేజస్సు (వెలుతురు) పరమేశ్వరునిదని గుర్తింపుము!

శ్లో॥ గా మావిశ్య చ భూతాని-ధారయామ్యహ మోజసా ।

పుష్టామి చౌషధీః సర్వాః - సోమో భూత్వా రసాత్మకః ॥ 13

పరమేశ్వరుడు- భూమియందుండి-ఆత్మశక్తిచే ప్రాణులను పోషించుచున్నవాడు. మరియు అమృతపూర్ణుడైన చంద్రుడై ఓషధు (ఔషధాంశు) ల నన్నిటిని పెంపొందించుచున్నవాడు.

ప్రాణుల జీవనము ఓషధుల అభివృద్ధియు ఈశ్వరాదీనములగునవని భావము.

శ్లో॥ అహం వై శ్వానరో భూత్వా - ప్రాణినాం దేహ మాశ్రితః ।

ప్రాణాపాన సమాయుక్తః - పచామ్యన్నం చతుర్విధమ్ ॥ 14

పరమేశ్వరుడు- జఠరాగ్ని రూపమున ప్రాణుల శరీరమునఁబ్రవేశించి ఒడలునందుండు ప్రాణ అపానములను మేళవించియు నాలుగు తెఱఁగులగు ఆహారమును జీర్ణింపఁజేయును.

భక్ష్య భోజ్య లేహ్య చోష్యములు - ఆహారభేదములు.

భక్ష్యమనఁగా- దంతములతో కొఱికి తినునది; నాలుకచే లోనికి విడువఁబడునది- భోజ్యమనఁబడును. నాలుకపై ఉంచి రుచిగ్రహణముతో మ్రింగునది- లేహ్య (ప్రాయసాదిక) మనఁబఱును. దంతములచే నమిలి సారాంశము గ్రహింపఁబడునది- చోష్యముగ నుదహరింపఁబడునని వివేకము.

శ్లో॥ సర్వస్య చాహం హృది సన్నివిష్టోః - మత్తః స్మృతి ర్జ్ఞాన

మప్రోహనంచ ।

వేదై శ్చ సర్వై రహమేవ వేద్యో-వేదాంతకృ ద్వేదవిదేవ చాహమ్॥

పరమేశ్వరుడు - శరీరధారి ప్రాణులందరి హృదయమునఁ బ్రవేశించి యున్నవాడు. పూర్వము అనుభవింపఁబడిన ఇంద్రియార్థములను తలచుకొనుట,

(స్మృతి) ఇంద్రియములు విషయములతో నేకీభవించిన తెలివి, (జ్ఞానము) స్మృతి జ్ఞానములు లోపించుటయు పరమేశ్వరుని వలన- జీవాత్మకు సంభవించును. వేదాగమస్మృతి పురాణేతిహాసములన్నిటిచే తెలియఁదగినవాడు- పరమేశ్వరుఁడేను; వేదాంతము (ఉపనిషత్తు)లు పరమేశ్వరునుండి యావిర్భవించినవి. వేదార్థమును బాగుగా గుర్తించువాడు- శివుఁడేను;

శ్లో॥ ద్వా విమౌ పురుషౌ లోకే-క్షర శ్చాక్షర ఏవ చ ।

క్షరః సర్వాణి భూతాని - కూటస్థోఽక్షర ఉచ్యతే ॥

16

లోకమున- క్షరుఁడు అక్షరుఁడు నని పురుషులిద్దరు పేర్కొనఁబడుదురు. చేతనుల శరీరములన్నియు క్షరమనఁబడును. శరీరములు నశించినను శిలారాశి (రాళ్ళకుప్ప)వలె కదలకనుండువాడు- అక్షరుఁడని చెప్పఁబడును. శరీరము పురుషునకు ఆశ్రయమగుటచే ఇటు పురుషశబ్దనిర్దిష్టమైనది.

“క్షరం ప్రధానం, అమృతాక్షరం హరః, క్షరాత్మానా వీశతే దేవఏకః”

“పంచభూతాది ప్రకృతి- ప్రకృతి పరిణామమగు శరీరము క్షరమనియు, శరీరము నశించినను మరణము లేని జీవాత్మ- అక్షరుఁడనియు, ప్రకృతి జీవులను శాసించువాడు పరమాత్మయనియు చెప్పఁబడును” అను శ్రుతి. ఇటు గమనార్థము.

శ్లో॥ ఉత్తమః పురుష స్త్వన్యః-పరమాత్మేత్యుదాహృతః ।

యో లోకత్రయ మావిశ్య-బిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః ॥

17

క్షరాక్షరశబ్దములచే చెప్పఁబడు పాశపశువులకన్న వేరైన పరమపురుషుఁడు- పరమాత్మయని కీర్తింపఁబడును. కాశ్వతుఁడైన పరమాత్మయగు ఈశ్వరుఁడు- ముల్లోకములను వ్యాపించి పోషించుచున్నవాడు.

వివరణ- జీవాత్మలందరిలో నివసించి యవ్వారిని నియమించువాడగుటచే ఈశ్వరుఁడు పరమాత్మ యనఁబడుననియు, ఈశ్వర శబ్దము- లోకమునందు వేదమునందును అనన్యవిషయముగ శివునకే చెల్లుననియు; “యః పృథివ్యాంతిష్ఠన్” ఇత్యాది శ్రుతులచే పరమేశ్వరుఁడు జగత్తునంతయు వ్యాపించువాడని తెలియుచున్నదనియు విదితమైనది.

శ్లో॥ యస్మాత్ క్షర మతీతోఽహ - మక్షరా దపి చోత్తమః ।

అతోఽస్మి లోకే వేదే చ - ప్రథితః పురుషోత్తమః ॥ 18

ఎందువలన పరమేశ్వరుడు - నశించు స్వభావము గల శరీర (పాశ) మును, అక్షరుడనఁబడు పరాధీనకర్తయగు జీవాత్మ (పశువు)ను మించిన వాడైనాడో, అందువలన లోకమునందు వేదమునందును పురుషోత్తముడని ప్రఖ్యాతిం గాంచెను.

పురుషాఖ్యాం = శరీర జీవాత్మలకంటె, ఉత్తమః = ఉత్తముడు పురుషోత్తముడనఁబఁగునని వివేకము.

పురుషాత్ = విష్ణోః, ఉత్తమః = పురుషోత్తమః అని మరియొక నిర్వచనము.

శ్లో॥ యో మా మేవ మసంమూఢో - జానాతి పురుషోత్తమం ।

స సర్వవి ద్భజతి మాం - సర్వభావేన భారత ॥ 19

భారతా ! ఎవఁడు పరమేశ్వరుని పశుపాశవిలక్షణుడైన పురుషోత్తమునిగ గుర్తించునో, వాడు సర్వజ్ఞుడై త్రికరణశుద్ధిగ పరమేశ్వరుని సేవింపఁగలుగును.

వివరణ - "ఏకవిజ్ఞానముతో సర్వవిజ్ఞానము కలుగు"నను భావనతో పరమేశ్వరునే భజించువాడు. సర్వజ్ఞుడగునని సారాంశము.

శ్లో॥ ఇతి గుహ్యతమం శాస్త్ర - మిద ముక్తం మయాఽనఘ ! ।

ఏతత్ బుద్ధ్వా బుద్ధిమాన్ స్యాత్ - కృతకృత్యశ్చ భారత ! ॥ 20

అనఘా ! ఇట్లు అతిరహస్యమగు పరమేశ్వర తత్త్వజ్ఞానము గల ఈ శాస్త్రమును వక్కాణించితిని. భారతా ! ఇద్దానిని గుర్తించి మనస్సునందిడుకొనిన వాడు జ్ఞానియై కృతార్థుడగును.

ఇతి శ్రీ మహాభారతే శతసాహస్ర్యాం సంహితాయాం, వైయాసిక్యాం,
భీష్మపర్వణి, శ్రీమత్ భగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు, బ్రహ్మ
విద్యాయాం, యోగశాస్త్రే, శ్రీ కృష్ణార్జున సంవాదే,

పురుషోత్తమ ప్రాప్తియోగో నామ పంచదశాధ్యాయః
ఇత్యుది

శ్రీ నీలకంఠ భగవత్పాదారాధ్య విరచితంబగు శ్రీమత్ భగవద్గీతా భాష్యముఁ
దగు “మనోరంజన” మను శాంకరీయ ఆంధ్రానువాదమున
పదునైదవ అధ్యాయము

అభ్యర్థనము

ఈ నీలకంఠీయ భగవద్గీతాభాష్యాంధ్రానువాదమును ముద్రించుటకు. విరాళాలు ప్రకటించి - సకాలమున అందజేసినవారు ధన్యులై తమ పేరు ఆచంద్ర తారార్కము శాశ్వతముగ నొనర్చి యుపకరించినందుకు - అట్టి స్వధర్మపరాయణులైన ఉదారులందరు - ప్రశంసింపఁదగినవారైనారు

భగవద్గీతలో - శివుఁడు - ఉపాస్యఁడు; కృష్ణుఁడు - ఉపాసకుఁడు; శివోపాసన ఫలము మోక్షము నని “తమేవ చాద్యం పురుషం ప్రపద్యే” ఇత్యాది ముఖ్యశ్లోకముల ననుసరించి - శ్రుతిస్మృతి పురాణానుగుణముగా - శ్రీమదప్పయ దీక్షితేంద్రాది మహామహుల అడుగుజాడలలో - నిరూపింపఁ బడినది. విబుధులు యథార్థముఁ గ్రహించి - గీతాపరమార్థము శివారాధనమే నని అవధరింతురు గాక !

శ్రీ మహాగణాధిపతయే నమః

శ్రీ మేధా దక్షిణామూర్తయే నమః

శ్రీ భగవద్గీత

షోడశాధ్యాయము

“మనోరంజన” శాంకరీయ ఆంధ్రానువాదసహితము

శ్లో॥ అభయం సత్త్వసంశుద్ధి-ర్జ్ఞానయోగవ్యవస్థితః ।

దానం దమశ్చ యజ్ఞశ్చ-స్వాధ్యాయ స్తప ఆర్జవమ్ ॥ 1

అహింసా సత్య మక్రోధ-స్త్యాగః శాంతి రప్రైశునం ।

దయా భూతేష్వలోలత్వం-మార్దవం హ్రీ రచాపలమ్ ॥ 2

తేజః క్షమా దృతిః శౌచ-మద్రోహో నాతిమానితా ।

భవంతి సంపదం దైవీ-మభిజాతస్య భారత ॥ 3

భారతా! నిర్భయత్వము, చిత్తశుద్ధి, శివజ్ఞానసాధనమగు ధ్యానయోగము నందు నిష్ఠ, ఉదారత్వము, బహిరింద్రియనిగ్రహము, శివారాధనమనఁబడు యజ్ఞము, రుద్రాధ్యాయాదివేదపఠనము, సోమవారనక్షత్రవ్రతాదితపస్సు, నిష్కపట స్వభావము, పరుల ననవసరముగ బాధింపకుండుట, (అహింస) యథార్థభాషణ (సత్య)ము, మనస్సులో వికారముఁ జెందకుండుట, (అక్రోధము) అత్యాశను పరిహరించుట, (త్యాగము) మనః సమాధానము (శాంతి) పరుల దోషములను బయటపెట్టకుండుట, (అప్రైశునము) దుఃఖపడువారిని కరుణించుట, (భూతదయ) చంచలస్వభావమును తగ్గించుట, (ఆలోలత్వము) క్రూరత్వము లేకుండుట, (మార్దవము) తప్పుడు పనులఁగురించి సిగ్గుపడుట (హ్రీః) వ్యర్థములైన పనులు

చేయకుండుట, (అచాపలము) గంభీరస్వభావము, (తేజస్సు) తన తిరస్కృతి సంభవించినను ఆవేశపడకుండుట (క్షమ) దుఃఖములు తారసిల్లినను స్థిరచిత్తుడగుట, (ధృతి) బాహ్యభ్యంతరములలో పరిశుభ్రత, (శౌచము) ఇతరులను హింసించు-లేక-సంహరించు తలంపు లేకుండుట, (అద్రోహము) తాను అతి పూజ్యుడ నను గర్వము లేకుండుట, (నాతిమానిత) ఈ గుణములు-దైవీసంపత్తును (సత్త్వగుణశాంతప్రవృత్తిని) తారసిల్లజేసికొని జన్మించువానికి-పూర్వపుణ్య పరిపాకమున-వీర్పడును.

శ్లో॥ దంభో దర్శోఽతిమానశ్చ-క్రోధః పారుష్య మేవ చ ।

అజ్ఞానం చాభిజాతస్య-పార్థ! సంపద మాసురీమ్ ॥

4

ప్రఖ్యాతి కావలెనను కోరికతో ధర్మము నాచరించుట, (దంభము) నేను సర్వశ్రేష్ఠుడ నను భావ (దర్ప)ము, తన పెంపును తాను చెప్పుకొనుట, (అతిమానము) క్రోధము, కఠినస్వభావ (పారుష్య)ము, అవివేకము, (యుక్తాయుక్త పరిజ్ఞానశూన్యత) ఈ గుణములు-రాక్షస (ఆసురీ) సంపత్తును (రజోగుణ రాగ ద్వేషప్రవృత్తిని) ముఖ్యముగ నవలంబించి-జన్మించినవానికి-పూర్వజన్మ సంస్కారమున-సంభవించును.

శ్లో॥ దైవీ సంప ద్విమోక్షాయ-నిబంధాయాసురీ మతా ।

మాశుచః సంపదం దైవీ-ముపజాతోఽసి పాండవ ॥

5

పాండవా! అర్జునా! అభయము మొదలగు గుణములతో నుండు దైవీ సంపత్తు-మోక్షమునకు కారణమగును. దుఃఖాది దుర్గుణములు గల ఆసురీసంపత్తు-నిరంతరము సంసారబంధమునందు చిక్కుపడజేయును. ఐతే నీవు దైవీ సంపత్తుడవై జన్మించితివి గాన మోక్షార్హుడవగుదువు. చింతింపకుము!

శ్లో॥ ద్వౌ భూతసర్గా లోకేఽస్మిన్-దైవ ఆసుర ఏవ చ ।

దైవో విస్తరశః ప్రోక్త-ఆసురం పార్థ! మే శ్రుణు! ॥

6

పార్థా! ఈ మనుష్యలోకమున-దైవమనియు ఆసురమనియు రెండు విధములు గల మానవసముదాయములు ఉండును. వీనిలో దైవీసంపత్తుని లక్షణము విశదీకరింపఁబడినది. ఇక రాక్షసప్రవృత్తి గలవారి లక్షణమును చెప్పుచున్నాను. వినుము!

- శ్లో॥ ప్రవృత్తిం చ నివృత్తిం చ-జనా న విదు రాసురాః ।
న శౌచం నాపి చాచారో-న సత్యం తేషు విద్యతే ॥ 7
- ఆసత్య మప్రతిష్ఠం తే-జగదాహు రసీశ్వరం ।
అపరస్పరసంభూతం-కిమన్యత్ కామ హేతుకమ్ ॥ 8
- ఏతాం దృష్టి మవష్టభ్య-నష్టాత్మానోఽల్పబుద్ధయః ।
ప్రభవంతుగ్రకర్మాణః-క్షయాయ జగతోఽహితాః ॥ 9
- కామ మాశ్రిత్య దుష్కారం-దంభమానమదాన్నితాః ।
మోహో దృహీత్వాఽసద్గ్రాహన్-ప్రవర్తంతేఽశుచివ్రతాః ॥ 10
- చింతా మపరిమేయాం చ-ప్రళయాంతా ముపాశ్రితాః ।
కామోపభోగపరమా-ఏతావదితి నిశ్చితాః ॥ 11
- ఆశాపాశశతై ర్బద్ధాః-కామక్రోధపరాయణాః ।
ఈహంతే కామభోగార్థ-మన్యాయేనార్థసంచయాన్ ॥ 12

అసురీసంపత్తు గల జనులు. ధర్మమునందు ప్రవృత్తి (ఆసక్తి)ని అధర్మము నుండి నివృత్తిని (తొలగుటను) గుర్తింపరు. మరియు వారికి పరిశుభ్రత, సదాచారము, సత్యసంభాషణలు నుండదు.

ఇంతియే గాక—అసురీసంపత్తులు—జగత్తు మిథ్యయనియు, ధర్మము అధర్మము అనువాని— నిబంధన లేనిదనియు, ఈశ్వరుఁడు కర్తగా లేనిదనియు, శ్రీపురుషసంయోగమువలననే సంభవించునదగుటచే కామము కారణముగ గలదనియు, కామమునకంటె వేరైన ఈశ్వరుని సంబంధము లేనిదనియు, చెప్పదురు.

‘ఈశ్వరుఁడు జగత్కారణము కాదనువారు అసీశ్వరులనఁబఱఁగుచు— జగన్నిధ్యాత్వమును నిరూపించుచుందురు’ అను నర్థము “అసీశ్వరాః” అను ప్రాచీనపాఠముఁబట్టి—విదితమగుచున్నది.

ఇట్టి నాస్తికమతము నవలంబించి—వివేకము లేనివారై—స్వల్పబుద్ధితో క్రూర (కఠిన) కార్యములఁజేయుచు జనసముదాయమును ద్వేషించుచు అత్మవినాశనమునకై ప్రవర్తించుచుందురు.

అవధి లేని కోరికఁ గలవారై ఆదంబరము అహంకారము గర్వము అనునవి ఉట్టిపడుచుండగా-అత్యాశతో దుష్టదానములఁ బరిగ్రహించుచు అపవిత్ర కార్యములఁ జేయుచుందురు.

మరణము అవధిగా గల దుర్భరమైన చింత గలవారై కామభోగమే పరమపురుషార్థమనియు, కామముదక్క ఇతరమైనచి లేదనియు నిశ్చయము గలవారై యుందురు.

ఆశలు అనెడు పాశశతములచే బంధింపఁబడినవారై కామభోగమునకై అన్యాయముగ అర్థరాశులను పొందవలెనని అపేక్షించుచుందురు. కామభోగమునకు ఆటంకము కలుగునెడ కోపపడుచుందురు.

శ్లో॥ ఇద మద్య మయా లబ్ధ-మిమం ప్రాప్స్యే మనోరథం ।

ఇద మస్తీద మపి మే-భవిష్యతి పున ర్థనమ్ ॥ 13

అసౌ మయా హతః శత్రు-ర్హనిష్యే చాపరా నపి ।

ఈశ్వరోఽహ మహం భోగీ-సిద్ధోఽహం బలవాన్ సుఖీ ॥ 14

అథ్యోఽభిజనవా నస్మి-కోఽన్యోఽస్తి సదృశో మయా ।

యజ్ఞే దాస్యామి మోదిష్య-ఇత్యజ్ఞానవిమోహితాః । 15

అనేకచిత్త విభ్రాంతా-మోహజాలసమావృతాః ।

ప్రసక్తాః కామభోగేషు-పతంతి నర కేఽశుచౌ ॥ 16

ఇప్పుడు ఈ ధనమును సంపాదించితిని. ఇద్దాని యనంతరము నా మనస్సులో గల కోరికను ఫలింపఁజేసికొనగలను. ప్రస్తుతము ఇంత ధనము నావద్ద కలదు. మరికొంత ధనము లభించును. ఈ శత్రువును నేను చంపితిని. ఇంక నాకు విరుద్ధముగ నుండువారిని సంహరింపగలను నేను సమర్థుఁడను. సుఖము ననుభవించువాడను నేనే; శ్రీమంతుఁడను నేను; బలవంతుడను; సుఖము అనునది నాకే కలదు, గొప్పవాడను నేనే; మంచి వంశమునఁ బుట్టినవాడనగుటచే నాతో సమానుఁడెవఁడు కలడు? సోమయాగము నొనర్తును. యాచకులకు ధనము నొసఁగువాడను. సంతోషాతిశయము గలవాడను.

ఇవిధము అవివేకముతో మోహముఁజెంది-పలురకములైన సంకల్పము

లతో భ్రాంతి గలవారై మోహము అనెడు వలతో చిక్కుకొనినవారై కామబోగ
ములయందు ఆత్మాసక్తి గలవారునై మరణానంతరము విఙ్మాత్రాదుల నిండి
యుండు నరకములో పడుదురు.

శ్లో॥ ఆత్మ సంభావితాః స్తబ్ధా-ధనమానమదాన్వితాః ।

యజంతే నామయజ్ఞే స్నే-దంభేనావిధిపూర్వకమ్ ॥

17

అహంకారం బలం దర్పం-కామం క్రోధం చ సంశ్రితాః ।

మా మాతృపరదేహేషు-ప్రద్విషంతోఽభ్యసూయకాః ॥

18

నేనే శ్రేష్ఠుడ నని తమను తాము గౌరవించుకొనువారు, వినయము లేని
వారు, ధనము వలన కలుగు దురభిమానము పరనింద అనువానితో కూడినవారు,
ప్రసిద్ధ కామనతో అవిధిపూర్వకముగ నామమాత్ర యజ్ఞములఁజేయువారు, గర్వ
మును ఆర్థికబలమును అవసరమైన పరతిరస్కారమును కామక్రోధముల నవ
లంబించి-తమ శరీరములయందు ఇతరుల దేహములలో నంతర్యామిగ నుండు.
పరమేశ్వరుని ద్వేషించువారునై పరుల మేలు నోర్వకుందురు.

శ్లో॥ తా నహం ద్విషతః క్రూరాన్-సంసారేషు నరాధమాన్ ।

క్షిపా మ్యజస్ర మశుభా-నాసురీష్వేవ యోనిషు ॥

19

ఆసురీం యోని మాపన్నా-మూఢా జన్మని జన్మని ।

మా మప్రాప్యైవ కౌంటేయ-తతో యాంత్యధమాం గతిమ్ ॥

20

దుర్మార్గులై పరమేశ్వరుని భావింపక తమ ఇష్టప్రకారము ప్రవర్తించు.
క్రూరు (కఠినచిత్తు)లై పాపాత్ములగు (అ)నరాధములను ఆసురీసంపత్తు గల
వ్యాఘ్రాది జన్మలయందే చాలకాలము పరమేశ్వరుఁడు పడవేయును.

కౌంటేయా! అవ్యధము అమరీయోనిని పొందిన మూఢులు-ప్రతిజన్మ
యందును పరమేశ్వరుని సన్నిధిని పొందకయే-వ్యాఘ్రాదిజన్మలకంటె నీచము
లైన జన్మల నొందినవారై-అధమగతిని-అనఁగా-నరకయాతనల ననుభవించుదురు.

శ్లో॥ త్రివిధం నరకస్యేదం-ద్వారం నాశన మాత్మనః ।

కామః క్రోధ స్తథా లోభ-స్తస్మా దేతత్త్రియం త్యజేత్ ॥

21

కామము, క్రోధము, లోభము అనునవి-నరకముయొక్క-మువ్వధములగు ద్వారములై జీవాత్మయొక్క ఉత్తమలోకపాపికి ఆటంకములుగనుండును. అందు వలన వీనిని పరిమితముగ నుపయోగించుచు-కాలక్రమమున నిగ్రహశక్తితో బొత్తుగా విడువవలెను.

శ్లో॥ ఏతై ర్విముక్తః కౌంతేయ-తమోద్వారై స్త్రిభి ర్నరః ।

ఆచరత్యాత్మనః శ్రేయ-స్తతో యాతి పరాం గతిమ్ ॥ 22

అర్జునా! నరకద్వారములగు కామ క్రోధ లోభములను విసర్జించి తనకు శ్రేయస్సు నిచ్చునట్టి ధ్యాన జప పూజాదికము నొనర్చునెడల-అట్టి సుకృతము వలన ముక్తిని పొందగలుగును.

శ్లో॥ యః శాస్త్రవిధి ముత్సృజ్య-వర్తతే కామకారతః ।

న స సిద్ధి మవాప్నోతి-న సుఖం న పరాం గతిమ్ ॥ 23

పరమేశ్వరశాసనము వేదశాస్త్ర విహితంబు నగు ధర్మమును విడనాడి ఎవఁడు-స్వేచ్ఛాచారపరుఁడగునో, అట్టివాడు-శివానుగ్రహపాత్రుఁడు కాకుండు టయే గాక-ఇహలోకసుఖమును పొందఁజాలడు. మరియు మోక్షమునకు దూర మగును.

వివరణ-కామక్రోధములను ఆపుటకు లోభమును తగ్గించుటకును వేద స్మృతి పురాణాదిశాస్త్రము ఉపకరించును గాన యజ్ఞయాగాది సత్కర్మలను శాస్త్ర సమ్మతముగ నాచరించుచు అశ్రద్ధాది దుర్గుణములకు లోను గానివాడు- ఇహ పర సాధకుఁడగునని సారాంశము.

శ్లో॥ తస్మా చ్చాస్త్రం ప్రమాణం తే-కార్యాకార్యవ్యవస్థితౌ ।

జ్ఞాత్వా శాస్త్రవిధానోక్తం-కర్మ కర్తు మిహార్హసి ॥ 24

అందువలన-చేయఁదగినది, చేయఁదగనిది అనువానిని నిర్ణయించుట విషయమై (నీకు) మానవసమాజమునకు వేద శివాగమాది రూపమైన శాస్త్రము ప్రమాణమగును. శాస్త్రమునందు చెప్పఁబడిన విధిని గమనించి సుకృత (స్వధర్మ)ము నాచరింపుము!

వివరణ-శాస్త్రోక్త సుకృతముల నాచరించుచు నవ్వాని ఫలము ఈశ్వర ప్రీతియే యని దృఢముగ విశ్వసించువాడు-దైవీ సంపన్నుడగునని భావము.

ఇతి శ్రీ మహాభారతే శతసాహస్ర్యాం సంహితాయాం వైయాసిక్యాం,
భీష్మపర్వణి, శ్రీమత్ భగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు, బ్రహ్మ
విద్యాయాం, యోగశాస్త్రే, శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే,
దై వాసురసంపద్విభాగయోగో నామ షోడశోఽధ్యాయః

ఇయ్యది - శ్రీ నీలకంఠ భగవత్పాదారాధ్య విరచితంబగు శ్రీ మద్భగవద్గీతా
భాష్యమున "మనో రంజనం" బను శాంకరీయ ఆంధ్రానువాదమున
పదునారవ అధ్యాయము

ప్రకటన

విద్యాభ్యసనం వ్యసనం-అథవా శివపాదసేవనం-వ్యసనమ్.

ప్రస్థానత్రయములో ఉపనిషత్తులు మొదటివగుటచే ఆరాధ్యశైవులకు మరియు శివభక్తులందరికిని ఉపయోగించుటకై-సంస్కృత భాష్యములకు తెలుగు ప్రాయఃదలచి- ఈశ కేన కతోపనిషత్తుల ననువదించి-ప్రశ్నాద్యుపనిషత్తుల సారాంశమును శివాద్వైతపరముగ ప్రాయుచున్నాను. ఉపనిషత్తులన్నియు శివునినే ప్రతిపాదించు తాత్పర్యము గలవని-శ్రీ నీలకంఠ భగవత్పాదులు, శ్రీ ముది గొండ నాగలింగశాస్త్రి వరేణ్యులు నిరూపించిరి. శ్రీవారి ననుకరించుటయే ఈ నా తెలుగుసేత యని మాహేశ్వరులు గుర్తింతురు గాక!

నిర్మల శంకరశాస్త్రి

ఓమ్

శ్రీ మహాగణాధిపతయే నమః

శ్రీ మేధా దక్షిణామూర్తయే నమః.

శ్రీ భ గ వ ద్గీ త

సప్త దశాధ్యాయము

“మనోరంజన” శాంకరీయ ఆంధ్రానువాద సహితము
అర్జున ఉవాచ-

శ్లో॥ యే శాస్త్రవిధి ముత్సృజ్య-యజంతే శ్రద్ధయాఽన్వితాః ।

తేషాం నిష్ఠా తు కా కృష్ణ!-సత్త్వ మాహో రజ స్తమః ॥ 1

కృష్ణా! ఎవరైతే అలసత్వమువలన వృద్ధాచారమును పాటించుచు శ్రద్ధ (పట్టుదల) గలవారై పరమేశ్వరు నారాధింతురో, అవ్వారి నిష్ఠ-సాత్త్వికమగునా! లేక రాజస మగునా? తామస మగునా? విశదీకరింపుమని పార్థుడు ప్రశ్నింపగా-

శ్రీ భగవానువాచ-శ్రీకృష్ణభగవానుడు చెప్పఁదొడఁగెను.

శ్లో॥ త్రివిధా భవతి శ్రద్ధా-దేహినాం సా స్వభావజా ।

సాత్త్వికీ రాజసీ చైవ-తామసీ చేతి తాం శ్రుణు ॥ 2

మానవులకు పూర్వజన్మ సంస్కారమున సంబంధించు శ్రద్ధ-త్రివిధ మూడు తెఱఁగులు) మగునది. అయ్యది సాత్త్వికీ, రాజసీ, తామసీ యనఁబడును. అట్టి శ్రద్ధను వివరించెదను. వినుము!

వివరణ-త్రివిధంబగు శ్రద్ధ- లోకాచారము ననుసరించి మెదలువానికి

మాత్ర ముండుననియు; శాస్త్రజ్ఞానమువలన ప్రవర్తించువాడు-పరమేశ్వరు నారా
ధించుటకు ఒకే విధమైన సాత్త్వికియగు శ్రద్ధ గలవాడగుననియు విదితమైనది.
నిశ్చయాత్మకమైన బుద్ధి ఒకే విధముగ నుండునని భగవద్గీతలో ఈ వరకు
చెప్పబడినది-ఇటు గమనార్హము

శ్లో॥ సత్త్వానురూపా సర్వస్వ-శ్రద్ధా భవతి బారతా ।

శ్రద్ధామయోఽయం పురుషో-యో యచ్ఛ్రద్ధః స ఏవ సః ॥ 3

అద్దనా! ప్రతివానికి-శ్రద్ధ- అంతఃకరణస్వభావము ననుసరించునదిగ
నుండును. ఎవఁడు ఎట్టి శ్రద్ధ గలవాడో అట్టి శ్రద్ధతోనే ప్రవర్తించును గాన
సీ పురుషుఁడు-శ్రద్ధామయుఁడని చెప్పబడును.

శ్లో॥ యజంతే సాత్త్వికా దేవాన్-యక్షరక్షాంసి రాజసాః ।

ప్రేతాన్ భూతగణాం శ్చాన్యే-యజంతే తామసా జనాః ॥ 4

సత్త్వగుణము గలవారు- సాత్త్వికులైన దేవతల నారాధింతురు.

రజోగుణవంతులు- రాజసులైన యక్షులను రక్షింతురు.

తదితరులైన తామసులు- తమఃప్రకృతి గల ప్రేతలను భూతగణములను
పూజింతురు.

శ్లో॥ అశాస్త్రవిహితం మోరం-తప్యంతే యే తపో జనాః !

దంభాహంకారసంయుక్తాః-కామరాగబలాన్వితాః ॥ 5

కర్మయంతః శరీరస్థం-భూతగ్రామ మచేతసః ।

మాం చైవాంతఃశరీరస్థం-తాన్ విద్ధ్యాసురనిశ్చయాన్ ॥ 6

డాబుసరి, అహంకారము గలవారై కోరిక, ఆసక్తి, మొండిపట్టుదల అను
వానితో కూడి-శరీరమును నిర్మించు పృథివ్యాది పంచభూతములను శుష్కోప
వాసాదులతో కృశింపఁజేయుచు-అంతర్యామిగ హృదయములో నుండు పరమేశ్వ
రునిఁగూడ బాధపెట్టువారునై-వేదమునందు శివాగమములు మొదలగు ధర్మశాస్త్రము
నుండును చెప్పబడనట్టి భయంకరంబు నగు తపస్సుఁ జేయుచుండురు.

ఇట్టి జనులు ఆసురీసంపత్తు గలవారనియు, రాజసులనియు, తామసు
నియు పేర్కొనబడుదురు.

శ్లో॥ ఆహార స్తపి సర్వస్య-త్రివిదో భవతి ప్రేయః ।

యజ్ఞ స్తప స్తథా దానం-తేషాం భేద మిమం శృణు ॥

7

సాత్త్విక రాజస తామస భేదముతో మువ్విధంబగు జనమునకు - అన్నాది ఆహారము, మరియు యజ్ఞదాన తపస్సులును త్రివిధంబులుగ నుండునవి అవ్వాని భేదమును చెప్పుచున్నాను. వినుము !

శ్లో॥ ఆయుఃసత్త్వబలారోగ్య-సుఖప్రీతి వివర్ధనాః ।

రస్యాః స్నిగ్ధాః స్థిరా హృద్యా-ఆహారాః సాత్త్వికప్రియాః ।

8

జీవిత స్వాస్థ్యమును ఉత్సాహమును శరీరబలమును ఆరోగ్యమును సుఖమును ప్రీతిని పెంపొందించునవి, రుచికరములు, మృతాది స్నేహము గలవి, రసరక్తాదిరూపమున దేహమున చాలకాల ముండునవి, ఇంద్రులనవియు నగు భక్ష్యభోజ్యాది ఆహారములు-సత్త్వగుణము గలవారికి- ప్రేయములగును.

శ్లో॥ కట్వామ్లవణాత్యుష్ణ-తీక్ష్ణరూక్ష విదాహినః ।

ఆహారా రాజస స్యేష్టా-దుఃఖశోకామయప్రదాః ॥

9

చేదు లేక ఒగరు, ఉప్పు, వేడి, తీక్ష్ణత, రూక్షత-(జిగురు లేకుండుట) తపింపఁజేయుట యను గుణములు గల ఆహారములు- రాజసులకు ఇష్టములగును. అయ్యవి-మనోబాధను శరీరక్షేపమును వ్యాధిని కలుగఁజేయునవి

శ్లో॥ యాతయామం గతరసం-పూతి పర్యుషితం చ యత్ ।

ఉచ్ఛిష్టమపి చామేధ్యం-భోజనం తామసప్రియమ్ ॥

10

ఒక జాము గడచినది, రసములేనిది, దుర్గంధము, నిన్నటిది. (పర్యుషితము) ఎంగిలిది, అవవిత్రంబు నగు భోజనము - తామసులకు ప్రేయమగును.

శ్లో॥ అఫలాకాంక్షిభి ర్యజ్ఞో-విధిదృష్టో య ఇజ్యతే ।

యష్టవ్య మేవేతి మనః-సమాధాయ స సాత్త్వికః ॥

11

వేదవిధిని నిర్దేశింపఁబడినదనియు యజింపవలె ననియు మనస్సున నిశ్చయించి- ఫలము నభిలషింపక చేయఁబడు-యజ్ఞము సాత్త్వికమనఁబడును,

శ్లో॥ అభిసంధాయ తు ఫలం-దంభార్థ మపి చైవ యత్ ।

ఇజ్యతే భరతశ్రేష్ఠ-తం యజ్ఞం విద్ధి రాజసమ్ ॥

12

భరతశ్రేష్ఠా ! స్వర్గసుఖము నపేక్షించియైనను లోకమున “సోమయాజి” మొదలగు బిరుదములతో తమ గొప్పదనమును ప్రకటించుకొనుటకైనను గావింపఁబడు యజ్ఞము- రాజస మనఁబఱుగును.

శ్లో॥ విధిహీన మసృష్టాన్నం-మంత్రహీన మదక్షిణం ।

శ్రద్ధావిరహితం యజ్ఞం-తామసం పరిచక్షతే ॥

13

శాస్త్రవిధి లేనిదియు, అన్నదానశూన్యము, మంత్రోచ్ఛారణజ్ఞానహీనము, ఋత్విక్ దక్షిణల నొసఁగనిదియు, శ్రద్ధ లేనిదియు నగు యజ్ఞమును తామసముగ విబుదులు చెప్పుదురు.

శ్లో॥ దేవ ద్విజ గురు ప్రాజ్ఞ-పూజనం శౌచ మార్జవం ।

బ్రహ్మచర్య మహింసా చ-శరీరం తప ఉచ్యతే ॥

14

పరమేశ్వరుని (ఇష్టలింగమును) మాహేశ్వరు (ఆరాధ్య బ్రాహ్మణు) లను శాంభవదీక్షా గురువును పండితులను పూజించుటయు; ఉదకము మొదలగు వానితో శరీరమును పరిశుభ్రపఱచుటయు, కపటము లేకుండుటయు; పరస్త్రి సంబంధము లేకుండుటయు; ప్రాణులను హింసింపకుండుటయు; ఇది యంతయు శరీరముతో చేయఁబడు తపస్సగును.

శ్లో॥ అనుద్వేగకరం వాక్యం-సత్యం ప్రియహితం చ యత్ ।

స్వాధ్యాయాభ్యసనం చైవ-వాఙ్మయం తప ఉచ్యతే ॥

15

మనస్సును పరితపింపఁజేయనిది, నిజము, వినుటకు ప్రీయంబు, చివరన మేలు నొనర్చునదియు నగు వాక్యము నుచ్చరించుట (మాటలాడుట) ప్రణవ పంచాక్షరి, రుద్రాధ్యాయము మొదలగువాని నభ్యసించుటయు వాఙ్మయ తపస్సుగ చెప్పఁబడును.

శ్లో॥ మనఃప్రసాదః సౌమ్యత్వం-మౌన మాత్మవినిగ్రహః ।

భావసంశుద్ధి రిత్యేత-త్తపో మానస ముచ్యతే ॥

16

మనస్సున మలినము లేకుండుట; కఠిన స్వభావము లేకుండుటయు; ఈశ్వర విభూతిని చింతించుటయు; మనోబుద్ధ్యహంకార చిత్తముల నదుపులో పెట్టుటయు; పరమేశ్వరునికంటె వేరైనదాని నాలోచింపకుండుటయు (భావసంశుద్ధి) మానసిక తపస్సుగ పేర్కొనఁబడును.

శ్లో॥ శ్రద్ధయా పరయా తప్తం-తపస్త త్త్రివిధం నరైః ।

అఫలాకాంక్షిభి ర్యుక్తైః-సాత్త్వికం పరిచక్షతే ॥

17

గొప్ప పట్టుదలతో మానవులు చేయు తపస్సు - మూడు విధములు గలది కాగా. ఫలము నపేక్షింపక - సిద్ధియందును అసిద్ధియందును సమానమైన భావన కలిగియుండెనేని - సాత్త్వికంబగునని విజ్ఞానులు నుడువుదురు.

శ్లో॥ సత్కారమానపూజార్థం-తపోదంభేన చైవ యత్ ।

క్రియతే తదిహ ప్రోక్తం-రాజసం చల మదృవమ్ ॥

18

"ఈతడు సజ్జనుఁడు శివనిష్ఠుగలవాడు" అని మూర్ఖులచే చేయఁబడు పొగడ్త-సత్కార మనఁబడును. ఎదురువెళ్ళుట మొదలగువానితో గౌరవించుట-మాన మనఁబఱుగును. ధనప్రాప్తి మొదలగునది. పూజ యనఁజెల్లును. సత్కార మాన పూజలకై దాంబికముగ చేయఁబడు తపస్సు - రాజస మనఁబడును. అద్ధిచంచలము అస్థిరంబు నగును.

శ్లో॥ మూఢగ్రాహేణాత్మనో యత్-పీడయా క్రియతే తపః ।

పరస్యోత్సాదనార్థం వా-తత్తామస ముదాహృతమ్ ॥

19

వివేకము లేనివారై మొండితనముతో శరీరమును బాధ పెట్టుచు గావింపఁబడు తపస్సు, మరియు ఇతరుని పినాశమునకై చేయఁబడునదియు తామసముగ నుదహరింపఁబడినది.

శ్లో॥ దాతవ్య మితి యద్దానం-దీయతేఽనుపకారిణే ।

దేశే కాలే చ పాత్రే చ-తద్దానం సాత్త్వికం స్మృతమ్ ॥

20

శ్రీశైలాది పవిత్ర ప్రదేశమునందు, మహాశివరాత్ర్యాది పర్వకాలమున శివ నిష్ఠ గల మాహేశ్వరునకు - ప్రత్యుపకారము నపేక్షింపక - శాస్త్రవిధి వశమున "ఈయవలె" నను దృఢ నిశ్చయముతో సమర్పింపఁబడు దానము - సాత్త్వికమని చెప్పఁబడును.

శ్లో॥ యత్తు ప్రత్యుపకారార్థం-ఫల ముద్దిశ్య వా పునః ।

దీయతే చ పరిక్లిష్టం-తద్రాజస ముదాహృతమ్ ॥

21

మరల నుపకారమును చేయునని ఉద్దేశించియైనను ఫలమును కోరియైనను మనస్సులో బాధపడుచు చేయఁబడు దానము. రాజస మనఁబఱగును.

శ్లో॥ అదేశకాలే యద్దాన-మపాత్రేభ్యశ్చ దీయతే ।

అసత్కృత మవజ్ఞాతం-తత్రామస ముదాహృతమ్ ॥

22

అపవిత్ర దేశమున మరియు పర్వకాలము లేకున్నను యోగ్యులు గానివారికి ఇవ్వఁబడునది, దేశకాలపాత్రలు మంచివైనను ఆదరింపక నవమానించుచు నొసఁగబడునదియు తామసదానమని మహర్షులు. వక్కాణించిరి.

శ్లో॥ ఓం తత్సదితి నిర్దేశో-బ్రహ్మణ స్త్రివిధః స్మృతః ।

బ్రాహ్మణా స్తేన వేదాశ్చ-యజ్ఞాశ్చ విహితాః పురా ॥

23

పరమేశ్వరుని అభిధాన (నిజామదేయ)ము. “ఓం” “తత్” “సత్” అను మున్విధంబులు గలదని. వేదార్థజ్ఞులు నిరూపించిరి. అందువలన అట్టి పరమేశ్వర అభిధానముతో పూర్వకాలము బ్రహ్మదేవుఁడు. బ్రాహ్మణులను వేదములను యజ్ఞములను పుట్టించెను.

వివరణ. యజ్ఞాదులు తఱచుగా రాజసములు. లేక తామసములు నగు గాన నవ్యాని నాచరించుటవలన ప్రయోజనము లేదని భగవానుఁడు శంకించుకొని. యజ్ఞాదులు సప్రయోజనములగుటకై పై శ్లోకమునుండి సమాధానము నొసఁగుచున్నవాడని విదితమైనది.

శ్లో॥ తస్మా దోమిత్యుదాహృత్య-యజ్ఞ దాన తపఃక్రియాః ।

ప్రవర్తంతే విధానోక్తాః-సతతం బ్రహ్మవాదినామ్ ॥

24

అందువలన వేదవిదులు. మొదట “ఓమ్” అని ఉచ్చరించి. విధివిహితములైన యజ్ఞ దాన తపస్సుల నెల్లకాలము. అనఁగా. జీవితాంతమువరకు ఆచరించుచుందురు. అయ్యవి శ్రేష్ఠములని చెప్పఁబడును.

శ్లో॥ తదిత్యనభినందాయ-ఫలం యజ్ఞతపఃక్రియాః ।

దానక్రియాశ్చ వివిధాః-క్రియంతే మోక్షకాంక్షిభిః ॥

25

మోక్షమును మాత్రము అపేక్షించువారు “తత్” అని ఉచ్చరించి యజ్ఞ దాన తపస్సులు అను వివిధములైన పుణ్యకర్మలను ఫలము నపేక్షింపకయే చేయుదురు.

శ్లో॥ సద్భావే సాధుభావే చ-సద్వైతత్ ప్రయుజ్యతే ।

ప్రశస్తే కర్మణి తథా-సచ్ఛబ్దః పార్థ ! యుజ్యతే ॥

26

“సత్” అనునది — ఉనికియందు శ్రేష్ఠత్వమునందు ఉచ్చరింపఁబడును పార్థా ! వివాహాది శుభకార్యములను సత్కార్యములుగ పరిగణింతురు.

శ్లో॥ యజ్ఞే తపసి దానే చ-స్థితిః సద్వైత చోచ్యతే ।

కర్మ చైవ తదరీయం-సద్వైతే వాభిధీయతే ॥

27

యజ్ఞ తపో దానముల యందలి నిష్ఠ గూడా “సత్” అని నుడువఁబడును. శివ ప్రీత్యర్థము చేయఁబడు అన్నదానాది సుకృతంబు సత్తనియే చెప్పఁబడును. యజ్ఞ తపో దానములను ప్రోత్సహించుటయు సత్తగునని భావము

వివరణ- “ఓమ్ “తత్” “సత్” అనువానిలో నొక్కొకటియే ప్రశస్తమగు చుండగా- మూడిటి నుచ్చరించి చేయఁబడు పుణ్యకార్యములు- పరమేశ్వర ప్రీతి జనకములై మోక్షము నొదవఁజేయునని వేరు చెప్ప నవసరము లేదని-ఇటు గమనింపవలెను.

శ్లో॥ అశ్రద్ధయా హుతం దత్తం-తప స్తప్తం కృతం చ యత్ ।

అసదిత్యుచ్యతే పార్థ ! న చ తత్రైత్య నో ఇహ ॥

28

పార్థా ! శ్రద్ధ లేకుండ చేయఁబడు హవనము, దానము, తపస్సు, ఇతర పుణ్యమున్ను “అసత్” అని చెప్పఁబడును. శ్రద్ధలేనట్టి పుణ్యము- ఈ లోకమున అపకీర్తిని కలుగఁజేయుటేగాక- పరలోకమునందును సుఖప్రదము కాజాలదు.

ఇతి శ్రీ మహాభారతే శతసాహస్ర్యాం సంహితాయాం వైయాసిక్యాం,

భీష్మపర్వణి, శ్రీమత్ భగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు, బ్రహ్మ

విద్యాయాం, యోగశాస్త్రే, శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే,
శ్రద్ధాత్రయవిభాగ యోగో నామ సప్తదశోఽధ్యాయః

ఇయ్యది

శ్రీ నీలకంఠ భగవత్పాదారాధ్య విరచితంబగు శ్రీమత్ భగవద్గీతా బాష్యమున
“మనోరంజనం” బను శాంకరీయ ఆంధ్రానువాదమున
పదునేడవ అధ్యాయము.

అచార్య, శివశ్రీ॥ నిర్మల శంకరశాస్త్రి ఆరాధ్యులవారి
ముద్రిత ముఖ్య గ్రంథములు

1. శివ సహస్రనామ రహస్యార్థము,	రూ. 21-00
2. శివతత్త్వరహస్యము,	రూ. 10-00
3. శివ మహా స్తోత్రము-సాంధ్రతాత్పర్యము,	రూ. 5-00
4. ఈశ్వరగీత, ,,	రూ. 21-00
5. సంతోషిణి మాత వ్రతము,	రూ. 6-00
6. నీలకంఠీయ బ్రహ్మసూత్ర బాష్యాంధ్రీకరణము.	రూ. 116-00
7. వైదిక మత సామరస్యము,	రూ. 3-00
8. గురుశిష్య సంవాదము,	రూ. 2-00
9. భద్రకాళీ పూజా విధానము,	రూ. 11-00
10. మహాలక్ష్మి పూజా విధానము,	రూ. 11-00
11. త్రికాల సంధ్యా వందనము,	రూ. 5-00

ఒకేసారి అన్నిటిని తెప్పించుకొనువారికి- రేటు తగ్గింపబడును.

శ్రీ మహాగణాధిపతయే నమః

శ్రీ మేధా దక్షిణామూర్తయే నమః

శ్రీ భగవద్గీత

అష్టాదశాధ్యాయము

“మనోరంజన” మను శాంకరీయ ఆంధ్రానువాదసహితము.

అర్జున ఉవాచ-

శ్లో॥ సన్నాసస్య మహాబాహో ! - తత్త్వ మిచ్ఛామి వేదితుం ।

త్యాగస్య చ హృషీకేశ ! - పృథక్కేశి నిషాదన ! ॥

1

మహాబాహో ! హృషీకేశా ! కేశినిషాదనా ! కృష్ణా ! సన్నాసముయొక్క స్వరూపమును త్యాగముఁదగు లక్షణమును వేరు వేరు నీవలన తెలియఁగోరుచున్నాను. అని అర్జునుఁడు ప్రశ్నింపగా-భగవానుఁడు చెప్పఁదొడఁగెను.

ఈ గీతాశాస్త్రమునందు మొదటినుండి చెప్పిన అంశమునంతయు ఉపసంహరించుటకు ఈ అధ్యాయము ప్రారంభింపఁబడినది. ఐతే త్యాగము సన్నాసము వేరు వేరా ? ఒకటేనా ? అని అర్జునుఁడు ప్రశ్నింపవలసిన అవసరము—ఈ వరకు ఈ అంశము స్పష్టముగ ఇందు లేనందున—తటస్థించినదని తెలియవలెను.

శ్రీ భగవా నువాచ-

శ్లో॥ కామ్యానాం కర్మణాం న్యాసం-సన్నాసం కవయో విదుః ।

శర్వకర్మఫలత్యాగం-ప్రాహు స్త్యాగం విచక్షణాః ॥

2

పుత్రకామేష్టి, స్వర్గకామయాగము మొదలగు కర్మలను విడనాడుట— సన్న్యాసమగునని కొందరు పండితులు గుర్తించుచున్నారు. ఇంక నిత్యనైమిత్తికాది సర్వవిధ కర్మఫలమును విసర్జించుట— త్యాగమగునని మరికొందరు విద్వాంసులు నిరూపించుచున్నవారు.

వివరణ— అర్జున ప్రశ్నకు “న కర్మణా న ప్రజయా ధనేన, త్యాగేనైకేఽమృతత్వమానశః” అను శ్రుతిని త్యాగశబ్దముండుటయు, “వేదాంత విజ్ఞాన సు నిశ్చితార్థాః— సన్న్యాసయోగా ద్యతయః శుద్ధసత్త్వాః” అనుచో గల సన్న్యాస శబ్దంబు బీజములైనవని సారాంశము.

వస్తుతః— సన్న్యాస త్యాగ శబ్దములు—ఒక యైనను—కామ్యకర్మన్యాసము— సన్న్యాసమనియు, సర్వకర్మఫలవిసర్జనము— త్యాగమనియు మతభేదము గలదని భగవానుఁడు సూచించి— ఇంక నొక మతభేదమును దిగువ శ్లోకమున ప్రదర్శించు చున్నవాడు.

శ్లో॥ త్యాజ్యం దోషవదిత్యేకే - కర్మ ప్రాహు ర్మసీషణః ।

యజ్ఞ దాన తపః కర్మ - న త్యాజ్యమితి చాపరే ॥

౩

కొందరు విద్వాంసులు (సాంఖ్యులు) హింసాదిదోషములు గలదగుటచే సంసారబంధమునకు కారణ మగుటచేతను వేదోక్తమైన జ్యోతిష్తోమాది యాగ రూపమగు కర్మ—విడువఁదగినదని చెప్పుదురు. మరికొందరు వైదికులు (మీమాంసకులు) యజ్ఞదానతపోరూపమైన కర్మ— ఆచరింపఁదగినదే నని నిరూపించుచున్నవారు.

శ్లో॥ నిశ్చయం శ్రుణు మే తత్ర - త్యాగే భరతసత్తమ !

త్యాగో హి పురుషవ్యాఘ్ర - త్రివిధః సంప్రకీర్తితః ॥

4

పార్థా! భరతసత్తమా! అట్టి త్యాగము విషయమై నా నిశ్చయమును వినుము! పురుషవ్యాఘ్రా! త్యాగము - మువ్విధంబని బాగుగా కీర్తింపఁబడినది.

వివరణ - సన్న్యాసము త్యాగము అనువాని స్వరూపమును తెలియఁ గోరుదునని అర్జునుఁడు ప్రశ్నించినందున - కామ్యకర్మత్యాగము సన్న్యాసమనియు, సర్వకర్మఫలము నపేక్షింపకుండుట - త్యాగమనియు శ్రీకృష్ణుఁడు

ప్రవచించినందునను సన్న్యాసము వేరు, త్యాగము వేరునని ఆపాతతః స్ఫురించు చున్నను - “నిశ్చయం శ్రుణుమే పార్థ - త్యాగే భరతసత్తమ” అనుచో భగవానుడు త్యాగ శబ్దమును సన్న్యాసత్యాగశబ్ద ఏకార్థకముగ వ్యవహరించుటఁ జేసి - నియతమైన కర్మను మోహవశమున త్యజించుట. తామసంబగు - ననుచో సన్న్యాస త్యాగ శబ్దములను పర్యాయవదములుగ నుదహరించుటవలనను సన్న్యాసత్యాగశబ్దములు - ఒకే అర్థము గలవని బోధపడుచున్నది. త్యాగము త్రివిధంబని చెప్పుటచే సన్న్యాసము గూడ త్రివిధంబని - అర్థాత్ ఏర్పడుచున్నది. అందువలననే - సన్న్యాసమును త్యాగభిన్నముగ గ్రహించి - వేరర్థమును చెప్పలేదు. గాన రెండు నేకార్థకములని విశదమైనది

శ్లో॥ యజ్ఞ దాన తపః కర్మ-న త్యాజ్యం కార్యమేవ తత్ ।

యజ్ఞో దానం తపశ్చైవ-పావనావి మసీషితామ్ ॥

5

యజ్ఞ దాన తపోరూపమైన పుణ్యమును విడువక - నవశ్య మాచరింపవలెను. యజ్ఞదానతపస్సులు - ముముక్షువులకు శివోపాసనయందు తారసిల్లు విఘ్నములను పాఠదోలునట్టివి

వివరణ - శివోపాసనమువలననే మోక్షము చేకూరినను ఉపాసనకాలమున కలుగు అనారోగ్యాదులను - మృత్యుంజయమంత్రజపాది రూపమగు తపస్సు, అతిథి అభ్యాగత భోజన పానీయ సమర్పణాది రూపమైన దానము; సంధ్యా వందన బ్రహ్మయజ్ఞ దేవర్షి పితృతర్పణాది రూపమైన యజ్ఞంబు - నివారింపఁ జేయునని సారాంశము.

శ్లో॥ ఏతాన్యపి తు కర్మాణి-సంగం త్యక్త్వా ఫలాని చ ।

కర్తవ్యాసీతి మే పార్థ - నిశ్చితం మత ముత్తమమ్ ॥

6

“నేను చేస్తున్నాను” అను అభిమానమును ఫలములను విసర్జించి “పరమేశ్వరారాధన బుద్ధిని కర్తవ్యములు” అను భావనతో నీ యజ్ఞ దాన తపస్సులు చేయఁదగినవే నని నిశ్చితమైన నా యభిప్రాయము.

శ్లో॥ నియతస్య తు సన్న్యాసః-కర్మణో నోపపద్యతే ।

మోహ తస్య పరిత్యాగ-స్తామసః పరికీర్తితః ॥

7

నిత్యమైన సంధ్యావందనాది కర్మను త్యజించుట-యోగ్యము కాదు. అవి వేకమువలన నిత్యకర్మ నాచరింపకుండుట-తామస త్యాగమనఁబడును.

శ్లో॥ దుఃఖ మిత్యేవ యత్కర్మ-కాయక్లేశభయా త్యజేత్ ।

స కృత్వా రాజసం త్యాగం-నైవ త్యాగఫలం లభేత్ ॥ 8

దుఃఖమును కలుగఁజేయునని ఉద్దేశించి-శరీరాయాసమగు నను భయముతో నిత్యకర్మను విడచునెడల-అట్టి త్యాగము రాజస మనఁబఱును. అద్దానితో త్యాగముఁదగు ఫలము (ఈశ్వరప్రీతి) లభింపదు.

శ్లో॥ కార్య మిత్యేవ యత్కర్మ - నియతం క్రియతేఽర్జున !

సంగం త్యక్త్వా ఫలంచైవ -స త్యాగః సాత్త్వికో మతః ॥ 9

అర్జునా ! చేయదగినదే నను నిశ్చయముతో కర్తృత్వాభిమానమును పలాభిసందిని తొలగించుకొని నిత్యకర్మఁజేయవలెను. అట్టి అభిమాన ఫల త్యాగము-సాత్త్విక మగునట్టిది.

శ్లో॥ న ద్వేష్ట్యకుశలం కర్మ-కుశలే నానుషజ్జతే ।

త్యాగీ సత్త్వసమావిష్టో - మేధావీ చిన్నసంశయః ॥ 10

సత్త్వగుణము, పశుపాశపతులను గుర్తించు మేధస్సు గలిగి-సంశయము లేనివాడు-క్లేశకరమైన ప్రాతఃస్నానాదికర్మ నేవగించుకొననివాడై-సుఖకరమగు మాధ్యాహ్నిక స్నానాది కర్మయందే ఆసక్తి గలిగి యుండఁజాలడు.

శ్లో॥ న హి దేహభృతా శక్యం - త్యక్తుం కర్మాణ్యశేషతః ।

య స్తు కర్మఫలత్యాగీ - స త్యాగీ త్యభిధీయతే ॥ 11

శరీరధారియగు మానవుఁడు కర్మల నన్నిటిని పరిత్యజింపఁజాలడు. సంధ్యావందన జప శివపూజనాదుల ఫలమును విసర్జించువాడే - త్యాగి యనఁబడును.

వివరణ - కర్మలఁజేయుచు నవ్వాని ఫలమును విడనాడుటకన్న-కర్మలఁజేయకుండుటయే శ్రేష్ఠము కాదా? అను ప్రశ్నకు-సమాధానము పై శ్లోకమగును. సర్వకర్మత్యాగము సాధ్యము కాదనుటలో- శరీరమును పోషించుటకు కావలసిన

అహారపానీయాదులను సంపాదించుటకై పరిశ్రమను విడనాడుట పౌనఃగదను అర్థము ఇమిడియున్నది.

శ్లో॥ అనిష్ట మిష్టం మిశ్రంచ-త్రివిధం కర్మణః ఫలం ।

భవత్యత్యాగినాం ప్రేత్య - న తు సన్న్యాసినాం క్వచిత్ ॥ 12

కర్మఫలము నపేక్షించువారికి - నరకదుఃఖము అను విరుద్ధఫలము. స్వార్థ సుఖము అను అనుకూలఫలము, మానవలోకమున సుఖదుఃఖ మిశ్రఫలంబు - మరణానంతరము చేకూరును.

కర్మలజేయుచు అవ్వాని ఫలము నీశ్వరార్పణముజేయువారు - పూర్వోక్త సుఖదుఃఖముల ననుభవింపక - నిర్దిష్టలుగ నుందురు.

ఇటగూడ (త్రివిధమైన కర్మఫలమును త్యజించువారి సంచితమంతయు నశించునని నూచించుచు) సన్న్యాసిపదముతో త్యాగి నిర్వచింపఁబడుటచే సన్న్యాస త్యాగ పదములు - భిన్నార్థకములు కావని తేటపడినది.

శ్లో॥ పంచైతాని మహాబాహో! - కారణాని నిబోధ మే ।

సాంఖ్యే కృతాంతే ప్రోక్తాని - సిద్ధయే సర్వకర్మణామ్ ॥ 13

మహాబాహో ! అర్జునా ! కర్మలన్నియు సిద్ధించుటకై - ఐదు కారణములు - కపిలతంత్రమునందు చెప్పఁబడినవి. అవ్వానిని చెప్పుదును. నావలన తెలిసి కొనుము !

శ్లో॥ అధిష్ఠానం తథా కర్తా - కరణం చ పృథక్విధం ।

వివిధా చ పృథక్ చేష్టా - దైవం చైవాత్ర పంచమమ్ ॥ 14

శరీరము (అధిష్ఠానము) జీవాత్మ (కర్త) నేత్రములు మున్నగు అనేక విధములగు ఇంద్రియములు (పృథక్విధం కరణం) ప్రాణ అపానాదులయొక్క పలుతెఱఁగులగు ప్రవర్తనములు (పృథక్ చేష్టాః వివిధాః) ఈ నాలుగే గాక ఐదవ దగు కారణము దైవంబు నని తెలియపఱెను.

వివరణ - ఇట దైవమనఁగా - పరమేశ్వరుఁడేనని "ఈశ్వరః సర్వ

భూతానాం- హృద్దేశేఽద్భుత తిష్ఠతి" ఇదే అధ్యాయమున నిర్ణయింపఁబడుట-
గమనింపఁదగినది.

శ్లో॥ శరీరవాఙ్మనోభి ర్యక్-కర్మ ప్రారబ్ధతే నరః ।

న్యాయ్యం వా విపరీతం వా-పంచైతే తస్య హేతవః ॥ 15

శరీరముతో వాక్కుతో మనస్సుతోడను మానవుఁడు ప్రారంభించు కర్మ-
పుణ్యమైనను పాపమైనను అట్టి కర్మకు ఈ వరకు చెప్పఁబడిన శరీరాదులగు
కారణములు ఐదుండును.

వివరణ- పదునాలుగవ శ్లోకమున మొదటి కారణము శరీర మనుటలో-
శరీరవాక్మనస్సులు కలవని తెలియవలెను.

శ్లో॥ తత్రైవం సతి కర్తార - మాత్మానం కేవలం తు యః ।

పశ్యత్యకృతబుద్ధిత్వా - న్న స పశ్యతి దుర్మతిః ॥ 16

కర్తృత్వ విషయమై ఐదు కారణములందఱగా తానే కర్తనని భావించువాడు-
కాత్ర ఆచార్యోపదేశము లేనివాడై వివేకమును గోలుపోయినందున విజ్ఞానశూన్యుఁ
డగును.

శ్లో॥ యస్య నాహంకృతో భావో - బుద్ధి ర్యస్య న లిప్యతే ।

హత్వాఽపి స ఇమాంఽర్లోకా-న్నహంతి న నిబద్ధ్యతే ॥ 17

నేనే కర్త నను భావము ఎవనికి నుండదో, ఎవని బుద్ధి- కర్మఫలమును
తగులుకొనదో, అట్టివాడు ప్రాణులందరిని చంపినను హంతకుఁడు కాజాలడు.
మరియు హింసాదోషము వానికి ఘటించదు.

శ్లో॥ జ్ఞానం జ్ఞేయం పరిజ్ఞాతా-త్రివిధా కర్మచోదనా ।

కరణం కర్మ కర్తేతి-త్రివిధః కర్మసంగ్రహః ॥ 18

జ్ఞానము (చేయఁదగిన కర్మవిషయమై జాగృతి) జ్ఞేయం (చేయఁదగిన
కర్మ) పరిజ్ఞాత (కర్మజ్ఞేయువాడు) అను మువ్విధములు గలది-కర్మవిధి యనఁ
బఱుగును. ఈ మూడిటి చేరికయే-విడచుట తీసికొనుట మొదలగు పనులను
ప్రారంభింపఁజేయునట్టిది. మరియు కరణము (సాధించు ఇంద్రియము) కర్మ

(కర్తకు ఇష్టమైన క్రియ) కర్త (క్రియను నెరవేర్చువాడు) ఈ మూడు కర్మకు ఆశ్రయములగునట్టివి.

వివరణ-సాత్త్వికమైన కర్మయే పలాపేక్షలేనిదగుటచే అట్టికర్మను విశదీకరింపఁదలచి-కర్మవిధి కర్మాశ్రయంబు మూడు తెఱఁగులు గలదని పై శ్లోకమున నిరూపింపఁబడినది.

శ్లో॥ జ్ఞానం కర్మ చ కర్తా చ-త్రిధైవ గుణభేదతః ।

ప్రోచ్యతే గుణసంఖ్యానే-యథావచ్ఛంబు తాస్యపి ॥ 19

సత్త్వరజస్తమో గుణములను బాగుగా ప్రతిపాదించునది సాంఖ్యశాస్త్రమగును. జ్ఞానము, కర్మ, కర్త యనునవి-గుణభేదము ననుసరించి మూడు విధములు గలిగియుండునని సాంఖ్యశాస్త్రమునందు చెప్పఁబడినది. అవ్వానిని శాస్త్రరీతిని వినుము!

వివరణ-జ్ఞానము జ్ఞేయము పరిజ్ఞాత, అను త్రివర్గము; కరణము కర్మ కర్త అను త్రివర్గంబు. సత్త్వరజస్తమోగుణముల సంబంధముచే త్రివిధంబులగునని పై శ్లోకమున సూచింపఁబడినది.

శ్లో॥ సర్వభూతేషు యేనైకం-భావ మవ్యయ మీక్షతే ।

అవిభక్తం విభక్తేషు-తద్జ్ఞానం విద్ధి సాత్త్వికమ్ ॥ 20

ఏ జ్ఞానము (తెలివి)తో విడివిడిగ నున్నట్టి ప్రాణులందరిలో శాశ్వతమైన ఒకే పరమాత్మచైతన్యము కలదని గుర్తించునో, అట్టి జ్ఞానము సాత్త్వికమని తెలియుము!

శ్లో॥ పృథక్ త్వేన తు యద్జ్ఞానం-నానాభావాన్ పృథక్ విధాన్ ।

వేత్తి సర్వేషు భూతేషు-తద్జ్ఞానం విద్ధి రాజసమ్ ॥ 21

ఏ జ్ఞానము-వేరు వేరుగ నున్నట్టి ప్రాణులందరిలో భిన్నభిన్నభావములను విడివిడిగ గుర్తించునో-అట్టిది-రాజసజ్ఞానమని గ్రహింపుము!

శ్లో॥ యత్తు కృత్స్నవ దేకస్మిన్-కార్యే సక్త మహైతుకం ।

అతత్త్వార్థవదల్పం చ-తత్తామస ముదాహృతమ్ ॥ 22

పరిపూర్ణుడైన పరమేశ్వరుడు ప్రతిమ మొదలగు ఒకే చిన్న వస్తువునందు ఉండునను బావము గలదియు; తగు సమర్థనము లేనిదియు; యథార్థము కానిదియు; స్వల్పంబు నగు జ్ఞానము తామసమని చెప్పబడును.

వివరణ-తనకు మాత్రము ఇష్టమైనదే దైవమనియు, వేరైనదంతయు ఎన్నదగినది కాదనియు మొండితనముతో చులకనయగు జ్ఞానము-తమోగుణము గలవారికి నెలకొనియుండుననియు, శాస్త్రము అభిజ్ఞులు ప్రబోధించు విషయమును పెడ చెవిబెట్టుదురనియు సారాంశము.

శ్లో॥ నియతం సంగరహిత-మరాగద్వేషతః కృతం ।

అఫలప్రేప్సూనా కర్మ-యత్త త్సాత్త్విక ముచ్యతే ॥ 23

నిత్యము, ఫలాసక్తి లేనిదియు, రాగద్వేషములు లేనిదియు, కర్తను నేనను అభిమానము లేనిదియు నగు కర్మ-సాత్త్వికమని నుడువబడినది.

శ్లో॥ యత్తు కామేప్సూనా కర్మ-సాహంకారేణ వా పునః ।

క్రియతే బహుళాయాసంతద్రాజస ముదాహృతమ్ ॥ 24

ఫలాపేక్షతో గర్వముతోడను మిగుల శ్రమతోడను చేయబడు కర్మ-రాజసముగ నుదాహరింపబడును.

శ్లో॥ అనుబందం క్షయం హింసా-మనపేక్ష్య చ పౌరుషం ।

మోహో దారభ్యతే కర్మ-యత్తతామస ముచ్యతే ॥ 25

శుభము అశుభంబు నగు ఫలమును, ధనవ్యయమును, పరపీడనమును, తన సామర్థ్యమును విచారించుకొనకయే అవివేకముతో చేయబడు కర్మ-తామస మనబడును.

శ్లో॥ ముక్తసంగోఽనహంవాదీ-ధృత్యుత్సాహసమన్వితః ।

సిద్ధ్యసిద్ధ్యో ర్నిర్వికారః-కర్తా సాత్త్విక ఉచ్యతే ॥ 26

ఫలము నపేక్షింపక, "నేను కర్త" నని విట్టవీగనివాడు, దైర్ఘ్యముతో ప్రయత్నించువాడు, సిద్ధించినను సిద్ధింపకున్నను సంతోషమును గాని దుఃఖమును గాని పొందనివాడు నగు కర్త-సాత్త్వికుడనబడును.

శ్లో॥ రాగీ కర్మఫలప్రేప్సు-ర్నబ్ధో హింసాత్మకోఽశుచిః ।

హర్షశోకాన్వితః కర్తా-రాజసః పరికీర్తితః ॥

27

కీర్తిని కర్మఫలము నపేక్షించువాడు, అవసరమైన వ్యయమును సహింపనివాడు, పరులను బాధించువాడు, శాస్త్రోక్తమైన పరిశుభ్రత లేనివాడు, లాభమైతే సంతోషించువాడు, నష్టమైతే వగచువాడు నగు కర్త-రాజసుఁడగును.

శ్లో॥ ఆయుక్తః ప్రాకృత స్తబ్ధః-శతో నై స్కృతికోఽలసః ।

విషాదీ దీర్ఘసూత్రీ చ-కర్తా తామస ఉచ్యదే ॥

28

స్థిరచిత్తము వివేకము లేనివాడు, పెద్దలకు లొంగనివాడు ఇతరులను మోసగించువాడు, పరులను తిరస్కరించువాడు, వంగలేక ప్రయత్నింపనివాడు, కటకటపడువాడు, అనర్థము నాలోచించువాడు నగు కర్త తామసుఁడనఁబడును.

శ్లో॥ బుద్ధే ర్భేదం దృతే శ్చైవ-గుణత స్త్రి విదం శృణు ।

ప్రోచ్యమాన మశేషేణ-పృథక్ త్వేన ధనంజయ ॥

29

ధనంజయా! బుద్ధి, దైర్యము అనునవి-గుణములతో మూడు విధములుగ నుండును. అవ్వాని నన్నిటిని వేరువేరుగ చెప్పుచున్నాను. వినుము!

శ్లో॥ ప్రవృత్తిం చ నివృత్తిం చ-కార్యాకార్యే భయాభయే ।

బంధం మోక్షం చ యా వేత్తి-బుద్ధిః సా పార్థ సాత్త్వికీ ॥ 30

పార్థా! ధర్మప్రవర్తనమును అధర్మనివర్తనమును దేశకాలముల ననుసరించి చేయఁదగుటను చేయరానిదనుటను అర్థమును అనర్థమును పాశస్వరూపమును మోక్షమార్గమును పాటించు బుద్ధి-సాత్త్విక మనఁబడును.

శ్లో॥ యయా ధర్మ మధర్మం చ-కార్యం చాకార్య మేవ చ ।

అయథావత్ ప్రజానాతి-బుద్ధిః సా పార్థ! రాజసీ ॥

31

ధర్మశాస్త్రముచే విధింపఁబడిన ధర్మమును, నిషేధింపఁబడిన అధర్మమును కర్తవ్యమును అకర్తవ్యమును ఉన్నది ఉన్నట్లు గుర్తింపనట్టి బుద్ధి-రాజస మని చెప్పఁబడును.

శ్లో॥ అదర్మం ధర్మమితి యా-మన్యతే తమసాఽఽవృతా ।

సర్వార్థాన్ విపరీతాం శ్చ-బుద్ధి స్సా పార్థ! తామసీ ॥ 32

పార్థా! అధర్మమును ధర్మముగా భావించుచు సమస్త సమీచిన విషయములను విపరీతములుగ తలచుచుండు బుద్ధి-తమోగుణము నిండియుండుటచే తామసి యనఁబడును.

ఇక దైర్యముఁ గూర్చి దిగువవిధము భగవానుడు నిర్వచించెను.

శ్లో॥ దృత్యా యయా ధారయతే-మనఃప్రాణేంద్రియక్రియాః ।

యోగేనావ్యభిచారిణ్యా-దృతిః సా పార్థ! సాత్త్వికీ ॥ 33

పార్థా! వ్యభిచారము (చాంచల్యము) లేనట్టి నిలకడతో మనస్సు ప్రాణము ఇంద్రియములు అనువాని వ్యాపారములను నిగ్రహించు (అదుపునఁబెట్టు) దైర్యము సాత్త్విక మనఁబడును.

శ్లో॥ యయా తు ధర్మకామార్థాన్-దృత్యా ధారయతేఽర్జున!

ప్రసంగేన ఫలాకాంక్షీ-దృతిః సా పార్థ! రాజసీ ॥ 34

అర్జునా! కర్త నను అభిమానముతో ఫలము నపేక్షించుచు ధర్మమును కామమును అర్థమును పోషించువాని దైర్యము రాజసమని, తెలియుము! పార్థా!

శ్లో॥ యయా స్వప్నం భయం శోకం విషాదం మద మేష చ ।

న విముంచతి దుర్మేధా-దృతిః సా పార్థ! తామసీ ॥ 35

పార్థా! దుష్టబుద్ధి గలవాడై అతినిద్రను అనవసరభయమును గతస్మృతి వలన కలుగు దుఃఖమును విషాదము (ఇంద్రియముల బలహీనత)ను ఇంద్రియ సుఖలోలత్వమును విడువఁజాలనట్టి దైర్యము-తామస మనఁబఱుగును.

సుఖము గూడ త్రివిధంబని దిగువ నుదాహరింపఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ సుఖం త్విదానీం త్రివిధం-శృణు! మే భరతర్షభ !

అభ్యాసా ద్రమతే యత్ర-దుఃఖాంతం చ నిగచ్ఛతి ॥ 36

యత్తద్రగే విషమివ-వరిణామేఽమృతోపమం ।

తత్సుఖం సాత్త్వికం ప్రోక్త-మాత్మబుద్ధి ప్రసాదజమ్ ॥ 37

భరతర్షభా! ఈ సందర్భమున సుఖము మూడువిధములు గలదని నా ప్రభోధము నాలకింపుము!

ఏ సుఖము విషయమై అతిపరిచయముతో సంసార దుఃఖముయొక్క అవసానమును గమనించి-ముందు విషముఁబోలినదై చివర నమృతముతో సమానమై పరమేశ్వరభావనను-నిద్రాలస్య ప్రమాదములు లేకుండ-నిలుపునో, అట్టి సుఖము సాత్త్విక మగునని నుడువఁబడినది.

శ్లో॥ విషయేంద్రియసంయోగా-ద్యత్తద్రగేఽమృతోపమం ।

పరిణామే విషమివ-తత్సుఖం రాజసం స్మృతమ్ ॥ 38

ఇంద్రియములు విషయముల నంటుకొని-మొదట అమృతసమానమై అవసానమున విషతుల్యంబునై యుండు సుఖము-రాజస మనఁబడును.

శ్లో॥ యద్రగే చానుబంధే చ-సుఖం మోహన మాత్మనః ।

నిద్రాఽలస్యప్రమాదోత్థం-తత్రామస ముదాహృతమ్ ॥ 39

ముందు వెనుకలు తనను మోహింపఁజేయునట్టి, నిదురించుటతో జాగు నేయుటతో పొఱపాటువలనను సంభవించు సుఖము-తామసముగ నుదహరింపఁబడినది.

శ్లో॥ న తదస్తి పృథివ్యాం తా-దివి దేవేషు వా పునః ।

సత్త్వం ప్రకృతిజై ర్ముక్తం-యదేభిః స్యాత్త్రిభి ర్గుణైః ॥ 40

భూలోకమున మానవులు మొదలగువానిలో నైనను మరియు స్వర్గమున దేవతలలో నైనను ప్రకృతివలన జన్మించు నీ సత్త్వరజస్తమోగుణములతో విడువబడిన ప్రాణి (చేతనుఁడు, అచేతనంబు) లేదనియే చెప్పవచ్చును.

ఇంతవరకు చెప్పినవిధమున ప్రాణులందరు - సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మక మగు ప్రకృతిఁదగు స్వరూపము గల అనాది పాశముచే బంధింపఁబడి యుండు వారు గదా! అట్టి తఱి-ప్రకృతిబంధము నుండి విముక్తి-ప్రాణికెట్లు సంభవించు

నని ఆశంకించి-తమ తమ అధికారముల ననుసరించి పరమేశ్వరారాధనభావనతో స్వధర్మము ననుష్ఠించుటచే ప్రసన్నుడగు పరమేశ్వరుని అనుగ్రహము వలననే ప్రాణులకు విముక్తి సంభవించునని విశదీకరించుచు-గీతార్థసారమునంతయు నుపసంహరించుటకై దిగువ ప్రకరణము ప్రారంభింపఁబడినది.

శ్లో॥ బ్రాహ్మణ క్షత్రియ విశాం-శూద్రాణాం చ పరంతప ।

కర్మాణి ప్రవిభక్తాని-స్వభావప్రభవై ర్గుణైః ॥

41

పరంతపా అర్జునా ! బ్రాహ్మణులు క్షత్రియులు వైశ్యులు శూద్రులు ననువారికి . పూర్వజన్మసంస్కారము వలన కలుగు సత్త్వాదిగుణములతో శమదమాది కర్మలు బాగుగా విభజింపఁబడియున్నవి.

వివరణ-“శూద్రాణాం” అను పదమును విడిగా చెప్పట-శూద్రులు. వేదాధికారము లేనివారని స్ఫురింపఁజేయుచున్నది. రక్షోగుణము తమోగుణంబు అప్రధానములై సత్త్వగుణము ముఖ్యముగ నుండు స్వభావము - బ్రాహ్మణులదగును. సత్త్వతమోగుణములు అప్రధానములుగ, రక్షోగుణము ముఖ్యముగ నుండు స్వభావము-క్షత్రియులకు చెల్లును. తమోగుణ సహకృతమగు రక్షోగుణము - వైశ్యులకు స్వభావమగును. శూద్రుల స్వభావమైతేనో - రక్షోగుణము ఒక భాగముగ నుండు తమోగుణంబగును.

“వర్ణాశ్రమాచారములను శివుడే ఏర్పరచుటచే నవ్వానిని పాటింపకుండుట - శివాజ్ఞను ధిక్కరించుట యగును. రాజాజ్ఞఁ జవదాటువారికి శిక్ష యెట్లు విధింపఁబడునో - అట్లే శివాజ్ఞ నుల్లంఘించువారికి నరకయాతన విధింపఁబడును” అని శంకరసంహిత. ఉద్ఘాటించినది. “యమేవైష వృణుతే తేన లభ్యః” ఇతాం శ్రుతులు - శివానుగ్రహము వలననే మోక్షము లభించునని చెప్పుటచే - శివానుగ్రహము - స్వధర్మాచరణము వలన సంభవించును గాన - స్వవర్ణాశ్రమాచారములు- అవశ్యక ర్తవ్యములని తేటపడినది.

శ్లో॥ శమో దమస్తపః శౌచం-క్షాంతి రార్జవ మేవ చ ।

జ్ఞానం విజ్ఞాన మాస్తిక్యం-బ్రాహ్మం కర్మ స్వభావజమ్ ॥

42

మనఃశాంతి, బహిరింద్రియ నిగ్రహము, నక్రవళాది ప్రయత్నమైన తపస్సు, స్నానాదులచే పరిశుభ్రత, ఓర్పు, కపటము లేనట్టి ప్రవర్తనము. వేద

శాస్త్ర శివాగమాది జ్ఞానము, పతి పశు పాశ లక్షణ పరిజ్ఞానము, “పరలోకము పర మేశ్వరుఁడు ఉన్నారను దృఢవిశ్వాసము = బ్రాహ్మణజాతి యొక్క సత్త్వగుణ ప్రధానమైన స్వభావమువలన నేర్చుడు సదాచారమగును. అనఁగా - జన్మతః బ్రాహ్మణుఁడైన వాని స్వధర్మములు - మనఃశాంత్యాదులగునని భావము.

శ్లో॥ శౌర్యం తేజో దృతి ర్దాక్ష్యం-యుదే చాప్యపలాయనం ।

దాన మీశ్వరభావశ్చ-క్షాత్రం కర్మ స్వభావజమ్ ॥ 43

పౌరుషము, దీనత్వము లేకుండుట, దైర్యము, నేర్పు, యుద్ధమున విముఖుఁడు కాకుండుట, ఉదారత్వము, శిక్షించు అధికారము ననునవి క్షత్రియునకు స్వభావసిద్ధములైన ధర్మములగును.

శ్లో॥ కృషిగోరక్ష్యవాణిజ్యం-వైశ్యకర్మ స్వభావజం ।

పరిచర్యాత్మకం కర్మ-శూద్రస్యాపి స్వభావజమ్ ॥ 44

భూవ్యవసాయము, పశుపోషణము, వర్తకము ననునవి - వైశ్యునకు స్వభావ సిద్ధములైన (అనఁగా - జన్మనుండియే) కర్తవ్య ధర్మములగునవి. బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్యులకు ఉపకరించుట - అనఁగా - అవ్వారి యనుమతిని ప్రవర్తించుట - శూద్రుని స్వభావసిద్ధమైన ధర్మ మగును.

శ్లో॥ స్వే స్వే కర్మణ్యభిరతః-సంసిద్ధిం లభతే నరః ।

స్వకర్మనిరతః సిద్ధిం-యథా విందతి తచ్ఛ్రణు ॥ 45

తన వర్ణాశ్రమములకు విహితమైన కర్మయందు ఆసక్తి గల మానవుఁడు - మోక్షమును పొందును. స్వధర్మము ననుష్ఠించువాడు ఎవ్విధము ముక్తి నొందునో అష్టాధమును చెప్పుచున్నాను. వినుము !

శ్లో॥ యతః ప్రవృత్తి ర్భూతానాం-యేన సర్వ మిదం తతం ।

స్వకర్మణా త మభ్యర్చ్య-సిద్ధిం విందతి మానవః ॥ 46

ఎవని నుండి చరాచరప్రాణులు పుట్టుచున్నవో, ఎవనిచే ఈ జగత్తంతయు వ్యాపింపఁబడినదో, అట్టి పరమేశ్వరుని మానవుఁడు తన వర్ణమునకుఁ దగు కర్మతో నారాధించినచో పరమముక్తిని పొందఁగలుగును.

వివరణ- “యతో వా ఇమాన్ భూతాని జాయంతే” “ఎవనివలన ఈ ప్రాణులందరు ఆవిర్భవించుచున్నారో, అట్టి పరశివు నుపాసింపుము” “వృక్ష ఇవస్తబ్ధో దివి తిష్ఠత్యేక-స్తే నేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వం” “పరమేశ్వరుడొకడే దివ్యాంతరిక్షమున వృక్షమువలె కదలక నున్నవాడు. అట్టి పురుషునిచే ఈ సమస్తము నిండియున్నది.” “సర్వవ్యాపీ చ భగవాన్, తస్మాత్సర్వగతః శివః” “భగవానుడు సమస్తమును వ్యాపించును. అందువలన శివుడు సర్వగతుడనబడుగును” ఇత్యాది శ్రుతులు పై శ్లోకార్థమును సమర్థించునవి.

స్వధర్మమును పరమేశ్వరారాధన బుద్ధితో విధివిహితముగ ననుష్ఠించినచో శివానుగ్రహపాత్రుడై పునర్జన్మ లేనట్టి శాశ్వత శివలోకము నొందునని సారాంశము.

శ్లో॥ శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః-పరధర్మా త్వనుష్ఠితాత్ ।

స్వభావ నియతం కర్మ-కుర్వ న్నాప్నోతి కిల్బిషమ్ ॥ 47

బాగుగా అచరింపఁబడు పరధర్మమున కన్న-తన ధర్మము విశేషఫలము లేనిదై నను-శ్రేష్ఠమగును. సత్త్వగుణము మొదలగు వానితో తన వర్ణమునకు ఉచితమైన కర్మ - దోషము గలదైన నద్దాని నాచరించినచో పాపము సంఘటించదు.

పరధర్మములగు భిక్షాటనాదులకంటె - బంధువధాదులు గల స్వధర్మమే ఉత్తమమునకు విహితమైనదని భగవదాశయము.

శ్లో॥ సహజం కర్మ కౌంటేయ !-సదోష మపి న త్యజేత్ ।

సర్వారంభా హి దోషేణ-దూమేనాగ్ని రివావృతాః ॥ 48

కౌంటేయా ! సహజమైన కర్మ దోషయుక్తమైన నద్దానిని విడువరాదు. ఎందుకనఁగా? అగ్ని-దూమము (పొగ)తో కూడియుండు నట్లు ధర్మములన్నియు యత్కించిదోషము గలిగియే యుండును.

శ్లో॥ అసక్తబుద్ధిః సర్వత్ర-జితాత్మా విగతస్పృహః ।

నైష్కర్మ్యసిద్ధిం పరమాం-సన్న్యాసేనాధిగచ్ఛతి ॥ 49

కర్మఫలాదుల యందంతట ఆసక్తి లేని బుద్ధి గలవాడై మనస్సును నిగ్ర

హించి. పరమేశ్వరుడే కర్తయని నిశ్చయించుకొని తాను కర్త కానని బావి-
చియు కామ్యనిత్య నైమిత్తిక కర్మగతములైన పలముల నెన్నటికైన ననుభవించు
నను అంతర్భావమును విడనాడవలెనని యీ గీతాశాస్త్రమునందు నిర్ణయింపఁ
బడిన సన్న్యాసముతో అత్యంతోత్కృష్టమైన ముక్తిఁ బడయఁజాలును.

శ్లో॥ సిద్ధిం ప్రాప్తో యథా బ్రహ్మ-తథాఽఽప్నోతి నిబోధ మే।

సమాసేనైవ కౌంతేయ-నిష్ఠా జ్ఞానస్య యా పరా ॥ 50

కుంతీపుత్రా ! ముక్తపురుషుడు - బ్రహ్మము నెట్లు పొందునో, అవ్విధ-
మును మరియు జ్ఞాన మనఁదగు ఉపాసనముఁదగు అవధి ఎట్టిదో, సంగ్రహముగా
చెప్పుచున్నాను. వినుము !

శ్లో॥ బుద్ధ్యా విశుద్ధయా యుక్తో-ధృత్యాఽఽత్మానం నియమ్య చ ।

శబ్దాదీన్ విషయాం స్త్యక్త్వా-రాగద్వేషౌ వ్యుదస్య చ ॥ 51

,, వివిక్తసేవీ లఘ్వాశీ-యత వాక్కాయమానసః ।

ధ్యానయోగపరో నిత్యం-వైరాగ్యం సముపాశ్రితః ॥ 52

,, అహంకారం బలం దర్పం-కామం క్రోధం పరిగ్రహం ।

విముచ్య నిర్మమః శాంతో-బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే ॥ 53

నిర్మలమైన మనస్సుతో కూడినవాడై, సాత్వికమైన దైర్యముతో మనస్సును
నిగ్రహించి, శబ్దశ్రవణము మొదలగు విషయములపై అత్యాసక్తిని విడనాడియు
రాగద్వేషములను తగ్గించి, ఏకాంతమున నివసించుచు, మితముగ భుజించుచు,
మనోవాక్కాయముల నదుపుటో పెట్టియు, శివపూజా సమయమున నిత్యము శివ-
ధ్యానముఁ జేయుచు, వైరాగ్యము గలవాడై, ఆత్మకానట్టి శరీరాదులపై ఆత్మాభిమాన-
మును ఆత్మాభిమానమూలమగు విషయవాసనాబలమును గర్వమును కామక్రోధ-
ములను కామభోగమునకు వలయు సాధనసామగ్రిని విసర్జించి, మమకారము
లేనివాడై చిత్తములో మార్పు లేనివాడై ఉంచుచెడ - నిరంతరము “శివోఽహం”
భావనను కొనసాగించుకొన నర్హుఁడగును.

శ్లో॥ బ్రహ్మభూతః ప్రసన్నాత్మా-న శోచతి న కాంక్షతి ।

సమః సర్వేషు భూతేషు-మద్భక్తిం లభతే పరామ్ ॥ 54

ఎడతెగని “శివోఽహం” భావన గలవాడు - క్షేత్రకర్మాదులతో కలుషితముగాని చిత్తము గలవాడై నష్టమైనదానిఁ గూర్చి పరితపింపడు. అప్రాప్తము నభిలషింపడు; ప్రాణులందరియందు ఆత్మదృష్టితో సమానభావము గలవాడై పరమేశ్వరునియందు పరమప్రేమానుభవరూపమైన భక్తిని పొందును.

శ్లో॥ భక్త్యా మా మభిజానాతి-యావాన్ యశ్చాస్మి తత్త్వతః ।

తతో మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా-విశతే తదనంతరమ్ ॥ 55

అట్టి భక్తిచే పరమేశ్వరుఁడు - సర్వజ్ఞత్వాది గుణములతో విభూతితోడ స్వరూపముతోడ నెట్టివాడో యథార్థముగ నెవఁడు పరిశీలించునో, ఇట్లు యథార్థముగ గుర్తించిన తరువాత పరమేశ్వరుని పొందును

వివరణ - “తతస్తు తం పశ్యతే నిష్కళం ధ్యాయమానః” “శివారాధన సమగ్రతతో శివుని పరిపూర్ణునిగ ధ్యానించు శివయోగి - పరమాత్మను తన హృదయమున సాక్షాత్కరించుకొనును” అను శ్రుతి - పరమేశ్వరుని సాక్షాత్కారమును సమర్థించుచున్నది. “అస్మాచ్ఛరీరా త్సముత్థాయ పరంజ్యోతి రుపసంపద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యతే” “ఈ ప్రారబ్ధశరీరము నుండి - శివ యోగసిద్ధుఁడు బయలుదేరి - పరంజ్యోతిఁజేరి - పూర్వము తిరోహితమైన నిజరూపము నావిష్కరింపఁజేసికొనును” అనుశ్రుతి - శరీరమునందు కలుగు శివసాక్షాత్కారమున - మూర్ధన్య నాడిమూర్గముద్వారా ప్రయాణము సిద్ధించుటఁజేసి శరీర నిర్గమనానంతరమే పరమపదముఁజేరి నిజరూపావిష్కార పూర్వకముగ శివసముదగు నను సంశయమును ఎలవఱచుచున్నదని సారాంశము.

శ్లో॥ సర్వకర్మాణ్యపి నదా-కుర్వాణో మద్వ్యపాశ్రయః ।

తత్ప్రసాదా దవాప్నోతి-శాశ్వతం పద మవ్యయమ్ ॥ 56

నిత్య నైమిత్తిక కార్య కర్మల నన్నిటిని చేయుచున్నను పరమేశ్వరునకు రణాగతుఁడైనచో శివానుగ్రహమువలన ఆదిమధ్యాంతములు లేనట్టి శాశ్వతంబునగు పరమపదముఁ జేరఁగలుగును.

శ్లో॥ చేతసా సర్వకర్మాణి-మయి సన్న్యస్య మత్పరః ।

బుద్ధియోగ ముపాశ్రిత్య-మచ్ఛితః సతతం భవ॥ 57

సమస్త సుకృతములను మనస్సుచే పరమేశ్వరునకు సమర్పించి . “పరమేశ్వరుడే పొందఁదగినవాడు” అను దృఢవిశ్వాసము గలవాడవై ఉపాసనాత్మక జ్ఞానయోగము నవలంబించి పరమేశ్వరునందే చిత్తము గలవాడవు కమ్ము !

శ్లో॥ మచ్చిత్తః సర్వదుర్గాణి-మత్ప్రసాదా త్తరిష్యసి ।

అథ చేత్య మహంకారా-న్నశోష్యసి వినంక్ష్యసి ॥ 58

అర్జునా ! పరమేశ్వరునందు చిత్తము గలవాడవైనచో పరమేశ్వరుని అనుగ్రహమున సంసారదుఃఖముల నన్నిటిని పోగొట్టుకొనఁగలుగుదువు. ఆహంకారముతో నా మాట వినసిచో పరమపురుషార్థ ప్రాప్తికి దూరమగుదువు.

శ్లో॥ యద్యహంకార మాశ్రిత్య-న యోత్స్య ఇతి మన్యసే ,

మిథ్యైష వ్యవసాయస్తే-ప్రకృతిస్త్వాం నియోక్ష్యతి ॥ 59

ఆహంకారముఁ జెందినవాడవై “బంధువులతో పోరాడ”నని భావించువేని ఈ నీ నిశ్చయము వ్యర్థమగును. ఎందుకనఁగా ? చరాచర ప్రపంచమూల మగు ప్రకృతి-నిన్ను యుద్ధమునందు ప్రవర్తింపఁజేయును

శ్లో॥ స్వభావజేస కౌంటేయ-నిబద్ధః స్వేన కర్మణా ।

కర్తుం నేచ్ఛసి యన్మోహత్-కరిష్యస్యవశోఽపి తత్ ॥ 60

కౌంటేయా ! క్షత్రియ సహజమగు శౌర్యాదిగుణ ప్రయుక్తమైన కర్మకు కట్టుబడి మోహమువలన దేని నొనర్ప నభిలషింపవో, అట్టి యుద్ధమును పరతంత్రుడవై చేయుదువు ?

శ్లో॥ ఈశ్వరః సర్వభూతానాం-హృద్దేశేఽర్జున! తిష్ఠతి ।

బ్రామయన్ సర్వభూతాని-యంత్రారూఢాని మాయయా ॥ 61

అర్జునా ! శివుఁడు ప్రాణులందరి హృదయగుహయందు నివసించి కర్మ ప్రయుక్తమైన శరీరయంత్రము నధిష్ఠించిన ప్రాణులందరిని తన శక్తిద్వారా స్వధర్మములయందు ప్రవర్తింపఁ జేయువాడు.

వివరణ— “సర్వస్య చాహం హృది నన్నివిష్టః” ఇత్యాది నీ గీతాశాస్త్రము నందు చెప్పఁబడిన “నేను సమస్తప్రాణుల హృదయమునందున్నాను” అను విష

యము - అంతర్యామి దృష్టితోడచే సర్వకారణత్వము సర్వోపాకృత్యము మొదలగు లక్షణములు పరమేశ్వరునివే - అను సంశయమును నశింపించుచున్నట్లు శ్లోకమునందు విదితమైనది.

“య ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మాన మంతరో యమయతి” ఇత్యాది - 10-10-10
“పరమేశ్వరుడే జీవాత్మలో ఉంటూ జీవాత్మను ప్రేరేపించును” - 10-10-10

పాశము (ప్రకృతి) పశువు (జీవాత్మ) ఈ రెండు స్వతంత్రములుగా వున్నవి. ఏమియు చేయజాలవనియు, పతియగు శివుడే సర్వస్వతంత్రుడై పాశమును సమస్తకర్మలఁ జేయించు ననియు ఇందు పరమార్థము.

శ్లో॥ తమేవ శరణం గచ్ఛ-సర్వభావేన భారత ।

తత్ప్రసాదాత్ పరాం శాంతిం-స్థానం ప్రాప్న్యసి శాశ్వతమ్ ॥ 11

భారత వంశోత్పవా ! అర్జునా ! అట్టి పరమేశ్వరునే మరేవాదాదులతో శరణము నొందుము ! పరమేశ్వరానుగ్రహము వలన-జనన మరణాది ముఖ్య భరిత సంసారముయొక్క విరామమును (పరాంశాంతిం) నిత్తమై 11-11-11 ముగియ పొందగలవు !

వివరణ - స్వధర్మము నాచరించుచున్నను శరణాగతుఁడు కానిచో 11-11-11 గ్రహము ప్రసరింపదనియు, శరణాగతుఁడు - యత్కించి ధర్మము నాచరించినను శివానుగ్రహ పాత్రుడై ముక్తుఁడగు నని సారాంశము

శ్లో॥ ఇతి తే జ్ఞాన మాఖ్యాతం-గుహ్యోత్ గుహ్యతరం మయా ।

విమృశ్యైత దశేషేణ-యథేచ్ఛసి తథా కురు ॥

12

అర్జునా ! ఇట్లు రహస్యాతిరహస్యమగు శివజ్ఞానమును నేను నీకు నుద్ఘాతించి దీనినంతయు బాగుగా విచారించుకొని నీ యిష్టప్రకారము నడుచుకొనుము !

వివరణ - ప్రకృతి నియమించుననియు ఈశ్వరుఁడు ప్రేరేపించును - 12-12-12 చెప్పినట్లు చేయనియెడల పరమార్థమునుండి భ్రష్టుఁడవుగుడువనియు పూర్వము శాసనరూపమున వక్కాణించిన శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు ఇటు యథేచ్ఛము ప్రవర్తించుమని బుజ్జగించుటచే భగవానుఁడు జీవాత్మకు కర్తవ్యాకర్త వ్యములను నిర్ణయించుకొను శక్తిని ప్రసాదించు కరుణాంతరంగుడని తేటపడినది.

శ్లో॥ సర్వగుహ్యతమం భూయః-శృణు మే పరమం వచః ।

ఇపోఽసి మే దృఢమితి-తతో వజ్ర్యామి తే హితమ్ ॥ 64

సమస్త జ్ఞానములలో ఉత్తమమగు వాక్యమును-నీవు నాకు సంపూర్ణముగ ప్రీయుఁడవగుటచే-నీకు హితముఁజెప్పుచున్నాను. ఆలకింపుము!

వివరణ-శాస్త్రదృష్టి న్భూయమున స్థాంతర్యామ్య భిన్నస్థితి నుపదేశించిన జ్ఞానమును మరల నదే దృష్టితో ఉపసంహరింప దిగువ విధము భగవానుఁడు వక్కాణించెను.

వస్తుతః శాస్త్రార్థమంతయు 62వ శ్లోకమువరకే పరిసమాప్త మైనను “ఆవృత్తి రసకృదుపదేశాత్” అనేక పర్యాయములు ఉపదేశించుటచే విషయముఁదగు పునరావృత్తి-ప్రబోధదార్ధ్యము నాపాదించునని సమాధానపడ వలెను.

శ్లో॥ మన్మనా భవ మద్భక్తో-మద్యాజీ మాం నమస్కరు! ।

మామేవైష్యసి సత్యం తే-ప్రతిజానే ప్రియోఽసి మే ॥ 65

పరమేశ్వరునందు మనస్సు భక్తియు గలవాడవై పరమేశ్వరునే పూజించుచు నమస్కరించుచున్నచో పరమేశ్వరునే పొందుదువు. నీవు నాకు ప్రీయుఁడవని సత్య (యథార్థ)ముగ ప్రతిజ్ఞఁజేయుచున్నాను.

శ్లో॥ సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య-మామేకం శరణం వ్రజ! ।

అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో-మోక్షయిష్యామి మా శుచః ॥ 66

వర్ణములు ఆశ్రమములు అనువాని ననుసరించిన ధర్మముల నాచరించిన నవ్వాని పరితముల నీశ్వరార్పణ బుద్ధితో విడనాడి పరమేశ్వరునొకనినే శరణము నొందుము! అట్టి తఱి పరమేశ్వరుఁడు నిన్ను సమస్త దురితములనుండి విడుదల జేయును. దుఃఖింపకుము!

ఒకవేళ నిత్యనైముత్తిక కామ్యకర్మలు క్లేశభూయిష్టములని యవ్వాని నాచరింప నలవిఁగానిచో యథాశక్తి శివారాధనాంగములుగ వర్ణాశ్రమ ధర్మముల ననుష్ఠించుచు బంధమోక్షములకు ఈశ్వరుఁడే ఆధారమని భావించి “శివా! శంభో!”

పాపా" అనుచు "నీవే గతి" యనుచును సర్వాత్మనా పరమేశ్వరునకు విధేయుడై శరణాగతుడై నైనచో ముక్తుడగునని సారాంశము.

శ్లో॥ ఇదం తే నాతపస్కాయ-నాభక్తాయ కదాచన ।

న చాశుశ్రూషవే వాచ్యం-న చ మాం యోఽభ్యసూయతి ॥ 67

నీకు ఇంతవరకు చెప్పఁబడిన ఈ విజ్ఞానమును-తవస్సు (శాంభవదీక్ష) లేనివానికి, శివభక్తి లేనివానికి, గురుపరిచర్యఁ జేయనివానికి, శివద్వేషము గలవానికి చెప్పఁగూడదు.

శ్లో॥ య ఇదం పరమం గుహ్యం-మద్భక్తే ష్యభిదాస్యతి ।

భక్తిం మయి పరాం కృత్వా-మామేవై ష్యత్యనంశయః ॥ 68

ఎవఁడు ఉత్కృష్టము రహస్యంబు నగు ఈ గీతాశాస్త్రమును శివభక్తులకు ఉపదేశించునో, అట్టివాడు శివునియందు అనన్యభక్తి గలవాడై శాశ్వత శివసాయుజ్యము నొందును.

శ్లో॥ న చ తస్మా న్మనుష్యేషు-కశ్చి న్మే ప్రియకృత్తమః ।

భవితా న చ మే తస్మా-దన్యః ప్రియతరో భువి ॥ 69

శివభక్తులకు గీతాశాస్త్రము నుపదేశించువానికన్న ప్రియతముఁడు నాకు ఎవఁడును కాడు. భూలోకమున మానవులలో అట్టివానికంటె నత్యంత ప్రియుఁడు మరియొకడు ఉండడని గట్టిగా చెప్పుచున్నాను.

వివరణ—“శివ ఏకో ద్యేయః శివంకరః సర్వమన్యత్ పరిత్యజ్య” ఇత్యాది శ్రుతివాక్యము “సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య” ఇత్యాది శ్లోకార్థమును సమర్థించుటచే ఈశ్వరశరణాగతియే ముఖ్యమని ఇందు తేటపడినది.

శ్లో॥ అధ్యేష్యతే చ య ఇమం-ధర్మ్యం సంవాద మావయోః ।

జ్ఞానయజ్ఞేన తేనాహ-మిష్టః స్యామితి మే మతిః ॥ 70

ధర్మమునకుఁ జెందిన ఈ మన సంవాదమగు గీతాశాస్త్రము నెవఁడు అర్థ

వరిశీలనముతో పఠించునో, వానిచే. పరమేశ్వరుఁడు పూజింపఁబడునని నా
యభిప్రాయము.

శ్లో॥ శ్రద్ధావా ననసూయ శ్చ-శృణుయా దపి యో నరః ।

సోఽపి ముక్త శ్మబాంల్లోకాన్-ప్రప్నుయాత్ పుణ్యకర్మణామ్॥

ఏ మానవుఁడు-శ్రద్ధ (వట్టుదల)తో ఓర్పుతోడ నీ గీతాశాస్త్రమును వినునో,
వాడు గూడ పాపపంజరమునుండి విడిబడి-అశ్వమేధాది పుణ్యముల నొనర్చిన
వారి లోకములను పొందును.

శ్లో॥ కచ్చి దేతచ్ఛతం పార్థ!-త్వయైకాగ్రేణ చేతసా ।

కచ్చి దజ్ఞాన సమ్మోహః-ప్రణష్టస్తే ధనంజయ! ॥

72

పార్థా! ఈ నా యుపదేశమును ఏకాగ్రమైన మనస్సుతో విన్నావా!
ధనంజయా! ధర్మాధర్మ లక్షణములను గుర్తింపనట్టి నీ వ్యామోహము తొలగినదా!

అర్జున ఉవాచ-

శ్లో॥ నష్టో మోహ స్మృతి ర్లబ్ధా-త్వత్ప్రపాదా న్మయాఽచ్యుత! ।

స్థితోఽస్మి గతసందేహః-కరిష్యే వచనం తవ ॥

73

అచ్యుతా! కృష్ణా! నీ యనుగ్రహప్రబోధము-నా విపరీతజ్ఞానమును పోగొట్టి
నది. పతి పశు పాశజ్ఞానమును కలిగించినది. ఏది కర్తవ్యము? ఏది కర్తవ్యము
కాదు? అను సందేహమును పారదోలినది. నన్ను స్థిరనిశ్చయ నొనర్చినది. గాన
నీ యానతి నవశ్యము గావించు నని అర్జునుఁడంగీకరించెను.

సంజయ ఉవాచ- సంజయుఁడు ధృతరాష్ట్రునితో నిట్లు నుడివెను.

శ్లో॥ ఇత్యహం వాసుదేవస్య-పార్థస్య చ మహాత్మనః ।

సంవాద మిమ మశ్రౌష-మద్భుతం రోమహర్షణమ్॥

74

ఇవ్విధము నేను మహాత్ముఁడైన వాసుదేవునకు పార్థునకు సంఘటించినట్టి
గగుర్పాటు కలిగించునట్టి అద్భుతంబు నగు నీ సంవాదమును ఆలకించితిని.

శో॥ వ్యాసప్రసాదా చ్ఛృతవా-నేతత్ గుహ్యతమం పరం।

యోగం యోగేశ్వరాత్ కృష్ణా-త్సాక్షా త్కథయతః స్వయమ్ ॥

నాకు దివ్యనేత్రమును దివ్యశ్రోత్రము మొదలగువానిని ప్రసాదించిన శ్రీ వేదవ్యాసు ననుగ్రహమున, స్వయముగ అర్జునుని ముందుండి శ్రీకృష్ణ భగవానుఁడు వక్కాణించుచుండగా-రహస్యమైన శ్రేష్ఠంబు నగు ఈ యోగశాస్త్రమును వింటిని.

శో॥ రాజన్ సంస్మృత్య సంస్మృత్య-సంవాద మిమ మద్భుతం ।

కేశవార్జునయోః పుణ్యం-హృష్యామి చ మహర్ముహః ॥ 76

ధృతరాష్ట్ర మహారాజా! అద్భుతము పుణ్యప్రదము నగు కేశవార్జునుల సంవాదమును స్మరించినకొలది-సంతోషముతో పరవశుఁడ నగుచున్నాను

శో॥ తచ్చ సంస్మృత్య సంస్మృత్య-రూప మత్యద్భుతం హరేః ।

విస్మయో మే మహాన్ రాజన్-హృష్యామి చ పునః పునః ॥ 77

రాజా! శ్రీహరి-తన శివయోగసిద్ధమైన ఆత్యద్భుతంబు నగు విశ్వరూపమును పార్థునకు చూపెట్టిననుండి ఆ విశ్వరూపమును తలచి తలచి ఆనందాతిశయముతో మైమఱచుచున్నాను. అప్పుడప్పుడు అత్యంతము ఆశ్చర్యంబు కలుగుచున్నది.

శో॥ యత్ర యోగేశ్వరః కృష్ణో-యత్ర పార్థో ధనుర్ధరః ।

తత్ర శ్రీ ర్విజయో భూతి-ర్ద్రివా నీతి మతి ర్మమ ॥ 78

ఏ ధర్మరాజా పక్షమున యోగేశ్వరుఁడైన శ్రీకృష్ణుఁడు, గాండీవదారియగు అర్జునుఁడు నుందురో, అనన్యభక్తుల నెడఁబాయనట్టి పరమేశ్వరుఁడు ప్రచ్ఛన్నరూపమున నుండునో, ఆచోట వాసుదేవు సర్దాంగియగు లక్ష్మీదేవి, సర్వత్ర విజయశాలియగు అర్జునుని విజయము, ధర్మము ననుసరించు న్యాయమున్న శాశ్వతములుగ స్థిరపడు నని నా యభిమతము.

ఇతి శ్రీ మహాభారతే శతసాహస్ర్యాం సంహితాయాం, వైయాసిక్యాం,

భీష్మపర్వణి, శ్రీమత్ భగవద్గీతాసు, ఉపనిషత్సు, బ్రహ్మ

విద్యాయాం, యోగశాస్త్రే, శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే,
మోక్షోపదేశ యోగో నామ అష్టాదశోఽధ్యాయః.

ఇయ్యది

శ్రీ నీలకంఠ భగవత్పాదారాధ్యకృతియగు-గీతాబాష్యమునకు
మహాపాధ్యాయ, లోకారాధ్య, శివయోగి, ముదిగొండ నాగలింగశాస్త్రివరేణ్య

కృత-లఘుచంద్రికా వ్యాఖ్యానమునకును

“మనోరంజన” మను శాంకరీయ ఆంధ్రానువాదమున

పదునెనిమిదవ అధ్యాయము సర్వంబు సమాప్తము.

శివార్చనమస్తు.

ఓం తత్సత్.

నిర్మల శంకరశాస్త్రి

